

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGĂ”

REVISTA ISTORICĂ

Fondator N. Iorga

Serie nouă, tomul X, 1999

3 – 4

Mai – August

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGĂ”

COLEGIUL DE REDACȚIE

SERBAN PAPACOSTEA (*redactor șef*), VENERA ACHIM, PAUL CERNOVODEANU, VIRGIL CIOCÎLTAN, FLORIN CONSTANTINIU, EUGEN DENIZE, ANDREI EŞANU, GEORGETA PENELEA-FILITTI, NAGY PIENARU, APOSTOL STAN

„REVISTA ISTORICĂ” are 6 numere pe an.

Revista se poate procura de la: **EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE**, Calea 13 Septembrie, nr. 13, Sect. 5, P.O. Box 5–42, București, România, RO–76117, tel. 401–411 9008, tel. fax 401–410 3983; 401–410 3448; **RODIPET S.A.**, Piața Presei Libere, nr. 1, Sect. 1, P.O. Box 33–57, fax 401 222 6407, tel. 401–618 5103; 401–222 4126, București, România; **ORION PRESS IMPEX 2000**, P.O. Box 77–19, București 3 – România, tel. 653 79 85, fax 401–324 06 38.

La revue „REVISTA ISTORICĂ” paraît 6 fois l'an.

Toute commande pour les travaux parus aux Éditions de l'Académie Roumaine sera adressée à: **EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE**, Calea 13 Septembrie, nr. 13, Sect. 5, P.O. Box 5–42, București, România, RO–76117, tel. 401–411 9008, tel. fax 401–410 3983; 401–410 3448; **RODIPET S.A.**, Piața Presei Libere, nr. 1, Sect. 1, P.O. Box 33 – 57, fax 401 222 6407, tel. 401 618 5103; 401– 222 4126, București, România; **ORION PRESS IMPEX 2000**, P.O. Box 77 19, București 3 – România, tel. 653 79 85, fax 401–324 06 38.

„REVISTA ISTORICĂ” is published in six issues per year.

All orders from abroad for publications of the Romanian Academy should be addressed to: **EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE**, Calea 13 Septembrie, nr. 13, Sect. 5, P.O. Box 5–42, București, RO–76117, tel. 401–411 9008, tel./fax 401–410 3983; 401–410 3448; **RODIPET S.A.**, Piața Presei Libere, nr. 1, Sect. 1, P.O. Box 33–57, fax 401–222 6407, tel. 401–618 5103; 401 222 4126, București, România; **ORION PRESS IMPEX 2000**, P.O. Box 77–19, București 3 – România, tel. 653 7985, fax 401–324 0638.

REDACȚIA:

NAGY PIENARU (*redactor șef adjunct*)
VENERA ACHIM
ECATERINA PETRESCU
IOANA VOIA (traducător)

*Redactor (Editura Academiei): MIHAI POPA
Tehnoredactor: DIANA RUSU*

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa redacției revistei:

„REVISTA ISTORICĂ”,
B-dul Aviatorilor nr. 1, 71247-București,
tel. 650 72 41

© 2001 EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie, nr. 13, R-76117, Tel./Fax 410 39 83; 410 34 48; 411 80 08
București, România

REVISTA ISTORICĂ

SERIE NOUĂ

TOMUL X, NR. 3 – 4

Mai – August 1999

S U M A R

DE LA DEMOCRAȚIE LA TOTALITARISM

CRISTIAN TRONCOTĂ, Politica de cadre în instituția securității regimului comunist din România (1948–1964) (I)	235
NICOLETA IONESCU-GURĂ „Alegorile” din 1948 (I)	257

ANUL 1956

ALEKSANDR S. STÂKALIN, „Cazul Imre Nagy” în România	287
OVIDIU BOZGAN, Convorbiri cu liderii României în 1956. Documente diplomatice franceze inedite.....	307

*

KLAUS SCHÖNHERR, Problema bilaterală a aprovizionării grupului de armate „Ucraina de Sud”, aprilie–august 1944.....	333
---	-----

NICOLAE IORGA ȘI CONTEMPORANII SĂI

NICOLAE LIU, Nicolae Iorga și relațiile româno-franceze până în anul 1920	347
CONSTANTIN I. STAN, Relațiile lui Nicolae Iorga cu Monarhia (1926–1927).....	373

OPINI

COSMIN POPA, Biroul Informativ al partidelor comuniste (Kominform) – o încercare de organizare politică a Europei răsăritene postbelice.....	385
--	-----

TEODOR WEXLER, LYA BENJAMIN, Un document fals	397
---	-----

MEMORIA INSTITUTULUI DE ISTORIE „N. IORGĂ”

† VLADIMIR DICULESCU, Primii directori	403
--	-----

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Aniversarea centenarului istoricului Gheorghe I. Brătianu (1898–1953), Institutul de Istorie „N. Iorgă”, 5 octombrie 1998 (<i>Nagy Pienaru</i>); Sesiunea de comunicări științifice consacrată împlinirii a 200 de ani de la moartea lui Rhigas Velestinlis, Institutul de Istorie „N. Iorgă”, 23 octombrie 1998 (<i>Radu G. Păun</i>); O dublă aniversare (<i>Adrian-Silvan Ionescu</i>); Al XVII-lea Simpozion Național de Istorie și Retrologie Agrară a României, Târgu Mureș, 24–25 august 1998 (<i>Iolanda Tighiliu</i>)	409
--	-----

NOTE ȘI RECENZII

FLORICA BANU, <i>Caius Jacob. Viața și opera</i> , București, Edit. Crater, 1999, 254 p. (<i>Ovidiu Bozdan</i>); NORBERTO BOBBIO, <i>Droite et Gauche. Essai sur une distinction politique</i> , Paris, Editions du Seuil, 1996, 154 p. (<i>Sabin-Daniel Drăgulin</i>); NEAGU COSMA, <i>Culisele palatului regal</i> , București, Edit. Globus, 1990, 340 p. (<i>Marius-Liviu Petre</i>); TADEUSZ DUBICKI, KRZYSZTOF DACH, <i>Żelazny Legion Michała Archariola. Z dziejów ruchu faszystowskiego w Rumunii</i> , Warszawa, Adiutor, 1996, 204 p. (<i>Florin Anghel</i>); PETER CHARLES HOFFER, <i>The Salem Witchcraft Trials. A Legal History</i> , University Press of Kansas, 1997, 166 p. (<i>Betinio Diamant</i>); V. G. MOKIN, <i>Razvitie politiceskoi situatii v Rumâniî v perehodnâi period (avtoreferat disseratați na soiskanie ucionoi stepeni kandidata politiceskikh nauk)</i> , Moskva, 1996, 22 p. (<i>Armand Goșu</i>); OLEG NAUMOW, OLEG CHLEWNJUK (edit.), <i>Stalin Briefe an Molotow. 1925–1936</i> . Lars T. Lila, Siedler Verlag, 1996, 304 p. (<i>Florin Müller</i>); CONSTANTIN VIȘOIANU, <i>Misiunile mele (culegere de documente)</i> , București, Edit. Enciclopedică, 1997, 418 p. (<i>Ioan Babici</i>); JAKÓ ZSIGMOND, <i>Codex diplomaticus Transsylvaniae. Diplomata, epistolae et alia litteraria res Transylvanae illustrantia. Erdélyi Okmányiár. Oklevelek, levelek és más írások Erdély történetéhez</i> , vol. I (1023–1300). (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II: Forráskiadványok 26). Budapest, Akadémiai Kiadó, 1997. 483 p. + hartă (<i>W. Kovács András</i>)	417
--	-----

REVISTA ISTORICĂ

NEW SERIES

TOME X, Nos. 3 – 4

May – August 1999

CONTENTS

FROM DEMOCRACY TO TOTALITARIANISM

CRISTIAN TRONCOTĂ, The Cadre Policy of the Securitate during the Communist Regime in Romania (1948–1964) (I)	235
NICOLETA IONESCU-GURĂ. “The Elections” of 1948 (I)	257

THE YEAR 1956

ALEKSANDR S. STÂKALIN, “The Imre Nagy Case” in Romania	287
OVIDIU BOZGAN, Interviews with Romanian Leaders in 1956. New French Diplomatic Documents	307

*

KLAUS SCHÖNHERR, Food Provisioning of the Army Group “Southern Ukraine” in April-August 1944 within Romanian-German Alliance.....	333
---	-----

NICOLAE IORGA AND HIS CONTEMPORARIES

NICOLAE LIU, Nicolae Iorga and the Romanian-French Relations until 1920	347
CONSTANTIN I. STAN, Nicolae Iorga’s Relations to Monarchy	373

OPINIONS

COSMIN POPA, The Intelligence Bureau of the Communist Parties (Kominform) – An Attempt of Political Organization of Eastern Europe in the Post-War Years	385
--	-----

TEODOR WEXLER, LYA BENJAMIN, A Forged Document	397
MEMORY OF THE NICOLAE IORGА HISTORY INSTITUTE	
† VLADIMIR DICULESCU, The First Directors	403
SCIENTIFIC LIFE	
The Centennial of historian Gheorghe I. Brătianu (1898–1953), the N. Iorgа History Institute, 5 october 1998 (<i>Nagy Pienaru</i>); The Scientific Communication Session dedicated to 200 years since the death of Rhigas Velestilis, the N. Iorgа History Institute, 23 October 1998 (<i>Radu G. Păun</i>); A Double Anniversary (<i>Adrian-Silvan Ionescu</i>); The Seventeenth National Symposium of Agrarian History and Retrology of Romania, Târgu Mureş, 24–25 August 1998 (<i>Iolanda Tighiliu</i>).....	409
NOTES AND REVIEWS	
FLORICA BANU, <i>Caius Jacob. Viaţa şi opera</i> (Caius Jacob. The Life and the Work), Bucharest, Edit. Crater, 1999, 254 pp. (<i>Ovidiu Bozgan</i>); NORBERTO BOBBIO, <i>Droite et Gauche. Essai sur une distinction politique</i> , Paris, Editions du Seuil, 1996, 154 pp. (<i>Sabin-Daniel Drăgulin</i>); NEAGU COSMA, <i>Culisele palatului regal</i> (The Backstage of the Royal Palace), Bucharest, Edit. Globus, 1990, 340 pp. (<i>Marius-Liviu Petre</i>); TADEUŠZ DUBICKI, KRZYSZTOF DACH, <i>Zelazny Legion Michala Archaniola. Z dziejów ruchu faszystowskiego w Rumunii</i> , Warsaw, Adiutor, 1996, 204 pp. (<i>Florin Anghel</i>); PETER CHARLES HOFFER, <i>The Salem Witchcraft Trials. A Legal History</i> , University Press of Kansas, 1997, 165 pp. (<i>Betinio Diamant</i>); V. G. MOKIN, <i>Razvitie politiceskoi situatii v Rumanii v perehodnai period</i> (avtoreferat dissertatii na soiskanie ucionoi stepeni kandidata politiceskikh nauk), Moscow, 1996. 22 pp. (<i>Armand Goşa</i>); OLEG NAUMOW, OLEG CHLEWNJUK (edit.), <i>Stalin Briefe an Molotow, 1925–1936</i> , Lars T. Lila, Siedler Verlag, 1996, 304 pp. (<i>Florin Müller</i>); CONSTANTIN VIŞOIANU, <i>Misiunile mele (culegere de documente)</i> (My Missions. A collection of documents), Bucharest, Edit. Enciclopedică, 1997, 418 pp. (<i>Ioan Babici</i>); JAKÓ ZSIGMOND, <i>Codex diplomaticus Transsylvaniae. Diplomata, epistolae et alia literaria res Transylvanas illustrantia. Erdélyi Okmánytár. Oklevelek, levelek és más irások Erdély történetéhez</i> , vol. I (1023–1300) (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II: Forráskiadványok 26), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1997, 483 pp. + map (W. Kovács András)	417

DE LA DEMOCRAȚIE LA TOTALITARISM

POLITICA DE CADRE ÎN INSTITUȚIA SECURITĂȚII REGIMULUI COMUNIST DIN ROMÂNIA (1948–1964)(I)

CRISTIAN TRONCOTĂ

Printr-o serie de lucrări memorialistice semnate de foști ofițeri de informații și securitate, protagonisti ai frontului secret din perioada războiului rece, deopotrivă cu studiile și lucrările științifice cu caracter istoric care au valorificat documente din arhivele românești și străine, au fost mediatizate în ultimii ani numeroase date și informații despre rolul agenților sovietici în perioada de început a regimurilor comuniste din țările central-răsăritene ale continentului european. O sinteză a acestora, la care am adăugat propria investigație arhivistă – atât cât a fost posibil și permisibil – reconstituie o imagine de ansamblu, deși incompletă, totuși sugestivă despre politica de cadre în instituția Securității regimului comunist din România în perioada 1948–1964.

O INSTITUȚIE CU ROL PREPONDERENT REPRESIV

Cel puțin în primii ani, regimurile politice autointitulate de „democrație populară” din țările Blocului estic european, printre care și România, au fost statonicide și controlate în cvasitotalitate de sovietici prin „menghina stalinismului matur”, ceea ce a însemnat: imitarea forțată a instituțiilor politice, administrative și culturale sovietice; supervizarea oricăror decizii de către personalul politic; arbitriul biocratic; teroarea exercitată de poliția politică; lipsa de control a organelor de represiune, chiar și de către partid etc.¹

Regimul comunist din România, la fel ca toate celelalte din Europa de Est, s-a bazat în totalitate pe teroare ca instrument al puterii politice, iar instituția Securității, ca principal mijloc al represiunii, a jucat rolul de „braț înarmat” și „sabie ascuțită”, care, la ordinele partidului comunist – partid definit de I.V. Stalin, probabil nu întâmplător, ca „brigadă de soc” –, a lovit din plin oriunde, oricând și în orice opozant potențial, imaginar sau declarat ca atare. Fără teroare, până și cel

¹ Joseph Rothschild, *Întoarcerea la diversitate. Istoria politică a Europei Centrale și de est după al doilea Război mondial*. ediția a doua, traducere de Mircea Columbeanu, București. Edit. Antet, 1997, p. 211–212.

mai neînsemnat punct din „vastul” program de „transformări revoluționare” în sens comunista al instituțiilor statale și al societății ar fi rămas probabil sortit eșecului. Pe bună dreptate s-a subliniat în istoriografia română recentă că „șocul contactului cu organele de represiune comuniste a fost de obicei extrem de dur, lăsând urme adânci, uneori ireparabile în sufletul și trupul victimelor, fie că privațiunea de libertate reprezenta o anchetă de numai câteva zile, fie că însemna ani grei de temniță”². Întregul mecanism al terorii comuniste din România, la fel ca și pentru fiecare țară din est, a fost organizat în conformitate cu directivele venite din partea Kremlinului stalinist prin oameni desemnați de serviciile secrete sovietice. Așa a luat naștere „arhipelagul românesc al ororii”, trinom ce poate defini sintetic crimele și atrocitățile făcute în societatea românească de către organele de represiune ale regimului comunist. Acest aspect a fost recunoscut cu obiectivitate și de unii foști ofițeri ai Securității. De pildă, generalul (r) Neagu Cosma a ținut să sublinieze încă de la început, în lucrarea sa memorialistică: „Instituția securității a săvârșit multe și abominabile crime, din care cauză și-a atras oprobiul general, ea constituind, indiscutabil, unul din pilonii pe care s-a sprijinit regimul dictatorial al lui Gheorghiu-Dej și Nicolae Ceaușescu. Mai mult, în faza de început a jucat rolul de deschizător de drum, de buldozer care a dat totul la o parte, netezind terenul celor care o dirijau”³.

De la fondarea ei, Securitatea a dispus de un vast plan de activități minuțios întocmit: „mai întâi, exterminarea spionilor și dușmanilor, apoi câte un dosar pentru fiecare locitor, la urmă reeducarea întregii populații”⁴. Prin urmare, Securitatea regimului comunist din România nu a fost un serviciu de spionaj și contraspionaj, în adevăratul înțeles al noțiunilor – aşa cum, din nefericire, au rămas convinși unii foști ofițeri ai instituției –, ci a fost în primul rând și preponderent un aparat de represiune. Privind dintr-o asemenea perspectivă va trebui să recunoaștem că ne aflăm în fața unei realități mult mai complexe, față de înțelesul actual al noțiunilor de *intelligence and counterintelligence* (informații și contrainformații). Așa cum regimul comunist nu-și putea găsi nici un fel de comparație în lumea civilizată, nici sistemul de spionaj și contraspionaj pe care l-a practicat Securitatea nu seamănă decât infim cu ceea ce ne oferă bogata literatură de specialitate din țările cu regim politic tradițional democratic – chiar și S.S.I.-ul român din perioada interbelică și Războiul II mondial – asupra acestui aspect delicat și special.

Fără îndoială că și alte servicii secrete de informații cu competențe în domeniul apărării securității național-statale au folosit în epocă, și nu numai,

² Gheorghe Boldur, *Gulagul românesc în cifre*. În „Memoria ca formă de justiție”. comunicări prezentate la Seminarul de la Sighetul Marmației (10–12 iunie 1994), București, 1994, p. 15.

³ General-locotenent (r) Neagu Cosma, *Cupola. Securitatea văzută din interior. Pagini de memorii*. București, 1994. p. 14.

⁴ Herbert (Balu) Zilber, *Actor în procesul Pătrășcanu*, București, 1997, p. 50.

mijloace și tehnici repressive, cum ar fi reținerile, arestările, anchetele informative, cenzura corespondenței, tehnica operativă, supravegherile și perchezițiile secrete. Cu certitudine că prin astfel de procedee specifice activității de informații se încălcau grosolan drepturile cetățenilor, se pătrundea în intimitatea vieții lor particulare pentru a se obține date și informații compromițătoare spre a fi folosite în scop de sătaj atunci când situația ori interesele superioare de stat o impuneau. Binecunoscutul ziarist american Ronald Kessler, autor al unor lucrări documentate despre serviciile secrete americane, făcea următoarea remarcă: „În același timp, F.B.I.-ul lui Hoover călca în picioare drepturile americanilor în aceeași măsură ca și analogul Biroului din Uniunea Sovietică, K.G.B.-ul. Sub Hoover, Biroul pătrundea în mod ilegal în case și afaceri, se implică în interceptări telefonice fără autorizație în acest sens, strângea din rațiuni politice informații și dădea drumul către presă unor informații dăunătoare despre oameni, precum Martin Luther King⁵. Cu astfel de ilegalități s-a remarcat F.B.I.-ul și în cazul celebrului compozitor și interpret John Lennon, fostul lider al formației Beatles. Militantismul pacifist al artistului a deranjat atât de mult Casa Albă în timpul tăzboiului din Vietnam, încât președintele Nixon nu a urmărit altceva decât să găsească orice pretext pentru a-l expulza pe Lennon din S.U.A.⁶ și exemplele pot continua.

La prima vedere există tentația de a crede că nimic nu-i nou sub soare. Numai că F.B.I.-ul, temutul serviciu de contraspionaj, antiterorism și anticorupție din S.U.A., subordonat Ministerului de Justiție, în ciuda tuturor abuzurilor, și-a căpătat totuși o bună reputație în rândul americanilor datorită preponderenței succeselor obținute în confruntarea cu marile familii mafiope, gangsteri, traficanți de arme și narcotice, teroriști de toate neamurile și orientările politico-religioase. În schimb, Securitatea română, aidoma părintelui fondator de la Kremlin, K.G.B.-ul, a folosit întregul arsenal de metode, mijloace și tehnici nu în scop preventiv – de altfel, această noțiune va intra mult mai târziu în vocabularul și practica activității de securitate –, ci aproape exclusiv în scop represiv cu substrat politic, pentru a pune în funcțiune „brațul înarmat al proletariatului” și „sabia ascuțită a revoluției”, fapt pentru care a devenit încă de la constituire și a rămas în percepția concetățenilor „un organ de stat odios al regimului comunist”.

Grandioasa operă de „transformări revoluționale” inițiată de regimul communist în România s-a realizat aşadar prin teroare, iar Securitatea a jucat un rol important. Comportamentul brutal al liderilor comuniști de la centru și al tovarășilor lor apropiati din teritoriu a inculcat în rândurile aparatului de securitate, supravegheat și îndrumat de consilierii sovietici, o cultură a violenței, care a generat la rândul ei frică, nu numai printre opozanții regimului, ci chiar și printre activiștii de partid. S-a format și s-a cimentat astfel acel respingător mecanism,

⁵ Ronald Kessler, *F.B.I.*, București, 1998, p. 16-17.

⁶ Vezi pe larg Miruna Munteanu, *Și în Statele Unite a existat poliție politică John Lennon a fost urmărit de F.B.I.* în „Dosare ultrasecrete”, supliment „Ziua”, an I, nr. 20, 5 septembrie 1998, p. 1.

specific regimurilor totalitare: solidaritatea prin teroare, crimă, abuzuri și tăcere. Odată asasinatul și alte fărădelegi dezlănțuite de conducerea comunistă, s-au extins în valuri până la ultima verigă a sistemului. Frica de restul umanității sau de răspunderea istorică a făcut din marii ucigași și mărunții lor complici un bloc unitar, care în cele din urmă a putut fi spulberat de o revoltă populară săngheroasă, dar nu și sancționat juridic. Un proces al comunismului în sens juridic este practic imposibil. Doar istoria mai poate depune mărturie pentru un proces moral.

Sunt toate acestea suficiente argumente pentru a amenda, din capul locului, teza potrivit căreia Securitatea, „mimând încadrarea în contextul general al epocii... și-a făcut totuși datoria față de patrie și popor”⁷. Judecând cu obiectivitate, pe baza faptelor atestate documentar, se poate afirma fără teamă de a greși că Securitatea nu și-a făcut datoria față de poporul român. Prin însăși denumirea ei, această instituție trebuia să vegheze în primul rând la menținerea echilibrului în societate, să aducă sentimentul de liniște și încredere în rândurile conaționalilor. Or, prin modul în care au acționat, organele de Securitate ale regimului comunist din România au creat o permanentă stare de frică, suspiciune și neliniște în rândurile românilor, atât din interiorul, cât și din exteriorul țării. Practic, Securitatea a terorizat națiunea română pe ansamblul ei – inclusiv grupul restrâns al elitelor comuniste, pentru că s-a lăsat nu o dată atrasă în jocul periculos al lichidatorismului fracționist –, oricum, mult mai mult decât „reacționarii”, „dușmanii de clasă”, „bandiții din munți” și „spioni imperialismului capitalist”. La ce altă concluzie se poate ajunge atâtă vreme cât, în 1957, Securitatea se lăuda cu deținuții politici, al căror număr trecea de ordinul zecilor de mii, în vreme ce ministrul de Interne, Alexandru Drăghici, critica instituția pentru că „de multă vreme n-a reușit să prindă vreun agent al spionajului imperialist, american și englez”⁸? Pe scurt, Securitatea a fost principalul factor care a creat insecuritate, o instituție oripilantă, cel puțin pentru perioada 1948–1965.

Desigur că nu trebuie omisă o firească întrebare: cât de suveran și independent a fost statul român, cel puțin în primele două decenii de regim comunist, dacă e să avem în vedere implantarea agenților sovietici în organele de securitate, precum și în anturajul celor ce dețineau funcțiile de decizie? Poate că întrebarea își găsește răspunsul în următoarea interogație: se putea altfel? Istoricul trebuie să evite reconstituirea contrafactuală a evenimentelor. Prin urmare, ne mărginim să spunem că la această situație s-a ajuns ca o consecință a celui de al doilea război mondial. Si s-a ajuns aici pentru că România a piedut campania pe

⁷ Vezi Colonel (r) dr. Gh. Rațiu. *Cutia Pandorei. Arhivele Securității, surprize și capcane*. București. 1997. p. 105.

⁸ Arhiva Serviciului Român de Informații (în continuare Arh. S.R.I.), fond „d”, dosar nr. 10 256. vezi documentul *Expunerea tov. Ministrului Afacerilor Interne, Alexandru Drăghici la ședința de bilanț, din 3 decembrie 1957*, f. 12.

Frontul de Est, iar la negocierile Marilor Puteri Învingătoare, atunci când la Moscova (9–11 octombrie 1944) și Yalta (5 februarie 1945) s-au împărțit sferele de influență, România a fost trecută în zona geostrategică și politică ce ținea de resortul Kremlinului. Bolșevizarea României, în sens de colonializare a teritoriului, deci impunerea cu forță a unui regim identic cu cel al U.R.S.S.-ului, și exploatarea ei nemiloasă din punct de vedere economic de către metropolă a fost o consecință a înțeleglerilor între Marile Puteri Învingătoare pe toate fronturile.

Am găsit necesare aceste precizări pentru a sublinia transțant că istoria de aproape o jumătate de veac a uneia dintre cele mai tenebroase eșaloane ale Ministerului de Interne, în spătă a Securității, este în realitate o oglindă în care se regăsesc toate indigențele vieții politice din epoca regimului comunist din România. Amplificate până la irațional și delir, tocmai pentru că se petreceau de departe de privirile unui supraveghetor imparțial (separarea puterilor în regimul comunist a fost doar un principiu enunțat, dar lipsit de conținut), acțiunile oculte și represive ale Securității au rămas în penumbra epocii, în care nici un sistem ori procedeu de control nu a fost operant.

SPIONI SOVIETICI ÎN FRUNTEA SECURITĂȚII

Pentru a ne edifica mai bine pe mâinile cui a încăput aparatul de securitate, creat prin Decretul nr. 221 din 30 august 1948 al Prezidiului Marii Adunări Naționale a R.P.R.⁹, va trebui să stăruim asupra câtorva date biografice ale celor care s-au aflat în funcțiile de comandă ale ierarhiei de vârf.

Primul este generalul Gheorghe Pintilie, după numele real Panteli Bodnarenko (conspirativ „Pantiușa”), acel „maestru în arta camuflajului și a conspirațiilor tenebroase”, care „a lucrat direct cu Gheorghiu-Dej și cu consilierii sovietici, adeseori prin totală ignorare a Ministerului (de Interne – n.n.)”¹⁰, și căruia, în ciuda crimelor și abuzurilor de care s-a făcut vinovat – crime „demascate” la Plenara din aprilie 1968, ceea ce a dus la excluderea sa din partid –, Nicolae Ceaușescu i-a acordat ordinul „Tudor Vladimirescu”, clasa a doua, în 1971, cu ocazia „semicentenarului” P.C.R.. Pintilie era originar din Transnistria, de naționalitate evreu ucrainean și cu cetățenie sovietică. Adolescența sa a coincis cu anii săngheroși ai revoluției bolșevice din Rusia. Belu Zilber știa despre Pintilie că luptase ca soldat în trupele de cavalerie ale vestitului general, devenit apoi mareșal, Budionî și că „zeci de ani ucisese cu mâna lui mulți dușmani” de clasă¹¹. În anii ’20 a fost recrutat de serviciile secrete sovietice (N.K.V.D.) și folosit în acțiuni de spionaj în țările vecine cu U.R.S.S. Organizația de spionaj din care făcea parte

⁹ „Monitorul Oficial”, nr. 200, 30 august 1948.

¹⁰ Vladimir Tismăneanu. *Arheologia terorii*. București. 1992, p. 90.

¹¹ Herbert (Belu) Zilber, *op.cit.*, p. 176.

Pintilie avea centrul la Tiraspol, iar în 1928 șefii săi l-au trimis în România pentru a organiza o agentură pentru informații și diversiune în favoarea Rusiei sovietice. Din datele introduse în circuitul istoriografic rezultă că Pintilie nu a ajuns niciodată să stăpânească limba română, nu a avut nici cea mai mică legătură cu stilul de viață, cu interesele și aspirațiile poporului român. Întreaga sa activitate și-a dedicat-o servirii intereselor sovietice în România, adică subminării vieții economice, politice și militare românești, motiv pentru care a și fost arestat și internat la închisoarea Doftana. În perioada detenției a făcut cunoștință cu o serie de comuniști români, printre care Gheorghiu-Dej și Iosif Chișinevski, de care s-a legat printr-o strânsă prietenie și de la care a primit misiunea „specială” de a se ocupa cu munca informativă și contrainformativă în scopul identificării agenților serviciilor secrete românești strecuți printre ei¹². Se pare că n-a fost o treabă ușoară sau la îndemâna oricui, dacă avem în vedere afirmația lui Eugen Cristescu (șeful Serviciului Special de Informații), confirmată și de documentele sovietice, potrivit căreia Partidul Comunist din România nu a avut mai mult de 1 150 de membri, din care jumătate erau agenții lui Sava Dumitrescu, specialistul Siguranței în problema comunistă. După lovitura de Palat de la 23 august 1944 Pintilie a devenit șeful Departamentului Special al Comitetului Central al P.C.R., postură în care avea să joace rolul de „autentică eminență cenușie” a conflictelor și intrigilor din anii de început ai regimului comunist din România. Până să ocupe funcția de șef al Direcției Generale a Securității Poporului (D.G.S.P. – pe scurt Securitatea), Pintilie s-a remarcat prin săvârșirea, din ordinul lui Gheorghiu-Dej, a unor asasinate, dintre care uciderea mișeleanscă a lui Ștefan Foriș, fost secretar general al partidului (1940-1944), a fost cea mai oneroasă¹³. După cum rezultă dintr-o declarație a lui Pintilie, din 30 august 1968, multe lucruri (e vorba despre crime) le-a făcut „din convingere”, iar altele din respectul față de „disciplina de partid”. Mai mult, lichidarea unor membri de rând ai partidului, care se dovedise într-adevăr că îndepliniseră misiuni informative pentru Siguranță, se făcea doar în urma unui ordin sau a unei „indicații” din partea secretarului general, de genul „să fie curățat”¹⁴.

Prinț-un decret al Prezidiului Marii Adunări Naționale a R.P.R. din 28 august 1948 Gheorghe Pintilie a fost ridicat în gradul de general-locotenent de securitate și numit în funcția de director general, însărcinat cu conducerea D.G.S.P. Într-un document de sinteză provenit din prestigioasele Arhive Diplomatice ale Ministerului de Externe francez, elaborat la 20 martie 1950, privind principaliii lideri politici de la București, Gheorghe Pintilie era caracterizat ca „foarte dotat și

¹² Valeriu Bălteanu. *Agenții NKVD și consilierii sovietici din MAI și Securitate*, în „Dosarele istoriei”, nr. 3/1996, p. 46.

¹³ Vezi declarația dată de Gheorghe Pintilie la 15 mai 1967, publicată în „Dosarele istoriei”, nr. 3(8), 1997, p. 33-36.

¹⁴ Ibidem, p. 37.

intelligent”, omul „de încredere” al Anei Pauker și al M.G.B. (Ministerul Sovietic al Securității Statului creat în martie 1946, devenit în martie 1954 K.G.B. – n.n.)¹⁵.

În calitate de adjunct al ministrului Afacerilor Interne, Pintilie a cunoscut și aprobat metodele barbare de „demascare” și „reeducare” aplicate asupra deținuților politici de la penitenciarele Pitești și Gherla, în anii 1949-1951, în care sens a indicat „să nu se aleagă metodele, ci numai scopul să fie realizat”. Prin acesta zisa acțiune de „demascare”, în care s-au folosit bătaia și cele mai cumplite torturi, s-a urmărit obținerea de informații de la deținuții legionari. Informațiile erau apoi folosite de Pintilie pentru a semna noi ordine de arestare, anchete și condamnări¹⁶. Un important memorialist din rândurile foștilor ofițeri de securitate, colonelul (r) Gheorghe Crăciun, cel care în perioada 1958-1964 a condus reeducarea deținuților legionari de la Aiud, ne-a lăsat câteva consemnări interesante despre primul șef al Securității: „Eu îl consideram pe Pintilie un om simpatic, care bea multă vodcă, fumează multe țigări Plugar, care au fost confiscate de organele noastre și că se închide în birou ceasuri și zile întregi, unde lucrează, el știe ce, fumând țigară după țigară și golind sticle de vodcă. Era simpatic ca un clovn de circ, vorbea stricat și vulgar românește, cu rezerve întotdeauna în ceea ce spune, adică vorbele și instrucțiunile lui lăsau loc la interpretări, având posibilitatea să retrakteze ceea ce a spus dacă nu era favorabil, și să mintă ca orice precupeață, vânzătoare de castraveți sau găini, fără să roșească, privind în față cu rânger și greață pe cel pe care îl instruia sau îl mințea”¹⁷. Același memorialist a mai mărturisit că Pintilie era un „tip şmecher, mincinos, superficial și destul de dușmănos față de oamenii care nu-i erau lui pe plac”; „un om slab pregătit, dar avea spate puternic – N.K.V.D.”¹⁸; „pentru Pintilie libertatea sau viața unui om nu conta mai mult ca a unei viețuitoare oarecare”¹⁹. Cu îndreptățire, sociologul și politologul Vladimir Tismăneanu aprecia că „poziția extraordinară a lui Pantușa în fruntea Securității românești vorbește despre nemiloasa infeudare a țării față de Uniunea Sovietică, despre servilismul nemărginit al comuniștilor români și în primul rând al lui Gheorghiu-Dej, în raport cu «marea vecină de la răsărit»”²⁰. Istorul britanic Dennis Deletant face și el referire la acest aspect, dar aduce în discuție situația soției lui Gheorghe Pintilie, Ana Toma. Aceasta era o versată agentă a Direcției de Informații Externe a N.K.V.D., ceea ce demonstrează „controlul absolut pe care-l instituise Securitatea sovietică asupra conducerii

¹⁵ Apud Ovidiu Bozgan, *Lideri comuniști români în Arhivele Diplomatice franceze*, în „Magazin istoric”, serie nouă, noiembrie 1998, p. 32.

¹⁶ „Memoria Revista găndirii arestate”, nr. 13/1995, p. 57.

¹⁷ Colonel (r) Gheorghe Crăciun, *Aiudul, temniță grea, în Securitatea. poliția politică, dosare, informatori*, ed. General div. (r) Neagu Cosma. București. 1998. p. 188

¹⁸ *Ibidem*, p. 192.

¹⁹ *Ibidem*, p. 193.

²⁰ Vladimir Tismăneanu. *op.cit.*, p. 92.

statului român. Ana Toma (Grossman) era agentă sovietică tipică pentru rolul rezervat femeilor de către N.K.V.D./I.N.U. (Directoratul I care se ocupa de spionaj), supranumite în cercurile activiștilor de partid „amazoane”²¹.

Un alt personaj important din conducerea Securității de la București a fost Grümberg Boris, alias Sergheievici Nicolschi. Printre-o fericită întâmplare, dosarul de la S.S.I. al lui Nicolschi – „rătăcit” printre documente lipsite de importanță – s-a păstrat, mai precis nu a fost găsit de cei care au făcut curățenie în arhivele fostelor servicii secrete românești. S-a păstrat, de asemenea, și dosarul lui de membru al partidului comunist, ceea ce se dovedește benefic pentru istoriografie. Din actele acestor dosare decurge că s-a născut la 2 iunie 1915 în Chișinău. În documentele mai vechi (declarațiile din 1941) apare anul nașterii 1914, iar ca oraș natal Tiraspol. Din autobiografia redactată în limba rusă – document păstrat în dosarul de partid²² – rezultă că era de naționalitate evreu, de profesie mecanic și avea ca studii 8 clase. În 1931 a intrat ca mecanic la un atelier de gravură în metale și giuvaijererie, unde a lucrat până în 1937. Intrarea sa în Uniunea Tineretului Comunist datează din 1932, iar în anul următor a fost arestat și reținut timp de două săptămâni la Siguranță. Armata a făcut-o la Regimentul 2 Transmisiuni Iași, în perioada 1937-1939, unde a obținut gradul de caporal. La ieșirea din armată s-a angajat ca mecanic transmisiuni la centrala telefonică din Chișinău. Interesant e că pe timpul stagiului militar Nicolschi a desfășurat activitate informativă „individuală”. După cum singur a mărturisit – într-un document din dosarul de partid – „sporadic” lua legătura cu un tovarăș, Kasenberg, cunoscut în activitatea de la Chișinău sub numele conspirativ „Blondul”²³. Nicolschi avea la rândul lui numele conspirativ „Vasea”. A devenit membru P.C.R. în 1937, deși își declarase apartenența politică din 1932²⁴.

²¹ Dennis Deletant, *Ceausescu și Securitatea. Constrângere și disidență în România anilor 1965-1989*, 1998, p. 40.

²² „Memoria. Revista gândirii arestate”, nr. 9/iunie 1993, p. 129, document reprodus în facsimil.

²³ Ibidem, p. 123.

²⁴ În documentele aşa-zisului Congres al IV-lea al P.C.R. din 1928, de la Harkov, apare un anume Al. Nicolschi, conspirativ „Feodorov”, ales în Comisia de validare, ca reprezentant al organizației din Chișinău și foarte activ în cadrul dezbatelerilor. (Vezi Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Mareea Unire*. vol. II, Partea I, 1918-1933, București, 1986, p. 596-597. passim). Nu poate fi vorba de una și aceeași persoană, întrucât Boris Grümberg avea la acea dată doar 13-14 ani. și e greu de crezut că la o asemenea vîrstă se putea număra printre membrii de frunte ai P.C.R. Totuși cum se poate explica această stranie coincidență de nume și localitate natală? Dacă datele din dosarul de partid a lui Boris Grümberg sunt corecte, și nu avem deocamdată motive să le punem la îndoială, și cum numele Al. Nicolschi nu mai apare în alte documente ca făcând parte din membrii de frunte ai P.C.R.. se poate avansa, ca ipoteză de lucru, că adevărul Nicolschi să fi decedat în împrejurări necunoscute, iar Boris Grümberg să-i fi preluat numele, de altfel o practică des uzitată de spionajul sovietic pentru a deruta organele de siguranță și contraspionaj adverse. (C.f. Miruna Munteanu, „Abel”, *biografia reală a spionului cu o mie de sefe*, în „Dosare ultrasecrete”, 17 octombrie 1998, p. 234).

Cât de atașat a fost Nicolschi (Boris Grümberg) față de România, a probat-o într-o autobiografie pentru dosarul de partid: „În iunie 1940, când Basarabia a fost eliberată de U.R.S.S., am rămas în Chișinău, în adevărata mea patrie (subl. n.), pe care o servisem și până atunci prin acțiunile mele revoluționare²⁵. La ancheta efectuată în perioada 6-12 iunie 1941 de locotenent-colonel magistrat Emil Velciu, șeful Secției a VIII Juridică a S.S.I., Nicolschi a recunoscut că fusese recrutat de Serviciul de spionaj sovietic (N.K.V.D.) – de către căpitanul Andreev – și trimis în România cu misiunea de a culege informații despre starea de spirit a populației, poziția strategică și dotarea trupelor române din orașele București, Buzău și Botoșani. Pentru realizarea acestei misiuni a urmat un curs de pregătire, unde a învățat orientarea în teren cu ajutorul compasului și al busolei, citirea hărții, instrucțiuni cu privire la dispozitivul pazei la frontieră, date asupra semnelor distinctive în armata română, norme de conduită pentru a nu fi suspectat, ș.a. I s-au înmânat și acte false, printre care un ordin de lăsare la vatră al Regimentului 2 Transmisiuni pe numele caporal Ștefanescu Vasile, un livret militar pe același nume, un ordin de rămânere la vatră în caz de mobilizare, un certificat de bună purtare, precum și un buletin de înscrisiere la biroul populației. Totodată, primise și suma de 13 450 lei pentru întreținere. În noaptea de 16 mai 1941 a trecut clandestin frontieră în România, iar în dimineața zilei următoare a fost găsit ascuns de către grănicerii români, aproape de cărarea de patrulare. Prin sentința nr. 481 din 7 august 1941, Curtea Martială a Comandamentului IV Teritorial l-a condamnat la muncă silnică pe viață pentru „tentativă de crimă și spionaj”²⁶. Anii de detenție și i-a petrecut mai întâi la închisoarea Ploiești, după care a fost transferat la Aiud, unde se mai aflau internați, în acea perioadă, și alți spioni sovietici între care Vladimir Gribici, Simion Zeiger și Afanasie Șişman.

La 24 august 1944, Nicolschi a fost pus în libertate, beneficiind de Înalțul Decret Regal nr. 1 624 prin care se amnistiau toate pedepsele deținuților politici²⁷, și a fost numit imediat șef al Corpului Detectivilor din Direcția Generală a Polițiilor de Siguranță (la acea dată singura structură cu rol de poliție politică din România) și apoi inspector în S.S.I. După Constituirea Brigăzii Mobile în cadrul Siguranței Generale, Nicolschi a fost numit șeful acestei structuri, care a pornit o represiune cruntă împotriva opozanților sovietizații țării. Odată cu înființarea

²⁵ „Memoria. Revista gândirii arestate”, nr. 9/iunie 1993, p. 122.

²⁶ Cristian Troncotă. *Colonia de muncă*, în „Arhivele totalitarismului”, an I, nr. L/1993, p. 1 79–180, nota 9; Vezi și Costin Scorpan, *Istoria României. Enciclopedie*, București, 1997, p. 437.

²⁷ După cum am arătat la locul potrivit, Nicolschi fusese condamnat pentru spionaj contra intereselor României, pe bază de probe indubitate, ceea ce înseamnă că în mod normal nu trebuia să beneficieze de acest Decret regal care abroga „amnistia politică”. Eliberarea lui Nicolschi și a celorlalți spioni sovietici a însemnat probabil o concesie făcută comuniștilor de către noile autorități, avându-se în vedere prezența trupelor Armatei Roșii pe teritoriul românesc și contribuția lui Emil Bodnăraș, un alt spion sovietic (cu numele conșpirativ „Inginer Ceaușu”). La realizarea acestuia de la 23 august 1944.

Securității și până în 1953 a îndeplinit funcția de locțiitor al directorului general al D.G.S.P. (D.G.S.S. din 1951) cu gradul de general-maior, iar de la această dată și până în 1961, secretar general în Ministerul Afacerilor Interne²⁸. Ca pensionar a locuit într-un apartament din strada Olga Bancic (redevenită Alexandru Philipide) nr. 7 și înainte de decembrie '89 a avut o pensie de 4.200 lei. După 1990, Nicolschi a devenit, alături de Alexandru Drăghici, principalul acuzat de săvârșirea represiunii comuniste din anii '50. I s-a luat și un interviu TV în cadrul „Memorialului durerii”. Iscodit asupra crimelor pe care le-a inițiat, Nicolschi a răspuns: „Au fost legionari și fasciști”. Este exact teza care a înveninat conștiințele atâtior generației de ofițeri de securitate, potrivit căreia în România doar legionarii și fasciștii și-au făcut de cap și nimeni altcineva. De asemenea, ziaristul Lucian Popescu i-a luat un consistent interviu, publicat în săptămânalul „Nu”, în care Nicolschi apare ca un bătrânul senil și neprihănit, cu „incontestabile merite revolutionare”, iar atrocitățile și crimele regimului comunist din anii '50 parcă nici n-ar fi existat²⁹. Comunicatele de presă i-au anunțat decesul în ziua de 17 aprilie 1992³⁰. A fost incinerat la crematoriu „Cenușa” din București.

La fel ca și Securitatea internă, Direcția de Informații Externe (D.I.E.), teoretic principalul organ de spionaj al regimului comunist din România, dar practic organul de diversiune și represiune asupra emigației românești, creat prin Decretul nr. 50 din 30 martie 1951³¹, a avut în funcțiile de comandă oameni de aceeași factură cu Pintilie și Nicolschi. Astfel, primul șef al D.I.E. a fost generalul Vasile Vâlcu, un comunist bulgar care, în realitate, era ofițer acoperit al I.N.U./P.G.U. (Directoratul I – serviciul de spionaj sovietic). Era poreclit „Bulgarul” și vorbea stricat românește. Succesorul său în perioada 1955–1960, Mihai Gavriliuc, ucrainean, era total analfabet și vorbea românește mai prost decât „Bulgarul”. Mihai Gavriliuc era activist de partid, care până atunci îndeplinise funcția de președinte al Comisiei Controlului de Stat. Acesta devenise rapid un personaj important al regimului de la București la Congresul al II-lea al P.M.R., desfășurat între 23–28 decembrie 1955, când a fost ales membru în C.C. al P.M.R., ceea ce relevă interesul conducerii partidului pentru promovarea cadrelor din rândul alogenilor. Adjunctul șefului D.I.E. a fost la început colonelul Wilhelm Einhorn. Era de origine evreu maghiar și abia vorbea românește. Îndeplinise funcția de comisar politic al unei Brigăzi Internaționale în timpul Războiului civil din Spania (1936–1937), iar după victoria forțelor naționaliste conduse de Franco s-a refugiat la Moscova. Acolo Einhorn a devenit ofițer I.N.U. și a fost trimis să lucreze pentru Komintern. În timpul celui de-al doilea război mondial a avut

²⁸ „Cuvântul”, nr. 112–115, martie–aprilie 1992.

²⁹ Vezi pe larg Lucian Popescu, *Generalul Nicolschi n-avea habar*, în „Nu”, nr. 52, 3–11 octombrie 1991, p. 12.

³⁰ „Zig-Zag”, an III, nr. 14 (106), aprilie 1992, p. 6.

³¹ Mihai Pelin, *Culisele spionajului românesc. D.I.E. 1955–1980*. București. 1997. p. 90.

misiunea să recruteze prizonieri români și maghiari pentru spionajul sovietic. În 1944 Einhorn a venit în România, a fost infiltrat în Siguranță, iar la crearea D.G.S.P. a fost numit șef al Direcției Regionale de Securitate Cluj, de unde a fost transferat în 1951 la D.I.E.³².

Colonelul Adalbert Ijac (Izsák), al doilea adjunct al șefului D.I.E., fusese și el membru al unei rețele de spionaj sovietic în Budapesta în timpul celui de-al doilea război mondial. Tot în acea perioadă se pare că ar fi lucrat ca ofițer I.N.U. în Franța, acolo unde se afla cea mai puternică rețea de spionaj și agenți de influență al U.R.S.S. din Occident³³. Soția sa Magdalena se număra și ea printre „amazoane”, acel corp de agente sovietice cu rol de a-și supraveghea soții, la rândul lor agenți infiltrati în structuri de putere sau de securitate din afara spațiului U.R.S.S. După 23 august 1944 Adalbert Ijac a venit în România cu grupul de consilieri sovietici, iar la înființarea D.G.S.P. a devenit adjunct al unui directorat regional din Transilvania, transferat în 1951 la D.I.E.

Chiar și această succintă parcurgere a datelor biografice atât de misterioase și contradictorii, ținute până nu demult și probabil că nu întâmplător, la strict secret, despre viața și activitatea spioniilor sovietici din fruntea Securității, este elocventă pentru mesajul istoric. Fără îndoială că memoria istorică trebuie să păstreze vie, în primul rând, imaginea eroilor și a martirilor neamului. Dar aceeași memorie va trebui să facă efortul de a nu-i uita nici pe călăii și tortionarii neamului, indiferent de epocă, timpuri și mentalități, pentru că uitarea sau omiterea lor, cu sau fără bună știință, în orice demers analitic, nu poate decât să creeze un tărâm fertil pentru reapariția lor. Leția istoriei – singura credibilă pe lumea asta – este uneori extrem de dureroasă. Va trebui să ne obișnuim cu percepția ei corectă, fără cosmetizări și fără falsuri prin omisie.

EVOLUȚIA EFECTIVELOR ȘI PROFESIONALISMUL CADRELOR

Momentul înființării Securității a fost apreciat de-a lungul întregii perioade a regimului communist din România ca „o mare realizare a partidului”, fără de care „nu s-ar fi putut desfășura cu succes activitatea de făurire a noii orânduirii”³⁴. La ședința de bilanț din 14 noiembrie 1952, cu directorii regiunilor de securitate și miliție, Alexandru Drăghici spunea: „Trebue să fie clar organelor de Securitate că ele se bazează pe principii centrale, că au de dat socoteală numai în fața Ministrului

³² Ion Mihai Pacepa, *Moștenirea Kremlinului*, București, 1993. passim: idem. în „Ziua”, nr. 874, 7 mai 1997, p. 8.

³³ Vezi pe larg Stephen Koch, *Sfârșitul inocenței. Intelectuali din Occident și tentația stalinistă. 30 de ani de război secret*, București, 1997, în special capitolul 9, p. 330–365.

³⁴ Arh. S.R.I., fond „d” dosar nr. 9 036, vol. I, f. 666.

Securității Statului³⁵, răspund de munca operativă, de toate ordinele numai în fața Ministrului Securității Statului, nu răspund în fața organelor de Partid din regiune sau raion, ci numai în fața Ministrului Securității Statului”³⁶. Cine era acest Alexandru Drăghici, care-și instruia subordonații să nu dea socoteală pentru activitatea lor nimănu, nici măcar organelor de partid? Alexandru Drăghici a fost unul din „peștii” cei mari ai nomenclaturii regimului comunist din România. Ședința plenară a P.M.R. din 26–27 mai 1952 hotărâse îndepărarea lui Theohari Georgescu din funcția de ministru de Interne, pe care o deținuse încă din noiembrie 1944. Ca succesor a fost numit Alexandru Drăghici, un vechi activist al partidului, om de încredere a lui Dej, care va menține funcția între 28 mai 1952–27 ianuarie 1953 și 20 martie 1957–17 martie 1965. În intervalul 1953–19 martie 1957 funcția de ministru de Interne a fost deținută de Pavel Ștefan, iar Alexandru Drăghici a îndeplinit funcția de ministru al Securității Statului. Drăghici fusese adjunctul lui Gheorghe Pintilie la Secția politică și administrativă a Comitetului Central al P.M.R., printre sarcinile sale numărându-se supravegherea contrainformativă a comuniștilor nomenclaturiști, iar când Pintilie a plecat să preia conducerea D.G.S.P., la 1 septembrie 1948, Drăghici i-a urmat în funcție. Întrucât de numele lui Drăghici se leagă multe din afacerile tenebroase ale Ministerului de Interne și ale organelor de securitate, mai trebuie consemnat că în perioada 21 martie 1961–17 martie 1965, în paralel cu portofoliul Internelor, a mai deținut și funcția de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri³⁷. Numele lui Alexandru Drăghici întregește, deci, lista persoanelor responsabile de atrocitățile produse în societatea românească cu complicitatea instituției Securității și a Ministerului de Interne. Nu întâmplător a fost caracterizat ca „un maniac al disciplinei fanatică și un furibund adversar al oricărei manifestări de independență a spiritului”³⁸, „omul care a simbolizat teroarea stalinistă în faza ei cea mai absurdă, cea mai atroce”³⁹; „faptele personale ale lui Drăghici au avut un caracter criminal, el nu a evitat nici un

³⁵ La 20 septembrie 1952, D.G.S.S. s-a separat de Ministerul de Interne, potrivit Decretului nr. 324, și a fost organizat într-un organism nou, distinct – Ministerul Securității Statului (M.S.S.). Structura aparatului Central a rămas neschimbată, cu excepția înființării unui inspectorat general și a unei Secții „K” pentru contrainformații în cadrul închisorilor. Restructurarea a fost mai amplă în teritoriu. Numărul direcțiilor regionale s-a redus corespunzător, ca urmare a adoptării noii Constituții a R.P.R., la 24 septembrie 1952, când au fost create 18 noi regiuni administrativ-teritoriale în locul celor 38 existente anterior. Tot atunci, ca urmare a apariției pe harta țării a Regiunii Autonome Maghiare, s-a produs o adevărată infuzie de noi cadre în M.S.S., recrutate din rândul cetătenilor de naționalitate maghiară. La 7 septembrie 1955 M.S.S. a fost integrat din nou Ministerului de Interne.

³⁶ Apud Costin Scorpă, *op. cit.*, p. 592.

³⁷ Vezi Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României de la începuturi – 1859 până în zilele noastre – 1995*, București, 1995, passim.

³⁸ Vladimir Tismăneanu, *op. cit.*, p. 84.

³⁹ *Ibidem*, p. 86.

moment să promoveze cel mai cumplit arbitrariu, să încurajeze elementele cele mai abjective din aparatul Securității și pseudo-justiției comuniste”⁴⁰. Elocventă în acest sens este și trufia cu care Drăghici a răspuns în fața organelor de partid, la 3 iunie 1968, când a trebuit să dea socoteală pentru faptele sale: „Securitatea era și este un instrument al partidului. Este obligată să respecte legalitatea, dar *legalitatea o întoarcem cum ne convine*”⁴¹ (subl.n.). Dacă aceasta a fost concepția celui din vârful ierarhiei, să vedem în continuare cine, căți și ce pregătire au avut cei pe care i-a condus, adică personalul de rând, ce executa ordinele.

Birocrația, maladie recurrentă a regimului comunist, precum și practica păguboasă de „a umfla schema” cu posturi inutile, dar bine remunerate, pentru a satisface nepotismele și aspirațiile carieriste, și-au făcut din plin simță prezența încă de la începuturile Securității. Elocvențe în acest sens sunt datele atestate de documentele oficiale păstrate în arhivele românești și ex-sovietice publicate recent, care concordă și/sau întregesc pe cele oferite de memorialistica foștilor ofițeri de securitate.

Bugetul primei organigrame a D.G.S.P. din 1948 prevedea un efectiv de 4 641 posturi, dintre care, la 11 februarie 1949, erau ocupate 3 549. Dintre posturile neocupate, cele mai multe erau de ofițeri superiori, lipsind din schemă un general-major, 23 de colonel, 20 locoteneni-colonei, 131 majori și 330 căpătani. Nu la fel de mare era deficitul de cadre la subofițeri, existând chiar un excedent de 181 de plutonieri⁴². La scurt timp după înființare, cele 10 direcții centrale dispuneau de 1 148 de ofițeri, dintre care 848 erau înregistrați ca personal de secretariat sau muncitori manuali. Deci raportul era de aproximativ 1 la 3, în defavoarea ofițerilor din sectoarele operative. Cele două treimi din angajați erau pe posturi de secretari și de personal auxiliar, dar toți aveau grade militare, chiar dacă funcționau ca dactilografe, chelneri sau instalatori. În teritoriu situația era identică. Cele 13 direcții regionale de securitate foloseau 2 822 ofițeri, aproximativ două treimi dintre aceștia îndeplinind munci normate sau lucrau ca personal auxiliar.

Din punctul de vedere al liderilor comuniști, D.G.S.P. a avut la înființare și o bună „compoziție socială”: 64% fuseseră muncitori, 4% țărani, 28% funcționari, două procente din personal nu și-a precizat originea, iar alți 2% dintre cei încadrați erau intelectuali. Pentru a ne da seama cât de mari erau deosebirile sub aspect calitativ față de principalul „dușman din exterior”, să consemnăm că în aceeași perioadă C.I.A. (Agenția Centrală de Informații) principalul serviciu de spionaj al

⁴⁰ Ibidem, p. 84

⁴¹ Apud Dumitru Tănăsescu. *Un călău în fața conștiinței sale*. în „Magazin istoric”, s.n., iunie 1997, p. 26.

⁴² Ministerul de Interne. Centrul de Informatică și Documentare. *Organizarea și funcționarea Ministerului de Interne de la înființare până în prezent*, București, 1978. p. 106 și urm. (șapirogravură în Arh. S.R.I.. fond ..d”). este o voluminoasă lucrare, de peste 600 pagini. Întocmită de ofițeri de securitate, cu ocazia implinirii a 30 de ani de la înființarea organelor de Securitate.

S.U.A., care a condus pe frontul secret războiul rece împotriva U.R.S.S. și a aliaților est-europeni ai sovieticilor, dispunea de un personal de aproximativ 18 000 de agenți, din care 68% erau absolvenți de cursuri universitare și de doctorat, iar 78% din totalul cadrelor cunoșteau limbi străine de circulație internațională și aveau experiență în activitatea din afara granițelor S.U.A.⁴³. În 1951, o dată cu escaladarea „luptei de clasă”, luptă în care aparatul de securitate din România era definit ca „sabie ascuțită a partidului”, organograma D.G.S.P. a crescut de aproape 5 ori, ajungând la 15 260 posturi. Nivelul maxim al efectivelor instituției a fost înregistrat la sfârșitul anului 1955 și în prima jumătate a anului 1956, totalizând 25 468 posturi, din care 14 841 ofițeri, 4 455 subofițeri și 6 172 angajați civili⁴⁴.

Sub aspect etnic, în februarie 1949 personalul Securității era structurat astfel: 83% români, 10% evrei, 6% maghiari, iar restul de 1% alte naționalități. Primele statistici întocmite de ofițerii cadriști ai Securității relevă că din 60 de ofițeri superiori, aflați în structurile de comandă, 38 erau români, 15 evrei, 3 unguri, 2 ucraineni, un ceh și un armean. În Raportul din 11 februarie 1949, semnat de generalul Gheorghe Pintilie, se atestă și compoziția națională a personalului pe întreaga Securitate (aparat central și teritorial): la Direcția Generală (Aparat Central) 890 români, 127 evrei, 7 maghiari, 6 greci, 5 ruși, 2 armeni, câte un iugoslav, ceh, bulgar, polonez, german și italian; la Direcția de Securitate a Municipiului București erau 260 români, 22 evrei, 2 maghiari, un rus, un armean și un polonez; la Direcțiile Regionale de Securitate erau 1781 români, 192 evrei, 205 maghiari, 15 ruși, 12 iugoslavi, 5 cehi, 4 germani și câte 3 bulgari, greci și armeni⁴⁵.

În funcțiile ierarhiilor de vîrf la nivel central și teritorial au fost preferate la început persoane alogene, de origine evreiască, maghiară sau de alte naționalități. Raportul român/neromân aflați în funcții de decizie reflectă raportul existent în compoziția Biroului Politic al P.M.R. Pentru a ascunde faptul că sovieticii se aflau în realitate la conducerea Securității, numele ofițerilor cu funcții de comandă din principalele structuri au fost românizate. În fond „munca de mare răspundere” – cea de organizare a represiunii – trebuia dată în sarcina unor veterani ai mișcării comuniste și a unor foști agenți acoperiți ai N.K.V.D., dintre care mulți nu erau români⁴⁶. „Semnificativ în acest sens – menționa un fost ofițer de securitate – este și faptul că la majoritatea fostelor regiuni, absolut nici un evreu nu era încadrat pe post de ofițer simplu, toți aveau funcții de conducere, indiferent de pregătire, aptitudini, profesionalism, etc., în timp ce ofițerii de naționalitate română erau, în cvasitotalitate, doar simpli lucrători execuțanți”⁴⁷. Si poate că nu întâmplător,

⁴³ John Rancagh, *Agenția. Ascensiunea și declinul C.I.A.*. București. 1997, p. 165 și 249.

⁴⁴ Arhiva S.R.I., loc. cit.

⁴⁵ Idem, dosar nr. 7 789, f. 5.

⁴⁶ Vezi pe larg Marius Oprea, *Pagini din „copilăria” Securității române*. În „Dosarele istoriei”, nr. 5/1996, p. 36–37.

⁴⁷ Neagu Cosma, *Cupola*, p. 76.

pentru a fi numit într-o funcție de comandă era absolut obligatorie calitatea de membru de partid și absolvirea unui curs de specializare, la Institutul „Felix Derjinski” din Moscova.

Comandanții din Securitate, Miliție, Armată, alături de activiștii cu funcții importante în aparatul de partid și administrație formau „elita socială” a regimului comunist. Silviu Brucan este de părere că „toți cei ce dețineau poziții de conducere în sistemul de stat socialist (guvern, administrativ, comandanți militari, de miliție sau de securitate) erau recruitați de regulă din aparatul de partid”. „Acest aparat – continuă autorul citat – constituia un grup social observabil, identificabil și, ca atare, distinct de restul societății. Membrii săi participau regulat la adunări de partid și la cursuri de îndoctrinare ideologică, fiind în acest fel modelați și formați într-un anumit spirit și cu o anumită comportare în societate. Coeziunea acestui grup social izvora din statutul membrilor săi și din relațiile speciale dintre aceștia, din poziția lor în structura puterii, din salariile mari și, în special, din accesul lor la o gamă largă de beneficii și privilegii, toate la un loc situând această elită socială într-o categorie superioară aflată deasupra societății”⁴⁸. O evaluare asemănătoare este atestată și de un document de analiză politică întocmit în anul 1965 de Grupa de Studii Sud-Est Europene din Ministerul de Externe al R.F. Germania. Bazat în cvasitotalitate pe informații furnizate de un fost activist al partidului comunist refugiat în Occident, documentul făcea referire la existența în România, în anii '50, a unei „clase privilegiate” de aproximativ 10 000 persoane. O astfel de clasă „era formată din cadrele de conducere din industrie, agricultură, instituții culturale, asociații de masă, armată și Securitate” (subl.n.). Despre configurația etnică a privilegiaților regimului comunist din România, documentul sus-citat sublinia că „era extrem de puternic «iudaizat»”, cu referire mai ales la cadrele de conducere din ministerele de Interne și Externe, din Comerțul exterior, întreprinderi, universități și mass-media⁴⁹.

Sub lozinca: „Îți trebuie ani ca să pregătești un ofițer de informații”, serviciile de spionaj sovietice au „donat” D.G.S.P. numeroase alte cadre de conducere, care au îngroșat rândurile „elitei sociale”. „În fapt – preciza fostul general de securitate Ion Mihai Pacepa, care în 1978 a cerut azil politic în SUA – la cererea ei (a Securității – n.n.), nu a existat nici o singură direcție centrală sau regională de securitate care să nu fi avut ofițeri acoperiți ai I.N.U. în conducerea ei. Moscova a donat acești ofițeri cu acte de identitate contrafăcute, prezintându-i ca români, dar nu a izbutit să-i facă să vorbească corect românește. În acea perioadă, însă, cu cât accentul cuiva era mai slav, cu atât poziția lui în ierarhia Securității era mai

⁴⁸ Silviu Brucan, *De la capitalism la socialism și return. O biografie între două revoluții*. București. 1998. p. 80.

⁴⁹ Apud Alina Tudor, Sorin Cristescu, 1965: *Destăinuirile unui fost nomenclaturist care „a ales libertatea”*. Domnia celor 10 000 de privilegiați ai României comuniste, în „Cotidianul”. 6 octombrie 1998. p. 16.

înaltă”⁵⁰. Pe aceleași coordonate se înscriu și dezvăluirile generalului (r) Neagu Cosma, fost șef al Contraspionajului din Securitate: „... sub Pantiușa (Gheorghe Pintilie – n.n.) și Nicolschi se aflau sute de alți N.K.V.D.-iști, care ocupau toate funcțiile de decizie și foarte multe din cele de execuție, ale organelor represive din acel timp”⁵¹.

În ceea ce privește profesionalismul ofițerilor de securitate, același Neagu Cosma menționa că alături de „oameni de o inteligență și cultură remarcabile”, au activat o mulțime de lucrători „limitați și chiar brute, care, prin modul de a se comporta și acționa, au atras oprobriul public asupra instituției...”⁵². În noua instituție au fost recruitați oameni cât mai devotați, pe care creierul revoluției proletare i-a îndoctrinat metodic, asmuțindu-i asupra „dușmanului de clasă”. Colonelul (r) Gheorghe Rațiu, care a activat peste trei decenii în structurile importante ale Securității, până în decembrie 1989, recunoaște, la rându-i, că „Securitatea avea pe atunci (la începuturile ei – n.n.) ofițeri foarte slab pregătiți”, fapt pentru care „cădeau ușor pradă mincinoșilor și provocatorilor de tot felul”, delațiunea fiind practic la ea acasă⁵³. Atât în Ministerul de Interne, cât și în organele de securitate au fost încadrați și oameni cunoscuți cu cazier judiciar, sau cu fapte care, încadrate juridic, constituau infracțiuni grave, prevăzute și pedepsite de Codul Penal. Colonelul (r) Gheorghe Crăciun ne oferă următoarele amănunte: „Nu puțini dintre cei care au fost ofițeri și subofițeri în Ministerul de Interne și au făcut delapidări, furturi, abuzuri, au fost greșit încadrați în Ministerul de Interne; ei trebuiau să fie direct încadrați în pușcărie”⁵⁴. Memorialistul citat argumentează prin cazul maiorului Keskemety Francisc, fost șef al Serviciului de contraspionaj la Regiunea de Securitate Brașov, „care înainte de a fi încadrat în Securitate, de către Demeter Alexandru [Șandor – n.n.], cu care era prieten, avea deja fapte ca cele pentru care acum era condamnat”⁵⁵. Nu fără temei, Alexandr Mihailovici Saharovski, șeful consilierilor sovietici din România în perioada 1949–1953, scria în raportul său din ianuarie 1952, pentru a-și informa superiorii din centrala de la Moscova: „Cadrele Ministerului Afacerilor Interne (ministrul T. Georgescu) sunt năpădite de persoane străine și dubioase, măsurile de îndepărțare a lor din aparatul ministerului sunt luate extrem de încet și fără tragere de inimă”⁵⁶. Trei ani mai târziu, Gheorghe Apostol, referindu-se la unii ofițeri de securitate recruitați din rândul muncitorilor, recunoștea față de Gheorghiu-Dej că „au fost elemente care

⁵⁰ Ion Mihai Pacepa, *op. cit.*, p. 61.

⁵¹ General div. (r) Neagu Cosma, *Securitatea, poliția politică, dosare, informatori*, p. 34.

⁵² Idem, *Cupola*, p. 16.

⁵³ Colonel (r) dr. Gh. Rațiu, *op. cit.*, p. 90.

⁵⁴ Colonel (r) Gheorghe Crăciun. *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 203.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Vezi documentul publicat în „Cotidianul”, 23 iunie 1998, p. 12.

nici în fabrică nu s-au ținut de treabă⁵⁷, iar la ședința de bilanț, din 2–3 decembrie 1957, Alexandru Drăghici atrăgea atenția activului de comandă din Securitate că „adesea alegerea și repartizarea cadrelor se face numai pe baza dosarelor personale, fără să se țină seama de calitățile profesionale și politice ale tovarășilor respectivi”⁵⁸. În urma controalelor efectuate de organele de partid din Ministerul Afacerilor Interne, în primăvara anului 1956 se constatase că „în posturi de conducere” erau ofițeri cu „un trecut necorespunzător”⁵⁹. De asemenea, se critica faptul că nu se lua „atitudine hotărâtă de către unele organizații de bază împotriva manifestărilor de mahalagism și pălăvrăgeală, care au dus la deconspirări și chiar la ratarea unor acțiuni”. Ofițerii de securitate erau superficiali la capitolul „studiu documentelor Congresului al II-lea al P.M.R. și [Congresului] al XX-lea al P.C.U.S.”, fiind aspru criticați că nu luau parte „la învățământul de partid”, „nu învățau” și nu erau „trași la răspundere pentru atitudinea lor față de învățământ”⁶⁰.

Slaba pregătire a cadrelor Securității, cel puțin în primii ani de la formarea instituției, poate fi explicată, pe de o parte, prin faptul că în ochii sovieticilor români cu studii superioare erau compromiși datorită alianței româno-germane din timpul celui de-al doilea război mondial, neoferind astfel o sursă de încredere pentru recrutare în serviciile secrete, iar pe de altă parte, având în vedere starea de spirit generalizată, net anticomunistă, foarte puțini români titrați manifestau entuziasm față de regim, ca să nu mai vorbim și față de instituția Securității. Despre „politica de cadre”, unii dintre foștii ofițeri de securitate care au activat în acea perioadă de început sunt aproape unanimi în a recunoaște „primitivismul gândirii” și „precaritatea pregătirii” profesionale a cadrelor. „Deliberat sau nu – se exprima un memorialist din această categorie, ce a ținut să-și păstreze anonimatul – li se exploatau [ofițerilor – n.n.] mai mult instinctele decât rațiunea, fiind, astfel, mai degrabă dresați decât «educați» în spiritul devotamentului față de... [orânduirea socialistă, partidul comunist și conducătorul iubit – n.n.]”⁶¹. Mai mult de 80% din personalul D.G.S.P., în primii ani, fusese angajat pe baza purității dosarului. Ajutorul profesional al ofițerilor sovietici, selecționați probabil pe temeiul unor criterii identice, nu putea acoperi deficiențele cronice și nici pregătirea generală și de specialitate a ofițerilor români. Pentru „remedierea acestor neajunsuri”, conducerea Securității, împreună cu Ministerul Învățământului au organizat o serie de cursuri, la toate nivelele de pregătire, astfel încât, până la sfârșitul anului 1953.

⁵⁷ Apud Alina Tudor, 1955: *Bătuți la Securitate, doi ceferiști se plâng lui Gheorghiu-Dej*, în „Cotidianul”, nr. 20/2 065, 2 iunie 1998, p. 12.

⁵⁸ Arh. S.R.I., fond „d”, dosar nr. 10 256, f. 63.

⁵⁹ Vezi fragmentele documentului publicat de Alina Tudor în „Cotidianul”, 8 septembrie 1998, p. 12.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Neagu Cosma, *Cupola*, p. 77.

întregul personal trebia să fi absolvit cel puțin 7 clase⁶². Prin Școala de ofițeri de securitate de la Băneasa, înființată în 1948, precum și prin școlile similare de la Oradea și Câmpina, au trecut – după cum rezultă din afirmațiile memorialiștilor – „mii de tineri muncitori și mulți țărani, cu o pregătire culturală de nivel elementar (școala profesională și câteva procente de absolvenți de liceu)”. Între anii 1953–1954, deci după moartea lui Stalin, în Securitate s-ar fi dus în mod susținut „o politică de instruire a oamenilor în sensul ca fiecare să-și completeze studiile la cursurile serale”, iar „mulți dintre muncitorii și țăraniii școliți la Băneasa erau inteligenți și dormici de a învăța mai multă carte”.

De-a lungul anilor, unii dintre ofițeri au reușit să-și ia doctoratul, obținând și titluri universitare⁶³. Când se constata că ofițerii nu obțineau rezultate satisfăcătoare, erau trimiși la „cursuri de reciclare”. În 1957 Direcția de cadre din Ministerul Afacerilor Interne raporta că „la toate nivelele de învățământ s-a realizat recalificarea profesională a 500 de ofițeri”⁶⁴. S-au făcut însă și multe escrocherii, din partea ofițerilor, pentru a-și completa studiile și a obține diplome. Elocvențe sunt concluziile formulate de generalul-colonel Alexandru Drăghici, la 7 decembrie 1964, cu ocazia unei ședințe cu activul de comandă: „Există într-adevăr în Trupele M.A.I. ofițeri care au avut la încadrare numai 4-6 clase. Unii au depus eforturi și au luat examenul de maturitate; unii pe drept; alții pe nedrept. Pe unii i-am prins, am luat măsuri, pe alții însă nu am reușit să-i prindem”⁶⁵.

Se pare că în „politica de cadre” din Ministerul Afacerilor Interne, un rol nefast ar fi avut Martha Drăghici, („adevăratul consilier politic”, de origine evreică maghiară – Cziko după numele de fată) asupra soțului ei, Alexandru Drăghici, din momentul în care acesta parvenise în conducerea Securității⁶⁶. Totuși nu trebuie pierdut din vedere că educarea și formarea viitorilor ofițeri de securitate se realiza de către ofițeri-instructori proveniți tot din rândul alogenilor. De exemplu, Școala de ofițeri de securitate de la Băneasa a fost condusă la început de Voiculescu Ervin, fiind secondat de șefii catedrelor de specialitate și de alte cadre plasate în posturi cheie pe „linie de învățământ”. Șeful Direcției de cadre, generalul-maior Demeter Șandor și adjuncții săi erau toți evrei de origine. Generalul (r) Neagu Cosma își amintea că „ei asigurau jumătatea etnică evreiască a cadrelor de bază ale Securității”. Sloganul folosit până la tocire, menit a mobiliza, dar mai ales a speria, era: „Aprecierea ofițerului român se face în raport de gradul de devoțiuțe față de Marea Uniune Sovietică”⁶⁷. Această din urmă precizare este esențială, întrucât, din punctul nostru de vedere, conta mai puțin originea etnică a celor care-i învățau pe

⁶² Serviciul Român de Informații. *Cartea Albă a Securității*, București, vol. II, 1996, p. 39.

⁶³ General div. (r) Neagu Cosma, *Securitatea, poliția politică, dosare, informatori*, p. 99.

⁶⁴ Arh. S.R.I., fond „d”, dosar nr. 10 256, f. 20.

⁶⁵ Idem, dosar nr. 10 049, vol. 17, f. 89.

⁶⁶ Vladimir Tismăneanu, *op. cit.*, p. 85.

⁶⁷ Neagu Cosma, *Cupola*, p. 49.

ofițeri; decisiv era ce îi învățau, adică programul de pregătire și „obiectivul didactic”. Caracterizările și aprecierile anuale întocmite și susținute de ofițerii cadriști făceau ca promovarea unora și retrogradarea altora să depindă în cea mai mare măsură de viziunea și concepția despre „munca de securitate”, evident în concordanță cu orientările „venite de sus”.

Cu ocazia ședinței de analiză și bilanț din 2-3 decembrie 1957, generalul-locotenent Gheorghe Pintilie, referindu-se la activitatea informativ-operativă a aparatului de securitate, s-a exprimat ritos: „Trebue să ne debarasăm de munca slabă pe care o facem și am făcut-o până acum”. Din punctul lui de vedere, trebuiau analizate cu mai multă responsabilitate „metodele proprii” în comparație cu „tactica dușmanului”⁶⁸. La rândul lui, ministrul Afacerilor Interne, Alexandru Drăghici, susținea că în activitatea muncii informativ-operative se constatau „lipsuri” și „defecțiuni serioase”, iar principala cauză o constituia „slaba pregătire profesională și culturală”, dar mai ales „lipsa de maturitate politică”. I se imputa, astfel, Securității, la 9 ani de la înființare, „lipsa de profesionalism” și „imaturitatea politică a cadrelor sale”, deci dezavuări, care nu erau formulate „de propaganda imperialistă” sau de „elementele reacționare, înrăite și declasate din interior”, ci de oamenii cei mai autorizați și responsabili de activitatea instituției. Alexandru Drăghici se considera îndreptățit să atragă atenția asupra faptului că „lucrătorul care nu se îngrijește de pregătirea sa, va bate în cel mai bun caz pasul pe loc”, iar în condițiile creșterii permanente a exigențelor „un astfel de lucrător nu va putea asigura îndeplinirea corespunzătoare a sarcinii de apărare a securității de stat a patriei”. În context și pe același ton, Drăghici trasa ca principală sarcină pentru toți lucrătorii din Ministerul Afacerilor Interne „educarea sistematică și minuțioasă a personalului ce încadreză organele M.A.I. în domeniul politico-ideologic, în ridicarea vigilenței și a spiritului partinic în muncă”⁶⁹.

Din punctul de vedere al liderilor regimului comunist din România, existau desigur și aspecte pozitive în activitatea ofițerilor de securitate, ceea ce explică faptul că în 1957 fuseseră decorați cu diferite ordine și medalii, de către guvernul R.P.R. – chiar dacă nu prinseseră de mult vreun spion imperialist! – un număr de 2 847 cadre „pentru îndeplinirea exemplară a misiunilor încredințate”. Alte 2 126 cadre fuseseră citate prin ordinele ministrului „pentru activitatea rodnică depusă”, iar alții 10 ofițeri înaintați în grad „la exceptional”⁷⁰. Cine are răbdare să parcurgă în întregime documentele prezентate la ședințele de analiză și bilanț ale Ministerului Afacerilor Interne din perioada 1948-1964, poate constata fără prea mare osteneală că atât criticele, cât și laudele la adresa organelor de securitate au fost mai tot timpul cam aceleași. formulate prin stereotipii și într-un limbaj de lemn inconfundabil, singura deosebire fiind doar cifrele raportate. ceea ce dezvăluie că

⁶⁸ Arh. S.R.I . fond „d”, dosar nr. 10 256, f. 5.

⁶⁹ Ibidem. f. 380-381.

⁷⁰ Ibidem. f. 377

formalismul, dogmatismul, demagogia și iraționalul au fost principalele caracteristici nu numai ale „muncii de securitate” propriu-zise, ci mai ales ale modului de a o concepe, analiza și conduce.

O altă bizarerie a politicii de cadre o constituie faptul că în timpul verificărilor dosarelor de personal, efectuate de o comisie a P.M.R. special împuernicită la începutul anilor '60 în vederea epurării aparatului de securitate, a rezultat că un număr de aproximativ 300 de angajați (ofițeri și subofițeri) avuseseră, în perioada de dinainte de 23 august 1944, afinități cu ideologia legionară⁷¹. E greu de înțeles cum a fost posibil ca toți aceștia să fie încadrați, având în vedere vigilența ofițerilor cadriști și stricta lor supraveghere de către consilierii sovietici. Doar o singură explicație își poate găsi logica și poate chiar credibilitatea, și anume trecerea sub tăcere a trecutului lor legionar nu s-a produs întâmplător, din lipsă de „discernământ politic” sau inabilități. Premeditarea devine străvezie dacă e să avem în vedere că spiritul revoluționar foarte „tăios” al celor care cochetaseră cu legionarismul a fost apreciat probabil ca deosebit de util în acțiunile de „curățire” a „putregaiului politicianismului” și „burghezo-moșierimii” românești. Înțelegerea dintre Teohari Georgescu, ministrul de Interne comunist, și Nicolae Petrașcu, șeful legionarilor din țară, în 1945, ar putea fi un argument, dar și un precedent. Din cât am reușit să ne documentăm, se presupune că există și în această situație similitudini cu vecinii de la vest, acolo unde formațiunea „Crucea cu Săgeți” condusese Ungaria în ultimele zile ale Războiului II Mondial și jucase un rol important în atacul asupra evreilor, iar în condițiile ocupației sovietice mulți dintre membrii acestei organizații s-au alăturat și apoi au fost încadrați în A.V.H. (Allam Vedelmi Hivatal – Autoritatea Apărării de Stat – Serviciul de Securitate al Ungariei), noua poliție politică secretă controlată de comuniști⁷². Ungaria, la fel ca și România, aflată în sfera de interes sovietice, a cunoscut din plin fenomenul de bolșevizare, fapt pentru care prezența componentelor fasciste în Serviciul de Securitate ne duce inherent cu gândul la existența unei strategii moscovite în acest sens. Poate că cercetări viitoare pe alte documente declasificate din arhivele serviciilor secrete sovietice vor putea face lumină în această problemă.

Ceea ce putem afirma cu certitudine este că epurarea de la începutul anilor '60, dar și celelalte care au urmat, nu i-a atins cu nimic pe ofițerii de securitate

⁷¹ Serviciul Român de Informații. *Cartea Albă a Securității. 23 august 1944 – 30 august 1948*. vol. I. București. 1997, p. 25.

⁷² Vezi John Ranelagh, *op.cit.*, p. 270. Sub regimul lui Mathias Rákosi, A.V.H. a devenit brațul represiunii. Forța sa regulată cuprindea 100 000 de oameni și a fost mărită, după unele surse cu aproximativ un milion de alți membri: informatori, funcționari administrativi. A.V.H. a fost desființat prin decret al Consiliului de Miniștri, la 29 octombrie 1956, în contextul evenimentelor revoluționare din Ungaria pe motiv că formațiunile speciale deschiseseră focul și mitraliaseră în plin pe demonstranți din proprie inițiativă, fără să primească ordin (vezi *Revoluția maghiară din 1956*, volum editat de Ambasada Republicii Ungare la București, octombrie 1996, cu prilejul aniversării a 40 de ani de la izbucnirea Revoluției, p. 20).

români cu trecut legionar. Singura măsură care s-a luat a fost întocmirea unui cuprinsător dosar cu datele personale ale fiecărui însotite de documentele compromițătoare, adică cele care atestau trecutul lor legionar. Până în decembrie 1989 acest „dosar compromițător” s-a păstrat în casa de fier a șefului Serviciului arhivă, și nu era dat la consultare decât cu aprobarea șefului Securității ori a ministrului de Interne. Într-o serie de documente, deja publicate, au apărut numele unor foști ofițeri de securitate și interne cu trecut legionar, ca de exemplu: Nicolae Doicaru, Nicolae Andruța Ceaușescu, Sepi Năstase, Nicolae Cîndea, etc.

Despre generalul Nicolae Doicaru, cel care la 1 ianuarie 1960 a ajuns în funcția de șef al D.I.E., funcție ce a deținut-o timp de 18 ani, documentele studiate de Mihai Pelin atestă fără dubii că „între 1940–1941 a făcut parte din Frățile de Cruce legionare și a participat la rebeliune...”⁷³. În legătură cu generalul Nicolae Andruța Ceaușescu, fratele fostului secretar general al P.C.R., pe care evenimentele din decembrie 1989 l-au prins în funcția de comandant al Școlii de ofițeri de securitate de la Băneasa, un document ce provine din fosta Arhivă a C.C. al P.C.R., Secția organizatorică, atestă că și el a fost „simpatizant legionar”⁷⁴. Alte documente din dosarul de partid al generalului de securitate Nicolae Andruța Ceaușescu relevă că acesta a participat la rebeliunea legionară din ianuarie 1941, în orașul Slatina; datorită unor escrocherii făcute la începutul anilor '50, în timpul cooperativizării, a fost exclus din partid, dar reprimit în 1955 la intervenția unor tovarăși din conducerea superioară.

Referatul întocmit la 6 iulie 1956 despre felul în care organele și organizațiile de partid din M.A.I. aplicau hotărârile Biroului Politic al C.C. al P.M.R., atragea atenția că maiorul Sepi Năstase șeful Regionalei M.A.I. Constanța, „în perioada legionară a participat la unele ședințe”, iar locotenent-colonelul Nicolae Cîndea, șeful Miliției Regionale Stalin, era „bănuit că ar fi fost legionar”⁷⁵. Alți ofițeri, precum locotenent-colonelul Gheorghe Crăciun, șeful Regionalei M.A.I. Stalin (Brașov) și locotenent-colonelul Francisc Tagher, șeful Regionalei de Miliție Cluj, erau cunoscuți cu „trecut dubios” și „necorespunzător”⁷⁶.

În esență se poate afirma că politica de cadre promovată în aparatul de securitate la începuturile sale a avut drept consecință seria neagră a ilegalităților, nesăbuințelor și oportunistelor. Este și o explicație posibilă, printre altele, că tocmai în acea perioadă s-au întreprins cele mai crunte măsuri de represiune și teroare etatizată.

⁷³ Mihai Pelin, *op.cit.*, p. 22 și 57.

⁷⁴ Vezi Constantin Moraru, Liviu Daniel Grigorescu, *Clanul Ceaușescu și ancheta de la G.A.C. Scornicești*, în „Dosarele istoriei”, nr. 7(23), 1998, p. 46.

⁷⁵ Alina Tudor. *Controlul partidului asupra Securității*, în „Cotidianul”, 8 septembrie 1998, p. 12.

⁷⁶ *Ibidem*.

THE CADRE POLICY OF THE SECURITATE DURING THE COMMUNIST REGIME IN ROMANIA (1948–1964)

Abstract

In 1948–1964, the institution of the *Securitate*, established by the communist regime in Romania, belonged to Moscow rather than to Romania. All of the leading positions were held by cadres and agents of the Soviet intelligence services, the most notorious among whom were Gheorghe Pintilie (Pantelei Bodnarenko) – head of the *Securitate* –, Alexandru Nicolschi (Grümburg Boris) – deputy to the head of the *Securitate* –, Vasile Vâlcu (a Bulgarian communist) – the first head of the department of External Intelligence –, and his successor, Mihail Gavriliuc (an Ukrainian), Wilhelm Eimhorn (a Jewish Hungarian) – deputy to the head of the Department of Foreign Intelligence –, Adalbert Ijac (Iszak), a Hungarian – junior deputy within the Department. Native Romanians recruited and employed by the *Securitate* mainly occupied executive positions. Preponderant among them were members of the working class, rather limited and brutish. Although recruitment, theoretically speaking, depended on the purity of the personal dossier, over 20 percent of the *Securitate* cadres were in fact individuals with a dubious personal history, if not even felons, and ex-members or supporters of the Legionary Movement.

Evening courses were organized in order to perfect the education of the *Securitate* cadres. Some officers would nevertheless obtain their diplomas by fraud, without attending class or sitting for any examination whatsoever. The *Securitate* workers trained at the schools for officers and noncommissioned officers of Băneasa, Oradea and Câmpina were systematically inoculated with love for the USSR, the communist party and its ideology.

The cadre policy fostered bureaucracy and the proliferation of superfluous positions, albeit rewarding. In December 1957, nine years after the creation of the *Securitate*, Alexandru Drăghici criticized the military counter-espionage and counter-intelligence services for their not having been able to catch any spies of the American or English imperialism for quite a long time. The leadership of the Ministry of Internal Affairs and *Securitate* were quick to attribute it to inadequate training and political immaturity of the cadres. However, in 1957, 2 847 cadres were decorated by the Government of the People's Republic of Romania, and other 2 126 were mentioned in dispatches, in recognition of their fruitful activity. Also, ten officers were promoted for outstanding merits. The only plausible explanation would be the prisons crowded with tens of thousands of political prisoners, labeled “enemies of the people”. Which clearly demonstrates that the *Securitate* was a force of repression and the main instrument of terror institutionalized.

„ALEGERILE” DIN 1948 (I)

NICOLETA IONESCU-GURĂ

Anul 1948 marchează transformarea completă a instituțiilor tradiționale din România, menite să răspundă noii denumiri a statului – Republica Populară Română.

La 25 februarie 1948 Adunarea Deputaților s-a autodizolvat și s-au fixat noi alegeri în ziua de 28 martie pentru Marea Adunare Națională¹, care avea caracter de Adunare Constituantă. „Alegările” pentru M.A.N. s-au făcut după normele prevăzute de Legea nr. 560 din 1946, cu modificările ulterioare. Legea electorală a suferit modificări printre-o lege votată de Parlament în ședință din 22 ianuarie 1948²: vîrstă alegătorului scade la 20 de ani, a celor care pot fi aleși la 23 de ani, capătă drepturi politice funcționarii și militarii. Legea stabilește și unele discriminări: „... nu pot alege și nu pot fi aleși cei epurați în temeiul legilor de purificare, cei vinovați de atitudine sau activitate colaboraționistă, constatată prin hotărâri judecătoarești, decizii administrative sau în alt mod”; o practică nouă, prin care sunt eliminate de la vot o serie de categorii sociale. Exprimarea este vagă, deci numărul celor îndepărtați poate fi foarte mare. La fabrica I.A.R. din Brașov, fiind considerați nedemni, 410 salariați nu au primit certificate de alegători, iar 100 dintre ei au fost comprimați². Exemplele pot continua.

Cine a prezidat alegerile? În articolul 37 din legea electorală se arăta că: „Secțiile de votare vor fi prezidate de magistrați sau asesori populari. Dacă numărul magistraților sau asesorilor populari nu va fi îndestulător pentru toate secțiile de votare, acestea vor fi prezidate de funcționari publici superiori ai statului, județelor sau comunelor, ori ai celorlalte persoane juridice de drept public,

¹ Noua denumire a parlamentului – Marea Adunare Națională – a apărut pentru prima dată în Legea pentru dizolvarea Adunării Deputaților, reglementarea convocării M.A.N. și trecerea puterii legislative asupra guvernului, adoptată în ultima ședință a Adunării Deputaților din 24 februarie 1948. Prin această lege s-a hotărât dizolvarea Adunării Deputaților începând cu data de 25 februarie; s-a stabilit ziua de 28 martie 1948 pentru efectuarea primelor alegeri de deputați pentru M.A.N. și s-a trecut puterea legislativă până la constituirea noului parlament asupra guvernului, sub rezerva ratificării ulterioare a actelor legislative ale guvernului de către M.A.N. Conform legii, M.A.N. trebuia să se întrunească pe 6 aprilie („Monitorul Oficial”, nr. 46 din 25 februarie 1948, p. 1 634).

² „România liberă”, nr. 1 086, 4 martie 1948.

² Arhiva Națională Iсторică Centrală (în continuare A.N.I.C.). Arhiva C.C. al P.C.R.. fond 511 (F.D.P.), rola 1 403.

repartizați prin tragere la sorți de președintele biroului electoral dintre cei desemnați de Ministerul Justiției, cu preferință dintre membrii Înaltei Curți de Conturi, ai Consiliului Legislativ sau ai Curților Administrative”.

Printr-o asemenea prevedere P.M.R.-ul dorea să exerceze un control strict și direct, numind pentru fiecare centru de votare oameni în care să aibă încredere. Era evident că toți magistrații formați înainte de 1944 nu ofereau garanția unei îndepliniri necondiționate a directivelor partidului, de aceea au fost înlocuiți prin asesori populari sau funcționari ai statului.

În aceste condiții, președinții secțiilor de votare din județul Miercurea Ciuc, în majoritate asesori populari, au corespuns cerințelor³. Prefectura județului Baia aducea la cunoștință Inspectoratului General Administrativ Suceava faptul că „nici unul din magistrații din județul Baia nu poate fi propus pentru a îndeplini funcția de președinte și supleant al Biroului Electoral, întrucât nu inspiră încredere din punct de vedere politic” și făcea recomandarea ca în aceste funcții să fie magistrații care au funcționat la alegerile din 1946⁴.

Ca urmare a ordinului telefonic din 31 ianuarie al I.G.A. Suceava, prefectura județului Rădăuți, în deplin acord cu secretarul P.M.R., propunea pe următorii magistrați: Elian George ca președinte al Biroului Electoral Județean și pe Păun Ștefan ca asistent⁵. Coțovanu Dumitru, magistrat la Tribunalul Dorohoi era propus de prefectul județului Dorohoi pentru funcția de președinte al Biroului Electoral Județean deoarece „era fiu de țăran sărac... cu prilejul alegerilor din 1946, făcând parte din Biroul Electoral Județean, a dat dovadă de pricepere și devotament pentru regimul democratic. În procesele de speculă și sabotaj s-a dovedit un apărător al legilor democratice elaborate de Guvern și apoi de Parlamentul Țării...”⁶. De asemenea, prefectul județului Suceava, de comun acord cu secretarul P.M.R., a propus pentru funcția de președinte al Biroului Electoral Județean pe Iordache Obadă, membru P.M.R., prim procuror la Parchetul Tribunalului Suceava, deoarece „colaborează în spirit democrat, ia parte la diferite manifestări democratice. Ca președinte al Biroului electoral în alegerile din 1946 a corespuns. Îndeplinindu-și însărcinările primite”⁷.

Tinând cont de propunerile prefecturilor de județ, Ministerul Justiției numea printr-o decizie, pe 4 martie, președinții și asistenții Birourilor electorale județene din țară⁸.

În vederea alegerilor, din inițiativa P.M.R.-ului, la 27 februarie s-a constituit Frontul Democrației Populare (F.D.P.)⁹ – oalianță electorală în care rolul

³ Ibidem, fond M.A.I.. Direcția Administrației de Stat. dosar 36/1948, f. 35.

⁴ Ibidem, f. 4.

⁵ Ibidem, f. 3.

⁶ Ibidem, f. 2.

⁷ Ibidem, f. 49.

⁸ „Scânteia” nr. 1 063, 5 martie 1948.

⁹ „România liberă”, nr. 1 090. 8 martie 1948.

conducător revenea P.M.R.-ului și în care erau menținute partide satelit ca Frontul Plugarilor, Partidul Național Popular, Uniunea Populară Maghiară, iar ulterior vor adera toate organizațiile de masă (C.G.M., U.F.D.R., U.T.M.). În rezoluția Plenarei a doua a C.C. al P.M.R. din 10–11 iunie 1948 se arăta că „F.D.P. este alcătuit din P.M.R. și organizațiile politice democratice care recunosc rolul conducător al proletariatului și al partidului său”¹⁰.

Partidele care compuneau F.D.P.-ul au suferit un proces de „reorganizare”, care pentru Frontul Plugarilor a început cu un an înainte de alegeri și a însemnat „înlăturarea elementelor chiaburești din conducere și organizațiile sale” și reorganizarea partidului numai cu elemente din rândurile plugărimii fără pământ sau cu pământ puțin. Pentru Uniunea Populară Maghiară „a avut loc un proces de limpezire... elementele exploatatoare și rămășițele șovine din U.P.M. au fost înfrânte și discreditate, fiind îndepărtate de la conducere și înlocuite cu reprezentanți credincioși ai maselor populare”¹¹, adică s-a făcut prin schimbarea secretarilor județeni. În P.N.P., la sugestia comuniștilor, s-a procedat la îndepărarea din partid, în primele luni ale anului 1948, a elementelor care doreau o detașare de linia colaborării strânse cu P.M.R.¹².

Gheorghiu-Dej, în raportul politic la Congresul I al P.M.R., caracteriza astfel F.D.P.-ul: „Frontul Democrației Populare nu va fi o simplă formațiune electorală. El nu poate fi asemuit cu celelalte blocuri la care am participat în trecut... Frontul Democrației Populare va reprezenta o etapă nouă, superioară, a colaborării între forțele democratice, o etapă superioară a evoluției politice în România democrată... Având drept forță conducătoare P.M.R.-ul, Frontul Democrației Populare va constitui un minunat mijloc de mobilizare a celor mai largi mase populare la munca de refacere economică, un mijloc de activitate politică a maselor orășenești și ceea ce este deosebit de important a celor sătești, un mijloc de antrenare a maselor cât mai largi la lupta împotriva reacțiunii. Frontul Democrației Populare va fi o armă de făurire a unității politico-morale a întregului popor muncitor din țara noastră...”¹³.

Dovadă că nu a fost doar o formațiune electorală este și faptul că nu s-a dizolvat după alegeri, ci a rămas mai departe ca „organ de colaborare (!) și ca organ de alianță între forțele clasei muncitoare, țărănimii muncitoare, intelectualitatea progresistă și naționalitățile conlocuitoare... deoarece P.M.R.-ul va ști să îndeplinească tocmai prin această colaborare toate sarcinile care stau în fața lui”¹⁴ – spunea Vasile Luca la consfătuirea majoritaților M.A.N. din 9 aprilie.

¹⁰ Ibidem, nr. 1 175, 21 iunie 1948.

¹¹ „Scânteia”, nr. 1 060, 2 martie 1948.

¹² Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Partidele politice din România 1862–1994. Enciclopedie*, București, 1995, p. 80–81.

¹³ „România liberă”, nr. 1 073, 23 februarie 1948.

¹⁴ „Scânteia”, nr. 1 095, 10 aprilie 1948.

De remarcat că în toată perioada comunistă P.C.R.-ul nu s-a prezentat niciodată singur în alegeri, s-a aplicat o „politică de front”, după model sovietic.

Frontul Democrației Populare în R.P.R., Frontul Unității Socialiste (F.U.S.) în R.S.R., aveau o funcție decorativă. Rolul acestor fronturi, ca de altfel și rostul alegerilor era acela de a da aparența democrației unui regim autointitulat „democrat-popular”, în fapt totalitar. Dictatura proletariatului fiind considerată de noile autorități politice din România ca forma cea mai desăvârșită de democrație înfăptuită în condițiile societății împărțite în clase: „Dictatura proletariatului este dictatura majorității exploatațate asupra minorității exploatațatoare, iar dictatura burgheză, pe care o reprezintă statul capitalist, este dictatura minorității exploatațatoare asupra majorității exploatațate”.

F.D.P.-ul, cu semnul electoral „Soarele”, era condus de un Consiliu Național, ajutat de comisii pe probleme, de pildă comisia de propagandă, comisia administrativ-financiară, având ca președinte pe dr. Petru Groza și era compus din delegați ai P.R.M (V. Luca, L. Rădăceanu, I. Chișinevschi), Frontul Plugarilor (P. Groza, Anton Alexandrescu, Ion Onțanu), P.N.P. (P. Constantinescu-Iași, Mihail Dragomirescu, Al. Șteflea), Uniunea Populară Maghiară (Kacso Alexandru, Ludovic Takats, C. Ferdinand).

S-au constituit consiliii județene, de plasă și de comune ale F.D.P. compuse din câte doi delegați ai partidelor care compuneau F.D.P.-ul și din câte doi reprezentanți ai organizațiilor de masă (U.T.M., U.F.D.R., C.G.M., C.D.E.). Consiliile județene F.D.P. trebuiau să conducă campania electorală pe județ. În realitate ele au fost formale, întrucât toate atribuțiile și sarcinile acestora au fost preluate direct din primul moment de organizația județeană P.M.R. De fapt, întreaga campanie electorală s-a desfășurat după un plan stabilit de P.M.R. Ca o consecință a acestui fapt, în județe, plăși și comune F.D.P.-ul a fost nonexistent. Președintele Consiliului județean F.D.P. era secretarul organizației județene P.M.R.; toate hotărârile erau luate în ședințele de birou ale organizației județene P.M.R. (unde nu aveau acces toți candidații și nici reprezentații celorlalte organizații care compuneau F.D.P.) și erau apoi comunicate și celorlalte partide din F.D.P. Acest fel de a lucra a provocat disensiuni între elementele de conducere ale organizațiilor locale P.M.R. și Frontul Plugarilor în câteva comune din țară, de pildă cele din județele Olt, Severin. Conducerile organizațiilor comunale ale Frontului Plugarilor (fie președinți sau secretari) din județul Neamț, și anume din comunele Pipirig, Răucești, Dobreni, Tazlău, Zănești, Călugăreni, Borca, Crăciuani, Pângărați au cerut să meargă pe liste separate, căci astfel toți vor vota cu Frontul Plugarilor. Iată cum descrie consiliul județean F.D.P. din județul Maramureș un instructor al Comitetului Central, trimis în județ să sprijine campania electorală: „F.D.P.-ul era mai mult un fel de birou tehnic al partidului. În județul Maramureș, el avea sediul la prefectură, într-o cameră în care se găsea tot materialul venit de la București și unde se distribuiau și se vopseau pancarde, unde

se găseau toate gălețile pentru afișaj. Toată munca o făcea partidul. Singurele ședințe ale F.D.P. erau de obicei sămbăta, când erau chemați și conducătorii celorlalte partide, organizații de masă pentru a fi repartizați duminica în câte o comună unde să meargă pentru a ține adunare...”¹⁵. De asemenea, consiliile F.D.P. de plasă au fost inactive, în multe părți ele au existat doar pe hârtie, deoarece instructorii județeni trimiși să le ajute în muncă au preluat munca consiliilor, dirijând efectiv campania electorală în plășile unde au fost trimiși.

La „alegeri” au mai participat P.N.L. (P. Bejan), continuatorul P.N.L. (Gh. Tătărăscu), cu semnul electoral o „linie verticală”, Partidul Țărănesc Democrat (dr. N. Gh. Lupu) cu semnul electoral „două cercuri concentrice” și diferite grupări „independente”¹⁶.

Nu știm de ce au fost totuși lăsate două partide „de opozиie”, putem presupune că s-ar fi primit o directivă în acest sens (vezi cazul Poloniei Populare, al R.D.G.-ului, unde formal au continuat să existe câteva partide satelit sub conducerea partidelor comuniste). În anii 1948–1949 în România se manifestă ultimele ecouri ale pluralismului politic. În 1948 mai existau partide politice, dar dispără viața de partid autentică: P.N.L.-P. Bejan (Petre Bejan conduce acest partid din noiembrie 1947, după retragerea lui Gh. Tătărăscu, până în 1949, când își încetează activitatea), P.T.D.-N. Gh. Lupu (creat în ianuarie 1946, reverberează până în 1949), P.N.P. (care se dorea partidul pădurilor mijlocii, „autodizolvat” în 1949), U.P.M. și Frontul Plugarilor. În perioada 1950–1953 primele două partide și-au încetat activitatea, ajungându-se la sistemul monopartidist.

După căștigarea alegerilor din 28 martie 1948 P.M.R.-ul a renunțat și la această fațadă de pluripartidism*. Într-o declarație făcută unui redactor al ziarului

¹⁵ A.N.I.C., Arhiva C.C. al P.C.R., fond 51 (F.D.P.), rola 1 404.

¹⁶ „România liberă”. nr. 1 086. 4 martie 1948.

* Secretariatul C.C. al P.M.R. în ședința din 28 ianuarie 1948 a pus problema ca partidele aşa-zis „burgheze” să fie dizolvate, iar mandatele deputaților acestor partide să fie ridicate, dar după „autodizolvarea” P.N.P. În cadrul ședinței Teoharie Georgescu arăta că „mai există în formă legală încă trei partide burgheze reaționare, Bejan, Brătianu și Titel Petrescu. Brătianu și Titel Petrescu, în urma măsurilor luate, au trecut la o poziție de așteptare, dând cuvânt deschis să nu ia atitudine contra noastră. În realitate, elemente din ambele partide, prin faptul că nu sunt dizolvăți..., continuă activitatea și în organizațiile descoperite s-a văzut că sunt amestecați. Este momentul să le punem capăt. Cu Bejan este altă situație, are poziția că votează toate măsurile noastre, dar ține legătura cu chiaburimea și dă cuvânt de ordine să fie pregătiți pentru schimbări. Sunt la fel de dușmani și nu există nici un argument să poată rămâne mai departe. Problema este dacă venim cu autodizolvarea sau luăm măsuri. Mai bine să se autodizolve întâi P.N.P. și apoi venim cu măsurile”. După opinia lui Gheorghiu-Dej, existența unor astfel de partide era incompatibilă cu conținutul regimului „democrat-popular”. „Autodizolvarea” P.N.P. a fost hotărâtă de Secretariatul Biroului Politic al C.C. al P.M.R. tot în ședința din 28 ianuarie 1949. Pentru operațiile de lichidare și repartizare a cadrelor s-a format o comisie sub conducerea lui Miron Constantinescu, cu tovarăși din direcțiile cadre, organizatorică și propagandă din P.M.R. și doi tovarăși din activul de partid al P.N.P.. Textul Rezoluției C.C. al P.N.P. care anunță „autodizolvarea” a constituit un punct de pe ordinea de zi a ședinței Secretariatului C.C.

„Libertatea” (organ de presă al P.M.R.) I. Chișinevski, secretar general adjunct al F.D.P. (secretar al C.C. al P.M.R.), a vorbit despre condițiile în care au loc alegerile pentru M.A.N.: „Alegările actuale se deosebesc de alegerile din 1946 prin aceea că forțele componente ale F.D.P. – care în această campanie se prezintă pe o listă unică – nu mai au în rândurile lor reprezentanți ai claselor exploatatoare, prin aceea că alegerile se efectuează în condițiile economice și politice diferite de cele din 1946... muncitorimea are un singur partid, mișcarea sindicală este unică... Noul Parlament – M.A.N. – va trebui să aibă un alt conținut decât al trecutelor parlamente. El va trebui să fie compus din reprezentanții celor ce muncesc de la orașe și sate, cu brațele și cu mintea, din muncitori și țărani, cărturari și meseriași...”¹⁷. Alegările au fost precedate de o intensă activitate agitatorică și propagandistică dusă în rândurile populației de la sate și orașe, termenul de campanie electorală fiind impropriu în regimul comunist.

Campania electorală a F.D.P. s-a bazat pe munca îndrumătorilor politici și sindicali și a fost dominată de un document – proiectul noii Constituții. În numele lui, 350 000 de îndrumători și alte sute de mii de cetăteni au dus cea mai vastă acțiune de lămurire, deoarece „nu este vorba de o lege obișnuită, ci de una care definește organizarea noastră statală și raporturile dintre cetățean și stat...”¹⁸.

În afara proiectului de Constituție îndrumătorii prelucrau Manifestul Program al F.D.P., realizările guvernului în cei trei ani de activitate, măsurile economice ale guvernului, însemnatatea alegerilor.

Planul general al campaniei electorale a fost elaborat de Consiliul Național al F.D.P., după instrucțiunile primite de la C.C. al P.M.R., care a împărțit durata campaniei în trei etape: o primă etapă în care munca de lămurire s-a făcut din casă în casă; a doua etapă a fost caracterizată prin sedințe pe grupuri de case, pe instituții, în fabrici și secții, vizite la domiciliu, înființarea caselor de alegători pentru a-lămuri cetățenii în legătură cu alegerile, precum și convingerea cetățenilor pentru a-și ridica cărțile de alegător, afișaj și şablonaj. În patru localități din județul Târnava-Mare funcționau case de alegători, ele erau „împodobite” cu tablourile lui Marx, Engels, Lenin și Stalin și cu lozinci legate de viața de partid. La Mediaș casa de alegător era îmbrăcată în întregime în roșu și nu era vizitată deloc. În județul

al P.M.R. din 11 februarie 1949. Gheorghiu-Dej propunea ca rezoluția să fie redusă la două pagini și mai ales să se reducă partea istorică. Pentru aceasta a fost însărcinat Miron Constantinescu, ajutat de I. Chișinevschi să reducă și să modifice Rezoluția C.C. al P.N.P. în problema „autodizolvării”. Din rezoluție aflăm că „autodizolvarea” se eșalonă până la data de 21 martie 1949 pentru ca membrii P.N.P. să poată primi sarcini noi; ziarul „Națiunea”, oficiul P.N.P. își înceta apariția pe 18 februarie 1949; deputații membrii ai P.N.P. rămâneau mai departe în M.A.N. ca deputați fără partid, dar contribuția lor la lucrările M.A.N. era dusă sub îndrumarea P.M.R. (A.N.I.C.. fond C.C. al P.C.R.-Cancelarie, dosar 6/1949, f. 2, 6, 7; dosar 13/1949, f. 2-4; dosar 187/1949, f. 1-3).

¹⁷ „România liberă”, nr. 1 091, 10 martie 1948.

¹⁸ Ibidem, nr. 1 121, 12 aprilie 1948.

Hunedoara erau 6 case de alegător, la reședințele de plăși, cu îndrumători permanenți. În Valea Jiului funcționau 8 case de alegător, etc.¹⁹. În a treia etapă au fost organizate mitinguri pe plăși, orașe și comune, au fost continuante vizitele la domiciliile cetătenilor, s-au făcut pregătiri pentru ziua alegerilor prin organizarea secțiilor de votare, pavoazarea satelor, orașelor, sediilor partidelor și organizațiilor, intensificarea răspândirii de material propagandistic. Tot în această etapă s-a desfășurat și o muncă intensă prin „echipele artistice”, sindicale și ale armatei. Acestea mergeau prin comune și bâlciuri, dădeau câte o serbare, „reprezentanțile artistice” fiind precedate de prelucrarea proiectului de Constituție și Manifestul Program al F.D.P. Comisia de propagandă a Consiliului Național al F.D.P. a întocmit un plan pentru folosirea echipelor artistice existente în județe. Ele trebuiau să activeze în întreprinderi, săli publice, piețe, case de alegători, adunări populare. S-a stabilit programul și itinerariul fiecărei echipe artistice privind activitatea în cuprinsul județului. În afara echipelor artistice locale, Consiliul Național al F.D.P. a trimis și ansambluri artistice de la centru (București), întrucât se considera că manifestările artistice au o importanță deosebită în cadrul campaniei electorale²⁰.

„Scânteia”, organul central de presă al P.M.R., publica materiale pentru „echipele artistice” în campania electorală, de pildă.

„Foaie verde bob secară/ Plâng boierii se omoară,

Plâng boierii se omoară/ C-a plecat vodă din țară.

Cine să-i mai procopsească,/ Cine să-i mai fericească,

Cine să-i mai fericească/ Sau măcar să-i ocrotească.

Au zburat pogoanele, măi,/ Și s-au dus milioanele, măi,

Și s-au dus milioanele, măi,/ Ce se fac cucoanele, măi.

Frunză verde și-o negară/ Mare bucurie-n țară,

Mare bucurie-n țară/ Republica Populară, măi.

A plugarului din sate/ Și a muncitorului frate,

Și a muncitorului frate/ Și a celui ce scrie carte, măi.

Dudue motoarele, măi,/ Rând din plin ogoarele, măi,

Rând din plin ogoarele, măi,/ C-a răsărit soarele, măi”.

Echipelor artistice din județe le stătea la dispoziție materialul F.D.P. publicat în „Libertatea”, „Frontul Plugarilor”, „Națiunea”, „Viața sindicală”, „Tânărul muncitor”, în publicațiile săptămânale „Flacăra”, „Contemporanul” și „Rampa”.

Cele trei săptămâni de campanie electorală s-au desfășurat sub semnul „întăriri muncii”, agitația și propaganda făcându-se pe baza „realizărilor” generale ale guvernului, dar mai ales pe baza „realizărilor” locale. La sfârșit de săptămână cetătenii din toate satele erau scoși la muncă voluntară la reparat drumuri, poduri,

¹⁹ A.N.I.C.. Arhiva C.C. al P.C.R.. fond 51 (F.D.P.), rola 1 405.

²⁰ Ibidem.

curățat izlazuri etc. Munca voluntară era privită la țară ca o prestație obligatorie. Mobilizarea se făcea prin metode de constrângere și nicidecum din convingere: „Duminica se va ieși la muncă voluntară. Cei ce nu se vor prezenta vor fi sancționați”. Așa sună afișul Consiliului Județean Sindical din județul Brașov, care chemă oamenii la muncă voluntară. În județul Neamț oamenii au fost mobilizați prin jandarmi, prin organele administrative, cu toba.

Consiliile județene F.D.P. au scos manifeste în care popularizau „realizările” locale. Astfel, în județul Dorohoi, în cursul campaniei electorale, a început lucrul la terminarea a 4 școli primare în comunele Petricani și Nito (plasa Săveni), Păltiniș (plasa Dărăbani), Dersca (plasa Mihăileni). Cu ajutorul primit de la Ministerul de Interne, 6 conace boierești au fost predate comunelor și s-au deschis case de sănătate în comunele Adășeni, Vorniceni, Vlăsenești, Hudești, Dersca, Vârful Câmpului²¹.

Rolul îndrumătorului politic a fost esențial în campania electorală. Acest „educator de masă”, cum îl numea Silviu Brucan într-un articol din „Scânteia”, era scos din producție, nivelul lui politic era în general slab, sarcina lui principală era aceea de a activa pentru „lămurirea politică” a populației și de a obține ca participarea la alegeri să fie cât mai masivă. Pentru atingerea acestui scop, comunele au fost împărțite pe sate, ulițe și case. În oraș îndrumătorii au fost împărțiti pe cartiere, case, instituții, întreprinderi, secții de întreprinderi. Îndrumătorii erau trimiși la țară cu mașini rechiziționate. De pildă, comunele din județul Dâmbovița au fost împărțite pe sectoare (sate, ulițe), fiecare sector având un responsabil care avea, la rândul său, 10 îndrumători și fiecare îndrumător 10 case cu care trebuia să facă muncă de lămurire²².

Așadar, România a cunoscut în martie 1948 o adeverată „invazie” de îndrumători politici, alta o va cunoaște în timpul colectivizării agriculturii. 2 748 de muncitori din întreprinderile Capitalei (C.F.R., S.T.B., Malaxa, Lemaitre, Metalo-Globus, etc.), grupați în 436 echipe îndrumate de organizația P.M.R. a Capitalei, au

²¹ Ibidem, rola I 404.

* Îndrumătorii au fost selecționați din întreprinderi, mulți dintre ei erau membri P.M.R. Au fost pregătiți prin cursuri de 2-3 săptămâni, în care au fost tratate probleme politice și ideologice cu caracter general. Sarcinile lor erau foarte precise: îndemnarea cetătenilor pentru scoaterea certificatelor de alegător, „îndrumarea” pentru munca voluntară, constatarea nevoilor locale și a activității „reacțiunii”. În satele în care nu era cunoscută abolirea monarhiei, îndrumătorii aveau sarcina demascării ei ca „vârf al claselor exploatatoare, călău al muncitorilor și țăranilor, jefuitor nemilos al poporului, agentură a imperialismului străin, atâtător la război”. Alte sarcini: combaterea zvonurilor; înmânarea materialului electoral (broșuri, manifeste) și prelucrarea acestuia; vânzarea insignelor, cărților poștale pentru „fondul electoral”; mobilizarea pentru adunări și agitația la adunări; sablonarea și afișajul. Însă cei mai mulți (de pildă cei din județul Suceava) își limitau munca la a intra în casa omului. a-l întreba despre certificatul de alegător și a-i spune să voteze lista nr.1. a F.D.P.-ului (Ibidem).

²² Ibidem.

vizitat 172 comune din județul Ilfov²³. În județul Alba activau 838 echipe în mediul rural și 1 467 individuali în mediul urban, în județul Hunedoara 425 echipe cu 4 351 îndrumători etc.²⁴. În județul Severin activau 7 045 îndrumători din toate partidele care compuneau F.D.P.-ul și organizațiile de masă²⁵.

În campania electorală, în afară de activiștii centrali, de bază, trimiși din București, al căror număr se ridică la 2 000 oameni, au activat 358 000 îndrumători. După alegeri îndrumătorii au primit instrucțiuni să rămână în continuare în munca pe teren pentru a prelua cu masele victoria F.D.P.-ului, prezentată în sursele oficiale ca o victorie „împotriva reacțiunii”, împotriva acelora care s-au manifestat ca dușmani ai regimului și să intensifice campania de însămânțari și producția în întreprinderi²⁶.

În regimul comunist, în care nu există motivație individuală, nu există motivație politică și economică, devine necesară existența „îndrumătorilor”, care trebuiau să mobilizeze oamenii în toate activitățile pe care le desfășurau.

Constantin Pârvulescu, candidatul F.D.P. în județul Dâmbovița, în raportul său din 31 martie privind alegerile, analizând activitatea îndrumătorilor, aprecia că: „Munca de lămurire s-a făcut de data aceasta mult mai bine decât în alegerile trecute având îndrumători localnici în fiecare sat și comună. Îndrumătorii au fost selecționați și cei care n-au corespuns au fost înlocuiți, cei rămași au fost ajutați permanent cu material concret și metode de muncă care să poată să răspundă concret la toate problemele pe care le ridicau țărani... se ridică elemente locale capabile și devote regimului. Elementele care s-au evidențiat în mod deosebit vor fi apreciate și ridicate în diferite posturi de răspundere începând de la județeană în jos. Vor face tabele cu cei evidențiați ca dintre ei să fie recomandați în consiliile populare comunale, de plăși și județene”²⁷.

Campania electorală a dat posibilitatea partidului să-și verifice cadrele în acțiune și membrii intrați în partid și totodată să formeze cadre. Imediat după alegeri s-au cerut organizațiilor județene de partid, prin secția cadre, „tovarăși” pentru școli.

În mediul rural îndrumătorii s-au izbit de răceala și chiar de ostilitatea țăraniilor, care cu mare greutate puteau fi adunați la primării sau școli și unde femeile lipseau în majoritatea cazurilor sau participau într-un număr foarte redus. În unele sate îndrumătorii au fost împiedicați să vorbească populației, iar în altele au fost chiar bătuți. În comuna Valadia, județul Sălaj, Grigore și Gheorghe Negreanu au împiedicat o echipă de îndrumători să vorbească populației²⁸. În

²³ „Scânteia”, nr. 1 070, 13 martie 1948.

²⁴ A.N.I.C., fond M.A.I.. Direcția Administrației de Stat. dosar 23/1948. f. 126.

²⁵ Ibidem. Arhiva C.C. al P.C.R., fond 51 (F.D.P.), rola 1 404.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem. fond M.A.I. Direcția Administrației de Stat. dosar 23/1948. f. 157.

județul Bacău, comuna Săcuieni, Vasile Cândea, Gh. Chiticeanu, Lascăr și Constantin Crăsnaru au bătut pe îndrumătorul politic Ion Teia spunând că: „Cine l-a trimis pe el în comună să învețe populația să voteze Soarele?”²⁹ Cu ocazia unei adunări F.D.P. ținută în ziua de 17 martie 1948 în comuna Beliu, județul Bihor, locuitorii Deleanu Florea și Coldiș Ioan au întrerupt pe vorbitori afirmând că aceștia „spun minciuni”³⁰. În comuna Tărlești, județul Prahova, un grup de propagandişti F.D.P. au fost insultați și loviți de locuitorii din acea comună³¹. În momentul afișării proiectului de Constituție și Manifestului-Program al F.D.P., indivizii Coteș Ioan, Covaci Ion și Gherlei Silvia din comuna Izviu, județul Timiș, nu au lăsat echipele să le afișeze pe gardurile lor, aducând injurii la adresa P.M.R.-ului³².

Propaganda F.D.P.-ului s-a făcut și prin afișaj (în fiecare oraș și în fiecare sat s-au format echipe de afișaj, au fost tipărite afișe cu fotografia candidaților care au fost lipite în fiecare comună), iar presa locală trebuia să popularizeze candidații locali și realizările guvernului și perspectivele.

În orașele și comunele care aveau curenț electric au fost instalate megafoane la care se strigau lozinci, se prelucra Manifestul-Program al F.D.P. și proiectul de Constituție și se popularizau candidații F.D.P. În comuna Fieni, județul Dâmbovița, de pildă, erau trei megafoane; în timpul muzicăi se strigau lozinci și se popularizau candidații județului³³.

Candidații F.D.P. pentru M.A.N. s-au adresat alegătorilor și pe calea radioului. Teoharie Georgescu, care a candidat pentru M.A.N. pe lista județului Timiș-Torontal, a vorbit alegătorilor pe 25 martie, ora 20,45. La alegeri a participat și Nicolae Ceaușescu, candidatul pentru M.A.N. pe lista F.D.P. în județul Olt. Cu toată propaganda desfășurată de elementele F.D.P., nu s-a putut crea entuziasmul dorit în favoarea zilei de 28 martie, aceasta datorându-se îngrijorării populației asupra eventualelor transformări sociale ce ar surveni imediat după votarea Constituției.

În ziua de 4 martie s-au depus liste electorale. Articolul 28 din Legea electorală stipula că declarațiile de candidatură puteau fi depuse de cel puțin 100 de alegători dintr-o circumscripție electorală. La depunerea listelor F.D.P. au fost scoși din fabrici și instituții muncitorii, funcționari ai orașelor care trebuiau să manifesteze pentru R.P.R., F.D.P. și P.M.R. În piața din Oravița, județul Caraș, au fost adunați circa 2 000 de oameni care, manifestând în ordine (coloane), și având lozinci și drapele, cu două fanfare, s-au întreptat spre Tribunalul Caraș, la Biroul Electoral, unde au prezentat și susținut lista de candidații a F.D.P.-ului. După depunerea listei, coloanele de manifestanți au parcurs întregul oraș. În parcul din

²⁹ Ibidem, f. 159.

³⁰ Ibidem, f. 43.

³¹ Ibidem, f. 140.

³² Ibidem. f. 131.

³³ Ibidem. Arhiva C.C. al P.C.R.. fond 51 (F.D.P.), rola 1 404.

mijlocul orașului s-au ținut discursuri și s-au scandat ovațiuni pentru R.P.R. și F.D.P.³⁴ În piețele centrale ale orașului s-a jucat hora. După acest tipic au fost depuse cele 59 de liste ale F.D.P.-ului.

Un alt element nou al acestei campanii electorale a fost și fondul electoral al F.D.P. Pentru fondul electoral se strângeau bani (lista de subscripții), se vindeau cărți poștale și insigne. Fiecărui consiliu județean F.D.P. i s-a fixat un plafon de lei, suma trebuia realizată prin mijloace locale. Oamenii au fost obligați să contribuie la susținerea fondului electoral, deși în instrucțiunile asupra muncii financiare transmise consiliilor județene F.D.P. de către comisia administrativ-financiară a Consiliului Național al F.D.P. se arăta că insignele se vor plăti benevol, iar ilustratele se vor vinde la prețul fix de 10 lei. În practică s-a aplicat metoda presiunii. În județul Severin insignele s-au împărtit la cooperativă, la 3 l gaz obligatoriu se plătea o insignă³⁵. Locuitorilor săraci din județul Argeș, care nu aveau bani să cumpere o insignă, le-a fost dată pe ouă³⁶. În județul Maramureș cărțile poștale au fost difuzate prin cooperative, clienții nu primeau marfă până nu cumpărau o carte poștală³⁷. În județul Someș s-au folosit autoritațile administrative pentru a strânge fondul electoral. Astfel s-au făcut subscripții și prin intermediul notarilor, primarilor și jandarmilor³⁸. Pentru fiecare plasă, după importanța fiecăreia, s-a stabilit un număr de insigne, ilustrate, liste de subscripții. Aceste materiale trebuiau să pătrundă în toate categoriile sociale: muncitori, funcționari, liber profesioniști, ofițeri, elevi, etc. Organizarea campaniei „Fondului electoral” era astfel motivată de Consiliul Național al F.D.P. în circulara transmisă consiliilor județene F.D.P.: „Pentru a crea o bază tehnică solidă desfășurării campaniei electorale... Contribuția materială a muncitorilor, țăranilor, intelectualității progresiste și a păturilor mijlocii la susținerea campaniei electorale, trebuie să însemneze adeziunea lor la F.D.P. De aceea, se interzice cu cea mai mare strictețe orice fel de presiune în munca de colectare a fondurilor...” Consiliul Național al F.D.P. recomanda următoarele forme de susținere a campaniei electorale: muncitorii să dăruiască ore de muncă voluntară în întreprinderile respective, elevii de liceu să organizeze festivaluri artistice, studenții baluri, țăranii să cumpere ilustrate (cărți poștale), pentru păturile mijlocii s-au fixat baluri și tombole, iar pentru sportivi organizarea de competiții sportive. «Muncitorii și funcționarii – se arăta într-un articol din „România liberă” – au hotărât să sprijine prin munca și colectă campania electorală a F.D.P.-ului». Este îndoialnic că „donatiile” au fost spontane. Avem toate motivele (practica de mai târziu) să credem că ele au fost impuse din afara. Astfel muncitorii și funcționarii de la întreprinderile

³⁴ Ibidem. fond M.A.I.. Direcția Administrației de Stat. dosar 41/1948. f. 23.

³⁵ Ibidem, Arhiva C.C. al P.C.R., fond 51 (F.D.P.). rola 1 404.

³⁶ Ibidem, rola 1 403.

³⁷ Ibidem, rola 1 404.

³⁸ Ibidem.

„Distribuția”, fabrica de săpun „Stella”, „Tiparul Românesc”, „Socec-Lafayette”, fabrica de bere „Luther”, etc. au subscris diferite sume la fondul electoral (sumele colectate se depuneau la C.E.C., contul 1015)³⁹.

Tot pentru fondul campaniei electorale a F.D.P.-ului au avut loc manifestații artistice⁴⁰ la Ateneul Român, Teatrul Național etc. Pe 18 martie a avut loc un concert simfonic extraordinar dat de membrii orchestrei simfonice ritmice a Sindicatului Artiștilor Instrumentiști. La Teatrul Național, sala Modern, pe 21 martie, s-a prezentat comedia „Serafim” de Ion Tăraru. Exemplele pot continua.

Organizațiile de masă – C.G.M., U.T.M., U.F.D.R. – au aderat la F.D.P. și au hotărât să-l susțină în alegeri. Pe 7 martie C.C. al C.G.M. a ținut o ședință, fixând sarcinile mișcării sindicale pentru reușita campaniei electorale: „Sarcinile imediate care stau în fața C.G.M.-ului sunt: participarea efectivă a salariaților, a tuturor membrilor din sindicate în campania electorală pentru obținerea victoriei F.D.P., de a face cunoscut Manifestul Program al F.D.P., de a prelucra proiectul de Constituție elaborat de F.D.P.”⁴¹. Adică pregătirea acțiunii de „lămurire” a maselor în preajma apropiatelor alegeri.

În regimul popular sindicalele reprezintă principala „curea de transmisie între partid și masele muncitorești”. Organizațiile de masă au contribuit prin echipe de lămurire, echipe de reparat unele, prin formare de echipe culturale, scriere de lozinci, afișaj etc. Intelectualii și funcționarii satelor au fost convocați la prefectură, unde li s-a cerut să dea sprijin guvernului în campania electorală. Deoarece aveau o anumită influență și autoritate în lumea satelor, învățătorii și preoții au fost mobilizați în explicarea și popularizarea proiectului de Constituție. Pregătirea învățătorilor s-a făcut prin ședințe administrative ținute la reședința plășilor.

Cu ocazia alegerilor, Patriarhul Locotenent al R.P.R., Justinian Marina, a trimis o *Pastorală* clerului și credincioșilor, în care arăta că: „... la 30 decembrie 1947 poporul român a dobândit libertatea să-și reclădească noua formă de stat – Republica Populară Română, calea unor neașteptate și mărete înfăptuiri... Frontul forțelor populare ale țării se înfățișează înaintea poporului pentru a căpăta puteri noi și pentru a aseza la cârma Statului piatra de temelie a vieții obștești – Constituția... Poporul, prin F.D.P., își așează azi noi temelii de viață. Fiți încredințați că prin întărirea așezării democratice a țării deschideți drumuri noi către bunăstare”⁴². *Pastorală* a fost prelucrată cu toți preoții, aceștia având sarcina să propovăduiască în biserică „ideile” ei, duminica după slujbă.

Astfel, la Iași, pe 17 martie, în Palatul Metropolitan, sub președinția Î.P.S. Justinian Marina a avut loc o conferință administrativă a tuturor organelor, unde s-au arătat îndatoririle preoților de a lămuri poporul și de a participa la alegerile din

³⁹ „Scânteia”, nr. 1 066, 8 martie 1948.

⁴⁰ „România liberă”, nr. 1 102, 22 martie 1948.

⁴¹ Ibidem, nr. 1 087, 5 martie 1948.

⁴² „Scânteia”, nr. 1 072, 15 martie 1948.

28 martie⁴³. În 21 martie, la Patriarhie a avut loc o consfătuire a tuturor consilierilor, revizorilor și protopopilor din Mitropolia Ungro-Vlahiei, prezidată de același Justinian Marina și în prezența ministrului Cultelor, Stanciu Stoian. La sfârșitul consfăturii s-a votat și semnat o moțiune de către cei prezenți în care se declara printre altele: „Adunarea constată că guvernul, în rodnică-i activitate de 3 ani, a înscris mari și însemnate realizări pe plan politic, economic, cultural, social. În lumina acestor adevăruri și realități, preoțimea ortodoxă română își ia următoarele angajamente: va lămuri credincioșilor importanța și rostul Marii Adunări Naționale...; va combate zvonurile misticismului tendonțios și va veghea ca sub motivele religioase să nu se strecoare propaganda antidemocratică păgubitoare și Statului și Bisericii; va lupta cu hotărâre împotriva atitudinilor sau manifestărilor ostile regimului democratic-popular care vor porni din cercurile reacționare; va sprijini din toate puterile, toate dispozițiile date de forurile de conducere în legătură cu pregătirea și desfășurarea alegerilor, care trebuie să fie o adevărată sărbătoare de biruință pentru întregul popor și pentru biserică poporului”⁴⁴.

Astfel, pe linia celor dezbatute la Conferință, „Clerul Eparhiei Râmnicului Noul Severin este hotărât, până la unul, să lupte împreună cu poporul, pentru ca în lumina zilei de 28 martie, prin munca fără preget, să înalțe pentru veșnicie mândrul edificiu al Republicii Populare Române”⁴⁵ – scria episcopul Râmnicului Noul Severin, într-o adresă, ministrului Afacerilor Interne. În acest scop, P.C. Preoți Consilieri referenți Al. Zamfirescu și V. Bălănescu ai acestei episcopii au întocmit și tipărit în cuprinsul Eparhiei un *Cuvânt de lămurire către clerul și credincioșii din cuprinsul Eparhiei Râmnicului Noul Severin cu prilejul alegerilor pentru Marea Adunare Națională de la 28 martie*. Clerul din această eparhie a fost lămurat asupra alegerilor în 8 adunări-mitinguri, după numărul Protoierilor din Eparhie. La adunări s-au prelucrat tezele privitoare la lămurirea proiectului de Constituție și Manifestul-Program al F.D.P., iar la sfârșitul lor au fost subscrise de cei prezenți sume pentru fondul electoral al F.D.P.⁴⁶.

O mare parte dintre învățători și preoți au dus o propagandă potrivnică regimului democrat-popular, ei îndrumau cetățenii să nu voteze sau să-și anuleze votul; o altă parte nu a dat nici un concurs F.D.P.-ului, menținându-se în rezervă (cazul celor din jud. Botoșani)⁴⁷.

Rapoartele delegaților Consiliului Național al F.D.P., buletinele informative zilnice ale comandanților unice regionale semnalau autorităților cazuri de activitate reacționară a preoților, atât ortodocși, cât și a greco-catolicilor și romano-

⁴³ A.N.I.C., fond M.A.I.. Direcția Administrației de Stat. dosar 23/1948. f. 39.

⁴⁴ „România liberă”, nr. 1 105. 27 martie 1948.

⁴⁵ A.N.I.C., fond M.A.I.. Direcția Administrației de Stat. dosar 36/1948, f. 46.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem, fond I.G.J., dosar 32/1948. f. 195.

catholicilor în campania electorală, cât și faptul că, „corful didactic e plin de reacționari”, adică de opozanți ai regimului popular. Astfel, în comuna Ohaba, jud. Gorj, în ziua de 14 martie, doi delegați ai F.D.P.-ului care duceau campanie de lămuriri, au fost stânjeniți de preoți Ion Dulcu și Gheorghe Popescu, care au produs agitație printre locuitorii ce se găseau adunați, îndemnându-i la vociferări și întreruperi pe tema colhozului și a statutului bisericii în noul regim⁴⁸. Preoților ortodocși din Brașov le era teamă că după alegeri vor fi înlăturați acei care nu s-au încadrat în vreo „organizație democratică”. Ei spuneau că lipsa lor de orientare se datorește faptului că nu li s-au trimis instrucțiuni de către fostul patriarh, dar că, în urma pastoralei dată de Justinian, ei știu ce au de făcut⁴⁹. Preoții greco-catolici din Oradea refuzau să-și ridice cărțile de alegător. Episcopia le-a trimis cuvânt de ordine să și le ridice, dar în alegeri să voteze cu opozitia sau să-și anuleze votul⁵⁰. Preotul catolic Simonie Maximilian din comuna Freidorf, județul Timiș, a fost surprins rupând afișele electorale ale F.D.P.-ului în ziua de 24 martie, iar preotul reformat Feher Bartolomeu din comuna Oari, județul Satu Mare, desfășura propagandă de la om la om, pentru ca populația să nu voteze lista guvernului⁵¹. La catolicii din județul Făgăraș, care răspândeau instrucția primită de la papă, s-a observat o tendință de unificare cu ortodoxia împotriva regimului democrat-popular⁵². Bisericile greco și romano-catolice și sectele (în special „Martorii lui Iehova”) erau privite de noile autorități politice ca cele mai importante forme legale și organizate ale „reacțiunii”, întrucât aveau vârful ierarhiei în afara hotarelor țării.

Gheorghiu-Dej, în Raportul politic la Congresul I al P.M.R., constata că „... cercurile clerului catolic nu au o atitudine potrivită cu regimul democratic al României, cu interesele țării și ale poporului. În întreaga lume clerul catolic ascultă de ordinele Vaticanului, a cărui furibundă activitate reacționară și proimperialistă este binecunoscută. Nu este admisibil ca cercurile clerului catolic să abuzeze de posibilitățile pe care le au de a-i influența pe credincioși, pentru ca urmând directivele Vaticanului să utilizeze biserică drept mijloc de propagandă îndreptată împotriva orânduirii democratice... Noi credem că această atitudine a clericilor catolici, potrivnică intereselor întregului popor, inclusiv ale credincioșilor catolici, nu poate lăsa indiferent nici clerul bisericii ortodoxe și nici pe credincioșii aparținând bisericii catolice”⁵³.

Pentru câștigarea votului țărănimii, care reprezenta aproximativ 80% din populația țării, P.M.R. și guvernul au luat câteva măsuri de ordin economic și fiscal. Unele au fost în legătură cu circulația liberă pe piață a unor bunuri țărănești

⁴⁸ Ibidem, fond M.A.I., Direcția Administrației de Stat, dosar 23/1948, f. 60.

⁴⁹ Ibidem, f. 102.

⁵⁰ Ibidem, f. 79.

⁵¹ Ibidem, f. 197.

⁵² Ibidem, Arhiva C.C. al P.C.R., fond 51 (F.D.P.), rola 1 405.

⁵³ „România liberă”, nr. 1 073, 23 februarie 1948.

(vezi deciziile Ministerului Industriei și Comerțului cu nr. 6548, 6549, 6550, 6551, 6552/1948); astfel erau libere la vânzare și transport următoarele animale și produse agricole: mieii, ovinele, bovinele și porcinele, porumbul și mălaiul, grâul, secara, orzoaica și ovăzul, orezul brut și decorticat, cartofii⁵⁴. Deciziile M.I.C. nu au avut efect deoarece țărani nu prea mai aveau ce vinde, deși vânzarea liberă a fost prezentată de Gheorghiu-Dej, la ședința C.C. al P.M.R., în legătură cu problemele practice ale muncii partidului la țară, ca datorându-se sporului de produse agricole: „Belșugul de produse vegetale și animale, pe de o parte, ca și perspectiva unei recolte bune, pe de altă parte, au avut ca urmare o sporire a cantității produselor agricole vândute la orașe și o scădere simțitoare și continuă a prețurilor. Iată împrejurările care au făcut posibil să trecem la luarea acestor măsuri”⁵⁵.

Au fost date credite pentru inventar agricol. Împrumuturile au fost acordate numai celor care posedau cel puțin 3 ha de pământ și o vîță de muncă, fapt ce a produs nemulțumire în lumea satului, deoarece aceste condiții le întruneau foarte puțini țărani. Starea de spirit a sătenilor față de aceste credite era următoarea: mulți din țărani care obțineau credite întrebunțau cel mult 50% din sumele primite pentru cumpărări de vite și unelte, restul banilor îi cheltuiau prin cărciumi, sub motiv că în toamnă se vor înființa colhozurile, așa încât obligația de restituire se va stinge⁵⁶. Prețul sămânței necesară agricultorilor în campania de primăvară „va fi același cu prețul cu care s-au colectat cerealele”, se arăta într-o decizie a Ministerului Industriei și Comerțului⁵⁷. Se admitea angajarea de muncitori agricoli zilieri cu plata în natură sau bani, pentru proprietarii agricoli cu întinderi de pământ ce depășeau posibilitățile lor de muncă și ale familiilor lor⁵⁸. Țăranoilor fără pământ sau cu pământ puțin, guvernul a hotărât ca în 1948 să le dea pământ din rezervele statului, neîncadrate în REAZIM, statul luând din recoltă o cincime ca plată⁵⁹.

Ministerul de Finanțe a dispus plata impozitelor directe în rate, datorate pe exercițiul 1947/1948 și mai vechi, neplătite până la 31 martie 1948. Astfel, impozitul agricol urma să fie încasat în 4 rate lunare egale, de la țărani având până la 5 ha pământ și în 2 rate lunare de la cei care aveau până la 10 hectare pământ⁶⁰. Însă neplata unei rate atrăgea anularea acestei „înlesniri”. Contribuabilii care nu plăteau o rată trebuiau să achite imediat întreaga sumă, plus majorările legale⁶¹. Însă deciziile Ministerului Industriei și Comerțului și în general măsurile luate în favoarea țărănimii au fost considerate de populația rurală ca fiind temporare. de

⁵⁴ A.N.I.C., fond I.G.J., dosar 83/1947, f. 10.

⁵⁵ „Scânteia”, nr. 1 074, 18 martie 1948.

⁵⁶ A.N.I.C., fond M.A.I., Direcția Administrației de Stat, dosar 23/1948, f. 72 și 356.

⁵⁷ „Scânteia”, nr. 1 073, 17 martie 1948.

⁵⁸ Ibidem, nr. 1 074, 18 martie 1948.

⁵⁹ Ibidem, nr. 1 065, 7 martie 1948.

⁶⁰ Ibidem, nr. 1 092, 7 aprilie 1948.

⁶¹ A.N.I.C., fond I.G.J., dosar 32/1948, f. 195.

circumstanță pentru câștigarea voturilor. Ele nu au putut însela pe țărani. În lumea satului se comentă că aceste măsuri nu se vor mai respecta după alegeri și că se vor înființa colhozuri. Ca o dovedă că țărani nu aveau încredere în valabilitatea celor 5 decizii ale Ministerului Industriei și Comerțului, la toate morile de la sate așteptau zeci de care ca să le vină rândul la măcinat cu cantități mai mari de cereale, țăraniii dorind să-și facă rezervă de faină pe tot anul⁶².

În timpul campaniei electorale, țăraniii au pus întrebări îndrumătorilor politici ai F.D.P.-ului care au împânzit satele, ele atingând atât latura politică, cât și pe cea economică. Sătenii din județul Făgăraș cereau lămuriri îndrumătorilor privind garantarea bisericii și art. 107 din proiectul de Constituție, care prevedea modificarea Constituției la propunerea guvernului sau M.A.N. Țăraniii considerau că s-a prevăzut dreptul de a modifica Constituția pentru a se înființa după alegeri colhozuri. Locuitorii satelor întrebau de ce se mai țin alegeri dacă nu există opozitie organizată⁶³. Printre țăraniii din județul Severin s-a observat îngrijorare pentru proprietățile lor datorită art. 14 din proiectul de Constituție, în care se arăta că pentru ridicarea agriculturii, statul poate crea întreprinderi agricole proprietatea statului pe de o parte, iar pe de alta, pământul nu aparține decât celor ce îl muncesc, deci proprietatea se reducea la capacitatea de muncă a fiecăruia. În acest județ acțiunea de lămurire și contrapropagandă s-a făcut și prin formațiunile de jandarmi, teza fiind sprijinită pe următoarele puncte: a) proprietatea este garantată și protejată în raport de posibilitățile de muncă țărânească; b) fărâmîțarea proprietății agricole duce la productivitate agricolă redusă, iar formarea cooperativelor sătești și a întreprinderilor agricole puse sub controlul statului răspunde la o cultură rațională științifică, o producție mărită în interesul general al poporului și în interesul restrâns al moșierului sau chiaburului pe de o parte, iar pe de alta, munca țărânească nu va mai fi exploatață, înlăturându-se în domeniul agricol exploatarea omului de către om⁶⁴.

Teama înființării colhozurilor pusese stăpânire pe țaranul român în 1948. În multe sate din România a fost ridicată îndrumătorilor problema înființării colhozului. În ziua de 3 martie în comuna Bengești-Gorj a avut loc o adunare pentru deschiderea campaniei electorale în cadrul căreia un anume domn Hătulescu din Târgu Jiu a vorbit populației despre proprietatea agricolă obștească. În timpul cuvântării unii dintre cei prezenti s-au ridicat și au strigat „că nu le trebuie colhoz”⁶⁵. Țăraniii, de la cei săraci, împroprietăriți de guvernul Groza, până la cei bogăți, respingeau sistemul social impus de U.R.S.S., deoarece îi deposedea de pământurile lor, transformându-i din proprietari agricoli în proletari agricoli. Ei nu s-au lăsat „lămuriți” de îndrumătorii politici în legătură cu binele care-i așteaptă în

⁶² Ibidem, Arhiva C.C. al P.C.R., fond 51 (F.D.P.), rola 1 404.

⁶³ Ibidem, fond I.G.J., dosar 32/1948, f. 402.

⁶⁴ Ibidem, Arhiva C.C. al P.C.R., fond 51 (F.D.P.), rola 1 404.

⁶⁵ Ibidem. fond M.A.I., Direcția Administrației de Stat, dosar 23/1948, f. 59.

regimul democrat-popular. Tânărimea română era anticomunistă. În România nu a existat o predispoziție a populației pentru ideologia comunistă.

Delegatul Consiliului Național al F.D.P.-ului în județul Făgăraș raporta că la primăria din Breaza, „stând de vorbă cu sătenii, ei într-un ton dușmănos au declarat că nu importă dacă ei se prezintă la vot sau nu, că această Constituție este copiată de pe alte constituții și e impusă de puteri mai mari, aluzie netă la U.R.S.S. și că F.D.P. nu există de fapt, comuniștii fac totul și ei impun. Nu am reușit să-i lămurim, deși am stat de vorbă cu ei mult timp...”⁶⁶.

Cu toată propaganda desfășurată de F.D.P., populația rurală nu manifesta nici un interes față de alegerile ce se apropiau. Rapoartele Inspectoratelor de Jandarmi informau că o mare parte din țărani nu angajau discuții ca să-și exteriorizeze părerea, aplaudau propunerile candidaților F.D.P., fără să-și divulge intenția sau adeziunea reală, menținându-se într-o rezervă. Ei priveau viitorul cu neîncredere.

Nici în rândul muncitorilor starea de spirit nu era favorabilă F.D.P.-ului. La muncitorii din fabrici se manifesta o delăsare în muncă datorată faptului că, odată cu stabilizarea monetară și desființarea economatelor, situația lor materială era cu mult mai slabă în nou regim intitulat „democrat-popular”.

P.N.L. (P. Bejan) și P.T.D. (Dr. N.Gh. Lupu) au participat la alegeri cu liste separate, fără opozitie declarată⁶⁷. Aceste alegeri sunt ultimele în care a fost tolerată participarea opozitiei, care, oricum, avea o capacitate minimă de reacție. De această dată nu mai contau programele electorale, căci totul era organizat în grabă, pentru a fi adoptată cât mai repede noua Constituție, participarea opozitiei fiind simbolică. Chiar termenul „partid de opozitie” este exagerat, fiindcă, deși la nivel local au mai apărut „defecțiuni”, cel puțin conducerile P.N.L. și P.T.D. aveau grija să nu deranjeze Puterea. Această realitate era sesizată de populație, care nu mai putea fi păcălită de nou simbolul electoral⁶⁸. Astfel în județul Neamț „unii cetățeni din oraș, mai ales liberii profesioniști, precum și locuitorii ai satelor își exprimau în fața îndrumătorilor mirarea cu privire la campania electorală pe care o desfășurau, întrucât nu înțelegeau de ce trebuie făcută atâtă gălăgie când era vorba numai de o singură listă care trebuie aleasă”⁶⁹. Români au percepțut în mod real lista nr. 1 (a F.D.P.-ului) ca fiind a comuniștilor. P.N.L. (Bejan) a depus liste de candidați în București și în 21 de județe: Arad, Argeș, Botoșani, Constanța, Dâmbovița, Dolj, Ilfov, Muscel, Olt, Prahova, Roman, Sălaj, Severin, Tecuci, Teleorman, Timiș-Torontal, Tulcea, Tutova, Vaslui, Vâlcea, Vrancea. Pe 7 martie 1948 P.N.L.-Bejan a lansat un manifest electoral în „Drapelul”, oficiosul partidului.

P.T.D. (dr. N. Gh. Lupu) a depus liste în 5 județe: Botoșani, Brașov, Constanța, Fălticeni, Ilfov și în municipiul București.

⁶⁶ Ibidem, Arhiva C.C. al P.C.R., fond 51 (F.D.P.), rolă 1 405.

⁶⁷ Titu Georgescu, *România între Yalta și Malta*, București, 1993. p. 95.

⁶⁸ Gheorghe Onișor, *Alianțe și confruntări între partidele politice din România (1944–1947)*, București, 1996. p. 280.

⁶⁹ A.N.I.C., Arhiva C.C. al P.C.R., fond 51 (F.D.P.), rolă 1 404.

F.D.P. a depus 59 de liste, iar independenții au depus 61 de liste (în județul Gorj au fost depuse 3 liste)⁷⁰. Listele independente de candidați au fost depuse probabil la ordinul P.M.R.-ului, pentru a se crea falsa imagine a unor alegeri adevărate, însă din păcate cu concurenți neadevărați. Un document descoperit în arhiva C.C. al P.C.R. arată numele primului candidat pe lista independentă (situația pe întreaga țară). Toți sunt membrii P.M.R., cu două excepții: în județul Bihor, Pârvulescu Ioan, 46 ani, este funcționar și membru P.N.P. și în județul Suceava, Popovici Constantin, 33 ani, agricultor, fără partid. Majoritatea sunt muncitori și țărani săraci. De pildă, în județul Brăila: Militaru Ioan, 34 ani, fierar C.F.R., membru P.C.R. din 1945; județul Argeș: Dumitrescu Petre, 44 de ani, plugar sărac, membru P.M.R.; județul Botoșani: Leteriu Petru, 35 ani, agricultor sărac, membru în biroul județean P.M.R.; Iași: Postolache Dumitru, om de servicii, membru P.M.R., elev la școala de cadre C.C. al P.M.R.; județul Ilfov: Ifrim Sandu 35 ani, doctor, membru P.M.R.; județul Putna: Costică Petraru, 39 ani, șofer, membru P.M.R.; județul Vlașca: Ionescu Elena, 29 ani, coafeză, soțul activist P.M.R. etc.⁷¹. Alegerile din 1948 au fost primele și ultimele din perioada comunistă, când românii au putut alege o listă din mai multe liste de candidați.

În ziua de 22 martie 1948, la Clubul Central din Calea Victoriei (sediul P.N.L.-Bejan) a avut loc o adunare electorală a partidului la care au participat cca 120 persoane, printre care numeroși candidați liberali în frunte cu P. Bejan. La această adunare, P. Bejan^{*}, luând cuvântul, a motivat participarea partidului său în alegerile din martie 1948 și a arătat situația listelor de candidați depuse de partid în județe: „P.N.L. nu intră în lupta electorală ca adversar, ci ca sprijinitor al regimului democratic. Nimeni nu va putea contesta îndreptățirea P.N.L. de a vorbi în numele pădurilor mici și mijlocii. Dacă nu este adversar al regimului, P.N.L. își are programul și ideologia sa și există între ele și celealte grupări politice deosebiri de concepții, deosebiri de metode. P.N.L. nu propovăduiește lupta de clasă, ci armonia socială... În aceste vremuri grele, unii au socotit că rolul nostru este încheiat, și au recomandat să stăm în rezervă. Am crezut totuși, că e de datoria noastră să participăm la lupta electorală, să depunem candidaturi. Un partid politic este ca și o armată. Iar o armată trebuie să-și dea tributul tocmai în vremurile grele. Ați văzut

⁷⁰ Ibidem, fond M.A.I., Direcția Administrației de Stat, dosar 40/1948, f. 5-7.

⁷¹ Ibidem, Arhiva C.C. al P.C.R., fond 51 (F.D.P.), rolă 1 403.

* Strategia concepută de P. Bejan după preluarea conducerii partidului, vizibilă și la nivelul noului program adoptat, urmărea asigurarea supraviețuirii, a conservării structurilor în aşteptarea unei conjuncturi internaționale favorabile: de aceea nu trebuie să ridice semne de întrebare circulara lui P. Bejan din 4 ianuarie 1948 prin care aproba noua formă de organizare a statului – republica populară. P. Bejan a fost urmat, în general, de foștii aderenți ai lui Tătărăscu, mai ales de cei cu un rol în conducerea centrală sau locală, însă reacțiile adverse nu au lipsit. Ionel Constantinescu, președintele organizației județene Brăila, dorea să procedeze la autodizolvarea organizației „socotind acțiunea lui P. Bejan ca neserioasă” (Gheorghe Onișoru, Kurt Treptow, *Alegerile din 28 martie 1948*, – comunicare prezentată la simpozionul de la Sighetul Marmației, ediția a VI-a).

că am depus candidaturi în 22 de județe. Noi însă am dat instrucțiuni tuturor organizațiilor noastre să depună liste. În 14 județe, organizațiile noastre nu au reușit să depună liste. Au fost și cazuri de slăbiciuni de ultim moment, din partea celor care au renunțat. În alte cazuri, au fost motive fie de ordin juridic fie de ordin autoritar, determinând organizațiile noastre să renunțe... În județele secuiești, am renunțat să mai candidăm. Mai trebuie să mai discutăm cazul a 20 de organizații. În 10 cazuri s-a evidențiat lipsa de organizare, la care s-a adăugat și timpul scurt ce l-am avut pentru a ne putea pregăti. În celelalte 10 organizații vina a fost întreagă a conducătorilor organizațiilor care deși au primit dispoziții precise din partea centrului, nu au depus liste. În ziua alegerilor, oamenii noștri vor avea datoria să supravegheze urnele, ca să nu se poată introduce în ele altceva, decât ceea ce au introdus alegătorii: voturile lor. Nu veți provoca, nu veți da prilej la incidente, dar cer să vă mențineți ferm pe poziție, fie chiar și cu sacrificii”⁷².

Ministerul Justiției a respins pe 19 martie contestațiile făcute de P.N.L. (Bejan) în legătură cu faptul că nu a putut depune liste de candidați în mai multe județe⁷³. În județul Făgăraș, P.N.L. (Bejan) și P.T.D. (dr. N. Gh. Lupu) au fost împiedicate pe cale administrativă să depună liste, noile autorități politice aducând „dovezi” că au strâns bani de la sașii hitleriști pentru a depune liste⁷⁴.

De remarcat este faptul că unii dintre candidații P.N.L. (Bejan) și-au retras candidatura datorită temerii de eventuale consecințe după alegeri. Este cazul lui Ștefan Floruț, în județul Arad⁷⁵. În regiunea Timișoara doi dintre candidații de pe lista P.N.L. (Bejan) au cerut ștergerea lor de pe listă⁷⁶. De asemenea, cei 60 de propunători ai listei P.N.L. (Bejan) din orașul Măcin, județul Tulcea, și-au contestat propriile lor semnături la judecătoria locală sub motiv că ar fi fost induși în eroare de către candidatul Comșa Constantin⁷⁷.

După rapoartele Comandamentelor unice regionale, „opozitia se manifesta prea puțin prin întruniri și afișaj. Tactica sa de luptă se menține la contact individual din partea șefilor de partide sau a trimișilor lor cu șefii organizațiilor județene sau comunale, la propaganda de la om la om, la crearea de diversiuni în cadrul întrunirilor F.D.P., la specularea unor nemulțumiri locale ale cetătenilor și la înveninarea poporului prin lansarea de zvonuri”⁷⁸. Opoziția a folosit în propaganda sa doar într-o mică măsură afișe, manifeste, săblonări, propaganda electorală fiind dusă mai mult din „gură în gură”. Trei ar putea fi motivele principale: lipsa de fonduri, echipa de consecințe sau a fost împiedicată să-și facă propaganda.

⁷² A.N.I.C., Arhiva C.C. al P.C.R., fond Cancelarie, dosar 80/1948, f. 1-3.

⁷³ Ibidem. fond M.A.I., Direcția Administrației de Stat, dosar 23/1948. f. 75.

⁷⁴ Ibidem, Arhiva C.C. al P.C.R., fond 51 (F.D.P.), rola 1 405.

⁷⁵ Ibidem. Fond M.A.I. Direcția Administrației de Stat. dosar 23/1948. f. 168.

⁷⁶ Ibidem, f. 74.

⁷⁷ Ibidem, f. 127.

⁷⁸ Ibidem.

Propaganda electorală a opoziției nu a fost îngrădită în mod fățuș. Era lăsată să-și lipească afișele, să șablonizeze semnele electorale, dar erau repede desființate. În județul Arad, „felul în care au fost împiedicați nu a lăsat să se vadă că a fost ceva organizat, ci dimpotrivă, s-a văzut acțiunea poporului. În momentul în care se găseau afișe lipite noaptea de băjeniști, cetățeanul foarte calm lua dimineața cuțitul și le dădea jos de pe poartă sau de pe peretele casei lor, iar acolo unde cetățeanul nu făcea acest lucru, fiind chiabur, apărea o femeie cu un afiș de-al nostru și-l lipea peste al lor cu foarte mult calm. Acolo unde au încercat să strângă cetăteni pentru a le vorbi, îndrumătorii noștri apărăuți din sat le-au spus să nu încerce, pentru că cetătenii îi vor lua la bătaie. Astfel, ei nu au avut curajul să apară în fața poporului, dar nici motive să se plângă că F.D.P.-ul le-a împiedicat propaganda”⁷⁹.

Opoziția a desfășurat o propagandă electorală mai intensă în special în județele unde a depus liste. În județele Arad, Severin, Tecuci, Timiș-Torontal activitatea opoziției s-a desfășurat prin răspândirea de manifesteri, distrugerea manifestelor F.D.P., acțiuni de diversiune în cadrul întrunirilor F.D.P., instigări contra regimului, comentarii privind pe candidații de pe lista nr. 1 a F.D.P.-ului⁸⁰. În județul Dolj opoziția și-a organizat cadre pe plăși și comune și căuta să înregistreze pe membrii fostelor partide istorice⁸¹. Însă tendința membrilor fostului P.N.T. (Maniu) și a membrilor P.N.L. (Brătianu) era fie de a se abține de la vot sau de a-și anula votul, fie de a vota P.N.L. (Bejan)⁸².

Inspectoratul de Jandarmi Suceava raporta că în jurul opoziției din județul Suceava s-a grupat întreaga reacțiune: foști membri P.N.T. (Maniu), P.N.L. (Brătianu și Tătărăscu), foști legionari, funcționari comprimați, militari deblocați și sectanți⁸³.

Dacă în județele Botoșani și Dorohoi se înregistra „o luptă tot mai ascuțită din partea opoziției”⁸⁴, în regiunea Constanța opoziția nu a desfășurat activitate pe teren, de teamă că membrii săi vor fi arestați⁸⁵. Într-o dare de seamă asupra desfășurării alegerilor din 28 martie, întocmită de Inspectoratul Regional de Siguranță Constanța, se arăta că „propaganda dusă de partidele din opoziție, atât în campania electorală, cât și în ziua alegerilor a fost făcută de la om la om printre membrii P.N.L. (Bejan) din orașul Constanța. În afară de aceasta, înainte de alegeri, au fost afișate pe unele străzi din orașul Constanța afișe cu candidații P.N.L. (P. Bejan) și semnul electoral, într-un număr foarte restrâns și care au fost lipite într-o singură zi. În timpul campaniei electorale, de la organizația județeană

⁷⁹ Ibidem, Arhiva C.C. al P.C.R., fond 51 (F.D.P.), rola 1 403.

⁸⁰ Ibidem, fond I.G.J., dosar 32/1948, f. 187-188.

⁸¹ Ibidem, f. 185.

⁸² Ibidem, fond M.A.I.. Direcția Administrației de Stat, dosar 23/1948. f. 11 și 181.

⁸³ Ibidem, fond I.G.J., dosar 32/1948, f. 191.

⁸⁴ Ibidem. fond M.A.I., Direcția Administrației de Stat. dosar 23/1948. f. 111.

⁸⁵ Ibidem.

nu s-au transmis dispoziții organizațiilor de plasă, decât numai verbal, prin oameni de încredere. Organizația județeană a primit dispoziții pentru a fi difuzate printre membri, de a nu produce nici un fel de incidente și a se abține de la orice provocare. Starea de spirit a acestor membri atât în cursul campaniei electorale, cât și în ziua alegerilor a fost indiferență, fiind convinși că nu vor obține rezultate în favoarea lor⁸⁶.

P.N.L. (Bejan) a distribuit manifeste în județul Severin cu textul: „Votați lista nr. 3”, și „Cetăteni, fiți cu adevărat români”⁸⁷. În comuna Hotarele, jud. Ilfov, au fost lansate 23 de manifeste⁸⁸, în orașul Bușteni manifestele au fost afișate la prăvăliai⁸⁹. În comuna Gădinți, jud. Roman au fost lipite circa 100 afișe P.N.L. (Bejan)⁹⁰. La Timișoara, P.N.L. (Bejan) a lansat 2 feluri de manifeste, primul arăta pe cei 13 candidați ai săi, iar al doilea îndemna populația să voteze cu încredere lista partidului liberal⁹¹.

În cadrul adunărilor politice din campania electorală, candidații P.N.L. (Bejan) au făcut afirmații care în regimul democrat-popular au fost catalogate ca „antidemocratice”, urmând inevitabil arestul. De pildă, în județul Sălaj, la Borșa, Paul Dumitriu, cap de listă liberal, a ținut o adunare la care a afirmat că nu vrea să încele pe țărani cum vor alții și că dacă nu vor vota semnul P.N.L. (Bejan), unde sunt toți conducătorii de seamă, atunci vor fi conduși de străini și de oameni incapabili⁹². Atanasie Gheorghe, candidatul P.N.L. (Bejan) în jud. Roman, afirma că dacă alegerile vor fi libere, lista lor va ieși în întregime⁹³.

Propaganda electorală a P.T.D. (dr. N. Gh. Lupu) a fost ca și inexistentă.

În legătură cu participarea armatei la alegerile din 28 martie, Emil Bodnăraș, ministrul Apărării Naționale, dădea o serie de lămuriri: „Armata R.P.R...., pe lângă dreptul de a participa în mod egal cu toți cetățenii la vot, a câștigat dreptul la eligibilitate. Acest fapt situează toți militarii în rândul cetățenilor cu drepturi depline din țara noastră. De aceea Armata R.P.R. trebuie să se arate ca și în alegerile din 19 noiembrie 1946, un dușman neîndupăcat al reacțiunii din interior și pe deasupra, în noile condiții istorice, un viguros apărător al regimului nostru republican popular. Votul armatei trebuie să dovedească tuturor lupta sa pentru a deveni cât mai repede o armată populară, oricând gata să apere independența, suveranitatea, pacea democratică și securitatea țării noastre”. Pe 2 martie 1948 s-a constituit Comisia Centrală Electorală a Armatei, având ca președinte pe generalul

⁸⁶ Ibidem, fond M.A.I., Diverse, dosar 19/1948, f. 5.

⁸⁷ Ibidem, fond M.A.I., Direcția Administrației de Stat, dosar 23/1948, f. 127.

⁸⁸ Ibidem, fond I.G.J., dosar 32/1948, f. 349.

⁸⁹ Ibidem, f. 26.

⁹⁰ Ibidem, f. 150.

⁹¹ Ibidem, f. 151.

⁹² Ibidem, fond M.A.I.. Direcția Administrației de Stat, dosar 23/1948, f. 169.

⁹³ Ibidem, f. 39.

Paul Alexiu, ca vice-președintă pe generalii Iacob Teclu și Victor Drăgănescu, secretar-general pe generalul Dumitru Petrescu și un număr de 9 membri; ea funcționa în garnizoana București⁹⁴.

În cadrul campaniei electorale, pe 24 martie au avut loc în București două mitinguri ale armatei, unul la Școala de Război, celălalt pe platoul Cotroceni. La Școala Superioară de Război a luat cuvântul generalul Iacob Teclu, candidat F.D.P. din Capitală: „... în aceste alegeri, armata va fi împreună cu poporul, împreună cu F.D.P., trimițându-și reprezentanții ei în frunte cu domnul Emil Bodnăraș în M.A.N.”⁹⁵ (Emil Bodnăraș era candidat al F.D.P.-ului în județul Câmpulung). Mitinguri militare s-au ținut și în județele Ialomița, Constanța, Bacău⁹⁶. Militarii în termen au fost înscrisi din oficiu în lista electorală a unității, iar listele electorale au fost predate biroului electoral al circumscripției în care unitatea militară își avea sediul⁹⁷.

Datorită ultimei modificării a legii electorale, masa alegătorilor s-a largit cu un număr de 447 347 alegători. Pentru un mandat în Marea Adunare Națională au candidat 1100 persoane aparținând P.M.R.-ului, Frontului Plugărilor, Uniunii Populare Maghiare, P.N.L. (Bejan), P.T.D. (dr. N. Gh. Lupu) și independenții⁹⁸.

Votarea s-a făcut pe baza certificatelor care s-au distribuit gratuit tuturor alegătorilor înscrisi în registrele electorale de către primării (conform art. 71, aliniatul ultim din legea electorală).

Legea electorală prevedea penalități în ceea ce privește actul votării (art. 60, 61 și art. 232, 233 din Codul Penal). De pildă: „Se pedepseau cu închisoare corecțională de la 1 la 3 ani și cu amendă de la 500 000–2 000 000 lei precum și pierderea dreptului de a fi alegător sau ales timp de 5 ani, acei care prin violență vor influența votul unui alegător sau îl vor obliga să se abțină de la vot; acei care prin ultraj sau violență asupra membrilor biroului electoral sau a secțiunii de votare vor face să întârzie operațiunile electorale”⁹⁹. Cu o stare de spirit a populației negativă regimului democrat-popular, noile autorități politice se așteptau ca procentajul abținerii de la vot să fie apreciabil, absenteismul de la vot putând fi interpretat în acest caz ca o modalitate de protest față de noul regim. Legiunea de Jandarmi Alba raporta Inspectoratului Sibiu că în comuna Oarda de Jos 20–30% din alegători nu se vor prezenta în ziua de 28 martie la secția de votare, deoarece în comună li s-a pus primar pe Barbu Gligor, cel mai scandalos și bețiv din comună. În comuna Paclisa, județul Alba, de asemenea, 30% din votanți nu se vor prezenta la vot pe motiv că organele silvice nu le-au dat posibilitatea să poată vinde lemne pe piață, chiar din pădurea lor proprie¹⁰⁰. Din lumea I.O.V.R. se captase informația

⁹⁴ „Scânteia”, nr. 1 063, 5 martie 1948.

⁹⁵ „România liberă”, nr. 1 115, 7 aprilie 1948.

⁹⁶ A.N.I.C., fond M.A.I., Direcția Administrației de Stat, dosar 23/1948, f. 149.

⁹⁷ Ibidem, dosar 35/1948, f. 20.

⁹⁸ „România liberă”, nr. 1 111, 1 aprilie 1948.

⁹⁹ A.N.I.C., fond M.A.I., Direcția Administrației de Stat, dosar 39/1948, f. 6.

¹⁰⁰ Ibidem, fond I.G.J., dosar 32/1948, f. 404.

că aceștia nu vor vota lista nr. 1 (a F.D.P.-ului) datorită revizuirii pensiilor¹⁰¹. Exemplele pot continua.

Pentru „siguranță” alegerilor, Marele Stat Major împreună cu Ministerul Afacerilor Interne–Secretariatul General pentru Trupe au hotărât organizarea următoarelor comandamente: Comandamentul Unic General cu sediul la M.A.I., Comandamente Unice Regionale în Inspectoratele Generale Administrative Regionale compuse din Inspector General Administrativ președinte, Inspector Regional Jandarmi, Inspector Regional de Siguranță și Inspector Regional de Poliție; ele aveau răspunderea „siguranței” alegerilor și menținerea ordinei pe teritoriul Inspectoratelor Generale Administrative. Cu aceeași misiune funcționau, la reședința prefecturilor, Comandamente Unice Județene, având ca președinți prefectii, și fiind compuse din comandanțul Legiunii de Jandarmi sau alt delegat al trupelor M.A.I., șeful Serviciului Județean de Siguranță, șeful Poliției.

Pentru București a fost organizat un Comandament Unic al Municipiului București, având reședința la Prefectura Poliției Capitalei. Toate trupele (M.A.I. și M.A.N.) se aflau la ordinea acestor comandamente¹⁰². Prin ordinul circular nr. 6 472¹⁰³ al Ministrului Afacerilor Interne, Teoharie Georgescu, organele în subordine ale M.A.I.-ului erau mobilizate pentru asigurarea ordinii și liniștii în perioada campaniei electorale, în ziua alegerilor și după alegeri, deoarece: „Dușmanii poporului și ai Republicei (foști membri ai partidelor istorice, legionari, militari deblocați, moșieri expropriați), dându-și seama că efectuarea în liniște a campaniei electorale și a alegerilor consolidează și dezvoltă regimul democrației populare în țara noastră, vor încerca pe toate căile și prin toate mijloacele să împiedice libera desfășurare a campaniei electorale, precum și participarea deplină la vot. Ei vor încerca să agite mai ales populația satelor, întrețind campania de zvonuri alarmiste, în scopul de a crea o atmosferă de neliniște și de neîncredere, atâtând împotriva autorităților elementele înapoiate sau sabotând alegerile prin influențarea populației de a se abține de la vot”¹⁰⁴.

În executarea acestui ordin, comandamentele județene și regionale au primit ca sarcini (Organele de Siguranță Județene și Regionale au primit instrucțiuni directe): „să se informeze și să anihileze prin toate mijloacele, încercările întreprinse de dușmanii poporului care ar tinde să saboteze desfășurarea liberă a campaniei electorale, a alegerilor și participarea alegătorilor la vot; să cunoască la timp starea de spirit și toate nemulțumirile din rândul populației, să identifice toate elementele dușmane ale poporului luând măsuri imediate împotriva lor”¹⁰⁵.

¹⁰¹ Ibidem. fond M.A.I., Direcția Administrației de Stat. dosar 23/1948, f. 68.

¹⁰² Ibidem, fond I.G.J., dosar 31/1948, f. 1–2.

¹⁰³ Ibidem. M.A.I.. Direcția Administrației de Stat. dosar 35/1948. f. 46.

¹⁰⁴ Ibidem.

¹⁰⁵ Ibidem, f. 47.

Aceste „elemente” urmău să fie arestate de Jandarmerie și predate, împreună cu dosarul, celui mai apropiat organ al Siguranței. Jandarmeria, Poliția, Siguranța trebuiau să-și coordoneze măsurile de prevenire și reprimare în cazul tulburării ordinii publice.

O serie de localități din țară cunoscute din alegerile din 1946 ca „centre cu elemente reacționare” au fost ținute sub strictă supraveghere de către jandarmi. Astfel, în jud. Constanța, localitățile: Adamclisi, Ioan Corvin, Negru Vodă, Chirnogeni, Tuzla, Baia, Pantelimon, Viișoara, Oltina, Vulturul, Topraisar, Cumpăna, Deleni, Bărăganul și Poarta Albă; jud. Ialomița: Bordușani, Muntenii Buzău, Lehliu, Dor Mărunt; jud. Tulcea: Eschibaba, Pecineaga, Beidant, Ceamurlia de Jos și Ceamurlia de Sus, Casimcea, Dăieni, Topologa, Niculițel; Jud. Argeș: Oarza, Cuca, Samara, Păduroiu, Bascovele, Săpunari, Bălcești, Corbi, Hârșești, Falfani, Pădurești, Tutulești, Slobozia; jud. Dâmbovița: Moroieni, Bezdead, Vârfuri, Fieni, Tata, Runcu, Izvoarele, Gheboieni, Drăgănești, Finta, Ibrianu, Cojeasca, Tătărani, Mărcești, Dobra, Poiana de Sus și Poiana de Jos, Lungulețu, Baldaba, Slobozia Moară; jud. Olt: Radomirești, Mihăilești de Sus, Stoicănești, Văleni, Titulești, Alimănești, Bărcănești, Brătianu, I.Gh. Duca, Buzești, Băleni, Sârbu Măgura, Madaru, Tatulești, Vata, Făgetel, Drăgoiești, Câmpu Mare, Vulturești, Cucuieți; jud. Muscel: Topoloveni, Domnești, Rucăr, Dobrești, Bughia de Jos, Boteni; jud. Teleorman: Odaia, Slobozia, Mândra, Uda Paciurea, Râioasa, Fântânele, Piatra, Spătarei, Bogdana, Putineiu, Colonești, Frumoasa, Ștorobâneasa, Marzănești, Cervenia, Merișan, Căldăraru, Urluieni; jud. Brăila: Nedelcu, Chercea, Brăilița, Traianu, Jugureanu, Rușetu, Colțea, Tătaru, Roșiori, Ianca Sat și Românul; jud. Covurlui: Cudalbi, Bujoru, Berești, Cavadinești, Gănești, Tudor Vladimirescu; jud. Putna: Păunești, Ruginești, Pufești, Jariștea, Vârsătura, Bolotești, Găgești, Bârsești, Negrilești, Tulnici, Suraia, Vulturu, Nămoloasa, Năruja, Nistorești și Păulești; jud. Râmnicu-Sărat: Ciorăști, Plainești, Gugești, Urechești, Măicănești, Boldu, Dumitrești, Potești, Dragosloveni; jud. Tecuci: Fundeni, Liești, Ungureni, Galbeni, Gohor, Gaiecană, Tudor Vladimirescu, Ivești, Barcea; jud. Tutova: Carasceaști, Ivești, Costești, Puiești, Epureni, Dragalina, Perieni, Priponești, Bogdănești, Dragomirești, Corodești, Micești, Pogana; jud. Maramureș: Borșa, Leoldina, Bocioiu, Dragomirești, Poienile de sub Munte; jud. Sălaj: Jibou, Valea lui Mihai, Cehul Silvanei; jud. Bihor: Tinca, Salonta, Beiuș, Beliu, Sălard; jud. Caraș: Bocșa Română, Reșița; jud. Severin: Caransebeș; jud. Arad: Sebiș, Siria, Curtici, Gurahonț; jud. Timiș-Torontal: Chizătău, Lipova; jud. Baia: toate comunele din plasa Mălini; jud. Botoșani: Dumbrăveni, Vlădeni, Bucecea, Flămânci, Tudora, Verești, Trusești, Coșula, Ștefănești, Românești, Mihălășeni, Movila Ruptă, Vorona, Salcia; jud. Suceava: Bosancea, Arbora, Sf. Ilie, Pătrăuți, Lisaura, Partesii de Jos; Parhăuți; jud. Câmpulung: Vatra Moldoviței, Vama; jud. Rădăuți: Straja, Vicovul de Sus, Putna, Calafindești, Grănicești, Marginea; jud. Dorohoi: Vârful Câmpului, Dersca, Ibănești, Suhărău, Pomârla¹⁰⁶.

¹⁰⁶ Ibidem, fond I.G.J., dosar 32/1948, f. 185–192.

A fost „supravegheată cu vigilență” activitatea foștilor moșieri și a tuturor celor neîncadrați în „organizații democratice”, orice manifestare suspectă a acestora urma să fie adusă la cunoștința organelor de siguranță județene. Deoarece avea aderență în rândul „chiaburilor” din județul Muscel și chiar al unor oameni săraci ce lucrau în satele Corbi și Domnești, unde avea exploatari forestiere, moșierul Şuțu a fost arestat și, încercând să fugă de sub escortă, a fost împușcat în preziua alegerilor și lăsat în stradă cam o oră¹⁰⁷. O deosebită atenție a fost dată elementelor comprimate, ofițeri și subofițeri, deoarece se considera că „dușmanii regimului democrat-popular puteau găsi instrumente în cadrul acestor elemente”¹⁰⁸. Au fost luate măsuri pentru a se cunoaște persoanele care au avut „activitate reacționară” în trecut, adică activitate potrivnică guvernului Groza, și care se abțineau în prezent. În rândul acestora au fost operate arestări preventive de către Siguranță, cu scopul „asigurării liniștei și lipsei tulburărilor în ziua votului”¹⁰⁹, de pildă: în județele Ciuc, Făgăraș, Odorhei și Trei Scaune au fost reținuți „reacționarii notorii”, în perfectă înțelegere între Comandamentele Unice Județene respective și secretarii organizațiilor județene P.M.R.¹¹⁰. Întrucât aceste arestări preventive au dus la crearea unei stări de spirit încordate în rândul populației, defavorabilă F.D.P.-ului, Comandamentul Unic General, prin Ordinul cu nr. 32/26 martie, a hotărât verificarea și trierea arestărilor făcute de Siguranță de către Comandamentele Unice Regionale și Județene.

Astfel, în jud. Prahova au fost eliberați 150 din 164 reținuți; în jud. Vlașca și Buzău nu a fost eliberat nici unul din cei reținuți, considerându-se că au la activul lor acte mai grave¹¹¹; în jud. Dolj au fost eliberați 16, însă au rămas 12 „periculoși pentru alegeri”; în jud. Romanăi au fost eliberați 4, rămânând arestați 61. La Galați, Rm. Sărat și Bârlad situația a rămas conform măsurilor luate de Siguranță. În jud. Constanța au fost eliberați 5 din 72 reținuți; în Ialomița 7 din cei 63 reținuți, în jud. Timiș 3 persoane din cele 40 reținute etc.¹¹². Trierea persoanelor s-a făcut cu hotărârea comună a Comandamentelor Unice Județene și a secretarilor organizațiilor județene P.M.R.¹¹³. Candidații P.N.L. (Bejan) care se găseau arestați au fost puși în libertate, de asemenea propagandistii acestui partid, „care nu sunt reținuți pentru fapte grave”, au fost puși în libertate deoarece „...membrii P.N.L.-Bejan nu trebuie considerați, chiar dacă atitudinea lor nu este pe linia guvernului, aşa cum sunt considerate celealte elemente reacționare. Se vor lua toate măsurile ca atât în ziua de 27 martie, cât și în ziua alegerilor, membrii P.N.L.-Bejan să fie liberi să-și facă propaganda lor”¹¹⁴.

¹⁰⁷ Ibidem, Arhiva C.C. al P.C.R., fond 51 (F.D.P.), rola 1 405.

¹⁰⁸ Ibidem, fond I.G.J., dosar 32/1948, f. 1-2.

¹⁰⁹ Ibidem.

¹¹⁰ Ibidem, fond M.A.I., Direcția Administrației de Stat, dosar 23/1948, f. 251.

¹¹¹ Ibidem.

¹¹² Ibidem, f. 252.

¹¹³ Ibidem, f. 253.

¹¹⁴ Ibidem, f. 251.

Propaganda electorală a opoziției era condiționată de respectarea strictă a alegerilor, ea nu trebuia să „degenereze în denigrarea regimului democrat-popular, cu scopul de a submina temelia Republicii Populare Române și a provoca tulburări”¹¹⁵. În alegeri armata a participat cu gărzi și rezerve. Gărzile aveau misiunea de a păzi secțiile de votare și de a menține ordinea în timpul alegerilor. Ele au fost puse la dispoziția președintelui secției de votare, care avea singur poliția alegerilor, conform art. 44 din legea electorală. Fiecare gardă a fost prevăzută cu un ofițer sau subofițer din Aparatul de Educație¹¹⁶ (ofițer politic).

Cu două zile înainte de 28 martie, capitala, orașele și satele țării au căpătat un „aspect sărbătoresc” (în manieră comunistă). Clădirile mai importante, instituțiile publice au fost pavoazate cu drapel, lozinci și fotografii ale candidaților. De asemenea, în principalele piețe publice, panouri immense cu citate din proiectul de constituție și desene care simbolizau „lupta pentru pace și un trai mai bun” alternau cu tablourile candidaților¹¹⁷. În București, comercianții trebuiau să expună în vitrinele magazinelor portretele candidaților capitalei pe lista F.D.P. Portretul lui Gheorghiu Dej, primul candidat pe lista F.D.P., domina orașul. În Piața Republicii (fostă Piața Palatului) statuile au fost acoperite de uriașe panouri cât blocurile¹¹⁸. În jud. Făgăraș se dădeau ordine prin megafoane și prin anunț cu toba că fiecare locatar și magazin din piață erau obligați să pavoazeze, dacă nu erau sanctionați¹¹⁹. Pavoazările exagerate, efectuate cu diferite prilejuri, au reprezentat un element caracteristic perioadei comuniste.

În condițiile în care democrația parlamentară își încetase existența, fiind distrusă de P.C.R. în numele ideologiei sovietice, alegerile au fost „câștigate” de F.D.P. Comisia electorală centrală a comunicat rezultatul alegerilor pentru Marea Adunare Națională¹²⁰: F.D.P. a întrunit 6 959 936 voturi adică 93,2% din totalul voturilor, obținând 405 mandate în M.A.N. din 414; P.N.L.-Bejan 212 438 voturi adică 2,3% cu 7 mandate în M.A.N. (P.N.L.-Bejan a obținut câte un loc în județele Constanța, Argeș, Tecuci, Dolj, Vâlcea, Arad și în orașul București); P.T.D. (dr. N. Gh. Lupu) 2 mandate (1 în jud. Brașov, al doilea în București). Diferite grupări independente fără semn electoral 245 635 voturi, adică 3,3% din total, fără nici un mandat în M.A.N. Pe 2 aprilie, oficiosul P.N.L.-Bejan, „Drapelul”, publica declarația lui P. Bejan în legătură cu rezultatul alegerilor. Acesta se declara mulțumit de rezultat. Probabil rezultatul l-a surprins și pe el, poate se aștepta să nu obțină nici un mandat și să nu intre în Parlament cunoșcându-se, grație raportelor

¹¹⁵ Ibidem, f. 245.

¹¹⁶ Ibidem, f. 308.

¹¹⁷ „România liberă”, nr. 1 111, 1 aprilie 1948.

¹¹⁸ „Scânteia”, nr. 1 084, 29 martie 1948.

¹¹⁹ A.N.I.C., Arhiva C.C. al P.C.R., fond 51 (F.D.P.), rolă 1 404.

¹²⁰ „Scânteia”, nr. 1 087, 1 aprilie 1948.

Inspectoratelor Regionale de Siguranță, starea de spirit a candidaților și a membrilor P.N.L.-Bejan, care erau convinși că nu vor obține rezultate în favoarea lor în condițiile date. O notă informativă din 28 februarie 1948 din arhiva S.R.I. sugera chiar că P. Bejan intenționa să discute cu Teoharie Georgescu, Ministrul de Interne, pentru a obține asigurări în privința unui număr de mandate¹²¹.

„Alegerile” care au avut loc în țările din Europa Centrală și de Est, îndată ce au devenit democrații populare, s-au desfășurat după un scenariu asemănător, impus probabil de Moscova, care trebuia să cuprindă următoarele puncte: constituirea de fronturi („Frontul Păcii” în Bulgaria, „Frontul Național” în Cehoslovacia, „Frontul Popular al Independenței” în Ungaria, „Frontul Democrației Populare” în România, etc.) conduse și controlate de partidele comuniste din aceste țări; procentajele masive obținute în alegeri de către aceste fronturi (92,3% în România, 89,3% în Cehoslovacia etc.) trebuiau să demonstreze lumii occidentale că „ele confirmau voința poporului”, adică poporul a votat pentru Republica Populară. Așadar, alegerile confereau legitimitate unui regim impus din afară, de Moscova, însă o legitimitate falsă bazată pe alegeri falsificate. De altfel, Vasile Luca arăta în 6 aprilie 1948 la Consfătuirea majorităților parlamentare din F.D.P. că: „Victoria în alegeri are o însemnatate internațională. Ea înseamnă o lovitură hotărâtă acelora care au crezut că vor putea să abată poporul român de pe drumul ales împotriva clicilor reacționare... Alegerile acestea vor avea drept efect, prin votarea Constituției care va fi votată de Marea Adunare Națională, să hotărască despre viitorul și soarta țării și poporului nostru”¹²².

Astăzi, pe baza documentelor de arhivă consultate, putem afirma cu certitudine, contrar surselor oficiale, că în martie 1948 majoritatea populației României a votat contra F.D.P.-ului, că s-au înregistrat numeroase abțineri de la vot, voturi anulate și că multe voturi au fost date P.N.L.-Bejan, acolo unde a putut depune liste, F.D.P.-ul n-a obținut rezultatul zdrobitoare reflectat de presă. Falsurile electorale în perioada comunistă constau în comunicarea altor rezultate decât cele reale, șefii secțiilor de votare fiind obligați să semneze procese-verbale false¹²³. Așa se explică de ce aceștia erau atent selecționați și verificați înainte de a fi numiți în fruntea secțiilor de votare. De fapt, în România s-a aplicat o practică stalinistă. Pentru Stalin nu conta cine și cum va vota, o importanță extraordinară o reprezenta cine numără voturile¹²⁴. Boris Bajanov, unul dintre secretarii lui Stalin din anii '20, arată în memoriile sale cum se falsificau rezultatele votării la alegerile în organizațiile de partid.

¹²¹ Cei 9 deputați ai opoziției erau: dr. N. Gh. Lupu, Dinu Moisescu (P.T.D.), P. Bejan, Romulus Teodorescu, Ilie Toma, Radu Roșculeț, Zenovia Vasilescu, Nicolae Teodorescu, Nicolae Mărăcinescu (P.N.L.-Bejan) („Drapelul”, nr. 978, 3 aprilie 1948).

¹²² A.N.I.C., Arhiva C.C. al P.C.R. – Cancelarie, dosar 7/1948.

¹²³ Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri*, București, 1998, p. 85.

¹²⁴ Boris Bojanov, *Kremlinul anilor '20*, Oradea, 1991, p. 43.

În arhiva C.C. al P.C.R., în rapoartele delegaților Consiliului Național al F.D.P. trimise în județe am găsit destule formulări de genul: „real s-a votat pentru noi...” sau „puncte slabe (localități) dovedite prin rezultatul alegerilor”, ceea ce ne conduce la concluzia unui fals electoral. Au fost și din acei care au votat lista F.D.P.-ului din teamă și nu din convingere. Astfel, unele sate considerate „sate reacționare” de la alegerile din 1946, pentru că votaseră cu P.N.T. (Maniu) au cerut urne separate ca să dovedească că ei sunt cu F.D.P.-ul, de pildă satele: Tânărari, Vlădeni, Vulcani, Holban din jud. Brașov, Comloșul din jud. Timiș etc. În județele Bacău și Neamț mulți cetăteni s-au iscălit pe buletinele de vot pentru a arăta că sunt cu noul regim¹²⁵. În județul Gorj, la secția de votare de centru, din Tg. Jiu, au fost multe abțineri de la vot. În comunele Cordești și Izvoarele participarea a fost slabă. Au existat și elemente încadrate în P.M.R. care n-au votat lista nr. 1 (a F.D.P.-ului). În județul Roman s-a votat masiv lista nr. 3 a P.N.L.-Bejan. Foarte multe voturi au fost date liberalilor și în județele Vaslui, Iași, Fălticeni, Tutova. Zona Olteniei (jud. Vâlcea, Dolj, Gorj, Mehedinți) a oferit și ea surpize în alegeri noii puteri, „comunele pe care noi eram siguri că vor veni cu noi au votat lista nr. 3 (P.N.L.-Bejan). Cel mai dureros este faptul că la nivelul C.F.R.-ului din toate județele, 30% au votat lista nr. 3”¹²⁶.

S-a dovedit că tocmai oamenii sărmani nu au dat voturile lor F.D.P.-ului, adică tocmai acei cărora noul regim le promisese un „viitor fericit”. Ei luaseră contact cu realitățile sovietice în anii celui de-al doilea război mondial, când în calitate de soldați ai armatei române au ajuns până la Stalingrad și unde au văzut concret materializarea binelui promis. Teama de colhoz i-a făcut să se manifeste astfel la vot.

Presa, aflată sub controlul Partidului Comunist trebuia să reflecte ordinea și libertatea în care s-au desfășurat alegerile, entuziasmul populației pentru alegeri, „înfrângerea zdrobitoare a reacțunii”, participarea masivă a populației la vot, care într-o oarecare măsură poate fi reală, întrucât îndrumătorii au avut sarcina aducerii oamenilor la urne în ziua de vot. Comunele care nu au avut secția lor de votare s-au deplasat la secția de votare din comună vecină. Îndrumătorii au fixat un loc de adunare de unde se mergea spre secția de votare. „Satele s-au prezentat la vot încolocate cu steaguri (național și roșu), cu port național, cu lozinci «spontane» de genul «noi producția vom mări, țara noastră va înflori» sau «Gh. Apostol, Gheorghiu Dej bagă spaimă în burghezi». Ele aveau în frunte pe lăutarii satului sau echipa culturală, precum și pe conducătorii politici și administrațив ai satului. Coloanele de cetăteni au fost urmate de căruțe cu bolnavi și bătrâni”¹²⁷. Fanfarele, echipele culturale și lăutarii trebuiau să distreze cetățenii până ce le venea rândul la vot, în fața secțiilor de vot trebuiau să se încingă hore. Dispozițiile Consiliului

¹²⁵ A.N.I.C., Arhiva C.C. al P.C.R., fond 51 (F.D.P.), rolă 1 405.

¹²⁶ Ibidem.

¹²⁷ Ibidem, rolă 1 404.

Național al F.D.P. erau de a se organiza și seara manifestări artistice la secțiile de votare întrucât noile autorități politice concepuseră ziua alegerilor ca pe o zi de mare sărbătoare.

„Alegările” din 28 martie 1948 au fost primele după model sovietic, cu singura diferență a existenței a două mici partide „de opoziție”: P.N.L. (P. Bejan) și P.T.D. (dr. N. Gh. Lupu). Voturile pentru F.D.P. au fost în proporție de 93,2%, dar la următoarele „alegeri” procentul se va îmbunătăți și va oscila în jur de 99%, cu regularitate, de pildă: 98,84% (1952); 98,88% (1957); 99,77% (1961); 99,85% (1965); 99,75% (1969); 98,80% (1975), 98,52% (1980), 99,7% (1985)¹²⁸.

Pentru societatea românească era o experiență cu totul nouă. De fapt alegerile din noiembrie 1946 deschiseșeră drumul.

“THE ELECTIONS” OF 1948 (I)

Abstract

The elections of 1948 marked a climax of the radical transformation of the traditional institutions and laid their imprint on the future of Romanian society.

The author points out the discrepancy between the claimed democracy and developments during the election process in the country. The RWP (Romanian Workers' Party) made use of all possible organizational means in order to secure its victory: internal reorganization, incorporation by force of organizations without a definite political orientation, elimination of political adversaries considered to be dangerous, surveillance and obstruction of opponents still left in the race, propaganda going as far as demagogery, coercion, etc.

These first elections after the Soviet model were a new experience to a Romanian society totally unprepared to cope with them.

¹²⁸ Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 293.

ANUL 1956

„CAZUL IMRE NAGY” ÎN ROMÂNIA

ALEKSANDR S. STÂKALIN

Deschiderea, în ultimii ani, a arivelor secrete ruse și introducerea în circuitul științific a unui mare număr de documente, inaccesibile înainte, au dat posibilitatea cercetătorilor să afle multe date noi, esențiale, despre reprimarea revoluției ungare din anul 1956, cea dintâi acțiune puternică de caracter antitotalitar din istoria sistemului socialist, într-una din țările lagărului socialist și care a avut un larg ecou în societatea românească și a influențat în chip însemnat atât politica internă, cât și cea externă a regimului lui Gh. Gheorghiu-Dej. Printre temele care se prezintă astăzi într-o nouă lumină se află împrejurările refugierii la ambasada iugoslavă a primului-ministru al Ungariei, Imre Nagy, răsturnat ilegal la 4 noiembrie, și a colaboratorilor săi, pregătirea arestării lor la ieșirea din ambasadă și transportarea lor ulterioră în România, unde a început ancheta judiciară în cazul Imre Nagy, și de unde fostul prim-ministru a fost readus în patrie în cătușe, pentru a fi trimis, în iunie 1958, în fața unui tribunal, care l-a condamnat la spânzurătoare.

Problemele participării nemijlocite a României la înăbușirea revoluției ungare și înlăturarea guvernului lui Imre Nagy, care ieșise din obediенță față de Moscova, au apărut, pentru prima dată, la 2 noiembrie 1956, la întâlnirea de la București dintre N.S. Hrușciov și conducătorii României, Bulgariei, Cehoslovaciei și Germaniei răsăritene, în cursul căreia liderul sovietic și-a informat aliații despre planuita acțiune militară și și-a asigurat deplinul lor sprijin. Gheorghiu-Dej, care era însășimantat de moarte de revoluția din țara vecină și luase măsuri pentru a slăbi ecoul ei în România, a propus lui Hrușciov ajutor în vederea „restabilirii ordinei” în Ungaria. Mai târziu, când era pensionar, Hrușciov își amintea: „La București, toți, unanim și fără șovăire, ne-au sprijinit: trebuia acționat neîntâziat. Români și bulgari ne-au pus problema: ei voiau să participe cu armatele lor în ajutorul ungurilor revoluționari (aici în sensul de sprijinitori ai vechiului regim, considerați de Hrușciov adevărați revoluționari – n.n.). Noi am obiectat că nimeni nu trebuie să participe la acțiunea din Ungaria, în afara trupelor sovietice. Ele sunt suficiente, participarea altora nu era necesară. Am glumit: «Românii se avântă în luptă. Acest drum le este cunoscut: în 1919, ei au participat la zdrobirea revoluției ungare, iar acum vor să zdrobească contrarevoluția». Ei ne-au urat succes și ne-au

îndemnat să nu întârziem”¹. Astfel, trupele române nu au participat la operațiune. Și totuși, Moscova nu s-a putut dispensa de ajutorul României. Participarea regimului lui Gheorghiu-Dej la înăbușirea revoluției ungare a fost legată de neutralizarea guvernului Imre Nagy.

În ajunul intervenției de la 4 noiembrie, când trupele sovietice au desfășurat o pregătire intensă, I. Nagy și anturajul său abia ar fi putut prevedea ce rol era atribuit de Moscova regimului din România. Făcând un pas fără precedent, în acea vreme, pentru un satelit sovietic – proclamând, la 1 noiembrie, ieșirea Ungariei din Organizația Pactului de la Varșovia și adresându-se O.N.U. cu rugămintea de a apăra neutralitatea Ungariei – Nagy a sperat să obțină sprijin nu numai din Apusul, ci și din Răsăritul Europei. Atât cât se poate judeca din documente, el conta nu numai pe înțelegere din partea Iugoslaviei neutre, ci și a Poloniei, unde noua conducere de partid, în frunte cu W. Gomulka, ceruse în octombrie 1956 stabilirea unor raporturi mai echilibrate cu Uniunea Sovietică, dar și din partea României. În ciuda afirmațiilor ulterioare ale propagandei de partid, atât ungare, cât și române, potrivit căror I. Nagy ar fi favorizat tendințele iridentiste în Ungaria, în realitate, primul-ministru al Ungariei vedea în alianța frătească și strânsa colaborare dintre cele două țări vecine o garanție a desfășurării unui nou curs de politică externă, mai independentă, corespunzând, în deplină măsură, intereselor naționale ale fiecăreia dintre ele.

După cum se știe, Tânărul, în seara zilei de 2 noiembrie, Imre Nagy l-a invitat la el pe ambasadorul României, I. Popescu. Informându-l despre mișcările în curs ale trupelor sovietice pe teritoriul Ungariei, primul-ministru l-a rugat pe ambasador să-i transmită lui Gheorghiu-Dej rugămintea de a-l sfătu îtrebuie să facă în situația creată². Ca răspuns la rugămintea lui Nagy, la Budapesta a venit imediat

¹ Memoriile lui Nikita Sergheevici Hrușciov, „Voprosi Istorii”, 1994, nr. 5, p. 76. O versiune întrucâtva diferită a refuzului Moscovei la propunerea lui Gheorghiu-Dej o dă ambasadorul de atunci al Iugoslaviei în U.R.S.S., V. Miciunovici. În noaptea de 2/3 noiembrie, pe insula Brioni, în Adriatică, a avut loc o întâlnire secretă între primul secretar al C.C. al P.C.U.S., N.S. Hrușciov și membrul Biroului Politic, G.M. Malenkov cu liderii iugoslavi I. Broz-Tito, E. Kardelj și A. Rankovici, unde s-au discutat probleme legate de iminentă intervenție. Miciunovici, care a luat parte la întâlnire, menționează în însemnările sale făcute imediat după încheierea ei: „Hrușciov, încă în timpul mesei, a spus că români sunt gata să trimítă unitățile lor la Budapesta. Iugoslavii au apreciat aceasta ca un pas greșit și l-au deconsiliat pe Hrușciov să accepte propunerea; în cele din urmă, el a acceptat sfatul nostru”; Miciunović V., *Moskovske godine 1956/1958*, Zagreb, 1977, p. 161. Din cuvintele lui Miciunovici se poate înțelege că ideea participării armatei române la intervenția, începută la 4 noiembrie, a fost respinsă la îndemnul Iugoslaviei. Aceasta pare puțin credibil. Întrucât acțiunile armatei sovietice în Ungaria (la care au participat activ și unități dislocate inițial pe teritoriul României și transferate în Ungaria în cursul revoluției), încă de la început, adică din momentul adoptării hotărârii Prezidiului C.C. al P.C.U.S. din 31 octombrie, privind intervenția, au fost planificate să se desfășoare fără ajutorul aliaților din Organizația Pactului de la Varșovia.

² Telefonograma ambasadorului U.R.S.S. în România, A.A. Epișev, din 3 noiembrie. Centrul de păstrare a documentației contemporane (în continuare T.H.S.D.), fond 3, op. 12, dosar 1 005. f. 67–69.

locuitorul ministrului Afacerilor Externe, Aurel Mălnășanu, fost ambasador al României în Ungaria. El era însoțit de Valter Roman, considerat la București un expert de seamă în problemele ungare și care îl cunoștea pe I. Nagy din perioada șederii lor în U.R.S.S. Tânărul, în seara zilei de 3 noiembrie, emisarii români au participat la ședința Comitetului Executiv al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar și au avut o convorbire îndelungată cu I. Nagy. Se poate doar presupune că I. Nagy a solicitat medierea română în stabilirea cât mai rapidă a contactelor cu Moscova pentru a obține din partea conducerii sovietice încetarea deplasărilor militare, neaprobată de guvernul ungar, în timp ce oaspeții români care vorbeau cu I. Nagy știau despre marea acțiune militară planificată, sprijinită întru totul de conducerea P.M.R. Evident, Mălnășanu primise instrucțiuni de la București să-l rețină pe I. Nagy de la orice fel de acțiune care ar fi putut împiedica realizarea planului sovietic.

La câteva ore după plecarea lui Mălnășanu și Roman din Palatul Parlamentului³, în zorii zilei de 4 noiembrie, I. Nagy a primit informații demne de încredere despre începerea ofensivei trupelor sovietice. Ca răspuns la acțiunile perfide sovietice, el a făcut la 5,20 o declarație la radio: „Vorbește Imre Nagy, președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Ungare. Astăzi, în zori, trupele sovietice au început atacul împotriva Capitalei noastre, cu intenția evidentă de a răsturna guvernul legal, democratic ungar. Armata noastră luptă. Guvernul se află la postul său. Comunic această știre poporului nostru și opiniei publice mondiale”. Curând după aceea, I. Nagy și 14 personalități politice din anturajul său (printre care ministrul de stat Geza Losonczy) precum și membrii familiilor lor, în total câteva zeci de persoane, s-au refugiat la ambasada iugoslavă.

³ Mălnășanu s-a aflat la Budapesta până la 10 noiembrie. La 13 noiembrie, în convorbirea cu consilierul ambasadei U.R.S.S. în România, V.F. Nikolaev, el i-a împărtășit acestuia impresiile sale din Ungaria. Aprecierea sa generală a evenimentelor din Ungaria nu putea, desigur, să se deosebească de evaluarea oficială a conducerii României. Recunoscând că greșelile grosolană ale lui Rákosi și ale anturajului său în conducerea țării justificau nemulțumirile oamenilor muncii, Mălnășanu, în același timp, vedea drept cauze principale ale revoltei slăbiciunile muncii ideologice, educative (între care, în armată, care, o dată cu începerea evenimentelor, se destrămase), lipsa de fermitate a Partidului Celor ce Muncesc din Ungaria și influența nefastă a stărilor de spirit naționaliste printre intelectuali. În cursul convorbirii, Mălnășanu a menționat că s-a întâlnit cu Nagy și cu membrii guvernului său, care, potrivit spuselor sale, se arătau nedumeriți, aruncau toate greșelile pe seama vechii conduceri, dar nu făceau nimic pentru lichidarea revoltei. În actuala situație atât de complexă, Ungaria, a continuat Mălnășanu, are nevoie de ajutorul atât material, cât și politic al celorlalte țări socialești. După părerea locuitorului ministrului Afacerilor Externe al R.P.R., România ar putea organiza vizita diverselor întreprinderi din R.P.U. „de grupuri de muncitori, bine aleși, verificăți, pregătiți politic, care să poarte discuții deschise, în limbaj muncitoresc cu muncitorii unguri, să le explice esența atacurilor contrarevoluționale împotriva regimului socialist”. În componența delegației ar fi bine să existe mai mulți muncitori de origine maghiară (Arhiva de politică externă a F.R., fond 0125, op. 45. Mapa 249. dosar II v. f. 29–32).

Sosind la Brioni, în ziua de 2 noiembrie, N.S. Hrușciov și G.M. Malenkov nu erau convinși de rezultatul favorabil al întâlnirii cu conducerea iugoslavă, în ciuda apropierei care se observase în anii 1955–1956. Iugoslavia, preocupată de reputația ei de stat socialist independent, continua să se țină la o anumită distanță de lagărul socialist și voia să ducă o politică externă independentă. Așa cum își amintea ulterior Hrușciov, el se aștepta să fie atațat de Tito. Cu atât mai agreabil i-a fost să se convingă despre acordul dintre cele două părți în evaluarea situației din Ungaria. Fiind, ca și Hrușciov, partizanul socialismului monopartinic, Tito nu putea să nu fie alarmat de evoluția situației în țara vecină, care amenința pe comuniști să piardă puterea. „Într-o problemă atât de dificilă, noi am apreciat la fel situația și am considerat că Imre Nagy s-a angajat pe drumul contrarevoluției și a făcut posibilă dominația reacțiunii” – astfel rezumă rezultatele discuțiilor scrisoarea C.C. al P.C.U.S. către C.C. al P.C.I. din 6 noiembrie. Partea sovietică și cea iugoslavă „au fost de acord și în ceea ce privește măsurile de îndreptare a situației din Ungaria, pentru întoarcerea ei pe pozițiile socialismului”⁴. La Brioni, liderii iugoslavi i-au promis lui Hrușciov și Malenkov să intre în contact cu I. Nagy și să-l convingă să recunoască incapacitatea sa de a normaliza situația din țară și să demisioneze pentru a ceda locul unui nou guvern, care, acționând cu „mână forte”, ar putea zdrobi „contrarevoluția”. Se considera că, în rol de mijlocitor, ar putea acționa, mai ales, Z. Szánto, membru al Comitetului Executiv al P.M.S.U. În aceste împrejurări, la 1 noiembrie, Z. Szánto și G. Losonczy s-au adresat ambasadorului iugoslav în Ungaria, D. Soldatici, cu întrebarea dacă era posibil să se acorde azil membrilor familiilor unui sir de conducători ai P.M.S.U., dacă, prin continuarea situației instabile la Budapesta, acest fapt devinea necesar. În noaptea de 3/4 noiembrie, primind instrucțiuni corespunzătoare, diplomații iugoslavi au dat răspunsul lui Szánto. Știind despre iminenta acțiune militară, Soldatici, deși nu l-a informat direct pe omul politic ungur, cu toate acestea, i-a dat de înțeles că ambasada R.S.F.I. din Budapesta este gata, în caz de nevoie, să acorde azil nu numai membrilor familiei, dar chiar și lui I. Nagy și ministrilor comuniști din guvernul său. Prin propunerea sa, partea iugoslavă urmărea un tel bine definit – să determine guvernul I. Nagy la o retragere voluntară, care ar fi avut, incontestabil, o mare însemnatate pentru legitimarea noului guvern ungar, pe care avea să-l conducă J. Kádár.

Lui Imre Nagy și marelui grup de persoane din anturajul său li s-a acordat într-adevăr azil, în dimineața de 4 noiembrie, dar împrejurările refugierii la ambasadă s-au deosebit radical de planurile elaborate de conducerea R.F.S.I. și asupra cărora căzuse de acord cu Moscova. Cărțile au fost încurcate de apelul primului-ministru adresat comunității internaționale de a condamna intervenția sovietică. Pentru întreaga lume a devenit evident că nu era vorba de transmiterea

⁴ Arhiva Președintelui Federației Ruse (în continuare A.P.R.F.), fond 3, op. 64, dosar 485, f. 146–151.

voluntară a puterii către noul guvern, ci de răsturnarea guvernului în funcție, ca rezultat al unei agresiuni militare.

După 4 noiembrie, între U.R.S.S. și Iugoslavia au avut loc discuții diplomatice și schimburi de scrisori în problema prezenței „grupului Nagy” la ambasada iugoslavă. Pe bază corespondenței păstrate și a notelor de conversație se poate încerca reconstituirea discutării acestei probleme⁵. Declarația radiodifuzată a lui I. Nagy, din cauza căreia transmiterea puterii nu mai putea fi atât de „lină” cum se preconizase inițial, a provocat confuzie la Belgrad și reacția extrem de negativă a Moscovei. Referindu-se la evoluția rapidă a evenimentelor (Belgradul, acordând azil în ambasada sa fugarilor, pur și simplu, nu izbutea să reacționeze la declarația lui I. Nagy, de a cărei autenticitate se îndoiese în primul moment), partea iugoslavă a încercat să prezinte faptul primirii lui I. Nagy în ambasadă ca fiind în perfectă concordanță cu întelegerile de la Brioni. Primind dispoziții corespunzătoare de la Belgrad, Soldatici, încă din prima zi, a încercat să-l determine pe I. Nagy să dezavueze propria declarație de la radio și să sprijine pe Kádár, pentru reglementarea cât mai rapidă a situației din țară și a recunoașterii noului guvern de către comunitatea internațională⁶. Încercarea a eşuat. Primul-ministrul înlăturat a refuzat să vină în întâmpinarea propunerii iugoslave, calificând, în discuția cu Soldatici, noul guvern ungar ca ilegal.

La Moscova, ideea unei noi declarații a lui I. Nagy nu a găsit sprijin. Conducerea sovietică era profund nemulțumită de acțiunile guvernului iugoslav, care acordase azil grupului Nagy, fără să țină seama că declarația lui I. Nagy din zorii zilei de 4 noiembrie schimbase radical planul elaborat privind medierea iugoslavă în schimbarea puterii în Ungaria. Primindu-l, la 7 noiembrie, pe ambasadorul iugoslav la Moscova, Miciunovici, ministrul Afacerilor Externe al U.R.S.S., D. Šepilov, i-a declarat că opinia publică sovietică este indignată „de

⁵ În reconstituire au fost folosite o serie de documente de la T.H.S.D., Arhiva Președintelui Federației Ruse, Arhiva de politică externă F.R., extrase special pentru publicarea în culegerea de documente (în două volume) „Uniunea Sovietică și criza ungară din 1956”, pregătită pentru tipar la Moscova. Printre ele, telegrama ambasadorului U.R.S.S. în Iugoslavia, N. Firiubin, către Moscova, din 4 noiembrie și telegrama de răspuns al Prezidiului C.C. al P.C.U.S. din aceeași zi, scrisă lui I. Broz-Tito, E. Kardelj și A. Rankovici către N.S. Hrușciov din 5 noiembrie, răspunsul Prezidiului C.C. al P.C.U.S. din 6 noiembrie, nota de conversație dintre ministrul Afacerilor Externe al U.R.S.S.. D.T. Šipolov cu ambasadorul Iugoslaviei în U.R.S.S., V. Miciunovici din 7 noiembrie, scrisoarea lui I. Broz-Tito către N.S. Hrușciov din 8 noiembrie, telegrama ambasadorului U.R.S.S. în Ungaria. I.V. Andropov către Moscova din 8 noiembrie, telegrama M.A.E. al U.R.S.S. către I. Andropov cu textul mesajului C.C. al P.C.U.S. pentru J. Kádár din 9 noiembrie, scrisoarea C.C. al P.C.U.S. către C.C. al U.C.I. din 10 noiembrie. Au fost cercetate de asemenea corespondența diplomatică ungaro-iugoslavă și alte documente privind istoria relațiilor ungaro-iugoslave în anul 1956, publicate în culegerea: *Top secret Magyar-jugoszláv Kapcsolatok 1956. Dokumentumok (Az iratokat gyűjtötte válogatta. szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: Kiss J. Ripp Z – Vida I)*, Budapest, 1995.

⁶ A jugoszláv külügyi államtitkárság utasítása D. Soldatic nagykövetnek *Top secret Magyar-jugoszláv Kapcsolatok 1956*, p. 161.

faptul că degenerați faliți și complici ai contrarevoluției de tipul lui Nagy și compania, cu știrea cărora pe străzile Budapestei erau spânzurați muncitori-revoluționari și comuniști, s-au refugiat, după înfrângerea lor, la ambasada iugoslavă⁷. La Moscova se considerase, evident, de la început că Nagy trebuia dat în judecată pentru complicitate la „contrarevoluție”. Obstacolele în această privință veneau doar din partea Iugoslaviei. La cererea formulată direct, încă de la 4 noiembrie, de a preda grupul Nagy organelor sovietice (sub motiv că noul guvern ungar nu dispunea încă de organe proprii de securitate)⁸, Iugoslavia, preocupată de prestigiul ei de stat socialist independent, a răspuns, cerând garanții că acești oameni nu vor fi urmăriți în justiție pentru activitatea politică anterioară⁹. Conducerea sovietică nu era dispusă să dea astfel de garanții¹⁰.

Considerând că soluția optimă a problemei era reîntoarcerea lui I. Nagy și a grupului său la locuințele lor, cu respectarea garanților privind securitatea acestora, guvernul iugoslav nu excludea, în același timp, posibilitatea de a acorda azil în propria țară, având în vedere promisiunea dată de Nagy, în convorbirea cu Soldatici, de a nu acționa împotriva nouului guvern ungar, atât timp cât se va afla în Iugoslavia¹¹.

Plecarea grupului Nagy în Iugoslavia nu convenea de fel conducerii sovietice, întrucât, aflați într-o țară neutră, acești oameni ar fi fost inaccesibili. În afara de aceasta, existența în emigrație a unui guvern răsturnat ilegal ar fi îngreunat recunoașterea guvernului Kádár de către comunitatea internațională. Așa cum se spune în scrisoarea menționată din 6 noiembrie a conducerii P.C.U.S. către conducerea U.C.I., nici un guvern care se respectă – în cazul de față noul guvern ungar – „nu putea tolera ca Nagy Imre, care a deschis drumul reaționii, să fie făcut scăpat într-o țară vecină prietenă”. Aceasta ar umbri relațiile Iugoslaviei cu Ungaria, se spunea mai departe, deoarece, în afara țării, acești oameni vor deveni o forță de atracție pentru contrarevoluție și vor fi folosiți de imperialiști pentru a crea dificultăți Ungariei pe plan internațional. Următorul argument în favoarea inopportunății plecării lui Nagy în Iugoslavia se asemăna cu învinuirea adusă

⁷ A.P.R.F., fond 3, op. 64, dosar 486, f. 1–3.

⁸ Extras din protocolul ședinței Prezidiului C.C. al P.C.U.S. din 4 noiembrie, „Istoriceskii Arhiv”, 1993, nr. 5, p. 150.

⁹ Vezi scrisoarea conducerii R.S.F.I. către N.S. Hrușciov din 5 noiembrie. A.P.R.F.. fond 3. op. 64, dosar 485, f. 152–154.

¹⁰ Așa cum s-a menționat în scrisoarea conducerii P.C.U.S. către conducerea U.C.I. din 6 noiembrie, dacă Nagy și-ar fi dat demisia la timp, el și-ar fi „păstrat căt de căt o ținută comunistă și, prin aceasta, ar fi putut conta pe o altă atitudine față de el, decât cea actuală”. El însă nu s-a folosit de ultima posibilitate de a se înfățișa ca „un om cinstit” și a continuat, până în ultimul moment să acționeze în folosul reaționii. De aceea, în prezent, nu poate fi vorba de obligații morale față de Nagy și grupul său; A.P.R.F.. fond 3, op. 64, dosar 485. f. 146–151.

¹¹ Scrisoarea conducerii R.S.F.I. către N.S. Hrușciov din 5 noiembrie: A.P.R.F.. fond 3. op. 64. dosar 485, f. 152–154.

conducerii iugoslave de a fi participat la acțiunile „contrarevoluționarilor” unguri: „Trebuie avut în vedere și faptul că realizarea propunerii Dvs. privind plecarea lui Nagy Imre și a grupului său în Iugoslavia va fi interpretată, în întreaga lume, în sensul că ei reprezintă o agentură iugoslavă, iar răspunderea pentru evenimentele din Ungaria va fi atribuită într-o anumită măsură și părții iugoslave”, cu atât mai mult cu cât, vorbitorii de la Cercul Petöffy și alți opozanți ai regimului existent în Ungaria au apelat nu o dată la experiența iugoslavă și au opus socialismul iugoslav socialismului sovietic¹². Bănuiala exprimată în scrisoare că toate cele petrecute în Ungaria fuseseră organizate cu participarea iugoslavilor, deși se mersese mai departe decât voiseră ei, a fost respinsă ferm în scrisoarea conducerii U.C.I. din 8 noiembrie, care continua însă să stăruie asupra garantării securității lui Imre Nagy¹³.

La 8 noiembrie, în dialogul sovieto-iugoslav a intervenit guvernul Kádár. Incontestabil, el nu era interesat în prezența lui Nagy și a anturajului său în Ungaria. Aflându-se în libertate, primul-ministru înláturat ilegal ar fi putut deveni centrul de atracție al tuturor forțelor de opoziție față de noul guvern, în timp ce arestarea sa ar fi provocat o nemulțumire în masă și prin aceasta ar fi pus ulei pe foc, dând impuls grevelor generale și altor acțiuni de protest (este important de menționat că, în situația politică internă atât de complexă din noiembrie 1956, guvernul Kádár a asigurat constant că nu intenționează să aducă în fața justiției pe niciunul din membrii cabinetului anterior, deși activitatea unora „a făcut jocul contrarevoluției”). Kádár a înțeles că plecarea grupului Nagy în Iugoslavia nu corespunde, ținând seama de cele arătate, intereselor consolidării guvernului său. Totodată, conducerea ungară, ajunsă la putere cu sprijin militar sovietic, evalua destul de corect gradul său de nepopularitate nu numai în interior, dar și pe plan internațional. În scopul ieșirii din izolare internațională, era foarte interesată în existența relațiilor normale de bună vecinătate cu Iugoslavia neutră, cu atât mai mult cu cât, încă de la 5 noiembrie, conducerea titoistă își exprimase sprijinul¹⁴. Iată de ce, inițial, Kádár a fost dispus să caute un compromis și să-și dea acordul pentru plecarea lui Nagy în Iugoslavia, cu condiția ca acesta să-și anunțe demisia și să promită să nu desfășoare nici o activitate în detrimentul noului guvern¹⁵. Acest plan a provocat obiecțiile ferme ale Moscovei¹⁶. Se poate presupune că tocmai sub

¹² Ibidem, f. 146–151.

¹³ Ibidem, dosar 486, f. 61–67.

¹⁴ A. Tanjug külüpolitikai szerkesztőjének Kommentárja a Magyarországi es eményekről, Belgrad, 4.11.1956/ *Top secret Magyar-jugoszláv Kapcsolatok*, 1956, p. 161–163.

¹⁵ Telegrama lui I.V. Andropov din Budapesta către M.A.E. al U.R.S.S. din 8 noiembrie, „Istoriceskii Arhiv”, 1993, nr. 5, p. 151.

¹⁶ Telegrame M.A.E. al U.R.S.S. către I.V. Andropov din 9 noiembrie, ibidem. p. 152–153. Cererea Iugoslaviei de a-i fi remis I. Nagy era calificată în această telegramă ca „fără precedent și ca încălcând suveranitatea Ungariei. În fond, cine ar putea înțelege și în Ungaria, și în întreaga lume de ce Guvernul Revoluționar Muncitoresc-Țărănesc ungar ar trebui să permită ca Nagy Imre și grupul său, care au deschis calea reacțiunii și, în cele din urmă, a fost zdrobit, ar trebui să plece în

influența poziției conducerii sovietice și-a schimbat punctul de vedere, declarând ambasadorului iugoslav că Nagy și celelalte persoane, care se ascund în ambasada iugoslavă, nu pot fi remise Iugoslaviei, deoarece ele sunt „organizatorii acțiunilor contrarevolutionare”, pe lângă faptul că nu se poate admite existența a două guverne ungare – unul în Ungaria, altul în Iugoslavia¹⁷. Întrucât Iugoslavia nu era înclinată să facă nici un fel de concesii în cererea de acordare a garanției de imunitate lui Imre Nagy și apropiaților săi și nici nu a retras propunerea plecării lui Nagy în Iugoslavia, în negocieri s-a creat un impas. În aceste condiții, încă de la 10 noiembrie, la Moscova a apărut ideea alternativă despre posibila evacuare a fostului prim-ministru și a grupului său într-o din țările Organizației Pactului de la Varșovia. Se știe din diverse surse că guvernul polonez i-a oferit lui Kádár serviciile sale de mediator în discuțiile cu grupul Nagy, dar a fost refuzat, sub motiv că, în dialogul cu un membru de partid, P.M.S.U. nu are nevoie de intermediari¹⁸. Incontestabil, în condițiile slăbirii controlului sovietic asupra Poloniei, ca rezultat al evenimentelor din octombrie 1956, această țară nu era potrivită pentru realizarea planurilor sus-menționate. Alegerea a căzut asupra României, a cărei conducere de partid și de stat reprezenta un aliat mai sigur pentru Hrușciov și anturajul său.

În scrisoarea C.C. al P.C.U.S. către C.C. al U.C.I. din 10 noiembrie se propunea, cu condiția acordului prealabil al conducerilor P.M.S.U. și P.M.R., să se găsească o ieșire rațională din situația creată, în spiritul relațiilor prietenești și ținând seama că nu numai guvernul iugoslav, dar și noul guvern ungar era preocupat de propriul prestigiu. Propunerea concretă era următoarea: „Nagy și grupul său să declare guvernului Kádár că se pun la dispoziția guvernului ungar și roagă să li se permită să plece în România, declarând, cu această ocazie, că promit categoric că nu vor întreprinde nimic care ar putea în cât de mică măsură să prejudicieze cauzei consolidării Guvernului Revoluționar Muncitoresc-Țărănesc al Ungariei”. Propunerea alegerii tocmai a României ca țară de azil era motivată prin faptul că Nagy, încă înainte de a fi cerut azil la iugoslavi, se adresase lui Dej cu rugămintea de a-l sfătuи cum să acționeze în situația creată¹⁹. După părerea

Iugoslavia”. Problema lui Nagy, „care a devenit obiect de controversă între noi și tovarășii iugoslavi”. este așa cum se arăta mai departe, de o mare însemnatate principală și afectează interesele fundamentale ale Ungariei și ale cauzei generale a socialismului. În acest caz, nu se pot face concesii de teamă încordării relațiilor cu iugoslavii. este necesar să se manifeste fermitate și principialitate. În ceea ce privește documentele, care vor trebui cerute lui Nagy, când el se va afla la dispoziția Guvernului Revoluționar Muncitoresc-Țărănesc ungar, asupra acestei probleme se va reveni mai târziu”.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Telegrama lui M.A. Suslov și A.B. Aristov către C.C. al P.C.U.S. din Budapesta. 12 noiembrie, A.D.F.R., fond 3, op. 64, dosar 486, f. 128-132.

¹⁹ T.H.S.D., f. 89. inventar 45, doc. 38. Atât cât se poate judeca după telegrama lui Soldatici din Belgrad, în dimineața zilei de 11 noiembrie (*Top secret. Magyar-jugoszláv Kapcsolatok 1956*, p. 194), ambasadorul sovietic N. Firiubin, care informase pe liderii iugoslavi despre noile propuneri

Moscovei, trimiterea lui Nagy și a grupului său în România ar fi permis rezolvarea problemei fără prejudicii pentru prestigiul Iugoslaviei și, în același timp, cu luarea în considerație a intereselor guvernului ungar. Kádár și-a dat acordul pentru acest plan de compromis, declarând că este gata să acorde unor persoane din grupul Nagy (dar nu și lui Nagy sau ministrului de stat din guvernul său, Losonczy) dreptul de a rămâne în Ungaria, în cazul în care au declarat că recunosc guvernul său. Așa cum se va vedea mai departe, Dej a fost de acord să primească pe membrii grupului Nagy și a pus la dispoziție un avion pentru transportarea lui în România²⁰.

Această propunere nu a găsit, însă, sprijinul guvernului R.S.F.I. Soldatici, care l-a vizitat pe Kádár la 11 noiembrie, a continuat să stăruie, în numele guvernului iugoslav, pentru păstrarea vechilor condiții: membrii grupului Nagy să rămână în Ungaria, primind de la Kádár garanția imunității sale, sau să primească aprobarea pentru plecarea în Iugoslavia cu drept de azil (pentru a evita complicațiile legate de existența unui contra-guvern în emigrație, partea iugoslavă recomanda prima variantă). În legătură cu propunerea plecării lui Nagy și a grupului său în România, ambasadorul iugoslav a declarat că conducerea R.S.F.I. și U.C.I. „nu consideră România ca țară indicată pentru evacuarea acolo a lui Nagy și a grupului său” și credeau că trimitera acestor oameni în România se va răsfrânge asupra prestigiului Iugoslaviei²¹. Ambasadorul R.P.R. în Ungaria, I. Popescu, care, judecând după documentele cunoscute, a avut o discuție cu ambasadorul Iugoslaviei abia la 15 noiembrie, a fost de asemenea informat de Soldatici despre dezacordul conducerii R.S.F.I. față de propunerea plecării în România a lui Nagy și grupului său²².

În ziua următoare, 16 noiembrie, Dej l-a primit la București pe ambasadorul iugoslav, N. Vuianovici. Informându-l pe cel din urmă despre călătoria proiectată

ale C.C., a interpretat contactele lui Nagy cu România din zilele de 2-3 noiembrie ca având, din partea sa, intenția, chipurile, de a se înțelege cu guvernul român în privința acordării de azil în această țară.

²⁰ Ambasadorul U.R.S.S. în România, A.A. Epișev a raportat la 10 noiembrie din București că a adus la cunoștință scrisoarea C.C. al P.C.U.S. lui Dej, în prezența lui Chivu Stoica, Gh. Apostol și E. Bodnăraș. „Tovărășii români sunt întru totul de acord cu textul scrisorii C.C. al P.C.U.S. către C.C. al Uniunii Comuniștilor din Iugoslavia și sunt de acord cu propunerile cuprinse în ea”. În cazul în care C.C. al P.C.U.S. consideră util, ei sunt gata să trimită la Budapesta pe membrul Biroului Politic, tov. Moghioroș pentru convorbiri personale cu Nagy, pentru a-l convinge despre „esența propunerilor formulate în scrisoare” (T.H.S.D., f. 88, inventar 45, doc. 38). Despre misiunea lui Moghioroș nu dispunem de nici o informație. La 22 noiembrie a plecat la Budapesta o delegație mult mai reprezentativă, din care faceau parte Dej, Chivu Stoica și E. Bodnăraș.

²¹ Telegrama lui M.A. Suslov și A.B. Aristov către C.C. al P.C.U.S. din Budapesta, 12 noiembrie, A.P.R.F., fond 3, op. 64, dosar 486, f. 128-132. În convorbirea cu Kádár, Soldatici s-a călăuzit după instrucțiunile primite în dimineața aceleiași zile de la Belgrad. I s-a cerut să-și exprime îndoiala că I. Nagy și membrii grupului său erau de acord cu plecarea în România și, de asemenea, să-și exprime surprinderea față de neîncrederea manifestată față de Iugoslavia: *Levél D. Soldatici nagykövetnek/ Top secret. Magyar-jugoszláv Kapcsolatok 1956*, p. 194.

²² Ion Popescu román nagykövet távirata a külügyminiszternek/ *ibidem*, p. 226.

în Ungaria, în scopul de a contribui la reglementarea situației politice interne și, înainte de toate, a situației lui Imre Nagy și a anturajului său, liderul român a exprimat părerea că cel mai bine ar fi „dacă Nagy și alte câteva persoane din grupul său ar primi azil și ar rămâne în R.P.R. până la reglementarea situației în Ungaria. Lor li s-ar asigura o viață liberă și orice fel de ajutor, guvernul R.P.R. fiind gata să dea asigurări scrise” guvernului iugoslav. Dej nu excludea atunci și altă formulă, mai puțin favorabilă după opinia sa: Nagy să-și facă autocritică, să-și declare sprijinul pentru guvernul Kádár și să rămână în Ungaria²³. Răspunsul pe care guvernul Iugoslaviei l-a dat lui Dej la 17 noiembrie, prin ambasador, dovedește disponibilitatea sa pentru găsirea unei formule de compromis: partea iugoslavă nu are, în principiu, obiecții împotriva plecării grupului Nagy în România, totul depinzând exclusiv de acordul acestor oameni. În cazul sosirii lui Dej sau a reprezentanților săi în Ungaria se promitea concursul în vederea organizării unei întâlniri a emisarilor români cu Nagy și colaboratorii săi, în cursul căreia ambele părți ar fi putut să discute, fără intermediari, problema plecării refugiaților unguri în România²⁴.

Problema soartei lui I. Nagy și a grupului său a continuat să rămână, în acele zile, obiectul negocierilor între conducerea iugoslavă și guvernul lui J. Kádár. Poziția părții ungare nu a putut să nu fie influențată de cuvântarea din 11 noiembrie a lui Tito, rostită în fața activului de partid, la Pola, unde liderul iugoslav, spre nemulțumirea Moscovei, a supus criticii politica sovietică în Ungaria, să-a desolidarizat public de I. Nagy și și-a declarat sprijinul pentru J. Kádár, întărinindu-l pe acesta din urmă în hotărârea de a căuta un compromis. Este necesar să fie luată în considerație și puternica presiune exercitată din interiorul țării asupra lui Kádár nu numai din partea consiliilor muncitorești, care încercau, fără succes în aceste zile de noiembrie, să acționeze ca un organ alternativ al puterii, dar chiar și din rândurile conducerii partidului. La 11 noiembrie, la plenara C.C. provizoriu al P.M.S.U., unii din vorbitori s-au pronunțat nu numai pentru realizarea unei înțelegeri cu I. Nagy, ci chiar pentru atragerea lui sau a aderenților lui în guvern, în scopul largirii bazei sociale a puterii extrem de nepopulare în țară (puterea își dădea seama de gradul nepopularității ei)²⁵.

Sub influența tuturor acestor factori, partea ungară, interesată în rezolvarea cât mai rapidă a unei probleme atât de dificile, a făcut un pas în întâmpinarea dorințelor iugoslave, dându-și acordul, la 16 noiembrie, să ofere garanții scrise

²³ E. Kardelj miniszterelnök – helyettes levele a Forradalmi Munkásparaszt Kormányhoz (Belgrad, 1956, noiembrie 18/Top secret. Magyar-jugoszláv Kapcsolatok 1956, p. 244–247.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Înalții emisari ai P.C.U.S., care se aflau la Budapesta au raportat Moscovei, la 14 noiembrie că „problema lui Nagy îngrijorează pe mulți tovarăși” (Telefonograma lui M.A. Suslov și A.B. Aristov din Budapesta către C.C. al P.C.U.S. din 14 noiembrie, „Istoriceskii Arhiv”, 1993, nr. 6, p. 131–132). În dările de seamă ale reprezentanților sovietici se atrage atenția și asupra faptului că înclinațiile proiugoslave sunt puternice printre o parte a membrilor C.C.

pentru securitatea personală a lui I. Nagy și a persoanelor care se aflau cu el în ambasada iugoslavă²⁶. S-a propus ca, încă în dimineața zilei de 17 noiembrie, toți să poată părăsi ambasada. Potrivit înțelegerii, Nagy și șase personalități politice, cele mai proeminente din anturajul său, ar fi trebuit ca, în următoarele 3–4 luni, să plece într-o din țările de democrație-populară (nu se excludea plecarea în Iugoslavia). Ceilalți puteau rămâne în Ungaria.

Se părea astfel că problema lui I. Nagy se apropiu de soluționare, dar, aşa cum reiese din documente, în aceeași zi de 16 noiembrie Kádár a avut o discuție cu G.M. Malenkov și M.A. Suslov, membrii Prezidiului C.C. al P.C.U.S. și cu secretarul C.C. al P.C.U.S., A.B. Aristov, care se aflau la Budapesta²⁷. Poziția lor dură a influențat cursul con vorbirilor ungaro-iugoslave. La 17 noiembrie, Kádár a revenit în fapt la cererile anterioare de remitere către guvernul ungar a tuturor celor refugiați la ambasadă în vederea trimiterii lor în România. Partea iugoslavă a reacționat negativ la aceste cereri, continuând să stăruie pentru garantarea securității personale a lui Nagy și grupului său. Ca răspuns la dorința lui Kádár de a obține de la Nagy o declarație de demisie și de sprijin pentru guvernul kádárist, s-a apreciat de către partea iugoslavă că o astfel de declarație trebuia să fie un act de liberă voință și o problemă internă ungară²⁸. În felul acesta, con vorbirile au ajuns din nou în impas, dar, în aceeași zi de 17 noiembrie, partea sovietică a intervenit, fără știrea iugoslavilor. Malenkov, Suslov și Aristov au trimis spre examinare Prezidiului C.C. al P.C.U.S. următoarea propunere: să se pregătească și să se asigure arestarea lui Nagy și a grupului său la ieșirea din ambasada Iugoslaviei; Nagy și persoanele care îl însoțesc să fie trimise în România. Kádár, după cum se comunica în telefonograma lor, își dăduse acordul²⁹.

Negocierile ungaro-iugoslave au continuat între timp, din partea iugoslavă participând, pe lângă ambasadorul Soldatici, și locuitorul secretarului de stat (ministrului) pentru afacerile externe al R.S.F.I., D. Vidici, sosit la 18 noiembrie la Budapesta³⁰. Întrucât problema trimiterii apropiate a grupului de refugiați în România era, în principiu, rezolvată dinainte, fără participarea iugoslavilor, discuțiile aveau, din partea ungară, caracterul unei farse. Este însă la fel de caracteristic faptul că partea iugoslavă nu a pus problema soartei a trei membri ai grupului I. Nagy – Z. Szánto, Z. Vás și cunoscutul filosof G. Lukács – care, aflând despre înțelegerea prealabilă, au părăsit ambasada, la 18 noiembrie și, în ciuda

²⁶ E. Kardelj miniszterelnök-helyettes levele a Forradalmi Munkásparaszt Kormányhoz, (Belgrad, 1956, noiembrie 18).

²⁷ Telefonograma lui G.M. Malenkov, M.A. Suslov și A.B. Aristov din Budapesta către C.C. al P.C.U.S. din 17 noiembrie; A.P.R.F., fond 3, op. 64, dosar 487, p. 79–80.

²⁸ E. Kardelj miniszterelnök-helyettes levele a Forradalmi Munkásparaszt Kormányhoz. (Belgrad, 1956, noiembrie 18).

²⁹ Telefonograma lui G.M. Malenkov, M.A. Suslov și A.B. Aristov din Budapesta către C.C. al P.C.U.S. din 17 noiembrie.

³⁰ Stenograma con vorbirilor în vol. *Top secret. Magyar-jugoszláv Kapcsolatok 1956*.

promisiunilor făcute (aceste persoane nu figurau în lista celor care, potrivit înțelegерii, urmău să fie deportate în România) nu au putut să se întoarcă acasă și au fost reținuți de autoritățile sovietice (mai târziu, la 23 noiembrie, ei au fost trimiși în România, împreună cu ceilalți membri ai grupului Nagy). Se pare că diplomația iugoslavă era preocupață nu atât de soarta refugiaților unguri, cât de dorința de a scăpa cât mai repede și fără prejudicii pentru reputația ei de acești oaspeți nepoftiți. Ca rezultat al convorbirilor, guvernul ungar, pentru a grăbi deznodământul, a făcut la 21 noiembrie o concesie aparentă, declarând că dă o garanție de securitate tuturor membrilor grupului Nagy și că niciunul nu va fi adus în fața justiției pentru activitatea trecută³¹. Cererea anterioară – declarația lui Nagy și a celorlalți despre sprijinul acordat guvernului Kádár – nu a mai fost prezentată ca o condiție indispensabilă. Nagy și însoțitorii săi au fost puși la curent cu rezultatele convorbirilor și au fost de acord să părăsească de bună voie ambasada. Lista refugiaților din ambasadă a fost stabilită, prin înțelegerea părților ungări și iugoslavă, să aibă loc în seara zilei de 22 noiembrie. În aceeași zi, Malenkov, Suslov și Aristov au raportat la Moscova că „măsurile necesare pentru aceasta au fost pregătite de tov. Serov împreună cu colegii unguri”³². După 24 de ore ei au comunicat că I. Nagy și grupul său au fost arestați și „se află sub pază sigură”³³. Documentele relatează amănunțit cum a fost realizată această acțiune. La 22 noiembrie, ora 18,30, Nagy și persoanele din grupul lui, în concordanță cu cele convenite, au părăsit ambasada și au luat loc în autobuze, împreună cu diplomații iugoslavi, care trebuiau să se asigure că fostul prim-ministru și cei din grupul său au fost transportați acasă. În ciuda protestelor energice ale ambasadorului iugoslav, în autobuz a luat loc și un locotenent-colonel din Armata Sovietică. Autobuzul a mers până la clădirea comandaturii militare sovietice, unde locotenent-colonelul, referindu-se la ordinul comandanțului său, a ordonat ca iugoslavii să coboare. După aceea, autobuzul, însoțit de mașini blindate, s-a îndreptat într-o direcție necunoscută. Peste câteva ore, Nagy și oamenii săi au fost trecuți pe teritoriul României³⁴.

În Ungaria s-a publicat un document, care reprezenta fundamentarea juridică pentru primirea de către partea română a lui I. Nagy și grupului său – răspunsul afirmativ din 22 octombrie al locuitorului ministrului Afacerilor Externe al R.P.R., A. Mălnășanu, la scrisoarea trimisă, în aceeași zi, la București, a locuitorului ministrului Afacerilor Externe al Ungariei, I. Sebes, cu rugămintea de a acorda lui Nagy și grupului său posibilitatea de a locui în România, asigurându-li-se securitatea și, totodată, nepermîndu-li-se o activitate care să prejudicieze

³¹ Nota secretariatului de stat al R.S.F.I. către ambasada U.R.S.S. din 24 noiembrie; A.P.R.F.. fond 3, op. 64, dosar 489, f. 124–131.

³² T.H.S.D., f. 89, Inventar 45, doc. 49.

³³ „Istoriceskij Arhiv”, 1993, nr. 6, p. 133.

³⁴ Nota secretariatului de stat al R.S.F.I. către ambasada U.R.S.S. din 24 noiembrie.

interesele R.P.U.³⁵. În scrisoare au fost de asemenea expuse motivele formulării unei astfel de rugămînti. Se insista, mai ales, că guvernul ungar, care a dat guvernului R.S.F.I. garanții că nu va urmări judiciar pe I. Nagy și partizanii săi pentru activitatea trecută, nu poate să le garanteze și securitatea în Ungaria, deoarece acești oameni, prin complicitatea lor la contrarevoluție, și-au atras mânia îndreptățită a societății și, de aceea, rămânând în locuințele lor, ei ar putea deveni ușor obiectul răzbunării din partea multor unguri. Pe de altă parte, „elementele contrarevolutionare” ar putea, în scopuri provocatoare, să execute o acțiune teroristă împotriva lui Nagy și a unui membru al grupului său și să arunce vina asupra guvernului Kádár. De aceea plecarea grupului Nagy în România era considerată drept cea mai bună soluție a problemei din punctul de vedere al securității acestor oameni³⁶. În scrisoare era cuprinsă și o referire la faptul că Nagy și ceilalți aflați în ambasada iugoslavă își exprimaseră acordul de a pleca într-o țară socialistă (nu se preciza însă că li se refuzase posibilitatea de a pleca în Iugoslavia, ca alternativă la șederea în Ungaria).

Documentul oficial evocat avea scopul de a asigura fundamentele necesare de drept internațional și a fost întocmit nu numai cu cunoștință, dar și cu participarea părții române. La 22 noiembrie a sosit la Budapesta o delegație a R.P.R., în frunte cu Dej, printre membrii ei aflându-se doi membri ai Biroului Politic – Chivu Stoica și E. Bodnăraș. V. Roman, membru al delegației, care se cunoștea cu I. Nagy încă din vremea activității la Comintern, a avut cu acesta o discuție, în seara zilei de 22 noiembrie, la ambasada iugoslavă. Timp de două ore între ei a avut loc o controversă aprinsă despre ceea ce s-a petrecut în Ungaria. Roman, referindu-se la situația complexă din Ungaria, i-a propus lui Nagy, în numele lui Dej, să reflecteze la venirea în România pentru 3–4 luni. Cu această ocazie, Nagy a primit asigurarea că guvernul român va face totul pentru ca el să se simtă bine în această țară. Nagy a răspuns că el nu va pleca din Ungaria de bună voie și a refuzat să facă orice fel de declarație publică. Așa cum Malenkov, Suslov și Aristov comentau la 23 noiembrie rezultatele acestor întâlniri, „a reieșit că Nagy Imre este categoric împotriva plecării din țară și nu vrea să facă nici un fel de declarații utile actualului guvern ungar, referindu-se la faptul că nu este în libertate”. Într-un spirit analog s-au exprimat și ceilalți membri ai grupului fostului prim-ministru. Emisarii sovietici au explicat îndărjirea lui I. Nagy prin faptul că el a fost „pregătit temeinic de către iugoslavi”³⁷. Malenkov, Suslov și Aristov s-au întâlnit de mai multe ori cu colegii

³⁵ *Top secret. Magyar-jugoszláv Kapcsolatok 1956*, p. 280–282.

³⁶ Aceeași logică este prezentă și într-un sir de cuvântări ale lui Kádár, destinate auditoriului intern. Astfel, la 25 noiembrie, în cursul unei cuvântări în fața activului de partid din Budapesta, Kádár, explicând de ce Imre Nagy și ceilalți nu pot să se întoarcă la locuințele lor, a subliniat: dacă li se întâmplă ceva, atunci totul va fi pus pe seama noastră.

³⁷ Telefonograma lui G.M. Malenkov, M.A. Suslov și A.B. Aristov din Budapesta către C.C. al P.C.U.S. din 25 noiembrie, „Istoriceskii Arhiv”, 1993, nr. 6, p. 133. O altă sursă despre întâlnirea

români. Ei au menționat, ca rezultat al acestor întâlniri, în aceeași informare din 23 noiembrie, că Dej, Chivu Stoica și Bodnăraș „sunt ferm hotărâți” și consideră că Imre Nagy și membrii grupului său „trebuie imediat trimiși în România, unde, aşa cum ne-a spus tov. Dej, va fi asigurată menținerea lui (sub paza necesară)”. În informarea lor din 24 noiembrie, Malenkov, Suslov și Aristov au rezumat astfel impresia lor despre activitatea delegației române: „Tovarășii Dej, Chivu Stoica și Bodnăraș au desfășurat o activitate foarte folositoare. Ei au avut o discuție nu numai cu tov. Kádár, ci și cu membrii C.C. Mai înainte, noi am avut cu ei un amănunțit schimb de păreri. A reieșit deplina unitate de vederi dintre noi în privința situației din Ungaria și în problema principalelor măsuri privind lupta cu reacțiunea, pentru refacerea partidului, consolidarea și asigurarea fermității în conducere. Tovarășii români au influențat în bine pe tovarășii unguri și aceasta a avut, incontestabil, un rezultat pozitiv”³⁸. La aceasta, trebuie adăugat că, la 24 noiembrie, Dej a luat cuvântul în ședința C.C. provizoriu al P.M.S.U. și a dat o serie de sfaturi umilitoare colegilor unguri³⁹.

Întorcându-se din Ungaria, Dej și-a împărtășit impresiile sale despre călătorie, la 26 noiembrie, consilierul ambasadei U.R.S.S., V. Nikolaev⁴⁰. După părerea lui, situația din Ungaria începea să se normalizeze, deși „guvernul Kádár trebuie să înfăptuiască mult mai hotărât funcțiile dictaturii proletariatului, să reprime hotărât uneltile contrarevoluției și să restabilească cât mai repede aparatul de stat”. Liderul român s-a pronunțat de asemenea pentru restabilirea cât mai rapidă a organelor Securității. Trebuie renunțat, a spus el, „la împărțirea cekiștilor (termenul sovietic pentru membrii Securității – n. trad.) în «curăți» și «necurați». Trebuie să li se spună că devotamentul față de patrie va fi măsurat nu după greșelile sau meritele lor din trecut, ci de lupta lor de acum cu contrarevolutionarii”. Dej considera că una din garanțiile consolidării noii puteri este crearea unui Tribunal revoluționar care trebuie „să acționeze operativ și hotărât”, fără a-i încredința pe „criminali vechilor avocați burghezi”. El atribuie un rol conducerător organelor represive și în rezolvarea sarcinilor refacerii economice. După părerea lui, în toate acțiunile, guvernul ar trebui să-și trimită comisarii săi, dându-le puteri extraordinare. J. Kádár și F. Münnichi i-au făcut impresia unor oameni care pot duce la bun sfârșit misiunile încrințăte.

dintre Nagy și Roman este nota lui Nagy către colaboratorul său apropiat, F. Donáth, redactată tot la 23 noiembrie, în ziua transferării grupului în România: *Top secret. Magyar-jugoszláv Kapcsolatok 1956*, p. 285–286. Potrivit mărturiei lui Roman, Nagy continua să spore în protecția lui Tito. El i-a spus lui Roman: „O să vedeți că, în zilele următoare Tito va spune cu totul altceva despre mine [Nagy] decât a spus în recenta cuvântare” („Istoriceskii arhiv”, 1993, nr. 6, p. 133).

³⁸ Ibidem, p. 135.

³⁹ Vezi textul cuvântării în *A Magyar Szocialista Munkáspart ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*, I. Köt, Budapest, 1993, p. 107–111.

⁴⁰ Nota conversației dintre V.F. Nikolaev și Gh. Gheorghiu-Dej din 26 noiembrie. Arhiva de politică externă a F.R.. f. 0125, op. 45, m. 249, d. 11, f. 37–40.

În con vorbirile sale cu ungurii, Dej nu a ocolit nici situația din România: „Am spus tovarășilor unguri, că îci și colo, și în România elementele reacționare încearcă să ridice capul împotriva regimului democrat-popular. Am dat acestor elemente cea mai hotărâtă și nemiloasă lovitură”. Acum este necesar să tragem învățăminte din evenimentele din Ungaria, să luăm măsurile necesare pentru întărirea în continuare a regimului, pentru întărirea coeziunii P.M.R., pentru ridicarea nivelului ideologic. După părerea lui Dej, în situația complexă, creată de evenimentele din Ungaria, atât în relațiile internaționale, cât și în viața politică internă a fiecărei țări de democrație populară nu se poate „să nu apară o impulsivitate peste măsură de mare”, cum se constată în cazul „tovarășilor albanezi”, care au împușcat, în aceste zile, trei comuniști de seamă⁴¹.

Trimiterea lui Nagy și a colaboratorilor săi în România a provocat o reacție extrem de negativă în societatea ungară. Pe alocuri au reînceput grevele. Potrivit raportului președintelui K.G.B., I. Serov, din 27 noiembrie, din partea consiliilor muncitorești a fost prezentată guvernului cererea „de a se organize con vorbiri cu Imre Nagy pentru a se convinge că el a plecat de bunăvoie în România”, iar o delegație a fost trimisă, în același scop, la comandantul militar sovietic⁴².

Chiar dacă partea iugoslavă nu a fost atrasă nemijlocit în complotul organizat în scopul trimiterii lui Nagy și a grupului său în România, ea putea, totuși, în lumina celor arătate mai sus, să prevadă un astfel de final. „Noi nu ne-am gândit că iugoslavii vor face zgromot în legătură cu trimiterea lui Nagy Imre și a grupului său în România” – a spus cu toată sinceritatea Bodnăraș, la 26 noiembrie, consilierului ambasadei sovietice în România, V. Nicolaev⁴³. Iugoslavii însă, hotărând să se desolidarizeze public de autorii unei acțiuni reprobabile, au înmânat ambasadorului sovietic o notă de protest⁴⁴. O notă similară în conținut a fost remisă ambasadorului R.P.U.⁴⁵. În situația creată, partea română a încercat să intervină ca mediator al dialogului sovieto-iugoslav și ungaro-iugoslav, care devinea tot mai complicat. Primindu-l, la 25 noiembrie, pe ambasadorul iugoslav, Dej i-a transmis prin el lui Tito rugămintea pentru o întâlnire la cel mai înalt nivel cu conducerea iugoslavă pentru eliminarea „în cadrul unei discuții tovărașești” a tuturor divergențelor care

⁴¹ Ibidem.

⁴² T.H.S.D.. f. 89, inventar 45, doc. 53.

⁴³ Telegrama lui V.F. Nikolaev, din Budapesta către M.A.E. al U.R.S.S. după con vorbirea cu E. Bodnăraș, 26 noiembrie; A.P.R.F., fond 3, op. 64, dosar 488, f. 178–180. Aproximativ același lucru i-a spus Dej lui Nikolaev, la 26 noiembrie, referindu-se la faptul că Tito nu s-a declarat împotriva plecării lui Nagy și a grupului său în România, dacă ei erau de acord.

⁴⁴ Nota secretarului de stat al R.S.F.I. către ambasada U.R.S.S. din 24 noiembrie. În ea se menționa, în special, că „guvernul R.S.F.I. nu poate accepta în nici un fel versiunea că Imre Nagy și celelalte persoane menționate au plecat de bunăvoie în R.P. Română, deoarece el (guvernul iugoslav – n.n.) a fost informat despre dorința acestor persoane de a rămâne în țara lor și întrucât, atât timp cât ele s-au aflat în ambasada R.S.F.I. din Budapesta, au respins propunerea de a pleca în România”.

⁴⁵ Top secret. Magyar-jugoszláv Kapcsolatok 1956, p. 291–293.

au apărut între Iugoslavia, pe de o parte, și Uniunea Sovietică și Ungaria, pe de alta, în problema Imre Nagy (până atunci, el ruga pe liderii iugoslavi să se abțină de la noi declarații)⁴⁶. În legătură cu întâlnirea plănită, conducerea română a hotărât să se sfătuască cu Moscova. Prezidiul C.C. al P.C.U.S., examinând la 27 noiembrie telegrama din București a lui Nikolaev, a considerat întâlnirea dintre Dej și Tito ca inopportună și l-a însărcinat pe N.A. Bulganin, membru al Prezidiului și președinte al Consiliului de Miniștri, să comunice telefonic lui Dej că discuția lui cu Tito nu va fi „nici în folosul nostru, nici în cel al Ungariei”⁴⁷. Bulganin, în convorbirea telefonică cu Dej din aceeași zi de 27 noiembrie, a exprimat opinia Moscovei: „întâlnirile la cel mai înalt nivel cu conducerea iugoslavă în problema lui Imre Nagy și a grupului său nu reprezintă ieșirea cea bună, deoarece iugoslavii ocupau, în această problemă, o poziție determinată și că o astfel de întâlnire putea numai să complice situația. Iugoslavii puteau să ceară o întrevedere cu Imre Nagy și cu ceilalți, ceea ce nu putea fi oportun”⁴⁸. Ceea ce avea să afle Bulganin atunci de la Dej era că întâlnirea secretă a conducătorilor români și iugoslavi avusesese totuși loc, însă fără participarea primilor oameni ai celor două state – Dej și Tito. Din partea iugoslavă au participat Kardelj și Rankovici, din cea română Bodnăraș și Borilă, care le-au cerut iugoslavilor să nu facă vâlvă de prisos din povestea grupului Nagy. Întorcându-se de la Belgrad, la 28 noiembrie, Borilă a plecat, a doua zi, pe calea aerului la Budapesta pentru a discuta cu Kádár răspunsul la nota iugoslavă din 24 noiembrie. În nota de răspuns adresată, la 1 decembrie, de guvernul R.P.U. guvernului R.S.F.I., problema lui Imre Nagy era calificată ca o cheștiune internă a R.P.U.⁴⁹. Așa cum reiese din scrisoarea din 3 decembrie a lui Tito către C.C. al P.C.U.S., conducerea iugoslavă a continuat – și după încercările române de mediare – să afirme propria părere referitoare la căile de rezolvare a problemei aflate în litigiu: „era necesar, în primul rând, ca Nagy să fie întrebăt în care țară socialistă dorește să plece și nu să fie trimis, împotriva voinei lui și a întregului grup, în România. Când tovarășii români, care au fost la Belgrad, au spus că ei cred că Nagy ar fi fost primejdios să stea în Ungaria, de ce atunci, în acest caz, au fost strânși copiii, femei și acei comuniști, care, cunoscuți, și, poate, utili în Ungaria, au fost duși, împotriva voinei lor, în România? Noi considerăm aceasta o greșeală”. Partea iugoslavă, a menționat Tito, nu stăruie pentru venirea lui Nagy și a grupului său în Iugoslavia, ci ar putea să rămână și în Ungaria. „Totuși numai o declarație a sa că el se întoarce acum în Ungaria cu acordul guvernului ungar și că el nu va împiedica eforturile acestui guvern în reînnoirea țării etc., ar avea un imens

⁴⁶ Telegrama lui V.F. Nikolaev din București către M.A.E. al U.R.S.S. despre convorbirea cu E. Bodnăraș din 26 noiembrie.

⁴⁷ T.H.S.D., fond 3, op. 12, dosar 1 006, f. 52.

⁴⁸ Nota lui N.A. Bulganin către Prezidiul C.C. al P.C.U.S. despre convorbirea telefonică cu Gh. Gheorghiu-Dej din 27 noiembrie; ibidem, f. 89, op. 2, d. 5, f. 16–17.

⁴⁹ Top secret. Magyar-jugoszláv Kapcsolatok 1956, p. 305–307.

ecou pozitiv în rândurile poporului ungar și astfel ar cădea toate argumentele campaniei din întreaga lume împotriva deportării lui Nagy”⁵⁰.

Preocupată în primul rând de propriul prestigiu și străduindu-se să se desolidarizeze de organizatorii trimiterii ilegale, conducerea iugoslavă nu era interesată, în același timp, de înăsprirea relațiilor cu lagărul socialist. Nota guvernului ungar din 1 decembrie a rămas fără răspuns.

Documentele pun în lumină presunile autoritatilor române asupra lui I. Nagy pentru a-l face să-și schimbe poziția. La sfârșitul lui noiembrie, Dej a informat Moscova că „ei (românii – n.n.), prin împuñericii lor duc munca (de lămurire – n.n.) cu Imre Nagy și grupul său. Ei și-au fixat ca sarcină să-i determine pe Imre Nagy și grupul său să facă declarații, în care să recunoască acțiunile lor criminale și să arate că singura soluție corectă este, în prezent, sprijinirea și consolidarea guvernului Kádár. Prin aceasta vrem să-l punem la încercare pe Nagy Imre” – a încheiat Dej⁵¹.

Așa cum reiese din documentele ulterioare, aceste planuri au fost, în curând, abandonate de liderul român. Evoluția vederilor sale reiese din nota de conversație cu consilierul ambasadei U.R.S.S., V. Nikolaev, din 14 decembrie. Dej critică poziția conducerii R.S.F.I., care stăruia pentru reîntoarcerea grupului Nagy în Ungaria și formulează principalul său argument: „după profunda noastră convingere, Nagy Imre, acest bandit dușman de moarte al poporului ungar, nu poate să rămână în Ungaria, întrucât în jurul lui s-ar concentra forțele ostile regimului democrat-popular”. Tito este indignat, a continuat el, că I. Nagy nu se află la casa lui, deși nu prezintă, chipurile, nici o primejdie. „Cu toate acestea – a spus tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej – de ce atunci Tito nu l-a lăsat la casa lui, din Belgrad, pe fostul său locuitor Djilas și l-a adus pe banca acuzaților⁵². Tito are voie, iar tovarășii unguri, nu”.

Menționând că transferul grupului Nagy în România s-a făcut pe baza înțelegерii dintre guvernele român și ungur și că aceasta face să fie lipsite de temei pretențiile liderilor iugoslavi față de autoritatile militare sovietice, care au realizat această acțiune, Dej și-a împărtășit apoi deschis gândurile sale despre viitor. „Noi nu credem că Nagy Imre și grupul său vor rămâne toată viață în România; de îndată ce puterea democrat-populară se va consolida, va fi creat Partidul Muncitoresc Socialist Ungar și se va întări aparatul de stat, îl vom preda pe Nagy Imre tovarășilor unguri și suntem convinși că, pentru crimele sale, nu va fi spânzurat de gât, ci de limbă”. Astfel, încă înainte ca liderii unguri să fi pus problema tragerii la răspundere în fața justiției a lui Nagy, conducătorul român a prezis condamnarea la moarte a fostului prim-ministru al Ungariei. Abordând, la sfârșitul discuției,

⁵⁰ T.H.S.D., f. 89. Inventar 45.

⁵¹ Ibidem, op. 2, dosar 5, f. 16–17.

⁵² Proeminent om politic și publicist iugoslav. M. Djilas, care s-a manifestat în apărarea revoltei din Ungaria, a fost arestat în noiembrie 1956.

problema situației din Ungaria, Dej a spus că sarcina principală este întărirea aparatului de stat: „Aceasta trebuie făcut cât mai repede, folosind prezența Armatei Sovietice în Ungaria”⁵³.

Liderii unguri care s-au întâlnit cu colegii sovietici i-au informat că își „pun sarcina pregăririi și organizării judecării lui Nagy”⁵⁴. Cu toate acestea, situația politică internă din Ungaria, chiar în primăvara anului 1957, nu a permis să se pună deschis problema procesului. Secretarul C.C. al P.M.S.U., G. Kallay, care a venit, în martie 1957, la București, la Consfătuirea de lucru a reprezentanților P.C.U.S., P.M.S.U. și P.M.R. în problema judecării lui I. Nagy și a adeptilor săi, i-a spus șefului de Secție al C.C. al P.C.U.S., B.N. Ponomariov, că în C.C. al P.M.S.U. „există o serie de persoane, care ar putea să se declare împotriva judecării lui Nagy și a membrilor grupului său”. Din această cauză, la plenara C.C. din 26 februarie nu s-a putut pune problema judecării, ci „a fost doar adoptată hotărârea pentru continuarea activității de demascare a membrilor acestui grup”⁵⁵. Kallay a informat că o serie de membri ai Comitetului Executiv al P.M.S.U. (J. Kádár, F. Münnich, G. Márosan, G. Kallay) căzuseră de acord asupra judecării lui Nagy, acum însă era necesară „pregătirea treptată a Comitetului Executiv și, apoi, a C.C. pentru adoptarea unei astfel de hotărâri”. Așa cum a raportat Ponomariov la Moscova, „tovarășii români au subliniat că ei sunt gata să contribuie prin toate mijloacele la demascarea grupului Nagy. În același timp, ei au stăruit ca anchetarea grupului Nagy să fie preluată de organele ungare, un reprezentant de răspundere al C.C. să fie trimis, în acest scop, la București, iar paza internă să fie asigurată de unguri”⁵⁶. În martie 1957 a sosit în România o grupă de lucrători ai Ministerului Afacerilor Interne al Ungariei pentru a desfășura ancheta în cazul Nagy. În aprilie a fost luată hotărârea de schimbare a măsurilor de reprimare în privința lui I. Nagy și a unui sir de membri ai grupului său, despre detinerea lor în stare de arest și transportarea lor în Ungaria, unde urma să fie continuată ancheta. Continuarea anchetei penale nu mai privea pe trei personalități politice, aflate cu I. Nagy în România, Z. Szánto, Z. Vás și Gy. Lukács. S-a hotărât ca Szánto și Vás să fie reținuți în România până în 1958, întrucât conducerea P.S.M.U. considera indezirabilă participarea lor la viața politică din Ungaria. Filosoful Lukács a primit permisiunea să se întoarcă în patrie, încă în aprilie 1957. Acasă, el a devenit victimă unor atacuri ideologice injurioase, care au continuat câțiva ani și au avut ecou dincolo de frontierele Ungariei. Majoritatea membrilor grupului Nagy – G. Losonczy, F. Donáth, J. Szilágyi, S. Ujhelyi, M. Vasárhelyi, S. Hárátzi, F. Jánosi, G. Tánczos – au fost dați în judecată. Toți, cu excepția lui Losonczy, care a murit în închisoare, au fost aduși în fața tribunalului în vara anului 1958 și condamnați la diferite pedepse, sub

⁵³ Arhiva de politică externă a F.R., f. 0125, op. 45, m. 249. d. 11. f. 120–122.

⁵⁴ Informarea șefului de secție al C.C. al P.C.U.S.. B.N. Ponomariov către C.C. al P.C.U.S. din 12 martie 1957”; „Istoriceskii Arhiv”, 1993, nr. 6, p. 138–140.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ibidem.

învinuirea de organizare a unui complot în vederea răsturnării regimului democrat-popular. Nagy și Szilágyi au fost executați.

Procesul lui I. Nagy și al partizanilor săi a avut un larg ecou în întreaga lume. Pentru mulți a fost evidentă inconsistența acuzațiilor împotriva fostului prim-ministru al Ungariei, a cărui „vină” a constat, în esență, în apărarea consecventă a cursului spre suveranitatea țării sale, curs aflat în ascuțită contradicție cu sistemul de relații inegale, creat în epoca lui Stalin și rămas în vigoare și după moartea sa. Regimul lui Gheorghiu-Dej, care urmărea și el largirea autonomiei, eliberarea de sub tutela meschină a Kremlinului, nu a devenit și nu putea să devină aliatul „comunismului național” ungar. Nu numai proclamarea sistemului multipartinic, dar chiar și proiectele timide de reformă nu puteau să găsească simpatie la Dej și anturajul său, care nu acceptau ideea democratizării socialismului și vedea în largirea autonomiei României un mijloc aproape exclusiv de întărire a propriei puteri și a izolării țării de curentele liberale indezirabile, care se răspândeau, la mijlocul anilor '50, pe urmele destalinizării într-o serie de țări socialiste, în primul rând în Ungaria și în Polonia. Mai mult decât atât, urmărind largirea câmpului proprietarilor manevre, Dej a considerat ca o importantă condiție pentru aceasta consolidarea încrederii Moscovei față de el. Represiunea sălbatică, întreprinsă de regimul său în interiorul țării împotriva celor care își exprimaseră simpatia pentru revoluția ungară, avea rostul de a dovedi liderilor sovietici că pot fi linșiți în privința României, aici exista o solidă dictatură comunistă și nu era posibil să aibă loc ceva asemănător cu cele petrecute în Ungaria și Polonia (acest argument a jucat rolul cel mai important în motivarea cererii părții române privind retragerea trupelor sovietice din 1958). Devenind nu numai părță, dar având chiar inițiative în răfuiala cu primul-ministru al Ungariei și a membrilor grupului său, Dej nu s-a supus numai disciplinei de bloc, dar a încercat să tragă maximum de beneficiu politic pentru sine. Înspăimântat de moarte de revoluția din țara vecină, liderul român a știut, în cele din urmă, să folosească aceste evenimente în interesul consolidării autorității sale. Totuși, oricât de nefast a fost rolul regimului din România în înăbușirea revoluției ungare, cu totul altfel a reacționat societatea românească, care a dat mii de exemple de profundă solidaritate cu ideile și obiectivele ei.

“THE IMRE NAGY CASE” IN ROMANIA

Abstract

The opening of the Russian secret archives brought to light a series of new documents concerning the Hungarian revolution of 1956.

Based on the new information, the author addresses the circumstances in which Prime Minister Imre Nagy took refuge at the Embassy of Yugoslavia and the negotiations between the leaders of the communist countries that preceded the transportation of the Imre Nagy group to Romania.

CONVORBIRI CU LIDERII ROMÂNIEI ÎN 1956. DOCUMENTE DIPLOMATICE FRANCEZE INEDITE

OVIDIU BOZGAN

Timidele semnale de liberalizare care puteau fi detectate în blocul sovietic, desigur din inițiativa noii echipe conducătoare de la Kremlin, au obligat puterile occidentale la un examen mai atent al Europei de Est și la adaptarea politicilor lor în funcție de recentele evoluții sau în funcție de reprezentările pe care Occidentul le avea despre acestea. Deficitul de informație fiabilă a determinat puterile occidentale să inventarieze toate gesturile, comportamentele și limbajele care ar fi putut să soluționeze dilema în fața căreia se găsea Occidentul: democrațiile occidentale se confruntau cu o schimbare de tactică a blocului sovietic sau asistau la transformări mult mai profunde ale regimurilor comuniste, care le obligau pe acestea din urmă să caute o acomodare care ar fi condus la sacrificarea intransigenței ideologice și autarhiei economice de bloc.

Deși „puissance moyenne”, Franța nu putea abandona proiectul de a reveni în Europa de Est pe baza unui demers propriu, deocamdată fără contrarierea alianței din care făcea parte, care, la rândul ei, încerca articularea unei strategii comune. Demersul francez părea subordonat tradițiilor istorice, în particular prezența culturală franceză în estul continentului înainte de cel de-al doilea război mondial care ar fi putut fi invocată și valorificată. Acest obiectiv reiese cu claritate din nota adresată la 10 februarie 1956 de Direcția generală politică ministrului de externe: „A la suite de la Conférence des Chefs de gouvernement, la Direction générale politique, dans une note relative aux échanges culturels entre les pays de l'Est et les pays de l'Ouest définissait comme suit la position que les experts français devaient faire prévaloir auprès de leurs collègues américains et anglais au cours d'échanges de vues préliminaires à la conférence des quatre ministres des affaires étrangères:1. Depuis 1953, dans le domaine des échanges culturels, les pays communistes font des avances aux puissances occidentales; le synchronisme des démarches suffirait à prouver que celles-ci relèvent de la politique de la «coexistence pacifique» qui tend à obtenir par la séduction les effets que l'intimidation n'a pas produits. 2. Subjectivement, il n'est pas concevable que les dirigeants soviétiques, formés par quarante ans de communisme actif, puissent envisager un changement d'attitude à l'égard de l'Occident autrement que comme une adaptation tactique et momentanée à une situation donnée. Mais objectivement leur

nouvelle tactique pourra avoir des effets durables sur leur stratégie et la modifier (s.n.) 3. Il appartient donc aux démocraties occidentales, qui sont par nature impuissantes à imposer leur propre jeu aux communistes, de s'adapter à celui qui leur est aujourd'hui proposé, en essayant d'en tirer la meilleure partie possible. Si, au lieu de subir massivement et comme malgré elles, une extension des contacts, elles prenaient l'initiative d'accroître leurs activités culturelles dans les pays communistes, elles pourraient sans risques nouveaux, orienter les échanges en fonction de leurs intérêts propres. 4. Elles disposent dans les démocraties populaires d'un capital d'influence important. Mais l'absence de contacts, si elle se prolongeait, entraînerait la prescription de leur prestige culturel. Les jeunes générations notamment seraient livrées à la seule influence soviétique. 5. La cohésion du bloc communiste ne peut que s'accroître si l'URSS est pratiquement seule à procéder à de larges échanges avec les démocraties populaires. En revanche si l'Occident se montre agissant, il pourra profiter des différences qui demeurent entre les divers pays communistes en dépit de l'unicité de leur doctrine politique et favoriser une utile diversification du bloc oriental. 6. Le communisme n'est pas la fin de l'histoire. Les régimes communistes se transformeront. Il nous appartient d'encourager leur évolution et de l'orienter. C'est par des échanges culturels judicieusement organisés que nous pourrons y parvenir. 7. La nouvelle attitude des pays communistes dans le domaine des échanges culturels, primitivement conçue comme une simple manœuvre tactique, pourra acquérir, si notre activité est adroite, la force d'une tendance irréversible. Les observations qui précèdent ayant été approuvées par les ministères et les administrations compétentes, le Département est parvenu à la conclusion qu'il était indispensable, avant de donner une impulsion nouvelle aux échanges culturels entre la France et les pays de l'Est, de créer un organisme spécial de coordination. L'Angleterre et les Etats-Unis disposent déjà de services chargés de sélectionner les projets et d'en contrôler avec une autorité suffisante l'exécution. La dispersion de nos efforts et la pénurie de nos moyens font que dans les conditions actuelles l'extension des contacts risquerait de jouer à notre détriment. Une réunion interministérielle, convoquée au Département le 6 octobre dernier, a conclu à la nécessité de créer à notre tour à la Direction des Relations Culturelles une organisme de coordination et de mettre à sa disposition des crédits suffisants. Il est apparu que la meilleure formule, et la plus économique, consisterait à doter la direction des Relations culturelles de moyens plus importants, notamment en personnel (un agent de grade assez élevé qui serait le secrétaire de l'organisme, un adjoint, un interprète de russe etc...) et en bureaux appropriés. Ce service spécial serait en relation constante avec les fonctionnaires désignés par les diverses administrations compétentes. La Direction Générale Politique serait reconnaissante au ministre, s'il approuvait la politique et les suggestions exposées dans la présente note, d'en faire l'objet d'une communication et, éventuellement, d'une décision, à l'occasion

d'un prochain Conseil des Ministres. Lorsque les décisions nécessaires auraient été prises au niveau ministériel, il appartiendrait à une nouvelle réunion interministérielle de définir les conditions dans lesquelles les liaisons seraient organisées avec les ministères intéressés. La direction des Affaires Politiques attire tout particulièrement l'attention du ministre sur la nécessité d'obtenir l'accord de M. le Ministre des finances pour que le nouveau service soit doté de crédits suffisants”¹.

În aceste condiții, personalul diplomatic francez aflat la post la București și în primul rând ministrul Franței la București, Pierre Francfort², a încercat să cunoască, pe baza contactelor cu oficialitățile regimului, dispozițiile acestuia față de occidentali și, desigur, față de Franța. Posibilitățile diplomaților francezi de informare erau reduse datorită supravegherii și izolării în care erau menținute în general toate misiunile occidentale, deși treptat restricțiile vor fi anulate. Sursele de informare erau limitate la discuțiile cu funcționarii români din Ministerul de Externe și uneori cu ministrul însuși, la conversații cu diversi lideri în timpul unor recepții oficiale și informațiile pe care le puteau furniza vizitatorii francezi (de regulă comuniștii francezi sau simpatizanții acestora refuzau sistematic să aibă întrevăderi cu reprezentantul Franței la București, pe considerente ideologice). Astfel, într-un raport din 13 iulie 1954 Pierre Francfort remarcă schimbarea atitudinii guvernului român în ultimele două luni, în urma unei discuții cu ministrul de externe Simion Bughici. Cu această ocazie Francfort abordase chestiunea foarte delicată a vizei de ieșire din România pentru familia Bastaki, care se refugiase la legație de mai mulți ani, ca și problema celor 9 francezi condamnați și deținuți în închisorile românești (în final doar 8 vor supraviețui gulagului românesc): „Revenant à l'affaire Bastaki, il a souligné l'intérêt qu'il y aurait à ne donner à Paris aucun écho à leur libération afin d'éviter des articles de presse «calomnieux» à l'égard de la Roumanie, supposition dont j'ai relevé l'incongruité. Je pense à cet égard que le Département pourra veiller à ce que ces personnes ne cherchent pas à se faire un publicité facile et injustifiée afin de ne pas gêner les démarches de cette Légation pour nos prisonniers. J'ai en effet retiré

¹ Archives de l’Institut Français de Bucarest.

² Pierre Francfort s-a născut la 28 octombrie 1908. După absolvirea Școlii de științe politice din Paris intră în diplomație în 1934 și ocupă primele posturi diplomatice în China între 1935–1938. În 1938–1939 este atașat la ambasada Franței la Madrid, iar în 1940 este epurat din Ministerul de Externe de regimul de la Vichy. Intră în Rezistență în 1942 și ocupă, cu începere din 1943, diverse posturi la reprezentanța diplomatică a Franței Libere de la Londra. După al doilea război mondial Francfort va fi utilizat cu predilecție în misiuni diplomatice în statele comuniste din Europa de Est. Între 1948–1950 este prim consilier la Moscova, iar după o scurtă misiune la Washington, în anii 1951–1953, la 26 octombrie 1953 este numit ministru al Franței la București. Va conserva postul până în 1957. Va mai primi misiuni diplomatice în Est: ambasador în Ungaria între 1962–1965 și ambasador la Belgrad din 1965 până în 1970. Pentru autoritățile românești, Francfort avea reputația unui anticomunist intransigent; în realitate, diplomatul francez – fapt evident după lectura rapoartelor sale – dovedea un spirit extrem de lucid și era capabil să surprindă cu abilitate motivațiile politicii interne și externe duse de România comunistă.

l'impression de ma conversation avec M. Bughici, que nous pourrions maintenant espérer des mesures de libération progressives sinon rapides, en faveur de certains d'entre eux (...) Il n'est pas douteux qu'il faille voir là le désir du gouvernement roumain, affirmé ces derniers mois, de se préparer à participer plus normalement aux relations internationales³. Indiscutabil, guvernul român era dispus la anumite compromisuri și diplomatul francez nu se înșela când susținea că România dorea să revină în comunitatea internațională, de unde și grija acesteia de a evita atacuri ale presei occidentale.

Că regimul de la București era dispus la concesii față de Franța, care suportase în anii anteriori un tratament scandalos și traumatizant, o probează comportamentul liderilor români în momentul controverselor din jurul acordului comercial. Normalizarea relațiilor comerciale dintre cele două țări fusese solicitată de partea română. Or, guvernul francez găsise acum posibilitatea exercitării unor presiuni în vederea rezolvării unor cazuri umanitare, în special eliberarea deținuților francezi⁴. Cum guvernul român nu își respectase promisiunea de a considera cu bunavoință aceste cazuri, Franța a suspendat la jumătatea lunii iunie 1955 aplicarea acordului comercial în speranța revenirii regimului de la București la sentimente mai bune. Guvernul român a ripostat la 25 iunie 1955 prin publicarea unei declarații Agerpres, care în fond nu urmărea altceva decât salvarea aparențelor în fața opiniei interne și a celei din blocul sovietic, deși era limpede pentru partea română că va trebui să cedeze. Declarația culpabiliza Franța, care suspendase aplicarea acordului datorită deținuților francezi: „trebuie spus că nici un francez nu este închis în România pentru că este cetățean francez. Un asemenea lucru nu s-a întâmplat și nu poate să se întâmple în R.P.R. Cei 5 francezi deținuți la care se referă ministrul afacerilor străine al Franței sunt în realitate agenți ai

³ Archives du Ministère des Affaires Etrangères, Z. Europe 1944–1960, Roumanie 101.

⁴ Problemei deținuților politici francezi din România va trebui să i se consacre un studiu special. Totuși până atunci unele notații sunt necesare. În perioada 1948–1955 au fost arestați și condamnați pe motive politice 9 cetățeni francezi. În majoritatea cazurilor, autoritățile franceze n-au putut asigura asistență juridică și medicală a inculpaților. Apariția primelor simptome ale destinderii în România a determinat guvernul francez să numească la București un diplomat dinamic, cunosător al regimurilor comuniste, în persoana lui Pierre Francfort. Unul dintre obiectivele misiunii acestuia era de a obține din partea puterii comuniste de la București eliberarea conaționalilor deținuți, folosind toate metodele artei diplomaticice, inclusiv șantajul economic. În noiembrie 1954 Francfort reușește să obțină eliberarea a 3 deținuți: Louis Fontanié născut în 1887 și condamnat în 1950 la 20 ani muncă silnică, Célestine Pauline Gauchet născută în 1897 și condamnată la 12 ani muncă silnică și Alexandre Piccolot născut în 1883 și condamnat la muncă silnică pe viață. La 31 iulie 1955, după ce arma șantajului economic și-a demonstrat eficiența împotriva unui regim imoral, sunt eliberați și ceilalți deținuți francezi: Paul Boisset, Elisabeth Perraudin, Lucien Bassy, Louis Houtte și Michel Backai. Al 9-lea deținut francez, Georges Delagnes, arestat în 1950, decedează în 1954 la închisoarea Mărgineni datorită neacordării asistenței medicale corespunzătoare. Maniera inumană cu care autoritățile românești au tratat criza deținuților politici francezi a grevat o perioadă de timp relațiile franco-române.

Biroului II. Ei au desfășurat, după propriile lor mărturisiri, o activitate de spionaj în România, mărturisiri care sunt susținute de probe... Guvernul român, în cadrul politiciei sale vizând ameliorarea relațiilor cu Franța, a estimat că este posibil să ia în considerație dorința exprimată de guvernul francez de a grația deținuții și, de asemenea, a estimat că este posibil să procedeze la eliberarea lor treptată⁵. În declarație se denunță indulgența autorităților franceze față de manifestațiile ostile ale „fasciștilor” români refugiați la Paris cu ocazia unui turneu artistic efectuat de o trupă românească și se afirmă că relațiile comerciale pot fi serios perturbate, ceea ce ar putea determina România să adrezeze comenzi altor țări. Declarația consideră că responsabilitatea suspendării acordului revine în întregime Franței. Dincolo de această paradă derivată din obsesia guvernului român de a se impune ca un partener egal în drepturi în relațiile cu statele din afara blocului sovietic, oficialii români continuau să afișeze bunăvoieță, așa cum rezultă din telegrama expediată la Paris la 30 iunie 1955: „J'ai rencontré hier, lors d'une soirée à l'ambassade de l'URSS, le ministre des affaires étrangères qui s'est montré aimable malgré la suspension de l'accord commercial. Il a relevé dans le texte des communiqués français et roumain la présence du mot «regrets» exprimés par les deux gouvernements de cette suspension. Il n'a pas semblé exclure que je puisse malgré tout voir M. Gheorghiu-Dej dont il m'a fait entendre que l'entretien envisagé avec ce dernier avait été ajourné à la suite de notre décision. Il n'a pas exclu non plus que nous puissions trouver une solution à la question des prisonniers, mais il a ajouté que des gestes de bonne volonté ne pouvaient être faits que sur une base de réciprocité. Je crains (...) qu'il entende par là que nous donnions des satisfactions à son gouvernement sur le plan des activités des émigrés roumains en France”⁶. Situația s-a detensionat relativ rapid prin angajamentul ferm al guvernului român în sensul dorit de partea franceză și astfel s-a ajuns la publicarea la 1 august 1955 a unui comunicat comun: „Le Gouvernement français et le gouvernement de la R.P.R. sont parvenus à un accord satisfaisant sur certaines questions intéressant les deux pays. Dans le désir de renforcer leurs relations, les deux gouvernements sont tombés d'accord pour développer les échanges culturels entre la France et la R.P.R. Le Gouvernement français a décidé d'annuler à la date du 1er août 1955 l'arrêté du 18 juin 1955 portant provisoirement interdiction de l'exportation de marchandises françaises à destination de la R.P.R.” Înfrângerea guvernului român nu era totală deoarece acesta reușise să includă în textul comunicatului prevederea formală relativă la schimburile culturale cărora Franța nu le era ostilă, dar dorea să obțină unele concesii mai ales în legătură cu Institutul Francez din București. Chiar înainte de publicarea comunicatului, ministrul francez la București putea înregistra o nouă dovdă a gentileștei guvernului român față de Franța. La 15 iulie 1955

⁵ „Scînteia” din 25 iunie 1955.

⁶ Archives du Ministère des Affaires Etrangères, Z. Europe 1944–1960, Roumanie 101.

Pierre Francfort comunica ministrului de externe Antoine Pinay modul în care se derulase recepția oferită de legație cu ocazia zilei de 14 iulie și la care participasera Stoica Chivu, vice-prim-ministru, Simion Bughici, ministrul de externe, Marcel Popescu, ministrul comerțului exterior și Mihail Roșianu, directorul Institutului Român pentru Relații Culturale cu Străinătatea: „La réception donnée à l'occasion du 14 juillet et à laquelle j'avais invité les membres du gouvernement et des fonctionnaires roumains, ainsi que diverses personnalités, a témoigné du changement d'atmosphère qui s'est produit depuis un an (...) Les hôtes roumains ont été particulièrement courtois; le ministre des affaires étrangères a exprimé le voeu et l'espoir que nos difficultés actuelles soient résolues et a, ainsi que le directeur de l'Institut pour les Relations Culturelles avec l'Etranger, reconnu les larges possibilités d'échanges culturels qui nous étaient ouvertes”⁷.

Diplomații francezi nu erau interesați numai de comportamentul autorităților române față de reprezentanții oficiali ai Franței. Orice atitudini sau stări de spirit care puteau oferi noi elemente pentru analizarea climatului politic din România și în special relațiile țării noastre cu URSS, cu atât mai mult cu cât diplomații francezi erau la curent cu rusofobia populației, erau înregistrate cu minuție și raportate la Quai d'Orsay. Astfel, se explică raportarea unui incident în aparență minor la 5 iulie 1955: „Dans la dernière semaine de juin se sont déroulés à Bucarest des matchs de volley-ball au cours desquels s'est produit un incident assez remarquable et nouveau. Ces matchs opposaient des équipes soviétique, démocrates populaires et occidentales. J'avais pu constater moi-même au cours d'une épreuve franco-soviétique que de très chaleureux applaudissements allaient à nos joueurs, alors qu'ils étaient rares quand les Russes marquaient un coup. Aussi le lendemain avait-on renforcé la brigade des applaudissements en faisant appel à des soldats roumains encadrés par des officiers. Mais c'est à l'occasion d'un match roumano-soviétique que s'est produit, d'après ce que l'on m'a rapporté, un très vif incident: lorsqu'après la victoire de l'équipe soviétique ses couleurs sont montées au mat du stade, elles ont été saluées par une bordée de sifflets et de huées et l'arbitre qui avait, au cours de la partie, donné l'impression de favoriser le camp russe, avait été également pris à partie. A la suite de cette manifestation, il aurait été procédé à des arrestations dans la foule des spectateurs, parmi lesquels se trouvaient cependant en majorité des délégués des entreprises de Bucarest. Sans vouloir exagérer la portée de ce qui, pour la population de la capitale, a été un véritable événement, ce n'en est pas moins là un signe du climat nouveau dans lequel elle vit depuis mai dernier. La signature du traité autrichien, les conversations de Belgrade ont entretenu la conviction d'un «affaiblissement» de l'URSS et des espoirs inconsidérés de «libération», auxquels ne s'abandonne que trop facilement ce peuple par nature excessif et que sa misère rend encore plus

⁷ Ibidem.

nerveux. C'est à cette excitation qu'est due cette poussée d'hostilité à l'égard des Russes, hais par atavisme de révolte contre un occupant qui a trop souvent voulu «libérer» le Roumanie des Turcs ou de tout autre domination, et qui maintenant exploitent son économie. Il est certain que cette manifestation a été encouragée également par quelques signes de la part du gouvernement lui-même à se donner les apparences d'assouplir un peu les rênes, comme en ont témoigné la libération de Tataresco, de Titel Petresco... le décret d'amnistie etc. Je doute cependant qu'un agitation puisse se développer jusqu'au point où il deviendrait nécessaire d'adopter et renforcer des mesures de répression; ce n'est, semble-t-il, que s'il s'en manifestait dans le monde ouvrier, ce dont il n'y a aucune indication, qu'elle deviendrait sérieuse, bien que je sois persuadé que le gouvernement aurait alors la volonté et les moyens de le réprimer⁸.

Destinderea pe care o semnalează diplomații francezi nu a generat iluzii în această etapă și desigur toate aceste elemente au fost coroborate cu alte informații pentru a se degaja o analiză realistă, în funcție de care urma să fie programată politica franceză. Legația franceză de la București era chemată să se pronunțe asupra proporțiilor reale ale liberalizării românești și asupra originilor ei. Or, Pierre Francfort este formal în această privință, destinderea românească nu are cauze interne, ci este dictată de noua conducere de la Kremlin. Ceea ce nu putea anticipa diplomatul francez era că destinderea inițiată și impusă de sovietici nu va mai putea fi controlată de aceștia decât cu mari eforturi, iar în cazul României va determina un îndelungat și contradictoriu proces de desaterezare. Interpretând destinderea internă, Francfort dădea următoarele explicații în raportul său anual din 18 februarie 1956: „Quelles ont été les raisons profondes de ces manifestations de «détente intérieure»? Il faut les rechercher à Moscou d'où l'on a probablement exigé des gouvernements satellites, avant la 1ère conférence de Genève, des gestes donnant l'illusion d'un certain infléchissement de la rigueur du régime, susceptibles de frapper l'étranger. Je ne crois pas, pour ma part que, sans ces impératifs, le gouvernement roumain eût de lui-même ressenti le besoin de cet «adoucissement», qui eût risqué de relâcher la discipline de la population et peut-être d'éléments du parti, impressionnés par la «Canossa» de Belgrade, la signature du traité autrichien etc... La réconciliation soviéto-yougoslave scellée dans la capitale yougoslave en juin et suivie d'une amélioration des relations roumano-yougoslaves, a pu entretenir l'espoir soit en Roumanie, soit en Occident, soit à Belgrade même, que la reconnaissance de Khrouchtchev des «différences des formes concrètes du développement du socialisme» selon leurs voies propres, aurait des répercussions dans le pays. Il n'en a rien été; les diverses déclarations des dirigeants, de Gheorghiu-Dej encore devant le IIème Congrès, la presse elle-même, ont minimisé cet aspect des déclarations tactiques des hommes d'État soviétiques.

⁸ Idem, Z. Europe 1944–1960, Roumanie 79.

On ne peut donc déceler, même si, comme je l'examinerai plus loin, la Roumanie a obtenu, grâce à l'URSS, quelques satisfactions nationales de prestige sur le plan économique et extérieur, des signes réels d'un regain de nationalisme ou d'une vocation à suivre une voie particulière. Il ne faut d'autre part pas confondre avec un nationalisme roumain les tendances à un nationalisme chauvin dénoncées par Gheorghiu-Dej devant le Congrès, visant des manifestations qu'on ignore, mais qui aurait pu être le fait de quelques minoritaires, peut-être hongrois, qu'aurait touchés la contagion des déviations politiques et intellectuelles condamnées à Budapest. A cette occasion, le 1e secrétaire a mis l'accent sur la nécessité dans les différentes expressions de la vie intellectuelle, littérature, art d'observer les principes du marxisme-léninisme avec une rigueur que n'eût pas désavouée Jdanov. Les débats du congrès des écrivains à Moscou n'ont, du moins dans la presse, provoqué aucune réaction pouvant être interprétée comme une atténuation de la ligne. Ainsi la vie politique interne ne s'est pas plus départie d'une «discipline de fer» que ses dirigeants ne se sont éloignés de la ligne moscovite orthodoxe⁹. Convingerea că România era cel mai fidel satelit al URSS va persista în rapoartele diplomaților francezi până la începutul anilor 1960 și a fost deseori acompaniată de comentarii deloc măgulitoare, cu atât mai mult cu cât se înregistrau evoluții mai încurajatoare în celelalte democrații populare. Francfort, deși prudent în aprecieri, este categoric ostil comunismului și nu-și va modifica până la finalul misiunii sale bucureștene discursul puțin favorabil oficialităților de la București. Bun cunosător al României, diplomatul face distincția între naționalismul oficial, pe care-l neagă, și naționalismul popular, spontan, incontrolabil și de aceea reprimat fără menajamente de regim. Or acest fenomen era singurul care putea indica diplomaților occidentali începutul procesului de desatelizeare pe care-l puteau sesiza de exemplu în Polonia sub regimul Gomulka.

La începutul anului 1956 diplomația franceză a putut beneficia de mărturia unui observator francez privilegiat care a fost acceptat ca interlocutor de instanțe superioare ale puterii, mărturie care punea la dispoziție detalii indispensabile planificării politicii franceze în România. Este vorba de un literat francez, care nu era înregimentat în Partidul Comunist Francez, dar făcea parte din imensa categorie a intelectualilor occidentali de stânga dispuși la cele mai surprinzătoare condescendențe față de statele comuniste din est, Jean de Beer. Despre vizita acestuia în România, Pierre Francfort raporta lui Antoine Pinay la 31 ianuarie 1956: „Un de nos compatriotes, M. Jean de Beer, vient de passer quelques temps en Roumanie, du 18 au 31 janvier, sur l'invitation de l'Institut pour les Relations Culturelles avec l'Etranger. M. Jean de Beer, dramaturge français, membre du Conseil National de l'Association France-Roumanie et secrétaire du PEN-Club, s'est, dès le lendemain de son arrivée, présenté à la Légation. Il m'a expliqué que

⁹ Idem, Z. Europe 1944–1960, Roumanie 131.

lors des Journées d'Amitié franco-roumaines à Paris, il avait rencontré chez des amis, M. Stoilov, ancien ministre de Roumanie à Paris, qui faisait partie de la délégation roumaine auxdites Journées d'amitié. M. Stoilov lui avait demandé s'il ne consentirait pas à venir donner des conférences à Bucarest et en province. M. de Beer ayant poliment répondu qu'il était disposé à accepter, reçut, trois jours après, une invitation en pleine forme et était en même temps nommé membre de l'Association France-Roumanie. Il a donné au foyer des écrivains roumains une conférence sur «Le théâtre français contemporain», présidée par le secrétaire de l'Union des écrivains, M. Mihai Beniuc, et à laquelle j'ai assisté, ayant été invité par l'Institut des Relations Culturelles. Cette excellente conférence a été pour moi une surprise rafraîchissante, car M. de Beer, avec une grande honnêteté intellectuelle et peut-être une certaine candeur, a exposé à ses auditeurs, sur la liberté d'expression, sur les caractères de la création artistique, des vues complètement opposées à celles de la ligne littéraire en honneur. Son exposé a obtenu un succès peut-être d'autant plus vif que précisément il présentait des idées auxquelles des écrivains roumains, qui assistaient nombreux à cette conférence, restent probablement attachés en leur for intérieur. Les organisateurs de la conférence en ont été, m'a-t-on assuré, surpris et embarrassés et n'en ont pas fait de résumé en roumain qu'ils avaient proposé à l'auteur. Néanmoins, M. de Beer a prononcé une seconde conférence prévue, à la maison des journalistes, sur la «Comédie Française», dans laquelle il avait glissé certaines allusions qui on fait ciller, sur la latitude qu'auraient eu certains comédiens de représenter même pendant la Terreur, des pièces hostiles à la pensée du Comité du Salut Public. Quoiqu'il en soit, les hôtes roumains de M. de Beer, qui avait peut-être commis une confusion sur la personne de ce publiciste – qui avait d'ailleurs accompagné la Comédie Française à Moscou – ont joué le jeu et plutôt que de manifester du dépit, se sont convaincus qu'en définitive ils retireraient plus d'avantages à le convaincre de leur «libéralisme» et à exploiter au mieux la situation. M. de Beer a été donc l'objet d'attentions tout à fait surprenantes. Il fut d'abord invité à rencontrer le Président Groza qui le reçut très longuement et lui fit part de l'intérêt qu'il portait au développement des relations culturelles franco-roumaines. Notre compatriote n'a pas craint de lui dire qu'elles ne devaient pas être l'apanage exclusif d'une organisation para-communiste telle que l'Association France-Roumanie, et que si les milieux dirigeants roumains voulaient se faire une idée exacte de la France, ils devaient s'informer d'expressions littéraires plus variées que celle que reflètent les seuls auteurs communistes. M. de Beer devait ensuite rencontrer M. Miron Constantinescu, 1er vice-président du Conseil. Or, au dernier moment, M. Stoica, Président du Conseil, rentré le soir même à 18 heures, de la conférence de Prague, tenait à ce que cet entretien eût lieu en sa présence, à 20 heures. Notre compatriote m'a rapporté très rapidement qu'il avait trouvé ses «interlocuteurs bien disposés aux échanges culturels sur la base de la réciprocité, encore que les incidents des

Ballets roumains aient laissé une vive blessure. Pour l'importation de livres français qui ne seraient pas de seule inspiration communiste et pour la reprise de certaines activités par l'Institut français – questions que j'avais demandé à M. de Beer d'évoquer en passant – ses interlocuteurs ont été plus réticents. Il ne ressort pas de cette conversation qu'il y avait de graves difficultés, mais que la réponse n'est pas aussi mûrie et proche que celle concernant les échanges artistiques par exemple». Il est vraiment étonnant que M. de Beer ait pu s'entretenir avec quelques uns des premiers dirigeants du régime. Sans doute, a-t-on estimé, une fois passé le premier choc des propos peu orthodoxes de ses conférences, et plus intelligemment que d'habitude, que l'impartialité de notre compatriote prêterait un bon effet aux propos qui lui ont été tenus sur le désir d'amélioration des relations culturelles franco-roumaines. Ce désir ne paraît pas douteux, comme en témoignent les manifestations projetées et quelles qu'en soient les causes: alignement sur Moscou, tâche assignée à la Roumanie de jouer, en raison de se liens passés avec notre pays, le rôle d'attirer les intellectuels français, peut-être aussi réexamen des besoins de contacts scientifiques et autres avec l'Occident. Je n'en dois pas moins d'une part, rappeler que la reprise de contact n'aura un caractère décisif que lorsqu'on consentira à la réouverture de l'Institut – question dont j'avais déjà entretenu le 1er secrétaire du parti – et noter d'autre part, qu'à leur habitude les Roumains ont utilisé leurs méthodes ordinaires de propagande en évoquant ces questions avec un publiciste français de passage, même non-progressiste, qui ne paraît d'ailleurs pas bénéficier d'une autorité particulière dans les milieux français. Enfin, M. de Beer, qui est secrétaire général de la section française du PEN Club a eu un entretien avec M. Victor Eftimiu, qui était président du PEN roumain avant-guerre et l'est en principe resté, l'association étant complètement tombée en sommeil. Notre compatriote, tout en précisant bien qu'il n'était chargé d'aucune mission auprès de la section roumaine, a déclaré à son interlocuteurs que la Roumanie était la seule des démocraties populaires membre du PEN qui n'ait pas rétabli les contacts avec lui. Il a rappelé quelles conditions devraient être remplies pour participer à la prochaine assemblée. M. Eftimiu s'est entretenu de cette question avec le président de l'Institut pour les Relations Culturelles, M. Rosianu, qui en a parlé à M. de Beer et paraissait intéressé par une éventuelle reprise des relations. M. de Beer doit publier sur la Roumanie un reportage dans le «Parisien libéré». Je ne sais pas s'il se laissera tromper par les apparences de ce qu'on lui a montré ou par les attentions déployées à son égard, car sur le plan intellectuel tout au moins il a pu se rendre compte de la condition réelle des milieux littéraires; mais pour autant que je puisse en être juge, son séjour en Roumanie n'aura pas donné une idée déformée de notre vie intellectuelle et aura été, au contraire je crois, profitable. La presse a publié les quelques paroles dont copie ci-jointe, qu'il a été pressé, selon l'habitude, de prononcer sur son séjour en Roumanie et dont le ton est déjà assez réticent. A son

retour à Paris, M. de Beer se présentera sans doute à la Direction des Relations Culturelles et à la Sous-Direction d'Europe”¹⁰. În momentul în care Francfort expedia acest raport către minister, diplomatul nu avea cunoștiință de ampla dare de seamă pe care dramaturgul francez o redactase în aceeași zi și pe care a înmînat-o serviciilor diplomatice odată reîntors la Paris.

Deși Jean de Beer se prezenta ca un spirit independent, critic atunci când libertatea de creație părea amenințată, regimul de la București nu a ezitat să-l utilizeze în acțiunile sale de intoxicare a opiniei publice occidentale, tocmai pentru că independența sa aparentă îi asigura o mai mare credibilitate¹¹. Serviciile de la Quai d'Orsay dispuneau de dialogurile, consemnate cu talentul dramaturgului, pe care de Beer le avusese cu personaje importante din conducerea statului. Petru Groza încercase să-și convingă interlocutorul de bunele intenții ale guvernului, fără însă să abordeze chestiuni politice delicate. Considerăm însă că de fapt Groza își disimula propria incapacitate de a interveni în decizii de politică majoră, nepermîtându-și inițiative, ci doar transmiterea unui mesaj într-o formă neoficială, care renunță la stereotipurile limbii de lemn. Ar fi interesant de știut în ce măsură de Beer a acceptat argumentele lui Groza, care vroia să prezinte regimul de la București ca pe unul pluralist, de vreme ce el însuși, care ocupa funcția cea mai înaltă în stat, făcea parte din vechea clasă politică. Este aproape cert că de Beer nu cunoștea suficient de bine istoria recentă a României pentru a realiza că se afla în fața unui politician marginal, cu o cariera politică suspectă, discreditat în față

¹⁰ Ibidem.

¹¹ În lungul mariaj dintre Jean de Beer și regimul de la București au existat unele momente de iritare pe care însă dramaturgul francez le-a depășit renunțând la orgoliile sale. Astfel ministru României la Paris, Mircea Bălănescu transmitea la 2 aprilie 1957: „Duminică 31 martie am luat masa cu de Beer. El este cam supărat că nu i se aranjează plecarea în țară dar probabil că se va calma. În discuții de Beer ne-a spus că: a) moartea lui Gafencu va avea un efect favorabil asupra relațiilor franco-române, numeroase personalități franceze având din cauza lui Gafencu atitudine de retinență față de noi; b) Francfort nu înțelege nimic din ceea ce ar trebui să fie relațiile franco-române. El este un reacționar organic și pașii făcuți pe linia destinderii și dezvoltării relațiilor îl supără; c) cercurile de la MAE francez și de la UNESCO care se ocupă de noi interpretează faptul că noi nu trimitem la legație personal diplomatic capabil care să știe limba și să ducă o intensă muncă de relații ca o atitudine deliberată din partea noastră de a nu dezvolta relațiile româno-franceze. Personalul respectiv nefăcând muncă diplomatică se ocupă probabil de muncă informativă de altă natură”; cf. Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, Telegrame intrate Paris, vol. II, f. 87. Exact peste o săptămână Bălănescu revine cu o telegramă care-l situează precis pe de Beer în strategia diplomatică românească în Franță „Jean de Beer este foarte supărat pentru că Institutul Român pentru Relații Culturale cu Străinătatea a tărgănat transmiterea unui răspuns precis după ce la început i se spuse că va putea veni în RPR (între alții au scris în acest sens și V. Eftimiu) și pentru că i-a comunicat numai cu câteva zile înainte de data fixată pentru plecare că nu poate fi primit la București... de Beer a trimis o scrisoare la asociație (Association France-Roumanie – n.n.) în care arată că încetează orice activitate la asociație. Păerea noastră este că noi să nu cedăm șantajului lui de Beer dar nu putem fi de acord cu tergiversările IRRCS care produce astfel de rezultate. Retragerea lui de Beer este o pierdere serioasă pentru munca noastră de popularizare în Franța”. idem, f. 117.

fostelor partide politice și complet satelizat de comuniști după fondarea Frontului Plugarilor. Afabil, cu politețea dobândită din timpul „vechiului regim”, Groza ar fi putut să credă că și-a convins interlocutorul, cu atât mai mult cu cât pe alocuri pleoaria sa în favoarea ameliorării relațiilor româno-franceze avea accente de sinceritate (de altfel de Beer a sesizat că distinsa gazdă fusese bulversată)¹². Discuțiile cu Stoica Chivu și cu Miron Constantinescu (se pare că Simion Bughiici și Mihail Roșianu nu au participat în mod efectiv la ele, limitându-se la rolul de observatori) au fost mai dificile datorită abordărilor politice mai evidente. De multe ori puși în situații jenante, preopinenții lui de Beer preferau să se retranșeze după răspunsuri dogmatice, care l-ar fi obligat pe francez să patrundă în teritoriile pe care dorea, și a reușit, să le evite, nevoind să-și depășească competențele. Sau dimpotrivă, apelau la replici de o desăvârșită demagogie. Diplomația franceză detinea o serie de informații despre liderii români, care i-au permis în câteva rânduri succinte caracterizări. Într-un studiu de sinteză din 20 martie 1950 există următoarea caracterizare făcută lui Stoica Chivu: „ministre de l’industrie, est un ancien cheminot ayant fait sa carrière dans les syndicats et les prisons. C’est un homme médiocre ne devant sa situation actuelle qu’à la protection de Gheorghiu-Dej”¹³. În aceeași sinteză despre Miron Constantinescu se scria că „est un jeune intellectuel roumain (âgé de trente-quatre ans environ) originaire de la petite bourgeoisie. Les communistes roumains croyaient en 1945–1946 que lui aussi avait un brillant avenir mais il ne joue plus qu’un rôle sans importance dans le parti. Il n’est que le dirigeant des organisations d’étudiants; peut-être des missions secondaires lui sont-elles confiées. Les raisons de son effacement sont inconnues. Peut-être est-il trop «intellectuel» ou son amitié pour Patrascanu lui a-t-elle nui? Sa femme, israélite, est secrétaire technique du bureau politique”¹⁴. Ulterior raportului lui Jean de Beer, Pierre Francfort, răspunzând unei achete ordonate de Quai d’Orsay privind personalitățile „favorabile destalinizării”, putea scrie la 11 ianuarie 1957 despre cei doi: „Chivu Stoica. Membre du Politburo. A peu près du même âge (ca Gheorghiu-Dej; totuși era născut în 1908 – n.n.). Ancien ouvrier aux ateliers Grivitză. Camarade de Gheorghiu-Dej auprès duquel il a poursuivi une carrière de fidèle second, Chivu Stoica apparaît comme un esprit simpliste, mais non sans ruse paysanne. C'est un personnage de façade qui ne paraît pas devoir prendre d'initiative et qui conformera strictement son attitude à celle du premier secrétaire (...) Miron Constantinescu. Membre du Politburo. Premier vice-président

¹² Viziunea lui Petru Groza asupra cazului lui George Enescu trebuie considerată cu numeroase rezerve. Despre pozițiile exprimate de compozitor în această ocazie vezi Ovidiu Bozgan, *Un emisar nu tocmai insolit. Gheorghe Tătărescu în 1956*, în „Arhivele Totalitarismului”, an VI (1998), nr. 19–20, p. 153–160.

¹³ Archives du Ministère des Affaires Etrangères, Z. Europe 1944–1960, Roumanie 80.

¹⁴ Ibidem. Vezi și Ovidiu Bozgan, *Lideri comuniști români în arhivele diplomatice franceze*, în „Magazin istoric” an XXXII (1998), nr. 11, p. 28–32.

du conseil. Agé de 41 ans. Licencié en philosophie. Entré au parti en 1936. Secrétaire des jeunesse communistes en 1939, Miron Constantinescu est un spécialiste des questions économiques. Marxiste fanatique, d'esprit étroit et agressif mais vigoureux, il est une des fortes personnalités du parti. «Staliniste» farouche; le maréchal Tito qu'avait été accueilli à la frontière roumaine en juin 1956, aurait dit qu'il ne voulait plus voir ce personnage trop staliniste à son goût. Il a été nommé ministre de l'enseignement en novembre dernier pour reprendre en main les Universités¹⁵. Dacă Stoica Chivu rămânea același executant plin de solicitudine față de patronul sau, Miron Constantinescu alesese carteau sectarismului în tentativa compensării vulnerabilității sale dată de statutul său de intelectual, care-l făcea a priori suspect în față vigilanței partinice.

Importanța mărturiei lui de Beer a fost imediat constată de Ministerul de Externe, care expediază legației franceze de la București o copie, sugerându-se studierea ei. Legația răspunde printr-o notă din 2 martie 1956: „Elle est, comme vous l'avez trouvé vous-même, forte intéressante et confirme malheureusement, surtout par la voix particulièrement aigre de Miron Constantinescu, ce que j'ai déjà signalé à plusieurs reprises. C'est-à-dire qu'en dehors des manifestations extérieures et de surface, et quelque soit leur intérêt indubitable, nous ne pouvons envisager, aspect du problème que j'avais demandé à M. de Beer de soulever au cours de ses conversations, d'importer et de diffuser des livres, ce qui reste le critère de la liberté d'information, pas plus que ne me paraît proche le réouverture de l'Institut culturel (Institutul francez căre și-a încetat total activitatea în 1950 – nota O.B.), à laquelle je m'emploierai néanmoins; enfin les visas de sortie de Roumanie ne seront plus librement accordés que par le passé”¹⁶. Calitatea excepțională a mărturiei lui Jean de Beer este probată și de faptul că ministerul de externe francez a trimis textul respectiv misiunilor diplomatice franceze de la Moscova, Londra, Washington, Varșovia, Praga, Belgrad, Viena, Budapesta, Sofia și Tirana, însotit de următorul comentariu: „Lors des Journées d'amitié franco-roumaines, organisées à Paris, sans notre patronage officiel en décembre dernier, M. de Beer avait rencontré un des membres de la délégation roumaine qui lui avait demandé s'il consentirait éventuellement à faire quelques conférences en Roumanie. Notre compatriote ayant accepté en principe, reçut dans les trois jours une invitation en due et bonne forme et fut nommé membre du Conseil National de l'Association France-Roumanie. Il se peut que les autorités roumaines se soient quelques peu méprisées quant aux convictions personnelles et à l'orientation politique de l'intéressé. Celui-ci, en effet au cours de deux conférences qu'il prononça à Bucarest, n'hésita pas à exposer, sur la liberté d'expression et la

¹⁵ Idem, Z. Europe 1944–1960. Roumanie 131. Documentul conține scurte caracterizări despre Gheorghiu-Dej. Stoica Chivu. Iosif Chișinevski. Alexandru Moghioroș. Emil Bodnăraș. Miron Constantinescu. Petre Borilă.

¹⁶ Ibidem. Concluzia lui Francfort privind vizele de ieșire din România pare surprinzătoare.

création artistique, des opinions peu conformes aux théories officielles en honneur dans les Républiques populaires. M. de Beer n'en eût pas moins l'extrême surprise d'être l'objet d'attentions inusitées de la part des autorités roumaines. Inopinément invité à rencontrer le Président de l'Assemblée, M. Groza et le Président du Conseil, M. Chivu Stoica, assisté de Miron Constantinescu, vice-président du conseil, notre compatriote eût l'occasion de se faire l'avocat de la culture française devant les plus hautes instances du parti et du gouvernement roumains au cours d'entretiens dont la courtoisie n'exclut pas la franchise”¹⁷.

Studierea regimului comunist din România justifică luarea în considerație a tuturor surselor, în special cele provenind de la personalități și instituții din blocul „advers”, care în nici un caz nu căuta să escamoteze realitatea. Publicarea mărturiilor lui Jean de Beer este integrală, păstrându-se toate elementele de punctuație.

A N E X A

LES MAITRES DE LA ROUMANIE

Docteur Petru Groza

Le docteur Petru Groza, Président de la République Populaire Roumaine, est un grand bel homme à cheveux blancs taillés haut et court. Avec son complet croisé bleu, sa démarche solide de paysan, sa large main chaude et sèche, et le sourire de toutes ses dents bien plantées, il a tout à fait l'air d'un Allemand qui aurait émigré aux Etats-Unis et y aurait fait fortune dans l'agriculture. Il porte allègrement les 72 ans qu'il ne paraît pas avoir et se flatte d'avoir battu au tennis, en 1953, un joueur français... dont il ne se rappelle pas le nom.

Cette première image, qui se fixe dans mon esprit tandis que le président s'avance vers moi la main tendue, n'est d'ailleurs pas tellement éloignée de la vérité. Il a été – c'est une des premières choses qu'il me dit – l'un des plus gros propriétaires du pays, membre influent du parti national-paysan, ministre dans plusieurs gouvernements avant la guerre.

– Je ne suis pas communiste, vous savez! J'ai même été ce qu'on appelle un gros capitaliste!

Ses admirateurs le louent d'avoir, dès 1934, commencé le partage de ses terres entre les paysans; il a été, dit-on, emprisonné pour cela. Ses détracteurs répliquent qu'il a trahi sa classe pour ne pas tout perdre. Qu'il ait abandonné sa classe, cela ne paraît pas douteux. et je pense que M. Maniu est toujours en prison; que l'abandon de classe doive être considéré comme une trahison envers le pays, c'est une question plus difficile à trancher. Je le laisse parler

– Savez-vous qui a déterminé ma conduite? La certitude qui s'est implantée en moi que l'évolution politique et sociale de mon pays et du monde n'était pas un épisode passager mais un véritable changement de direction sur lequel il ne serait possible à personne de revenir. J'ai pensé, et je continue à penser que le premier devoir d'un homme politique est de rester avec son peuple. Et je suis reste. Et je collabore avec le parti communiste, sans devenir communiste moi-même, parce que je

¹⁷ Idem, Z. Europe 1944–1960, Roumanie 135, note du Ministère des Affaires Etrangères, Paris, le 13 avril 1956.

crois que son action est conforme au mouvement de l'histoire et à l'intérêt de mon pays lequel s'achemine peu à peu, vous avez pu le savoir, vers l'indépendance économique et la prospérité.

Mes cinq enfants n'hériteront pas de moi mais, comme tous leurs compatriotes, ils sont les actionnaires de la grande société roumaine. J'ai un fils ingénieur; une de mes filles est étudiante à Zurich; un autre de mes fils a fait sa médecine à Paris il y a cinq ans. Vous voyez que nous tenons, que je tienne à la France... (Je songe à part moi qu'il aurait pu en effet l'envoyer faire sa médecine à Moscou Mais nous voilà enfin rendus, après les présentations, au cœur du sujet).

Nos traditions communes restent ce qu'elles étaient. La Roumanie et la France sont un vieux monde: y a-t-il de vieux ménages qui n'ont jamais eu de disputes? Nos relations culturelles, économiques, et même politiques, peuvent rester excellentes. Les conditions historiques ne sont pas toujours les mêmes; il y a des guerres, des révolutions: le séismographe de l'histoire n'est pas resté tranquille ces dernières années mais les changements survenus dans nos rapports avec d'autres pays, sur le plan économique ou politique, n'altèrent pas nos rapports affectifs. Je tiens beaucoup au rapprochement entre la France et la Roumanie et je suis personnellement la façon dont nos rapports se déroulent de part et d'autre. Tout ce que je peux faire dans ce sens sera fait.

— Sur le plan culturel de la musique, du théâtre, du sport, plusieurs initiatives ont été prises, dont certaines ont été couronnées de succès. Échanges d'équipes sportives, de films, d'acteurs, de solistes. J'aimerais que ces rapports s'étendent par voie diplomatique et pas seulement par le chemin d'initiatives particulières. Nous avons un Institut des Relations Culturelles qui a la capacité et les moyens d'appliquer nos accords dès qu'ils seront conclus.

Il y a d'autres idées à avoir que celles que nous avons eues jusqu'ici les uns et les autres. Je crois bien à Paris pour y avoir vécu dans ma jeunesse, et je voudrais que l'ingéniosité, l'imagination, la fantaisie des Français se mettent en mouvement pour trouver des solutions neuves au problème de nos rapports amicaux: rapports qui sont aussi vieux que notre histoire mais qui se présentent aujourd'hui dans des conditions différentes. J'aimerais que nous trouvions de nouvelles formes de contact pour aider à notre connaissance réciproque et à l'appréciation mutuelle de nos efforts et de nos réalisations.

— Et ce n'est pas un voeu pieux pour un avenir problématique. C'est le pétrole, comme vous avez dit, qui tire le char de l'histoire et ce char marche vite.

Je lui fait observer que des initiatives ont déjà été prises et qu'elles n'ont pas toujours été couronnées de succès.

Mais quelquefois aussi elles ont réussi, s'écrie-t-il. Cela n'a pas de sens de nous quereller comme des demoiselles hystériques! Nous sommes de trop vieux amis et nous avons trop d'intérêts communs! Les choses qui n'ont pas marché, cela n'a pas toujours été de votre faute et pas toujours de la nôtre non plus. On a chacun ses travers. Mais ce qui est important, c'est la volonté d'aboutir. Quand deux pays veulent absolument échanger leurs artistes, leurs musiciens, leurs conférenciers, leurs livres, les gouvernements un jour ou l'autre sont forcés de suivre.

J'en prends note de façon explicite car la nouvelle est vraiment nouvelle, et si la parole du Président peut être prise au pied de la lettre elle offre d'heureuses possibilités.

— Elle peut être prise au pied de la lettre, répond-il. Ce qu'il faudrait, c'est que nos accords, conclus par la voie diplomatique et appliqués par nos Instituts culturels respectifs, attestent qu'il ne s'agit pas de gestes isolés mais d'une volonté sensible et partagée. Quant à nous, les portes sont grandes ouvertes.

Les nôtres aussi, lui dis-je. Je ne suis qu'un voyageur de bonne volonté, sans aucun mandat pour faire des déclarations officielles, mais je suis sûr que les Français ne demandent qu'à connaître le vrai visage de la Roumanie, pourvu que celle-ci accepte de reconnaître le vrai visage de la France. Car ce visage n'est pas celui que vous montre une certaine propagande.

Nous sommes des réalistes. Je connais le vrai visage de la France. A la place où je suis il m'est même donné de savoir des choses que vous ignorez et qui réjouissent l'ami de la France que je suis.

Je lui fait observer respectueusement que nous aimerais que le peuple roumain connût ces choses comme lui. Il ne répond pas directement.

— Vous parlez d'une certaine propagande et vous avez raison: mais n'y-a-t-il pas aussi une autre propagande qui déforme notre visage? Toutes les propagandes dénaturent les réalités. C'est pourquoi je préfère les actes sans publicité aux proclamations qui ne sont pas suivies d'actes. Je vous ai dit tout à l'heure que nous sommes un vieux ménage. Eh bien, rappelez-vous «Le Médecin malgré lui», qu'on joue à ce moment à Bucarest et que j'ai vu au Théâtre Caragiale, quand on laisse les étrangers se mêler des affaires d'un ménage cela ne sert jamais qu'à brouiller les cartes.

J'aime vous l'entendre dire, Monsieur le Président, fais-je observer, voyant que la conversation prend une allure amicale et simple.

— Vous pouvez venir tout voir chez nous et même critiquer; nous sommes des réalistes et ne prétendons pas avoir trouvé la recette du paradis! Et nous ne demandons aussi qu'à aller chez vous. Le tout est de chercher à se comprendre et de ne pas venir avec un parti-pris de dénigrement. L'année dernière je suis allé en Russie Soviétique et j'y ai vu toutes sortes de choses et, par exemple, je suis allé visiter la nouvelle université de Moscou. Avec nous il y avait Harry Schwartz du «New York Times». On peut critiquer l'architecture de ce monument, l'aimer ou ne pas l'aimer, on peut comparer l'organisation de cette université avec celle d'autres établissements similaires. Devant ce monument, M. Schwartz n'a vu qu'une femme qui balayait et n'a rien retenu d'autre. On nous accuse quelquefois de manquer d'objectivité et on n'a pas toujours tort, mais vous voyez que nous ne sommes pas les seuls. Il y a toujours au moins deux manières de regarder la même chose; chaque point lumineux a son ombre. Mais il faut tout regarder.

Je lui ai posé la question de savoir, étant donné ce qu'il m'a dit sur notre vieille amitié, ce qui, dans le présent, nous rapproche et ce qui nous sépare, et ce qui, dans l'avenir, pourrait améliorer nos relations, car je sens bien qu'en me racontant l'anecdote de l'université de Moscou, il a une arrière-pensée.

— Un exemple. Dans la période héroïque de l'aviation entre 1903 et 1906, le premier qui réussit à enlever le poids d'un homme par la seule vitesse de propulsion de l'appareil était le fils d'un paysan roumain, Traian Vuia. Comme il avait, dès sa jeunesse, donné des signes remarquables d'intelligence, mon père s'est arrangé avec des amis pour l'envoyer faire ses études à Paris. Il a travaillé avec Santos-Dumont, avec Blériot, avec Voisin. Dès février 1903 il a présenté à l'Académie des sciences un mémoire important pour prouver la possibilité de vol d'un objet plus lourd que l'air. Je vais vous donner le livre où sont réunis tous les textes. L'appareil qu'il a lancé le 6 mars 1906 à Issy-les-Moulineaux était au Pavillon roumain à l'Exposition de 1937 à Paris. Il a été volé par les Allemands et se trouve maintenant à Munich. J'espère qu'il reviendra bientôt, sinon dans sa patrie, du moins en France où il a été construit. C'est en France que Vuia a trouvé sa voie qu'il a vécu et que, malgré son grand âge, il a pris part à la résistance contre l'occupation nazie. Voilà un beau souvenir commun entre la France et la Roumanie.

Citez-moi maintenant quelque chose qui ne va pas, Monsieur le Président, car je ne vois dans cette belle histoire que des raisons de me réjouir.

— Quelque chose qui ne va pas? L'histoire d'Enesco. Enesco est un vieil ami personnel et nous avons correspondu jusqu'aux derniers jours de sa vie. Cela n'a pas été un joli geste de vouloir abuser de lui à sa mort et l'annexer. Je puis vous affirmer que l'homme qui repose aujourd'hui en terre française, qu'il a beaucoup aimé et où on l'a beaucoup aimé, est un homme qui a beaucoup aimé sa patrie et qui a toujours rêvé d'y revenir. C'est tellement vrai qu'à sa mort la police française a saisi ses papiers de crainte que la vérité n'éclate. Il a fallu une démarche personnelle de Mme Coty, à la mémoire de qui je rends un hommage ému et reconnaissant, pour que justice soit faite. Mais j'ai des lettres. En voici une, tenez...

Il me montre une lettre manuscrite signée d'Enesco et datée du 25 janvier 1954.

— Ou il me dit: «Mon plus cher désir serait de revenir dans mon pays. Je n'ai même plus, hélas! en ce moment la force physique de me lever pour partir mais je suis décidé à revoir mon pays. il y a

entre lui et moi des liens inoubliables» (j'ai noté la traduction au fil de la parole et je ne puis attester chaque mot, puisque la lettre est écrite en roumain, mais je garantis le sens des mots que j'ai entendus). Vous me demandez ce qu'on pourrait faire pour améliorer les choses? Pourquoi l'Opéra de Paris ne nous enverrait-il pas le metteur en scène et le chef d'orchestre qui ont monté l'Oedipe d'Enesco? Ils se serviraient de notre plateau et de nos artistes mais ils ont travaillé avec l'auteur et nous aideraient à présenter l'ouvrage dans l'esprit où il a été conçu. Il n'est même pas impossible d'envisager que les protagonistes de l'ouvrage viennent aussi, pourquoi non? N'est-ce pas une bonne idée?

L'entretien est terminé. Le président Groza dédicace le livre sur Vuia avec un stylo qui gratte, qui refuse de courir sur le mauvais papier et il finit d'écrire avec un stylo qui ne gratte plus et qui est un Parker. Il me fait voir le portrait de ses enfants et les photos de son voyage en Chine. Il n'a pas voulu parler politique.

— Une de mes règles de conduite est de parler avec les gens compétents et de ne parler avec eux que des choses qui sont de ma compétence.

Je me suis tenu pour dit. Un intellectuel n'est pas un politique et j'ai trop soutenu que les écrivains français n'étaient pas tous, loin de là, des engagés politiques pour être en mesure de protester. Cependant, sur le seuil de la porte, le Président Groza me prend par le bras, d'un geste amical et dit:

— Ah! si je pouvais lui parler à votre grand homme, à Pierre Mendès-France, comme je vous parle ici en toute simplicité, je lui ferais comprendre les choses qu'il ne comprend pas. Voyez-vous, Herriot est un homme qui comprend mieux la réalité mais je peur que Mendès-France comprenne trop tard.

Cela ne doit pas vous être difficile, Monsieur le Président! Je ne connais pas M. Mendès-France, mais s'il y a un homme politique français qui ne s'est jamais dérobé au dialogue, c'est bien lui!

— Ce n'est pas si simple, fait-il, en hochant la tête.

Mais je ne saurai jamais pourquoi le docteur Petru Groza m'a serré la main chaleureusement et je suis parti emportant pour dernière image un sourire un peu nostalgique qui ne ressemblait pas du tout à celui qui m'avait accueilli.

Président du Conseil: Stoica

Vice-Président: Miron Constantinescu

En quittant le Président Groza, j'avais appris que le vice-président du Conseil, Miron Constantinescu, souhaitait me rencontrer et m'attendait au siège du gouvernement le soir à 20 heures. A l'heure dite, flanqué de mon interprète et du président de l'Institut pour les relations culturelles (de qui je suis l'hôte), je me trouve en position. Longs couloirs, ascenseurs et, à tous les tournants, des soldats sans armes qui saluent le «francès delegaties» — c'est-à-dire moi seul, mais le mot «délégation» est un terme fort employé dans les régimes populaires pour désigner les visiteurs.

Une brève conversation roumaine dans l'antichambre et voilà l'interprète qui donne les signes de la plus grande agitation: ce n'est pas seulement le vice-président du conseil qui va me recevoir, mais le président du conseil Stoica lui-même. Depuis deux semaines il était absent et, miraculeusement rentré de Prague ce jour-même à 18 heures, il a tenu à assister à l'entretien.

La pièce n'est pas très grande, meublée simplement. A gauche, une table de conférence autour de laquelle nous nous installons: MM. Stoica, Constantinescu, Bughiici et Rosianu d'un côté; l'interprète et moi de l'autre. Le Président Stoica est un homme assez jeune, de taille moyenne, d'allure assez fruste — le crâne rasé est sans doute pour beaucoup dans cette apparence — il parle lentement, en paraissant chercher ses mots, mais je crois que c'est un air qu'il prend pour se donner le temps de réfléchir. Je pense malgré moi au paysan du Danube. M. Miron Constantinescu est presque son contraire. Très grand, très brun, les cheveux longs, les yeux chaussés de grosses lunettes, le

visage large et puissant, le regard perçant, l'allure d'un rude jouteur. Imaginez un Raymond Souplex qui aurait l'oeil malicieux de Raymond Queneau et une haute taille. Le troisième, M. Bughici, est un maigre au visage grêle qui n'ouvrira la bouche que pour jeter avec un sourire pâle quelques questions perfides qui ne sont relevées par personne

Les questions que j'avais préparées ne serviront pas à grand chose car MM. Stoica et Constantinescu parlent tant qu'il me difficile de placer un mot et, au fond, c'est tant mieux, ils se sont un peu livrés, plus que moi en tout cas et c'est eux seuls qui sont intéressants. Je commence toutefois par remercier le gouvernement roumain pour l'hospitalité somptueuse et amicale qui m'est offerte à Bucarest. Quoi que nous puissions avoir à discuter, une chose est indiscutable: la cordialité et la franchise de l'accueil. J'ai vu tout ce que je voulais voir, dit tout ce que je voulais dire, rencontré les gens que je désirais. M. Stoica attend la traduction mais M. Constantinescu, de toute évidence, a parfaitement compris; il n'a parlé avec moi que le roumain mais montre, à plusieurs reprises, qu'il parle et entend le français sans difficultés.

Stoica – Cela ne doit pas vous étonner. L'accueil que vous avez reçu n'a rien d'exceptionnel. Toutes les délégations françaises, sportives ou autres, ont trouvé ici la même large et fraternelle hospitalité.

Moi – Je ne suis pas une délégation mais une personne seule. Vous me faites, en me recevant, un honneur auquel je suis sensible et dont je vous sais gré mais je ne représente que moi et n'ai aucune qualité pour engager, si peu que ce soit, une association et, à plus forte raison, le gouvernement de mon pays.

Constantinescu – Vous ne représentez pas le gouvernement français, mais vous représentez le peuple français.

Moi – C'est très exagéré.

Constantinescu – Tout écrivain progressiste représente son peuple.

Moi – Mais je ne suis pas un écrivain progressiste. Je suis un homme de bonne volonté qui a beaucoup d'amis roumains, qui croit à l'amitié franco-roumaine et qui désirait loyalement connaître votre vie et vos efforts.

Constantinescu – Pour nous, un homme de bonne volonté est progressiste.

Stoica – Nos liens avec la France, nous y tenons beaucoup, ils sont anciens, solides et il nous est venu beaucoup de bonnes choses de chez vous, beaucoup d'idées, beaucoup de mouvements progressistes sont nés en France, nous ne l'oubliions pas. Par conséquent, et quelles que puissent être les divergences entre les gouvernements, l'amitié de nos deux peuples n'est en rien altérée.

Moi – M. le Président de la République m'a dit ce matin qu'il tenait beaucoup, pour sa part, à ce que les échanges entre la Roumanie et la France se multiplient, il a insisté pour que ces échanges aient lieu par la voie diplomatique. Faut-il comprendre que l'amitié traditionnelle des peuples français et roumain dont vous venez de parler peut être traduite par une amitié politique? Comment la voyez-vous?

Stoica – Les choses ne peuvent plus être envisagées aujourd'hui de la même façon qu'il y a 10 ans, c'est une chose que tout le monde comprend aisément mais la Roumanie nouvelle ouvre ses portes toutes grandes non seulement au progrès, mais à la culture et à la science. Le peuple roumain avance à grands pas sur le chemin d'une vie nouvelle mais il désire sincèrement que les pays avec lesquels il a des liens d'amitié traditionnelle entretiennent avec lui les mêmes rapports qu'autrefois.

Constantinescu – Ou alors il faudrait croire que ce n'est pas avec la Roumanie que l'amitié était traditionnelle mais avec certains milieux roumains très cosmopolites.

Stoica – Pendant le séjour que vous avez fait parmi nous vous avez pu vous rendre compte de nos efforts dans le domaine culturel aussi bien que dans le domaine économique Efforts

d'éducation, efforts de prospection, efforts d'équipement, tout se tient. Le peuple roumain, depuis dix ans, se bat pour la mise en valeur de ses richesses. La Roumanie est riche mais son économie était sujette; la nécessité ou elle s'est trouvée de se suffire à elle-même lui a valu quelques années très dures mais enfin elle a survécu et on peut dire que le premier plan quinquennal a été dépassé dans tous le domaines et particulièrement dans le domaine culturel. A l'heure où je vous parle, je peux affirmer que l'analphabétisme est liquidé. Il y a dix ans, beaucoup de villages n'avaient pas d'écoles et les ténèbres y étaient épaisse. Aujourd'hui chaque village a non seulement son école mais sa crèche, son dispensaire, sa bibliothèque.

Constantinescu – Et même son groupe culturel et folklorique. Je regrette que vous n'avez pas pu assister en juin dernier au concours des groupes culturels de notre pays.

Stoica – Vous pouvez vous en faire une idée par le film «l'Alouette» qui a été présenté à Paris.

Constantinescu – Partout nous avons travaillé à développer les traditions nationales et locales dans le costume, la musique et la danse.

Stoica – Le peuple roumain est vif, curieux, artiste et son mouvement d'intérêt vers la connaissance est si vif que c'est l'Etat qui ne peut pas suffire aux demandes. Nous faisons un effort particulier pour les enfants. Je regrette beaucoup que n'ayez pas visité une maison de pionniers.

Moi – J'en ai visité une à Leningrad, cela m'a fait penser aux Scouts de France mais ce n'est pas antipathique.

Stoica – Les plus belles maisons leur ont été réservées parce que nous voulons créer les meilleures conditions possibles pour développer la culture des masses

Constantinescu – Il n'y a pas que les enfants. Vous savez que plusieurs nationalités minoritaires cohabitent avec le peuple roumain. Jamais elles n'ont vécu en meilleurs termes. Il y a une région autonome magyare qui développe ses propres réalités dans sa langue et dans son costume. L'enseignement y est donné en magyar en même temps qu'en roumain.

Stoica – Cette région était arriérée au point de vue économique; c'est donc là que le gouvernement a créé sa première grande centrale électrique. Il y a beaucoup de bois dans cette région, la terre y est fertile et elle est une des bases de notre industrie alimentaire

Constantinescu – On y crée des théâtres.

Moi – J'ai vu en effet à Cluj un théâtre et une université magyars.

Constantinescu – Et aussi à Tîrgu Mureș et dans d'autres villes plus petites.

Stoica – En un mot, nous avons voulu éléver le niveau de vie et nous y sommes parvenus.

Moi – Je ne peux naturellement pas comparer le niveau de vie, tel que je l'ai observé ici, avec celui d'avant. Mais pour autant qu'on puisse émettre une opinion après deux semaines et demie...

Constantinescu – Vous le pouvez. On vous a laissé voir tout ce que vous vouliez.

Moi – Eh bien, j'ai eu l'impression que le niveau moyen est plus élevé, tandis que le niveau le plus élevé est inférieur à ce qu'il était.

Constantinescu – (avec un rire violent, un peu cruel) Naturellement! Vous avez à Paris des tas de réfugiés qui ne digèrent pas qu'on les ait expropriés!

Moi – Mettez vous à leur place un instant. Ce n'est pas à moi de juger votre action, mais que les expropriés ne soient pas contents, c'est humain.

Stoica – Ils pouvaient rester, travailler avec nous, au lieu de s'enfuir et de déformer la réalité, de donner des images fausses et de montrer en noir les efforts de construction de notre pays. Nous voudrions que les écrivains français qui viennent ici fassent connaître en France le vrai visage de la Roumanie nouvelle. Tout notre effort converge vers la constitution d'une base économique solide et saine. Notre premier plan quinquennal s'est développé dans des conditions difficiles – intempéries, mauvaises récoltes, insuffisance d'équipement, pénurie de main-d'œuvre qualifiée...

Constantinescu – Sait on tout cela en France?

Stoica – Cependant nous avons gagné cette partie. Mais le deuxième plan quinquennal s'ouvre dans une perspective bien différente. Vous connaissez nos ressources agricoles, minières, pétrolières, notre uranium, vous avez vu notre industrie métallurgique et textile, vous avez vu nos étoffes, nos bicyclettes, nos machines à coudre, notre fabrication alimentaire. Quand on a une base économique les bons rapports deviennent faciles.

Constantinescu – Nous désirons de bons rapports avec la France: ces rapports nous sont utiles mais dites-vous bien qu'ils ne nous sont plus indispensables et que par conséquent nous ne négocierons pas à n'importe quel prix!

Stoica – Mon gouvernement fait de son mieux pour avoir de bons rapports avec le gouvernement français et là aussi nous sommes persuadés qu'une bonne base économique est une bonne base de négociations. Nous possédons des produits dont la France a besoin et la France produit des choses dont nous avons besoin. Est-il nécessaire de mettre le nez dans nos institutions respectives? Les bonnes relations économiques ouvrent la porte aux bonnes relations tout court. Nous ne sommes en concurrence sur rien, si nous nous armons de compréhension mutuelle qu'est-ce qui empêche nos rapports d'être excellents?

Constantinescu – Cependant nous rencontrons de grandes difficultés dans nos négociations avec la France. Vous savez que, pendant plusieurs années, nous avons fait de grands efforts pour établir avec vous des relations commerciales normales...

Stoica – Vous ne voulez pas de notre pétrole qui est excellent et moins cher que le vôtre.

Moi – Est-ce que vous voulez de nos chaussures qui sont excellentes et moins chères que les vôtres?

Constantinescu – Mais je ne demande pas mieux. A la fin de l'année dernière les négociations ont été interrompues, pas par nous, par votre gouvernement qui voulait inclure des clauses politiques dans nos accords commerciaux. Il prétendait obtenir la libération de certains condamnés. Il y a des gens qui ont été pris sur le fait, jugés et condamnés, leur cas n'intéresse en rien les négociations commerciales.

Stoica – Ce sont les industriels français qui ont protesté et obtenu la reprise des contats.

Constantinescu – Qu'est-ce que vous dites de ça?

Moi – Cela montre que la base économique n'est pas toujours la meilleure pour résoudre les problèmes. Le politique et le moral parlent quelquefois plus haut. Marx n'a pas toujours raison. La France est un pays où la passion parle souvent plus haut que l'intérêt. Pour ma part – et le voyage de la Comédie Française à Moscou illustre bien ce que je veux dire – je suis persuadé que des échanges artistiques, sans incidences industrielles ou politiques, offrent souvent une meilleure occasion de dialogue.

Constantinescu – (vivement) Ah! parlons-en, tenez! L'ensemble populaire roumain est venu à Paris où le public l'a accueilli avec faveur, cependant des manifestations intolérables se sont produites et la police, si elle ne les a pas favorisées, les a en tout cas laissé faire. Nous avons du rappeler la troupe.

Moi – Que devait faire la police?

Constantinescu – Quand une troupe française viendra en Roumanie – ce que je souhaite de tout coeur – je puis vous assurer que nulle part elle n'aura à redouter des manifestations de ce genre

Moi – Si je peux me permettre une remarque, vous constaterez avec moi que ces manifestations ne se sont produites ni pour les Hongrois, ni pour les Polonais, ni pour les Yougoslaves, ni même pour les Russes.

Constantinescu – Comment les Russes! Vous n'avez pas laissé danser Oulanova.

Moi – Je ne vais pas m'amuser à défendre M. Laniel dont les bavures ont – vous me l'accorderez – sérieusement compromis la carrière politique ..

Constantine cu (riant) – Je vous l'accorde

Moi – Mais il a fallu une grande malchance pour que la première des Ballets russes coïncidât exactement avec la chute de Dien-Bien-Phu.

Constantinescu - Ce ne sont pas les Soviétiques qui avaient fixé la date.

Moi – Faites-moi l'amitié de croire que ce n'est pas le gouvernement français, s'appelât-il Laniel, qui avait choisi cette date pour la chute de Dien-Bien-Phu. La preuve de ce que j'avance, c'est que les ballets Moisseev ont eu un succès énorme et que beaucoup de membres du gouvernement ont assisté à la première.

Constantinescu – Quelle est votre conclusion?

Moi – Que les manifestations anti-roumaines ont coïncidé avec d'autres incidents en Suède et en Suisse, que ce n'est pas la France qu'il faut en rendre responsable mais une meilleure organisation des réfugiés roumains. Ce que j'observe - et c'est une des raisons de mon voyage ici - c'est que les relations avec la Roumanie sont, sur certains points, plus laborieuses qu'avec les autres Républiques populaires. Par exemple, la question du droit d'auteur et des échanges des livres, par exemple l'Institut français pour ne parler que de questions qui sont de mon ressort.

Stoica – Vous avez raison de faire des critiques. Nous sommes ici pour les entendre, les rapports intellectuels ne sont qu'un aspect du problème et les questions qui pourraient être un obstacle à de bons rapports seront résolus, je vous en donne l'assurance. Avez-vous eu connaissance de notre déclaration de Prague? Nous envisageons d'une façon réaliste l'établissement de relations normales avec les pays de l'Ouest et particulièrement avec la France et les questions difficiles doivent être résolues à l'échelon gouvernemental.

Moi – Je suis personnellement heureux d'entendre ce langage et je pense que dans mon pays on sera heureux de l'entendre aussi. Cependant il faudrait, pour être réalistes, considérer la réalité française comme je considère la réalité roumaine, c'est-à-dire avec mes propres yeux et non à travers le prisme déformant de la presse communiste.

Constantinescu – Le parti communiste français est le plus important chez vous!

Moi – Il représente 25% des électeurs, c'est vrai, mais il en reste 75% dont l'opinion n'est pas négligeable.

Constantinescu – Nous le savons et nous considérons tout cela. Nous avons la volonté de développer tout ce qui peut rapprocher mais il y a un mot auquel je vous demande de penser plus qu'aux autres. dans la réciprocité. L'égalité et le respect, la non-immixtion politique sont des bases indispensables à toutes les négociations. Nous avons des différences et nous les connaissons. Pour notre part, l'analyse de la situation est faite et le principe de la coexistence pacifique de régimes différentes est éclairci mais il faut aussi la réciprocité.

Stoica – Invitez des écrivains roumains vous verrez qu'ils viendront. Après la conférence de Genève sur l'énergie atomique des savants français ont invité des savants roumains à Paris et ces contacts ont été extrêmement fructueux.

Constantinescu – Envoyez-nous des touristes pour qu'ils connaissent notre pays.

Moi – Il faudrait aussi que vous laissiez des touristes roumains visiter la France. M. le Président Groza m'a assuré qu'il verrait la chose d'un fort bon oeil.

Stoica – Moi aussi.

Constantinescu – Vous avez agité une question celle des livres et des droits d'auteur. Eclaircissez-la En somme vous nous reprochez d'être rigides et exigeants.

Moi – Absolument pas! Je trouve bizarre que la question des droits d'auteur n'ait pu être réglée d'une manière satisfaisante avec les Roumains, alors qu'elle a pu l'être avec la Tchécoslovaquie, l'URSS et la Pologne. Je trouve regrettable qu'on ne puisse acheter de livres français dans vos librairies.

Constantinescu – Peut-être n'êtes-vous pas au courant de nos accords commerciaux pour ce qui concerne les livres, mais nous aurions pu être plus rigides et, partant, plus exigeants (suivant nos informateurs, l'accord prévoit 50 millions de livres français en Roumanie, contre 10 millions de livres roumains en France – note Jean de Beer), et comme vous êtes désavantagés par la monnaie, nous aurions pu faire des tas de difficultés, nous ne l'avons pas voulu. Vous prétendez qu'on ne trouve pas de livres français dans nos librairies, je vous réponds qu'il y en a partout.

Moi – Oui, d'une seule maison d'éditions.

Constantinescu – Faites-vous des différences d'une maison d'éditions à une autre?

Moi – Oui, et le public en fait aussi, car la seule maison d'éditions avec laquelle vous prétendez traiter est mieux connue par son importance politique que par son importance littéraire et elle ne représente qu'une part infime du panorama littéraire français. Même les écrivains progressistes – à commencer par Sartre lui-même – ne sont pas tous édités là. Vous me parlez tout à l'heure de vues réalistes: vous ne donnez pas une vue réaliste du livre français en agissant comme vous le faites.

Constantinescu – Vous mélangez deux problèmes. Vous avez évoqué la question des droits d'auteur, maintenant vous parlez du contenu. Les deux problèmes sont différents. Le problème matériel est facile à résoudre d'une façon satisfaisante si les deux parties le désirent. Quant au contenu, le livre, à nos yeux, n'est pas une marchandise ordinaire, c'est un véhicule à idées et dans ce domaine nous avons une orientation précise que vous connaissez.

Moi – Vous dites que c'est le peuple qui gouverne, je me demande qui peut s'arroger le droit de limiter ses lectures.

Constantinescu – Ne vous tourmentez pas. Le peuple ne lirait en aucun cas les livres auxquels vous pensez.

Moi – Je pense aux journaux comme aux livres.

Constantinescu – Nous avons le devoir de ne pas gaspiller de devises pour des ouvrages qui ne se vendraient pas.

Moi – Je ne voudrais pas être indiscret, mais croyez-vous que les livres français qui sont à l'étalage de vos librairies se vendent beaucoup? Je me suis laissé dire qu'ils étaient là pour le principe et qu'on n'y touchait guère.

Moi – Il ne peut pas être question d'accueillir ici tout ce qui paraît chez vous, même les progressistes de chez vous ne sont pas d'accord avec tout ce qui paraît.

Moi – Je comprends votre idée d'orientation mais il existe une quantité d'ouvrages d'intérêt général qui intéressent la culture et l'humanisme, qui ne sont orientés ni à droite, ni à gauche, et qui représentent la partie la plus considérable et la plus valable, de la littérature française, je parle même de la littérature scientifique.

Constantinescu – Pour les ouvrages de grande culture dont vous parlez, nous sommes limités par les termes mêmes de l'accord. C'est le gouvernement français qui a tenu à limiter étroitement le contingent, nous achetons des livres importants dans les limites qui nous sont imposées, nous ne demandons qu'à aller plus loin si la loi de réciprocité est respectée. Ce qu'il faut, c'est créer en France, pour la Roumanie, des ressources en valeur qui conviennent une monnaie d'échange. Nous n'importons pas que des livres politiques, vos grands classiques, les encyclopédies, les romantiques, Balzac, Stendhal, sont bien connus chez nous. Demandez donc à l'Institut des Relations culturelles combien d'exemplaires de Molière, par exemple, ou du «Rouge et le Noir» ont été vendus avant la guerre et depuis la Libération, et vous verrez si notre fréquentation de la culture française est en régression. Si c'est d'argent et de droits d'auteur qu'il s'agit, je vous ai déjà répondu; si c'est d'influence intellectuelle, n'êtes-vous pas plus

intéressés par la vente de centaines de mille de volumes de Molière ou Balzac que par une importation de livres qui ne se vendront pas?

Moi - Pourquoi poser en principe qu'ils ne se vendront pas? Votre raisonnement a pour inconvénient de faire mourir notre littérature il y a un siècle. Moi je crois qu'elle vit encore et qu'elle se porte bien. M. le Président du conseil a parlé tout à l'heure des idées progressistes qui sont nés en France et je l'en remercie, mais ces idées ne sont pas toujours venues d'écrivains progressistes. Il s'agit de penser juste et ce n'est pas le monopole d'un parti. Pour les rapports avec le présent j'ai un ami qui dirige l'Institut Français de Budapest, un accord a donc été trouvé. Pourquoi n'y-a-t-il pas d'Institut Français ici où les traditions communes sont beaucoup plus fortes et plus vivaces?

Constantinescu - Laissez-moi vous raconter un souvenir personnel. Dans les années 1935-36-37, un groupe d'étudiants a créé une Association des jeunes amitiés franco-roumaines dont je faisais partie. Nous sommes allés voir le directeur de l'Institut Français, M. Dupront (Alphonse Dupront, directorul Institutului Francez din Bucuresti între 1932-1940 - nota O.B.), pour lui exposer nos buts qui étaient de rapprocher les liens de la Roumanie avec la France nouvelle, celle du Front Populaire. Quand il a compris que nous étions des gens de gauche et qu'il n'y avait pas de gardes de fer parmi nous, il a répondu que notre association ne l'intéressait pas. Il a fait plus, reprenant notre idée de multiplier les contacts, il a envoyé en France des étudiants, prenant bien garde qu'il n'y ait aucun homme de gauche parmi eux. Nous avons attiré l'attention de M. Dupront sur les liens étroits de la Garde de Fer avec l'hitlérisme et sur le peu de chance qu'il avait de faire des amis de la France avec de tels ambassadeurs. Rien n'y a fait.

Moi - C'était il y a vingt ans.

Constantinescu - Depuis l'Institut a servi à camoufler de petites intrigues, sans importance, mais aussi sans intérêt. J'ai milité pour l'amitié franco-roumaine et je le fais encore mais non sur la base de la méfiance et de l'intrigue. Nous sommes pour des relations fondées sur des idées progressistes. Chacun prend d'un pays ce qui lui plaît le mieux.

Stoica - Voici un autre exemple. Il n'est pas fondé sur des idées progressistes et la négociation ne s'en trouve pas facilitée. Nous avons fait des offres à la France pour construire un émetteur de télévision, les conditions techniques de notre pays sont assez voisines des vôtres, vos ingénieurs nous intéressent; une équipe est venue examiner la question et nous nous sommes mis d'accord sur les conditions techniques et financières. Ce n'est pas un opération politique et ce serait pour vous une bonne affaire; non seulement à cause des travaux d'installation mais parce que nous achèterions forcément vos postes aussi. La mission remonte au mois d'octobre, depuis votre gouvernement ne donne plus signe de vie. Pourquoi?

Constantinescu - Ce n'est pas nous qui fermons les portes. Pourquoi ne nous envoyez-vous pas des hommes de science, des touristes...

Moi - Pour les hommes de science, je crois que c'est en bonne voie. Pour les touristes, je saute sur l'occasion. Ayant parcouru votre pays, j'en ai entrevu la beauté et l'agrément et je suis sûr que beaucoup de Français seraient ravis de venir chez vous mais pour que l'échange soit valable il faudrait aussi que vous laissiez des touristes roumains visiter la France.

Stoica - Je suis tout à fait d'accord.

Moi - Cette dernière phrase est très importante, M. le Président, parce c'est sur elle que butent souvent nos rapports. Ayant voyagé chez vous et dans d'autres démocraties populaires, j'ai expérimenté le fonctionnement du rideau de fer et je sais que volontiers vous nous accueillez et admirablement. C'est la sortie des vôtres qui pose des problèmes. M. Constantinescu a évoqué la reciprocité, je crois que là aussi elle jouerait utilement.

Constantinescu - Je suis d'accord aussi mais à la condition que les choses soient bien claires entre nous. Le président vous a dit que, depuis 10 ans, la situation avait changé: il faut en prendre

conscience de ce que cela veut dire. Les anciennes relations de la France et de la Roumanie étaient étroites mais impliquaient une certaine idée de dépendance non seulement parce que la France considérait la Roumanie comme un petit pays qui avait tout à apprendre, mais aussi parce que les ouvriers roumains ont beaucoup travaillé pour enrichir des capitalistes français. Cela ne peut plus être et le peuple roumain est devenu extrêmement susceptible sur le chapitre de l'indépendance, de la réciprocité et de la non-immixtion.

Stoica – Si les Français veulent bien comprendre que les ressources matérielles doivent être à la disposition de la nation et non servir de gages au capital étranger, si cette situation là est bien claire, nos rapports peuvent être faciles et amicaux.

Constantinescu – D'autant plus que nous ne demandons qu'à prendre en considération les intérêts étrangers. Il faut tenir compte cependant du fait que ces capitaux ont déjà été largement rémunérés dans le passé et qu'il ne serait pas juste de considérer les investissements comme non amortis. Il faut mettre un peu de raison dans les discussions.

Stoica – Pour illustrer cette nécessité de comprendre la réalité, je vous cite le cas d'un fermier américain, anticomuniste mais qui voulait voir par lui-même. Il a eu beaucoup de mal à obtenir son visa de sortie mais enfin il est venu. Nous lui avons tout fait voir et quand il est rentré dans son pays il a écrit dans les journaux que le gouvernement des Etats-Unis ne comprenait rien au problème roumain et que la conduite des chefs et du peuple roumains et leur vigilance étaient tout à fait justifiées.

Constantinescu – Il faut se connaître!

Moi – Mais le fermier américain a trouvé un journal pour publier ses articles contre le gouvernement?

Stoica – Ce n'est pas là-dessus que j'insiste.

Moi – C'est en quoi nous différons.

Constantinescu – Puisque vous parlez d'échanges d'idées, voulez-vous me dire quels sont les auteurs roumains qui sont traduits en français? Je ne parle pas des modernes, vous pourrez dire qu'ils sont communistes et que vous n'avez pas plus de raison d'accueillir des écrivains communistes chez vous que nous n'accueillons des écrivains anticomunistes...

Moi – Je vous demande pardon! Ehrenbourg est sûrement plus à son aise à Paris que ne le serait Mauriac à Moscou!

Constantinescu – Seulement Mauriac ne va pas à Moscou tandis qu'Ehrenbourg va à Paris. Mais moi, je parle des classiques, faites la balance du français traduit en roumain et du roumain traduit en français et vous verrez à qui la balance est favorable.

Moi – Il n'y a aucune comparaison ni en nombre, ni en durée.

Constantinescu – Même en tenant compte des proportions, que connaît-on d'Eminescu, de Caragiale, de Reboreanu, de Sadoveanu, par exemple, pour ne prendre que les plus grands. Autant dire rien. En peinture, c'est la même chose, vous nous ignorez complètement. En musique, vous connaissez Enesco parce qu'il a vécu en France. Or, il y a beaucoup à connaître chez nous, vous avez pu vous en rendre compte, la culture roumaine a de quoi se montrer. Sans se comparer à de vieilles et hautes cultures comme la vôtre, elle existe. L'amitié doit être un échange et elle peut l'être, voilà ce que je veux vous montrer. Et pour conclure cet entretien, je vous demande de penser à ceci, qui vous fera voir que notre amitié pour la France ne reste pas inactive: dans le présent gouvernement roumain il y a trois ministres qui ont combattu, les armes à la main, pour la libération de la France et cela a bien autant de valeur n'est-ce pas, qu'un réfugié qui travaille à déconsidérer et à ruiner sa patrie.

Bucarest, le 30 janvier 1956

Archives du Ministère des Affaires Etrangères, Z Europe 1944-1960, Roumanie 135

INTERVIEWS WITH ROMANIAN LEADERS IN 1956.
NEW FRENCH DIPLOMATIC DOCUMENTS

Abstract

In the '50s, after the first timid signs of democratization in the Soviet bloc, the great Western powers redoubled their contacts with these countries with a view to adjust their policy according to their evolution.

At the end of January 1956, the French playwright Jean de Beer visited Bucharest and met here with Romanian leaders including: Petru Groza, Chivu Stoica, Miron Constantinescu. The author publishes Jean de Beer's report drawn up on the occasion, showing that the Romanian authorities employed the reputation of the playwright deliberately in order to whiten their reputation abroad.

PROBLEMA BILATERALĂ A APROVIZIONĂRII GRUPULUI DE ARMATE „UCRAINĂ DE SUD”, APRILIE–AUGUST 1944

KLAUS SCHÖNHERR

În martie 1944 operațiunile militare au ajuns pe teritoriul românesc, trupele sovietice traversând Nistrul și pătrunzând în nordul Basarabiei. Cursul evenimentelor a început a contura o inevitabilă catastrofă, ale cărei proporții nu fuseseră anticipate nici de România, nici de Germania. Ocuparea acestui teritoriu românesc de către Armata Roșie a avut consecințe în planul politicii interne a regatului și, desigur, în plan economic. În aceste circumstanțe, România a fost confruntată cu dificultatea aprovizionării, din resurse agrare limitate, nu numai a propriei populații, ci și a efectivelor Grupului de Armate „Ucraina de Sud”.

DESFĂȘURAREA EVENIMENTELOR PE FRONTUL DE EST DIN IARNA ANULUI 1943 PÂNĂ ÎN PRIMĂVARA ANULUI 1944

Evenimentele militare și politice din anul 1943 au marcat sfârșitul hegemoniei Germaniei în Europa.

După gravele înfrângeri de la Stalingrad și din Africa de Nord, ale căror consecințe au fost amplificate și de efectele ieșirii Italiei din alianță, puterile Axei s-au văzut obligate să intre în defensivă, ulterior nemaiavând capacitatea recuceririi teatrelor de război pierdute. Deși conducerea militară și politică a Germaniei a început să angajeze toate resursele economice și umane pentru a-și menține dominația pe continentul european, a trebuit să bată, totuși, în retragere în fața superiorității adversarului.

Hitler a rămas, cu toate acestea, ferm în hotărârea lui de a continua conflictul armat și în 1944.

În cursul anului 1943 trupele Wehrmacht-ului au fost constrânse la o mișcare mereu defensivă, de pe Don și din Caucaz, ajungând pe Nipru, pentru ca în decembrie 1943 să se afle în fața unui impact decisiv: ofensiva de iarnă a trupelor sovietice. Concentrându-și forța atacului pe flancurile frontului, Armata Roșie a izbutit să învingă trupele inamice din sectorul nordic, pe linia Narva–lacul Peipus–Pleskau–Opočka. Pierderi și mai mari au suferit puterile Axei în Ucraina.

Abia după trei luni frontul germano-român ajunge să se stabilizeze, sprijinindu-se pe latura estică a Carpaților, de la Colomeea (Kolomyja) urmând cursul Nistrului, în timp ce Armata a 17-a germană fusese izolată de către armata sovietică în Peninsula Crimeea, încă din octombrie 1943.

Grupul de Armate „Sud”, care în aprilie 1944 a primit denumirea Grupul de Armate „Ucraina de Nord”, nu a putut respinge, la rându-i, ofensiva sovietică, astfel că s-a văzut nevoit să ia poziție la sud de Pripyat, pe linia Nipru–Tarnopol–Colomeea (Kalomyja).

În timp ce Wehrmacht-ul și aliații săi au suferit grave înfrângeri atât în flancul nordic, cât și în cel sudic al Frontului de Est, aflat în subordinea Înaltului Comandament al Trupelor de Uscăt (Oberkommando des Heeres – OKH)¹, Grupul de Armate „Centru” a reușit să-și mențină pozițiile ocupate încă din decembrie 1943. Numai în partea sudică a dispozitivului acestuia s-au resimțit efectele impactului cu trupele inamice. Mișcarea de ocolire înspre vest executată de Grupul de Armate „Sud” a determinat abandonarea liniei Niprului, la nord de Rogacev, și reluarea pozițiilor în flancul stâng, de-a lungul râului Pripyat, până la Pinsk.

În aprilie 1944 întregul front de est s-a stabilizat, ca urmare a încetării ofensivei Armatei Roșii, care își epuizase resursele materiale și umane, în timp ce lungimea căilor de aprovizionare făcea imposibilă refacerea din mers. Această relativă liniște a durat până la mijlocul lunii iunie, când forțele armate sovietice au declanșat ofensiva de vară, în cursul căreia și linia de apărare germană asigurată de Grupul de Armate „Centru” s-a prăbușit².

DESFĂȘURAREA EVENIMENTELOR ÎN DISPOZITIVUL GRUPULUI DE ARMATE „UCRAINĂ DE SUD”, ÎNCEPÂND DIN APRILIE 1944

La 5 aprilie 1944, în timpul desfășurării operațiunilor militare, Hitler a transmis ordinul de reorganizare a ambelor grupuri de armate angajate în flancul sudic al Frontului de Est³. Grupul de Armate „Ucraina de Sud”, format din Grupul de Armate „A”, având în subordine trupe române și germane, a fost angajat în apărare, pentru o scurtă perioadă, pe linia Colomeea (Kolomyja), pe Prut, până la Iași, iar de acolo, ocolind până la Tiligul, pe cursul râului, până la Marea Neagră.

¹ Operațiunile militare în campania împotriva Uniunii Sovietice au fost conduse de către Înaltul Comandament al Trupelor de Uscăt (Oberkommando des Heeres: OKH), în timp ce Comandamentul Suprem al Armatei (Oberkommando der Wehrmacht: OKW), a condus operațiunile pe toate celelalte teatre de război.

² Alfred Philippi, Ferdinand Heim, *Der Feldzug gegen Sowjetrussland 1941–1945*. Stuttgart. 1962, p. 230–244.

³ Fond Grupul de Armată „A”/ „Ucraina de Sud”, Secția 1. Jurnal de operații nr. 3, vol. 7 (01.04.1944 – 30.04.1944), f. 33; Arhiva Militară Federală (în continuare BA-MA) Freiburg, semnatura: RH 19 V/26, fol. 34.

Încă la 2 aprilie 1944, Hitler dăduse ordinul de operații nr. 7, prin care cerea grupului de armate aflat în plină reorganizare să mențină cu orice preț linia frontului ce se desfășura de-a lungul Nistrului, în amonte, până la nord-vest de Chișinău–Iași–Târgu Neamț–estul Carpaților (zona Târgu Neamț–Colomeea)⁴. Pentru îndeplinirea acestei misiuni, Hitler l-a numit în funcția de comandant al grupului de armate pe loialul și severul general-colonel Ferdinand Schörner. Noul comandant trebuia să mențină pozițiile de apărare din nord-estul României și din Basarabia și să împiedice cucerirea Peninsulei Crimeea de către trupele inamice. Din punctul de vedere al lui Hitler, portul Odessa trebuia păstrat nu numai pentru importanța lui strategică, fiind vital pentru aprovizionarea Crimeei, dar și din considerente politice. Nici general-colonelul Ferdinand Schörner nu a putut opri, însă, imediat ofensiva sovietică. Nevoit, la începutul lui aprilie, să cedeze linia de apărare de pe râul Tiligul și să se retragă pe Nistru, Grupul de Armate „Ucraina de Sud” a pierdut Odessa.

La 8 aprilie, Armata Roșie a declanșat marea ofensivă din Crimeea pentru a elibera peninsula de ocupanți. Armata a 17-a, formată din unități române și germane, nu a putut rezista masivului atac sovietic, astfel încât puterile Axei, după lupte ce-au însemnat pierderi extrem de grele, au fost nevoie, la 13 mai 1944, să abandoneze peninsula⁵.

Până la mijlocul lunii aprilie, Grupul de Armate „Ucraina de Sud” reușise să reziste ofensivei rusești atât în Basarabia, cât și în nordul Bucovinei. General-colonelul Schörner, căruia îi erau subordonate Grupul de Armate „Dumitrescu” (Armata a 6-a germană și Armata a 3-a română) și Grupul de Armate „Wöhler” (Armata a 8-a germană și Armata a 4-a română), a avut răgazul să refacă unitățile decimate și epiuizate de luptă. În același timp, a ordonat întărirea liniei frontului de-a lungul Nistrului până la nord de Chișinău și, de acolo, înspre vest, până la marginea estică a Carpaților, în sectorul Târgu Neamț⁶.

Când Armata Roșie a declanșat operațiunile din martie, în nordul Basarabiei, și în aprilie 1944, pe Nistru, Grupul de Armate „Ucraina de Sud” avea în structura sa 17 divizii germane și 23 de divizii române deja considerabil afectate atât în privința disponibilului material, cât și al celui uman, adăugându-li-se acestor unități și 26 de formațiuni divizionale ale Wehrmacht-ului.

⁴ Walter Hubatsch, *Hitlers Weisungen für die Kriegsführung 1939–1945. Dokumente des Oberkommandos der Wehrmacht*, ediția a doua, revăzută și completată. Koblenz, 1983, p. 250–252; Grupul de Armată „A”/„Ucraina de Sud”, Secția I. Jurnal de operații nr. 3. vol. 7, p. 12: BA-MA. RH 19 V/26. fol. 13f.

⁵ Grupul de Armată „A”/„Ucraina de Sud”. Secția I. Jurnal de operații, nr. 3. vol. 7 (01.04.1944 – 30.04.1944) și vol. 8 (10.05.1944 – 31.05.1944): BA-MA. RH 19 V/26. fol. 56–284: RH 19 V/27, fol. 3 – 123.

⁶ Philippi, Heim, *op.cit.*, p. 238–244, 257; Alesandru Duțu. *A Difficult Situation on the Moldavian Front*, în *Romania in World War II 1941–1945*, volum editat de Institutul pentru Studii de Strategie și Istorie Militară, București. 1977. p 180–183.

După încheierea ofensivei sovietice de iarnă, la sfârșitul lui martie 1944, general-colonelul Ferdinand Schörner s-a aflat în fața unei sarcini de prim ordin, respectiv completarea efectivelor materiale și umane ale unităților, pentru refacerea capacitatei de luptă a Grupului de Armate „Ucraina de Sud”. Până la mijlocul lunii iunie, general-colonelul Schörner a reușit să-și asigure efectivul a 22 de divizii române și a 33 de divizii germane, dintre care 8 divizii de tancuri și 2 divizii de infanterie motorizată⁷, absolut necesare pentru apărarea eficientă a pozițiilor dintre Nistru și Carpați, cărora li s-au alăturat și 4 brigăzi române de vânători de munte. La șapte dintre detașamentele divizionale acțiunea de completare a efectivelor nu fusese totuși încheiată.

Dar, în afară de aceasta, se punea și problema stringentă a aprovizionării cu alimente a unităților pentru o mai îndelungată perioadă de timp.

Avându-se în vedere situația politică și militară, imperativul aprovizionării flancului sudic al Frontului de Est nu putea fi îndeplinit numai de către Wehrmacht și de către autoritățile germane, ci se impunea, în rezolvarea acestei probleme, intervenția fără rezerve a aliatului român. Numai strânsa colaborare a celor doi parteneri putea asigura îndeplinirea corespunzătoare a acestei misiuni.

APROVIZIONAREA GRUPULUI DE ARMATE „UCRAINĂ DE SUD” ÎNCEPÂND DIN APRILIE 1944

Luptele din vara și toamna lui 1943 de pe Frontul de Est au demonstrat că Wehrmacht-ul și aliații săi se aflau în fața unei redutabile forțe sovietice.

Din august până la sfârșitul lui octombrie 1943, în mișcarea de retragere a puterilor Axei, frontul s-a deplasat de la Mius și de la capul de pod Kuban, înspre vest, până la Nistru, drept care Grupul de Armate „A” s-a văzut obligat să-și disloce compartimentul de logistică în partea estică a României.

Din motive politice, mareșalul Antonescu respinsese, la sfârșitul anului 1943, ideea staționării trupelor germane de completare pe teritoriul românesc. Totuși Serviciul Încartiruire al Grupului de Armate „A” și-a întocmit planurile, luând în calcul posibilitatea cazării a 120 000 de soldați ai Wehrmacht-ului pe teritoriul statului aliat. Această anticipare a constituit baza pregătirii logistice a Grupului de Armate „A”, care, de la începutul anului 1944, a fost pus în situația reală de a-și sprijini proiectele de aprovizionare cu alimente pe colaborarea cu aliatul român. Mai mult chiar, consecințele ofensivei rusești de iarnă au demonstrat în scurt timp că evenimentele evoluaseră într-o notă mult mai gravă decât cea anticipată de planurile logistice întocmite și măsurile preventive luate⁸.

⁷ Numărul diviziilor aflate în organigrama Grupului de Armătă „Ucraina de Sud” are drept bază informațiile conținute în *Die geheimen Tagesberichte der Deutschen Wehrmachtführung im Zweiten Weltkrieg 1939–1945*, editate de către K. Mehnert, vol. 10, Osnabrück, 1985, p. 497–507.

⁸ Fond Grupul de Armătă „Ucraina de Sud”, Secția IV, Oberquartiermeister, anexe la Jurnalul de operații (01.07.1944–30.09.1944), vol. 6. Negocii economice cu România privind aprovizionarea Grupului de Armătă „Ucraina de Sud” în aprilie–august 1944; BA-MA, RH 19 V/88, fol. 29.

La sfârșitul lunii martie 1944 se aflau dislocați în nord-estul României și în Peninsula Crimeea 950 000 de oameni ai Grupului de Armate „A”. Această situație a impus o nouă planificare și organizare a aprovizionării cu alimente. Gravitatea problemei a fost amplificată și de pierderea depozitelor de materiale din partea estică a Nistrului, pentru deficitul astfel creat fiind necesare urgente măsuri compensatorii.

În aceste circumstanțe, continuarea luptei de către Grupul de Armate „Ucraina de Sud” presupunea o strânsă colaborare cu partenerul român. Luând în considerare factorii de infrastructură, problemele tehnice de transport și, nu în ultimul rând, pe cele economice, devinea evident că Germania nu putea realiza singură completarea cu personal și material a trupelor aflate în nord-estul României și în Peninsula Crimeea.

În urma pierderilor suferite în cursul luptelor din iarna 1943/1944, Grupul de Armate „Ucraina de Sud” a trebuit să acopere nu numai necesarul curent de materiale, ci să asigure și o promptă completare a efectivelor unităților din subordine. Planificarea întocmită după începutul lunii aprilie de către comandament evidenția că, pentru asigurarea unei aprovizionări minime, necesarul zilnic presupunea cel puțin 1 300 tone de alimente și 2 200 tone de nutreț și de furaje. Pentru transportarea acestor cantități de materiale din Germania în zona de operații din România ar fi fost necesare 30 de trenuri de marfă pe zi. Pe de altă parte, condițiile tehnice ale căilor ferate din Romania, determinate de factori geografici în primul rând, nu permiteau executarea a mai mult de 15 transporturi zilnice spre sudul Frontului de Est și aceasta însemna să se asigure doar jumătate din consumul zilnic minim al efectivelor aflate în Moldova.

De menționat că acest plan de transport nu viza și aprovizionarea cu armament și muniție și nici deplasarea trupelor de completare, ci exclusiv asigurarea cu alimente și materiale de întreținere⁹.

În această situație, atât conducerea politică, cât și conducerea militară de la Berlin s-au arătat dispuse să asigure cu echipament de război nu numai unitățile germane, ci și unitățile române din organizarea Grupului de Armate „Ucraina de Sud”, așteptând ca Bucureștiul, în fața acestei oferte, să-și asume aprovizionarea cu alimente și furaje. Berlinul a presupus că guvernul român va fi de acord să acopere necesarul în alimente ușor alterabile cel puțin pentru unitățile Wehrmacht-ului angajate pe frontul din Moldova și de pe Nistru¹⁰.

În ciuda tratativelor intense, desfășurate mai întâi la nivel militar, iar mai târziu la nivel diplomatic, partea germană nu a obținut rezultatele scontate în încercarea de a-și convinge aliatul că dificultățile de aprovizionare ivite în circumstanțele create de deplasarea frontului pot fi surmontate numai printr-o puternică intervenție a părții române.

⁹ BA-MA, RH 19 V/88, fol. 136.

¹⁰ Akten zur deutschen Auswärtigen Politik 1918–1945. Aus dem Archiv des Auswärtigen Amtes seria E 1941–1945. în 8 volume, Gottingen. 1969–1979, vol. 8, dosar 6, p. 11–14.

Întrucât Înaltul Comandament German (Oberkommando der Wehrmacht – OKW) interzise sătăcirea, cât și rechiziționarea de alimente pe teritoriul statului aliat și prieten, unitățile germane se aflau în imposibilitatea de a-și procura prin mijloace proprii materialele necesare. Desigur, directiva OKW-ului nu a fost urmată de toate unitățile, situația disperată determinând pe unii comandanți să achiziționeze alimente de la întreprinderi aflate chiar în zona de staționare.

În primăvara lui 1944, când anumite zone ale frontului n-au putut fi aprovizionate, soldații angajați în misiuni de apărare au primit, pentru un timp, rații de pâine reduse la 150 g pe zi¹¹. Dar reducerea porților a devenit obligatorie și pentru alte produse alimentare.

În circumstanțele dificultăților generate de condițiile de război, regatul român a livrat Grupului de Armate „Ucraina de Sud” considerabile cantități de alimente.

Prezentând situația aprovizionării trupelor atât Misiunii Militare germane din România, cât și șefului delegației germane aflate la negocierile economice bilaterale, intendentul superior al grupului de armate, în ciuda ușoarei dramatizări, a trebuit să recunoască faptul că, de la sfârșitul lui martie până la sfârșitul lui iunie 1944, România livrase Grupului de Armate „Ucraina de Sud” aproximativ 28 000 tone cereale de panificație și făină, 12 000 tone de cartofi, 8 000 tone carne, precum și 2, 3 milioane litri de vin și 2 milioane litri de bere. și încă în această listă nu fuseseră cuprinse și livrările de alimente făcute de partenerul român direct către Misiunea Militară germană în România, livrări care, parțial, au fost dirijate tot către Grupul de Armate „Ucraina de Sud”¹².

Deși cantitățile de alimente puse la dispoziție reprezentau necesarul calculat pentru două luni, s-au dovedit totuși a fi insuficiente pentru aprovizionarea tuturor unităților de pe flancul sudic al Frontului de Est, chiar și în condițiile în care, din martie până în august 1944, numărul efectivelor scăzuse, ajungând de la 950 000 de oameni la aproximativ 800 000.

Până la 20.08.1944, deși fuseseră purtate îndelungate negocieri, nu s-a ajuns totuși la soluționarea reciproc convenabilă a crizei aprovizionării cu alimente a Grupului de Armate „Ucraina de Sud”, criză ce dobândise deja caracter simptomatic.

NEGOCIERI CU AUTORITĂȚILE ROMÂNE DE STAT ȘI MILITARE

Când, în primăvara lui 1944, au început să se facă resimțite greutățile de aprovizionare a Grupului de Armate „Ucraina de Sud”, dislocat în estul României, greutăți amplificate mai ales de pierderea depozitelor de materiale din Basarabia. s-a impus, desigur, rezolvarea urgentă a acestei situații.

¹¹ BA-MA, RH 19 V/88, fol. 29.

¹² BA-MA, RH 19 V/88, fol. 115.

Încă în decembrie 1943, cu prilejul ofensivei rusești de la Bug, șeful Misiunii Militare germane, generalul Hansen, a solicitat Statului Major General de la București „să ia în calcul posibilitatea dislocării în România a două armate germane de completare”¹³. Planificarea, ce implica aprovizionarea, încartiruirea și echiparea pe baza unor plăți efectuate în monedă națională, presupunea asigurarea materială a trupelor Wehrmacht-ului printr-un sistem de „bonuri cu plată”.

Conducerea militară a României s-a arătat pregătită să aprovizioneze trupele germane în funcție de excedentul înregistrat în urma asigurării cu produse agrare a populației. Predările de materiale urmău a fi decontate în sistemul convenit de conturi clearing sau prin livrări anticipate. Deja în luna martie Grupul de Armată „A” se afla pe teritoriul României. În această situație, la începutul lunii aprilie, Statul Major al Wehrmacht-ului l-a trimis la București pe colonelul Poleck, pentru ca, împreună cu reprezentanții Statului Major General român, să ajungă la un acord în privința modului de aprovizionare a efectivelor staționate în teritoriu. Ambele părți au convenit ca problema să fie rezolvată pe baza planificărilor întocmite de specialiști români, hotărâre pe care au validat-o printr-un protocol bilateral semnat la 9 aprilie 1944¹⁴.

Întrucât încheierea ofensivei sovietice de iarnă a ridicat numărul soldaților germani și al altor membri ai Wehrmacht-ului de pe teritoriul Moldovei la cifra aproximativă de 730 000 de oameni¹⁵, planificarea de la sfârșitul anului 1943 referitoare la întreținerea efectivelor a devenit inoperantă, în noile circumstanțe fiind simțită nevoie unor mai mari sume în lei pentru plata soldelor și pentru procurarea materialelor de întreținere. Dar suprasolicitarea bugetului țării ar fi condus la căderea valorii monedei naționale. Pentru evitarea acestui efect, colonelul Poleck a propus ca numai 30% din solda militarilor germani să fie plătită în lei. În felul acesta, necesarul lunar în monedă românească al Wehrmacht-ului a fost redus de la 12 la 3 miliarde de lei.

Solicitările germane au fost satisfăcute de guvernul Antonescu abia în mai 1944, după îndelungate negocieri.

În problema aprovizionării cu alimente, reprezentanții ambelor state majore generale au fost de acord ca livrările și serviciile românești să fie achitate de către autoritățile Wehrmacht-ului prin sistemul „bon cu plată”. Aceasta însemna ca o parte a livrărilor românești de alimente să fie calculată la cotele de export stabilite

¹³ *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab) 1940–1945*, editat de Percy E. Schramm, vol. VI/1, Frankfurt/Main, 1961, p. 760.

¹⁴ Protocolul germano-român din 09.04.1944, privind aprovizionarea, dislocarea și încartiruirea unităților armate germane pe teritoriul României; Arhiva Ministerului Apărării Naționale (în continuare Arh. M.Ap.N.) București. Fond 948, Marele Stat Major. Sec. 7, dosar 530.

¹⁵ La sfârșitul lunii aprilie 1944 Grupul de Armată „Ucraina de Sud” avea un efectiv de 898 500 de oameni, dintre care 82 000 erau soldați români, iar alii 84 000 (Armata a 17-a germană) se aflau în Peninsula Crimeea. Fond Grupul de Armată „Ucraina de Sud”, Secția IV, 26.04.1944: BA-MA, RH 19 V/88, fol. 19.

contractual în luna februarie, iar restul să fie achitat în sistemul de conturi clearing. Măsurile convenite de reprezentanții celor două state majore au avut valabilitate numai până la sfârșitul lunii aprilie.

Soluția negociată de militari pentru această criză de aprovisionare a avut drept efect prefigurarea unei grave căderi a economiei naționale românești, pentru evitarea căreia nu se întrevedea nici un mecanism practic, eficient.

În consecință, la sfârșitul lui aprilie, conducerea politică de la București a interzis aplicarea în continuare a acestui sistem de plăți. Pentru că livrările de produse agricole prevăzute prin Acordul economic din 9 februarie 1944 deveniseră, în noile circumstanțe, insuficiente, Berlinul s-a văzut obligat să reia negocierile cu statul aliat.

De această dată contactele au avut loc numai la nivel diplomatic, întrucât la sfârșitul lui aprilie guvernul Antonescu interzise ministerelor de resort negocierile directe, fie cu reprezentanți ai Grupului de Armate „Ucraina de Sud”, fie cu reprezentanți ai Misiunii Militare germane. Punctul de plecare al acestei runde de con vorbiri începute la București, în luna mai, a fost cererea general-colonelului Schörner de a se asigura o parte a necesarului de alimente prin suplimentarea livrărilor de către partenerul român. În cursul acestor negocieri, în ciuda situației militare disperate, ambele părți și-au susținut insistent pozițiile, motivate diferit atât din punct de vedere politic, cât și din punct de vedere economic. Divergențele de opinie în domeniul problemelor de economie politică se manifestaseră deja în cursul negocierilor comerciale de la Viena, din martie 1941¹⁶. În timp ce Germania își subordonase întreaga economie imperativelor războiului prin promovarea aşa-numitei „economii de apărare” (Wehrwirtschaft), guvernul Antonescu avea o orientare economică liberală, determinată, în principal, de eficiența întreprinzătorilor români și de politica monetară a Băncii Naționale. În special Banca Națională, în ciuda cheltuielilor militare crescânde, a încercat să mențină o cât mai scăzută rată a inflației, pentru a evita haosul politic pe care l-ar fi generat o creștere spectaculoasă a prețurilor. România, din motive politice, nici nu putea și nici nu voia să susțină o economie condiționată exclusiv de imperativele războiului, cum promova Germania.

Ministrul plenipotențiar german, Dr. Clodius, aflat la București din 23 aprilie 1944, a încercat la rându-i să limiteze efectele crizei de aprovisionare a Grupului de Armate „Ucraina de Sud”, prin aplicarea unor măsuri de urgență. El a dispus ca livrările de produse agrare, convenite prin Acordul comercial germano-român din 9 februarie 1944, să nu mai fie trimise în Germania, ci direct trupelor germane de pe frontul din Moldova¹⁷. Deși acordul comercial germano-român fusese ratificat abia la începutul lui februarie 1944, în circumstanțele unei progresive deteriorări a

¹⁶ Andreas Hillgruber, *Hitler, regele Carol și mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române 1938–1944*, București, 1994, p. 198.

¹⁷ BA-MA, RH 19 V/88, fol. 11.

situației de pe flancul sudic al Frontului de Est, conducerii politice și militare de la Berlin nu i-a rămas nimic altceva de întreprins decât solicitarea reluării negocierilor economice. Prin acest demers, Berlinul spera să poată crea un echilibru între acordurile comerciale și situația militară.

Primul pas de realizat, în contextul reluării convorbirilor, era acela de a aduce la unison divergența de interese dintre cele două state. Din perspectiva germană avea prioritate rezolvarea a două probleme.

Prima problemă consta în a convinge România să suplimenteze considerabil volumul livrărilor de produse agrare, încât criza aprovizionării Grupului de Armate „Ucraina de Sud” să fie prompt rezolvată și-n același timp să se creeze o bază certă de resurse pentru o perioadă mai îndelungată de timp.

A doua problemă cu statut de urgență consta în punerea la dispoziția trupelor germane, de către Banca Națională din București, a unei sume lunare de cel puțin 3 miliarde de lei, începând din luna mai. Această sumă era destinată pentru achitarea unei părți a soldelor în monedă națională, precum și pentru plata serviciilor solicitate de către compartimentul Încartiruire întreprinderilor, meseriașilor sau comercianților din teritoriul românesc. Dar satisfacerea acestor cereri ar fi împovărat grav economia românească ducând la consecințe cu implicații profunde. De aceea, Bucureștiul a evitat să-și dea prompt acceptul, astfel încât să împiedice manifestarea tensiunilor politice latente. Pierderea de teritoriu din iarna 1943/1944 avusese un impact specific asupra stării de spirit a populației, drept care, guvernul Antonescu s-a văzut obligat să ia decizii prudente, sesizând că o mare creștere a ratei inflației pe fondul unei situații economice, și aşa grav afectate, ar fi fost drumul sigur spre destabilizarea politică. Astfel că guvernul român a venit în întâmpinarea cererilor formulate de partenerul german în măsura în care acestea nu periclitau echilibrul politic și social al țării.

La reluarea convorbirilor, în mai 1944, Clodius se afla într-o situație dificilă, pentru că, pe de o parte, trebuia să determine acceptarea de către aliatul român a cererilor OKW-ului privind suplimentarea livrărilor de alimente, iar pe de alta avea de luat în considerare circumstanțele speciale în care se afla guvernul de la București. Apoi, partea germană pornea la aceste negocieri dintr-o poziție absolut dezavantajoasă, pentru că, din februarie până în mai 1944, ea însăși se aflase în imposibilitatea respectării prevederilor acordului comercial bilateral semnat la începutul anului.

În consecință, pentru guvernul Antonescu reluarea convorbirilor economică nu avea caracter de necesitate. Conducerea politică de la București aprecia acordul comercial din 9 februarie 1944 ca fiind compatibil cu imperativele general de evoluția situației militare, prevederile acestuia implicând deja livrări substanțiale de produse agrare și alimentare către Germania. De asemenea, guvernul României nu considera ca sferă a preocupărilor sale modul de repartizare a livrărilor de cat e conducerea germană, respectiv dacă alimentele erau destinate populației civile a

Reich-ului sau trupelor angajate pe Frontul de Est. Având în vedere și pierderile de teritoriu din iarna 1943/1944, în bună parte terenuri agricole, guvernul român a oferit o suplimentare parcimonioasă a livrărilor sale de alimente¹⁸.

Dar, pe lângă problemele de la București, Clodius a avut de întâmpinat dificultăți și în crearea unei unități de opinie la nivelul autoritaților germane, între conducerea politică și cea militară manifestându-se diferențe de fond în abordarea crizei de aprovizionare a Grupului de Armate „Ucraina de Sud”. Statul major al general-colonelului Schörner aprecia că „această situație dificilă, respectiv, greutățile în aprovizionare (...) se explică în parte prin faptul că există dorință ca România aliată, în numele bunei înțelegeri politice, să nu fie lezată prin solicitarea unui aport ce ar împovăra-o, aceasta însemnând, în fapt, subordonarea intereselor militare primatului politic”¹⁹. În acest sens, Hitler hotărâse ca asupra statului român să nu se exercite nici un fel de constrângeri. Comandantul Grupului de Armate „Ucraina de Sud”, neaderând la această poziție politică moderată, considera oportun ca, după părerea sa, incapabila administrație de la București să fie pusă sub control militar german, pentru că dificila problemă a aprovizionării trupelor angajate pe frontul din Moldova să-și afle rezolvarea. Militarii preconizau o economie, în special producția agricolă, orientată strict în funcție de necesitățile războiului, aşa cum se practica în Germania. Ei considerau că aceasta era singura modalitate prin care se putea asigura aprovizionarea optimă a trupelor²⁰.

Din cauza puternicei prezențe militare pe flancul sudic al Frontului de Est, România a trebuit să reacționeze extrem de diplomatic în fața pretențiilor aliatului său, pentru a nu se expune pericolului de a fi ocupată de trupele germane, aşa cum se întâmplase cu Ungaria la mijlocul lunii martie. În consecință, guvernul de la București a abordat tratativele economice din mai într-un mod extrem de dilatoriu; pentru explicarea problemelor de detaliu, partea germană a fost îndrumată să contacteze fiecare minister de resort, prin acest procedeu guvernul Antonescu intenționând să evite totuși întreruperea negocierilor.

Clodius a sesizat semnificația comportamentului partenerului român, dar, în situația în care Berlinul interzise exercitarea oricărei constrângeri asupra aliatului său, nu i-a rămas decât să accepte această atitudine.

Până la mijlocul lunii mai, negocierile n-au avut nici un rezultat, iar viitorul apropiat nu era mai promițător în privința concretizării solicitării revizuirii a Acordului comercial din 9 februarie 1944. Lipsa de perspectivă a tratativelor, linia politică promovată de către Hitler, prin care era exclusă intervenția militară, l-au determinat pe Clodius să abordeze modalități mai puțin directe de rezolvare a problemei aprovizionării trupelor germane din România. Eforturile ministrului au avut succes limitat, în măsura în care conducerea politică și militară română nu s-a

¹⁸ Jurnalul de operații al OKW-ului, p. 793f.

¹⁹ BA-MA, RH 19 V/88, fol. 43.

²⁰ BA-MA, RH 19 V/88, fol. 32–35.

putut sustrage total doleanțelor germane. Astfel, tergiversarea prin negocieri separate, ce a creat partenerului german impresia că se află în fața unui refuz voalat, a durat până la ieșirea României din alianță²¹.

REZULTATELE NEGOCIERILOR ȘI INFLUENȚA LOR ASUPRA GRUPULUI DE ARMATE „UCRAINĂ DE SUD”

Modul de desfășurare a con vorbirilor bilaterale a demonstrat că guvernul român, din motive politico-economice, nu dorea revizuirea acordului comercial existent. Ministrului plenipotențiar, în circumstanțele date, nu i-a rămas decât să se declare mulțumit în fața unor rezultate modeste.

Numai insistența părții germane, în numele statutului de aliat și al situației critice de pe front, a determinat obținerea unor succese de importanță secundară. Guvernul român a fost mai cooperant în domeniul finanțării trupelor germane. România a făcut un transfer de 812 milioane lei în luna martie și un altul de 973 milioane lei în luna aprilie, deși prin protocolul adițional al Acordului comercial din 9 februarie 1944 se convenise asupra efectuării unei plăți lunare de 1,6 miliarde lei, începând din februarie până în septembrie 1944²². După admiterea acordului economic, condițiile s-au schimbat, plățile din martie și din aprilie au avut loc la intervale neregulate, iar valorile au fost diferite.

Raportat la această situație, faptul că ministru plenipotențiar Clodius a izbutit transferarea a aproximativ 500 milioane lei, începând din luna mai, la intervale regulate de cinci zile, a însemnat un succes²³. Aceste plăți periodice au dat partenerului german posibilitatea elaborării unor planificări pe termen mai lung și au facilitat Wehrmacht-ului angajarea serviciilor întreprinderilor și atelierelor locale. Dar, în ciuda acestor măsuri, aprovizionarea suficientă a trupelor germane din România a rămas până la sfârșitul alianței un deziderat.

În primăvara și vara anului 1944, în circumstanțe deosebit de grave, România a suplimentat în limita posibilului livrările de alimente, cea mai mare parte a produselor fiind trimisă Grupului de Armate „Ucraina de Sud”.

La mijlocul lunii mai, subsecretarul de stat de la Ministerul Aprovizionării Armatei, generalul Arbore, a declarat că România era pregătită să trimită Wehrmacht-ului, în zona de operații din Moldova, 90 000 tone de cereale, 2 000 tone de carne, 30 000 tone de cartofi, iar legume – în cantități nelimitate. Oferta generalului l-a pus pe aliat într-o grea încurcătură, pentru că acoperirea financiară prin devize sau prin sistemul clearing era elementată contractual pentru livrarea

²¹ Jurnalul de operații al OKW-ului, p. 793, 795.

²² Protocol confidențial al sesiunii a XIV-a a comisiilor guvernamentale română și germană, din 9 februarie 1944, cap IV, cifra 59, Arh. M.Ap N., Fond 948. M.St.M., Sec. 7, dosar 1 477, f. 4.

²³ BA-MA. RH 19 V/88. fol. 152.

unor cantități limitate de alimente. Pe de altă parte, din considerente politice și economice, guvernul român nu-și putea permite să facă aceste livrări pe baza creditelor. În consecință, Germania neputând achiziționa cantitățile de alimente oferite, precaritatea aprovisionării Grupului de Armate „Ucraina de Sud” s-a menținut²⁴.

În luna iunie 1944, Statul Major General român a acceptat ca anumite suplimentări ale livrărilor de alimente, stabilite în urma negocierilor separate cu ministerele de resort, să fie primite de către Wehrmacht direct de la societățile comerciale de stat. Începând cu 28 iunie, decizia a intrat în vigoare. Si această încercare de salvare a situației a avut efecte parțiale, pentru că, pe de o parte, modul de achitare a mărfurilor nu a fost concret stabilit, iar pe de alta, pentru că întreprinderile de stat angajate nu dispuneau întotdeauna de cantitățile de alimente promise. Prin urmare, rezultatul, în general pozitiv al negocierilor, nu a putut lichida criza de aprovisionare cu alimente a Grupului de Armate „Ucraina de Sud”²⁵.

Partea germană, trecând peste obstacolele birocratice, a depus eforturi susținute, atât la nivelul Grupului de Armate „Ucraina de Sud”, cât și la cel al Misiunii Militare, pentru a se evita transformarea într-o catastrofă a periodicelor colapsuri în aprovisionare. Livrările neregulate de alimente, consecință a negocierilor separate cu ministerele de resort, au făcut imposibilă elaborarea unui plan unitar de aprovisionare și au periclitat, din punct de vedere logistic, unitățile angajate pe flancul sudic al Frontului de Est. Cu toate acestea, după cum remarcă la 12 august 1944 colonelul Schöne, intendentul superior al Grupului de Armate „Ucraina de Sud”, intervenția românească a acoperit necesarul stringent în alimente al trupelor. Chiar dacă negocierile au decurs anevoiești, faptul că s-a obținut transferarea de sume în monedă națională românească a contribuit, în esență, la ameliorarea aprovisionării unităților germane. Si tot în acest sens au avut efect și rezultatele negocierilor separate cu ministerele de resort, chiar dacă livrările făcute n-au acoperit întru totul cerințele partenerului german.

CONCLUZII

Purtarea unui război în cadrul unei alianțe înseamnă și disponibilitatea de a rezolva inerentele fricțiuni și probleme printr-o reciprocă înțelegere. Maxima are valabilitate doar dacă fiecare dintre părți este dispusă să-și subordoneze propriile interese țelului comun prin menținerea unui echilibru al compromisurilor. În ultimele luni ale alianței germano-române tocmai aceste premise au fost pierdute din vedere. După ce operațiunile militare au ajuns pe teritoriul românesc, între interesele celor doi parteneri de alianță nu au mai existat nici un fel de congruențe.

²⁴ BA-MA, RH 19 V/88, fol. 51.

²⁵ BA-MA, RH 19 V/88, fol. 95.

În timp ce Germania a continuat și în 1944 „războiul total”, subordonându-i toate compartimentele vieții de stat și private, România nu a fost pregătită să se angajeze în aceeași măsură. Atât timp cât operațiunile militare s-au desfășurat în afara teritoriului ei, acest factor a afectat abia sesizabil relațiile bilaterale. După ce forțele armate inamice au încălcat granițele statului, consecutiv evenimentului staționând pe teritoriul românesc și un întreg grup german de armate, aflat în retragere, această problemă a devenit acută.

Lipsa de unitate de vederi în privința modului de abordare a partenerului de alianță, ce a caracterizat atitudinea germană, a creat României posibilitatea de a-și promova propriile puncte de vedere. Poziția ezitantă, tergiversarea, abordarea dilatorie a cererilor germane au condus, în final, la atingerea scopului vizat de conducerea politică și militară de la București.

Din fericire pentru regat, spațiul de acțiune al militarilor și al diplomaților germani a fost într-atât restrâns de către Hitler, prin promovarea unei atitudini de protejare a economiei naționale românești, încât, în ciuda atitudinii reticente a Bucureștiului, a fost evitată soluția militară, de ocupare a țării.

Pe baza directivelor lui Hitler, problema stringentă a aprovizionării Grupului de Armate „Ucraina de Sud”, ce-ar fi trebuit abordată printr-un efort concentrat al aliaților, nu și-a găsit rezolvare.

În circumstanțele acestei divergențe de opinii au avut de suferit, în primul rând, soldații angajați pe frontul de pe Nistru și pe cel din Moldova.

ZUM BILATERALEN PROBLEM DER VERSORGUNG DER HEERESGRUPPE SÜDUKRAINE IN RUMÄNIEN, APRIL–AUGUST 1944

Zusammenfassung

Eine gemeinsame Kriegsführung erfordert von den Allianzpartnern auch die Bereitschaft Friktionen und Probleme im gegenseitigen Einvernehmen zu lösen. Diese Maxime kann nur dann gültig sein, wenn jede Seite bereit ist, die eigenen Interessen dem gemeinsamen Ziel in ausgewogenen Kompromissen unterzuordnen. Aber gerade diese Prämissen lagen in den letzten Monaten der deutsch-rumänischen Allianz nicht mehr vor.

Besonders deutlich zeigte sich das Phänomen bei der Versorgung der Heeresgruppe Südukraine im Frühjahr und Sommer 1944 in Rumänien. Denn während dieser Zeit mußten sowohl mehr als 700 000 Soldaten der deutschen Streitkräfte verpflegt als auch die gesamte Heeresgruppe mit Kriegsgerät und Munition versorgt werden. Da das Deutsche Reich aus infrastrukturellen und verkehrstechnischen Gründen dazu nur bedingt in der Lage war, hoffte Berlin, daß Bukarest über die handelspolitischen Vereinbarungen vom 9. Februar 1944 hinaus

der Heeresgruppe Nahrungsmittel bereitstellen würde. Die innenpolitische und ökonomische Situation Rumäniens veranlaßte die Regierung des Karpatenstaates, die deutschen Forderungen dilatorisch zu behandeln. In langwierigen Verhandlungen auf zivil-diplomatischer sowie fachministerieller Ebene versuchte sich Bukarest, der Erfüllung dieser Wünsche so zu entzicken, daß sein Verhalten zu keinem bilateralen Eklat führte. Diese politische Zielsetzung, die eine Gratwanderung zwischen Verweigerung und sukzessiven Zugeständnissen war, verließ deshalb ohne negative Konsequenzen für das Königreich, weil Hitler in seinen bilateralen Leitlinien jeglichen Druck auf das verbündete Land untersagt hatte. Obwohl die Diskrepanzen bei der Unterstützung der Heeresgruppe Südukraine mit Nahrungsmitteln als ein generelles Problem der bilateralen Beziehungen im Sommer 1944 evident zu Tage traten, kann dennoch beobachtet werden, daß das Königreich bemüht war, den deutschen Forderungen soweit entgegenzukommen, wie es mit den politischen sowie ökonomischen Vorstellungen und Möglichkeiten der Regierung Antonescu vereinbar war.

NICOLAE IORGA ȘI CONTEMPORANII SĂI

NICOLAE IORGA ȘI RELAȚIILE ROMÂNO-FRANCEZE PÂNĂ ÎN ANUL 1920

NICOLAE LIU

Trăim o epocă de redefinire a valorilor perene ale spiritualității noastre și, concomitent, de reevaluare a relațiilor internaționale, conjugate la cele trei timpuri: trecut, prezent, viitor.

Printre personalitățile de primă mărime din Pantheonul culturii românești, al căror nume se cuvine asociat strănerii pe multiple planuri a legăturilor româno-franceze din secolul care se încheie, Nicolae Iorga s-a distins printr-un rol major, dar aparte.

Aparte, fiindcă numele profesorului Iorga nu poate fi disociat de răsunătoarea mișcare studențească din martie 1906, îndreptată împotriva utilizării excesive a limbii străine în detrimentul limbii naționale.

Major, deoarece admirăția sa față de „marea civilizație franceză”, cum o caracteriza el însuși în mijlocul evenimentelor amintite, a rămas în fond nezdruncinată, francofonia a reprezentat principalul vehicul al vastei sale opere în lume, iar prin activitatea sa polivalentă pe plan științific, cultural și politic, a impulsionat în ansamblu, ca puțini alții, cunoașterea și aprecierea reciprocă.

Dar să dăm cuvântul faptelor.

I

S-a remarcat nu o dată aportul deosebit pe care-l poate aduce studiul anilor de formăție pentru înțelegerea justă a marilor personalități. Cel care a închinat cărții unul dintre cele mai vibrante elogii din cultura românească, a subliniat în exceptionala sa autobiografie importanța lecturii franceze pentru formarea sa intelectuală¹.

Manifestată din fragedă copilărie, această propensiune francofonă a Tânărului Iorga s-a datorat nu numai modei unor vremi în care „copiii cuminți și binecrescuți” dintr-o anumită zonă a societății se distingeau prin deprinderea de ..a cîrpi franțuzește”. Ea continua, ca și atracția scrisului sau a istoriei naționale. vechi

¹ Cf. N. Iorga. *O viață de om, așa cum a fost*, vol. I. *Copilărie și tinereță*, București. 1934. passim.

deprinderi de familie, pasiuni și „orizonturi moștenite”, ilstrate de astă dată prin traduceri pe linie maternă din Benjamin Constant sau Alfred de Musset². Și se împletea cu precocea dragoste de carte a viitorului savant. Primul șoc stimulativ al acestiei a fost provocat, mărturisea N. Iorga, și de o elegantă colecție pariziană de romane franțuzești, rămasă moștenire după moartea timpurie a tatălui său. Deși în general neseannate de nume de prima mărime, cu excepția poate a lui George Sand și răspunzând prea puțin criteriilor pedagogice, ele i-au captivat atenția la o vârstă preșcolară, mai mult decât fabulele lui Florian propuse lecturii de mama sa, într-un fel ca antidot. De atunci va încerca să-și potolească „fără nici o îndrumare și fără nici o oprire” setea de cunoaștere, din dorința tot mai arătoare a unui orizont mai larg în spațiu și timp, mai ales prin lecturi extrașcolare. „Trăiam mai mult în aceste zări își amintea N. Iorga – decât în căsuță a cărei îngustime îmi era indiferentă când eram stăpân pe atâta lume!” Cu ochii închipuirii, neobositul călător de mai târziu străbătea nu numai Parisul sau provincia franceză, ci și Veneția, munții Scoției, India sau strazile Havanei. Prin *Les orientales*, de Victor Hugo, pătrunde în tainele marii poezii, dar și ale unei lumi care-l va preocupă mai târziu ca istoric și dramaturg. Cât despre „istoria strălucită a Franței”, ea îl atragea deocamdată prin „măreața improvizație neglijentă a lui Alexandre Dumas tatăl”. Biblioteca unchiului său din Roman, pentru gazeta căruia traduce primele sale foiletoane sau compulsează informații politice din presa română și franceză, îl atrage îndeosebi prin lucrări franceze de știință popularizată³. Cu timpul interesul viitorului autor de portrete ale *Oamenilor care au fost* se îndreaptă nu numai spre culegeri de biografii de tipul celei „datorită colaborării dintre profesorul de liceu Dhombres și acel Gabriel Monod, îndreptător al noilor studii istorice în Franță”, ci include și manualul pentru Universitate al egiptologului francez Maspero sau manualele de curs secundar pentru istoria evului mediu și istoria modernă ale lui Victor Duruy, utilizate mărturisit sau nu, și în învățământul universitar românesc al vremii.

În ce privește cartea literară, benefică s-a arătat descoperirea „marei școli realiste”, din care nu lipseau nici „neastămpăratul spirit provensal, având anume legături cu neinfluențabilul rural” de la Alphonse Daudet la Frédéric Mistral, nici autenticul povestirilor lui Guy de Maupassant, nici romanul „experimental” al lui Emile Zola. Respingând „indecențele” naturaliste, N. Iorga remarcă în scrisul propriu de mai târziu urmele „impresei durabile a puternicei construcții

² Elena Drăghici, bunica dinspre mamă, încredința tiparului la Iași, chiar în anii Unirii Principatelor, traducerea sa *Adolf. Roman istoric, găsit în hârtiile unui necunoscut*, de Benjamin Constant. Iar Zulnia Iorga, mama istoricului, publica la Botoșani, în 1875, povestirea *Petru și Camilla*, după Alfred de Musset.

³ Primele referiri autobiografice la lecturile franceze timpurii în *Prefață* la N. Iorga. *Pe drumuri depărtate. Note de călătorie*, București, 1904 și în N. Iorga, *Drumuri și orașe din România*, București, 1904, p. 171. Printre cărțile de știință popularizată vor fi fost și lucrările de largă audiență ale astronomului francez Camille Flammarion.

arhitecturale, a frazei grele de sens, legată în cătușe trainice, ducând descripții îmbelșugate și acumulând adjective plastice”, caracteristice prozei acestuia din urmă.

Deprinderea Tânărului Iorga cu folosirea suplă și corectă a limbii franceze, plecând de la graiul ispitor al cărților, nu de la „mizerabila franceză de guvernantă”, ca să folosim propria sa disociere, deprindere cultivată mai mult prin eforturi proprii decât cu concursul școlii, potențiale în metode de predare învechite sau necorespunzătoare, s-a perfecționat odată cu studiile universitare „de acasă”, cu alte cuvinte la Universitatea din Iași, unde franceza era singura „limbă străină vie” predată de la catedră, dar mai ales prin cele din străinătate. Contactele științifice și studiile pentru doctorat la Paris, conversația cotidiană vreme de trei ani, cât a durat călătoria de studii în Franța, Italia, Germania, vor facilita acest proces, precum și completarea cunoștințelor de limba italiană sau germană și utilizarea lor în activitatea științifică. Acestea și altele nu vor răpi însă limbii franceze decât temporar sau accidental calitatea de principal vehicul lingvistic al mesajului său internațional. În schimb, îi largesc posibilitățile sale de cunoaștere. Imaginea Revoluției franceze oferită de lectura în original a englezului Carlyle confirmă sau completează pe cea însușită anterior din *Les origines de la France contemporaine* a „sistematicului Taine”.

Cum se explică atunci atitudinea obstrucționistă adoptată în martie 1906 de Tânărul profesor de istorie universală de la Universitatea din București împotriva unor conferințe și spectacole în limba franceză și în general pentru limitarea pătrunderii în țară a cărții străine? A făcut-o istoricul însuși, precizând că nu era vorba de un simplu capriciu, de sentimente anti-franceze sau de vreo influență doctrinară străină, în spătă germană, cum cauta să acrediteze detractorii săi, începând din acea vreme până după sfârșitul primului război mondial⁴. Opoziția sa fusese determinată de dorința sinceră de a răspunde *hinc et nunc* unei necesități socio-politice, făcând din acțiunea culturală sămănătoristă purtătorul de steag, într-o epocă în care elementul românesc era batjocorit în Transilvania și în celelalte

⁴ Vezi și campania calomnioasă adăpostită în paginile publicației pariziene „Le Soleil” a lui P Hervé în ultimele luni ale anului 1909. Prin rubrica „Lettres roumaines” N. Iorga era denigrat ca profesor universitar și om politic. El era prezentat între altele drept „conducător al campaniei antifranceze în regatul român”, care făcându-și studiile în Germania, a organizat „manifestația antifranceză din martie 1906” și a cerut să se închidă frontierele țării pentru cartea franceză, ca să faciliteze intrarea insipidei literaturi germane”. Printr-o scrisoare trimisă redacției din Vălenii de Munte și publicată în numărul 272 al gazetei franceze din 20 noiembrie 1909, ca răspuns la atacurile din nota *L'irrédentisme roumain*. N. Iorga explica poziția sa politică și a partidului naționalist democrat respingând totdeodată ca absurdă atribuirea antipatiei față de civilizația franceză, căreia îi recunoaște nu numai „mari drepturi la recunoștința noastră” dar și influența asupra pregătirii sale „pentru meseria de istoric”. Diploma de la Paris și lucrările sale franceze stau mărturie. Reaprinsă de adversari politici din țară în timpul războiului, alimentată de gazetari dormici de scandal, dar și de un valoros coleg din corpul didactic al Universității bucureștene, filologul Ovid Densușianu, cu care Iorga se afla în conflict literar din 1905, implicând și o revistă de prestigiu internațional ca „Mercure de France”, campania se va stinge abia după 1922.

regiuni românești înstrăinate, dar se deștepta, cum văzuse cu proprii săi ochi, la activism politic național. În vreme ce în țară creșteau nemulțumirile sociale subterane, creând o adeverătă „chestie țărănească” și prevestind sângerosul an 1907. De aceea n-a văzut decât o singură soluție spirituală: aceeași lacrimă curată să cadă pe cartea românească a țărăncii și a „înaltei doamne”, ca premisă pentru unitatea în cuget și simțiri a întregului neam românesc⁵. În plus, subliniază nu o dată N. Iorga, interdicția se referea la avalanșa cărții străine de slabă calitate, nu la valorile reale, literare și științifice, urmărea să înlocuiască dependența de o singură cultură străină cu însușirea valorilor certe din întreaga cultură europeană sau mondială și răspândirea lor temeinică în limba națională. N-a editat el însuși în aceeași epocă prima revistă de texte vechi și traduceri concepută după acest criteriu universal, „Floarea darurilor”⁶.

De altfel, o vizionare globală, universalistă, dar în același timp critică și comparatistă fusese promovată de Nicolae Iorga în domeniul literar încă înainte de plecarea la studii în străinătate, odată cu începuturile sale publicistice. Exemplul criticii franceze de la Hypolite Taine la Emile Hennequin sau Paul Bourget n-a fost străin de această orientare. Cu plecarea în Occident vizionarea sa se extindea în domeniul cercetării istorice, începând cu epoca studiilor în Franța, cărora le-a păstrat o neștearsă amintire.

Din această „tinereță cheltuită în adânci studii la Paris” a rezultat, sub îndrumarea unor profesori ca Gabriel Monod și Charles Bémont, directorii prestigioasei „Revue historique” și a marelui specialist în literatura medievală franceză, Gaston Paris, primul succes științific internațional al lui Nicolae Iorga, amplă lucrare de diplomă la École pratique des Hautes Études din Paris. Ea era închinată resurrecției aceluia scriitor puțin cunoscut din secolul al XVI-lea, fost cancelar al regelui francez din insula Cipru și „neobosit îndrumător al creștinilor” la unitate și cruciadă, Philippe de Mézières⁷. Pe aceeași linie se înscră în 1893 și

⁵ Cf. Articolul program al lui N. Iorga, *O nouă epocă de cultură*, publicat în „Sămănătorul”, II, 1903, nr. 20, reproducător în *O luptă literară*, Articole din „Sămănătorul”, vol. I, Vălenii de Munte, 1914, p. 6–11.

⁶ Revista „Floarea darurilor” a apărut în 1907. Dar încă din 1903, pronunțându-se pentru o receptare diversificată național și calitativ superioară literaturii străine, Nicolae Iorga își propusese înființarea unei rubrici de traduceri în „Sămănătorul” (Cf. articolul *Traduceri* din nr. 21: N. Iorga, *O luptă literară*, vol. I, p. 14–17).

⁷ Intitulată *Philippe de Mézières, 1327–1405 et la croisade au XIV-e siècle*, prima carte concepută în limba franceză de N. Iorga a fost terminată, după mărturia autorului, în august 1892, dar apariția sa a întârziat până în 1896 din diverse motive, între care și proporțiile puțin obișnuite (aproape 600 p. în 8°, în colecția Bibliothèque de l’École des Hautes Études, subvenționată de Ministerul Instrucțiunii publice din Franța, fasc. 110). „Je serai très honoré de me voir dédiée votre première oeuvre. J’ai pu apprécier votre mérite et je suivrai avec une vive sympathie tous vos succès”. îi scria la 23 august 1893 din Versailles Gabriel Monod, Biblioteca Academiei Române (în continuare B.A.R.). Corespondență N. Iorga, vol. IV, f. 76. Gaston Paris, care fusese și profesorul lui Ovid Densusianu, îi solicita publicarea lucrării sub auspiciile Școlii de înalte studii. La 23 octombrie 1894,

teza de doctorat în limba franceză la Universitatea din Leipzig, *Thomas III, marquis de Saluces*, interesând deopotrivă istoria Franței și cea a Italiei. Cele două lucrări indicau două direcții fertile de cercetare pentru viitor, integrate preocupărilor de istorie universală și comparată, la care se adaugă o a treia, cea a interferențelor româno-franceze, ilustrată prin prezențe românești în arhivele și bibliotecile franceze, începând cu Biblioteca Națională din Paris și invers prin prezențe franceze în arhivele și bibliotecile românești.

Dacă renunțarea la studiile clasice, pentru care primise bursa în Occident, în favoarea medievisticiei, sub influența exemplului și îndrumărilor franceze, marchează drumul pe viață al savantului român, când acesta va scoate propria sa publicație în domeniul istoriei, îi va spune „Revista istorică”, după model francez. De altfel, încă din epoca studiilor, reviste franceze de prestigiu ca „Revue historique”, „Revue critique”, „Revue de l’Orient latin”, „Revue internationale des archives” îi solicită și îi găzduiesc colaborări privind istoria Franței, istoria cruciadelor sau situația unor instituții de cultură din România⁸. Uneori asemenea colaborări publicistice premerg apariției unor lucrări de interpretare sau documentare de amploare, ca monografia despre Mézières sau culegerea de *Notes et extraits pour servir à l’histoire des croisades au XV-e siècle*, apărută în sase volume sau serii la Paris și București, între 1899 și 1916. Conținutul primelor trei fusese imprimat mai întâi de Ch. Kohler în „Revue de l’Orient latin”⁹.

Încă de la începutul lui 1891 Louis Léger, profesorul de limbi și literaturi slave de la Collège de France și Școala de limbi orientale din Paris, căruia N. Iorga îi fusese recomandat de B.P. Hașdeu, îi solicită Tânărului istoric concursul pentru evocarea unor personalități românești mai vechi sau mai noi în monumentala *La*

în termeni similari: „Je porte personnellement un très grand intérêt à Philippe de Mézières et je serais très heureux de voir figurer dans notre collection un livre écrit en son honneur avec tant de sympathie et de savoir” (cf. B.A.R., Corespondență, N. Iorga, vol. V, p. 131). O retipărire, prefațată de M. Berza. Londra, 1973.

⁸ Prima colaborare la „Revue historique”, *Une collection de lettres de Philippe de Mézières* (Notices sur le Ms. 499 de la Bibliothèque de l’Arsenal), „Revue historique”, t. XLIX, 1892, 36 p., reprezenta primul articol științific publicat în Franța. În același domeniu al spiritului medieval de cruciadă se înscria și primul articol, *Un projet relatif à la conquête de Jérusalem 1609*, din „Revue de l’Orient latin”, t. II, 1894, nr. 2, p. 1-7 (scris la Cairo, proiectul fusese trimis lui Henric IV, regele Franței), sau recenzia la carteia lui Charles Kohler, *Mélanges pour servir à l’histoire de l’Orient latin et des croisades*, Paris, 1900, din „Revue critique d’histoire et de littérature”, 1910, nr. 10, p. 186 și urm.. revistă care publicase în toamna lui 1896 prima recenzie la teza lui N. Iorga despre Mézières. În „Revue internationale des archives, des bibliothèques et des musées”, la invitația lui Ch. Langlois, apărău articolele *Les archives roumaines*, 1894, nr. 4, p. 90-93 și *Les bibliothèques de Roumanie*, 1895-1896, nr. 3, p. 199-205.

⁹ Directorul revistei s-a îngrijit și de publicarea celor trei volume în Franța, la Editura Ernest Leroux. Savantul ceh K. Jirecek, profesor la Universitatea din Viena, îi mulțumea lui N. Iorga la 17/29 octombrie 1899 pentru „această magnifică colecție”, felicitându-l „pentru a fi făcut accesibilă o asemenea bogăție de materiale pentru istoria acestei epoci” (B.A.R., Corespondență N. Iorga, vol. XI, 1899, f. 154 și urm.).

grande Encyclopédie în curs de apariție. Printre acestea din urmă N. Iorga introduce pe Mihai Eminescu, prezentat pentru prima dată în Franța ca „le premier poète de son pays”¹⁰.

Bogata recoltă documentară culeasă de N. Iorga din bibliotecile și arhivele franceze, italiene, germane și austriice, dar și la Londra sau Oxford, îi servește, odată reînțors în țară, la publicarea unor culegeri de prestigiu, la elaborarea unor studii și comunicări bazate în special pe material inedit, precum și la fundamentarea cursurilor ca profesor de istorie universală la Universitatea din București, la Școala de război sau cu alte ocazii.

Am amintit de publicarea unei vaste culegeri documentare privind istoria cruciadelor târzii, începută în Franța la sfârșitul veacului trecut. Adăugăm aici apariția încă din 1895 a primului volum din cea dintâi mare lucrare de erudiție de acest fel a lui Nicolae Iorga: *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor, adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului*, volum care se deschidea cu material cules din arhivele și marile biblioteci pariziene¹¹. Fiindcă opțiunea pe viață pentru studiul istoriei universale, cu orizontul său atotcuprinzător, în spiritul concepției globale a istoriei civilizației, opțiune stimulată de epoca perfecționării științifice în Occident, nu l-a împiedicat pe istoricul român să se aplece de timpuriu asupra istoriei poporului român și a civilizației sale. Ceea ce a presupus de la început lărgirea critică a bazei informaționale prin studiul izvoarelor.

Pe aceeași linie de preocupări, într-o epocă în care principalul efort al activității de cercetare a lui N. Iorga s-a îndreptat multă vreme spre înnoirea și completarea instrumentarului documentar, s-a înscris și colaborarea cu volume noi la monumentală colecție Hurmuzaki a Academiei Române, dedicată culegerii informației istorice românești din surse străine. Colaborare stimulată de alegerea sa, la numai 26 de ani, ca membru corespondent al celui mai înalt for științific al țării. Deși n-au mai fost cercetate fonduri de arhivă și colecții manuscrise din Franța, nu lipsesc datele noi referitoare la istoria acesteia, la politica sa orientală sau la vechile contacte româno-franceze. Între acestea din urmă se înscrău însemnările unor călători francezi din secolul al XVI-lea, ca Jacques Bongars, autorul celebrei *Gesta Dei per Francos*, prima culegere a cronicelor de cruciadă, erudit manifestând interes pentru romanitatea românilor¹².

Cursurile universitare sau manualele de istorie universală publicate de N. Iorga includ și elemente semnificative pentru istoria Franței, locul ei în Europa și în lume. Foștii săi studenți din jurul anului 1900 își amintea peste timp de surpriza pe care le-a făcut-o profesorul de istorie universală începând cursul de

¹⁰ Cf. *La Grande Encyclopédie, Inventaire roisonnée des sciences, des lettres et des arts*, vol. XV, Paris, 1891, p. 937.

¹¹ Au fost consemnate rezultatele unor cercetări la Archives Nationales și Bibliothèque Nationale din Paris, Bibliothèque Mazarine și Bibliothèque de l'Arsenal etc.

¹² Cf. Documente Hurmuzaki, vol. XI, București, 1900, p. 190–192.

istorie contemporană cu analiza domniei lui Ludovic al XIV-lea, nu cu Revoluția franceză, cum se obișnuia¹³. Inovația, introdusă de N. Iorga și în manualele de învățământ secundar¹⁴, fusese încurajată și de acea parte a istoriografiei franceze care considera primele decenii ale secolului al XVIII-lea „începutul civilizației contemporane”¹⁵.

N-a trecut neobservat nici faptul că N. Iorga n-a mai străbătut drumurile Franței până în 1913, în vreme ce legăturile sale publicistice cu Parisul se răresc treptat, iar cele epistolare adaugă mai puțin la cele închegate în perioada studiilor și a colaborărilor de tinerețe¹⁶. Deși raporturile cu lumea științifică italiană sau germană se înmulțesc. Unele încurajate inițial chiar în Franța. Cum erau cele cu romanistul vienez Gustav Weigand, cunoscut în casa lui Emile Picot, profesorul de limbă și literatura română de la Ecole des Langues Orientales din Paris, fost secretar al principelui Carol I al României. Principalul bibliograf și unul din biografiile marelui istoric român punea această relativă scădere de interes pentru legăturile cu Franța pe seama unor dificultăți întâmpinate de punerea în valoare a operei și posibilităților sale de afișare științifică la Paris, începând cu „carantina științifică” în care ar fi fost ținută vreme de 3 ani lucrarea sa de diplomă. În schimb, „fără a rupe relațiile cu foștii săi profesori – pentru care totuși păstrează o deosebită recunoștință – din acest an [1899] N. Iorga intra în relații strânse cu savanții germani, care-i vor înlesni rapidă penetrare în isto iografia universală”¹⁷.

Explicație simplistă și parțială. Ea omite nu numai influența junimistă și a studiilor în Germania sau a legăturilor ardelene mai noi, dar și prestigiul câștigat de medievistica germană printre specialiștii francezi.

Cel care îi scria spre sfârșitul anului fostului său doctorand, sugerându-i o posibilă colaborare la colecția de sub conducerea sa „Geschichte der Europäischen Staaten” era Karl Lamprecht, savant dominând istoriografia germană a aceluiași timp. Publicarea primelor mari sinteze generale, *Geschichte des rumänischen Volkes* (1905, 2 vol.) și *Geschichte des Osmanischen Reiches* (1908–1913, 5 vol.), împreună cu aceea a monografiei engleze *The Byzantine Empire* (Londra, 1907) au jucat un rol deosebit în asaltul culmilor consacrării de către N. Iorga. Dar el a fost

¹³ Cf. Nicolae Pandelea, *Ceva despre revoluții și despre revoluție*, în Thomas Carlyle, *Istoria Revoluțiilor Franceze*, vol. I, București, 1944, p. 20 și urm.

¹⁴ *Istoria lumei în vremurile mai nouă, de la Ludovic al XIV-lea până astăzi, povestită școlarilor*, București, 1907; ed. a II-a, 1911; ed. a III-a, 1913. Adresat elevilor de clasa a III-a secundară, manualul primea adaosuri pentru clasa a VI-a în 1919, pentru clasa a VII-a în 1924.

¹⁵ Cf. Ch. Seignobos, *Histoire de la civilisation contemporaine*, Paris, 1890, p. 1.

¹⁶ Printre cei a căror corespondență încețează se află și fostul coleg de la École des Hautes Etudes, istoricul și bibliograful Franz Funck Brentano, cu care întreținuse raporturi amicale și care, funcționând la Bibliothèque de l'Arsenal, al cărei director va deveni peste timp, contribuise la documentația inedită despre Mézières. Funck Brentano e cunoscut lectorului român prin cărți privind „vechiul regim” și Revoluția franceză. El a vizitat și România fără a se mai întâlni cu N. Iorga.

¹⁷ Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga, 1871–1940* (Biobiografie), București, 1976, p. 27.

pregătit și de victoria consolidată pe plan internațional, mai ales prin publicațiile de la Paris și cele în limba franceză. De altfel, prima propunere făcută istoricului german fusese însoțită de rugămintea istoricului român de a i se permite redactarea lucrării în această limbă – „pe care o stăpânesc ca pe limba română”¹⁸. Iar lucrarea în limba engleză fusese tradusă din franceză.

S-a căutat la un moment dat, cum am mai semnalat, să se facă din marele istoric român, de către adversarii săi din țară, tot mai numeroși, un dușman al francofoniei. Dar el însuși a precizat că este numai contestatarul neîmpăcat al „francomaniei”. Folosind uneori, drept instrument critic, chiar limba franceză. Ca în cazul vitriolantelor articole din gazeta bucureșteană „L’Indépendance roumaine”, adunate în volumele *Opinions sincères. La vie intellectuelle des Roumains à 1899* și *Opinions pernicieuses d’un mauvais patriote*, ambele răspândite și în Occident, urmărind asanarea culturii și societății românești în pragul noului secol. Era prima intrare în forță, trântind ușa, în viața publică a țării cu riscul părăsirii temporare a Academiei Române. Au urmat lansarea curentului literar tradiționalist și unionist de la „Semănătorul”, mobilizarea studențimii în apărarea limbii naționale, apoi acțiunea politică prin apariția ziarului „Neamul românesc”, intrarea în Parlamentul țării și înființarea propriului partid, „naționalist-democrat”, pentru a promova o linie tradiționalistă, de progres evolutiv, adresată întregului popor român. În această acțiune va folosi adesea, din 1907 până la sfârșitul vieții, exemplul pozitiv sau negativ al Franței și al societății franceze¹⁹.

Dacă istoria este concepută de N. Iorga ca „magistra vitae” pentru prezent, prezentul intervine în cercetarea istorică motivând-o sau oferind sugestii la interpretarea trecutului. De aceea, într-un moment în care relațiile franco-germane se tensionează și pe problema Alsaciei și Lorenei, aflate sub stăpânire germană din 1871, N. Iorga începea o serie de cursuri speciale, dedicate marilor căi de comunicație pe apă de-a lungul istoriei, cu lecțiile ținute la Școala Superioară de Război despre *Chestiunea Rinului, istorie a Europei apusene în legătură cu această chestie*, curs tipărit în 1912 după notele stenografice ale lui H. Stahl la noua tipografie a „Neamului românesc” din Vălenii de Munte. Participarea armatei

¹⁸ „Die ich wie die Rumänische beherrsche”. Textul ar fi urmat să fie tradus în final de editor în limba germană. (Scrisoare datată din Venetia, 3 martie 1901, publicată mai întâi de I. Oprisan. în Nicolae Iorga, *Corespondență cu Karl Lamprecht, „Manuscriptum”*, XII, 1982, nr. 3, p. 74–77). Propunerea n-a fost acceptată de savantul german. Se cuvine menționat aici că pentru publicarea *Istoriei Imperiului otoman*, N. Iorga se adresase mai întâi lui Ch. Kohler și editorului parizian E. Leroux al *Notelor despre cruciade*, dar acesta din urmă refuzase oferta din cauza nereditabilității întregii lucrări și a proporțiilor prevăzute.

¹⁹ Chiar și Revoluția franceză, pe care nu o agreea în general, i-a oferit lui N. Iorga un argument pozitiv pentru rezolvarea „chestiei țărănești” în România din epoca răscoalelor. Cf. Articolul *13 mart. 1907* în *România și 4 august 1789 în Franță, „Neamul Românesc”*. I. 1907, nr. 95, p. 659 și urm.: reproduc de noi în *N. Iorga și marea răscoală țărănească din 1907*. Mărturii documentare. Iași. 1984, p. 78–80.

române la campania sud-dunăreană din 1913 ociazionează cursul de la Universitatea din București, *Istoria statelor balcanice în epoca modernă*, apărut și în limba franceză (1914), precum și alte lucrări cu apariție bilingvă, subliniind rolul României în Europa de sud-est. Pentru cercetarea acestuia însințează la București împreună cu Vasile Pârvan și G. Murgoci primul institut specializat, cu o publicație lunară proprie, redactată și tipărită în limba franceză sub îngrijirea sa²⁰.

Cu doi ani mai înainte inițiese publicarea sub redacția sa a „Buletinului” francez al Secțiunii istorice a Academiei Române.

În ce privește legăturile personale cu specialiștii francezi, apariția sintezelor amintite, în germană și engleză, nu e străină de noile relații cu bizantinologii Charles Diehl și Louis Bréhier, acesta din urmă publicând chiar o excepțională prezentare a primului volum din *Istoria Imperiului Otoman* în „Revue historique”²¹.

În același timp, corespondența purtată de N. Iorga cu foștii săi profesori de la Paris, abatele Louis Duchènes, care în calitate de director al Școlii franceze de la Roma i-a înlesnit accesul la Biblioteca și archivele Vaticanului, Charles Victor Langlois, cel care-i atrăsesese atenția asupra personalității lui Philippe de Mézières, interesat de istoriografia românească, sau cu cei doi directori de la „Revue historique” reflectă transformarea relațiilor cu fostul discipol în amicitude și deosebită apreciere colegială. Chiar dacă pot interveni și unele momente neplăcute ca în scrisorile schimbate cu Gabriel Monod, respectul și sentimentele de afecțiune ale istoricului român rămân întregi, cum dovedește necrologul din 1912²². Singurul dintre ei pe care N. Iorga l-a reîntâlnit în lunga perioadă în care nu a mai călătorit în Occident a fost Charles Bémont, de altfel cel mai apropiat dintre aceștia. „Îl întâlnisem la București – își amintea N. Iorga – venit cu o *croisière* științifică și bucuros de a vedea monumente istorice și peisagii, ca și ţărani”²³. Congresul de istorie de la Londra din martie 1913, prima participare a savantului român la un congres internațional de specialitate, marchează nu numai începutul relațiilor amicale cu istorici francezi ca Henri Hauser, dar și trecerea în două rânduri prin Franța. Revederea Parisului, unde îl vizitează pe Charles Bémont, îi provoacă o puternică emoție nu lipsită de melancolie²⁴.

²⁰ „Bulletin de l’Institut pour l’étude du Sud-Est européen”, 1914.

²¹ „Revue historique”, t. XCIX, 1908, p. 389–390.

²² Pentru momentele de impact, vezi scrisoarea lui N. Iorga din 21 februarie 1907 („Revue historique”, t. XCIII, 1907, p. 464) și scrisoarea lui G. Monod din 6 august 1909 (B.A.R.. Corespondență N. Iorga. vol. CXXXIX, 1909, f. 81). Necrologul *Gabriel Monod* a apărut în „Neamul românesc literar”. 1912. p. 241 și urm., fiind reprodus de autor în culegerea de rememorări *Oameni cari au fost*. vol. IV, București. 1939. p. 30 și urm.

²³ N. Iorga, *O viață de om, așa cum a fost*, vol. II, *Luptă*, p. 186.

²⁴ Cf. cap. „Paris”, din idem, *Note de drum*. București, 1913. În același an, istoricul român contribuie cu un studiu asupra *Primelor relații între Anglia și țările române de la Dunăre*, la vol. omagial *Mélanges d’histoire offertes à M. Charles Bémont par ses amis et ses élèves*, Paris.

II

Între a scrie și a face istoria, N. Iorga le-a cultivat pe amândouă. Uneori concomitent. Atitudine care capătă semnificații deosebite după izbucnirea primului război mondial.

A orienta viața spirituală spre afirmarea liberă și unitatea tuturor românilor devenise, mult înainte de izbucnirea războiului, un obiectiv fundamental în activitatea publică a lui Nicolae Iorga, desfășurată în scris, sau prin viu grai, atât în România, cât și în Transilvania sau Bucovina, până la interzicerea ei de către autoritățile austro-ungare. Nu erau uitați nici conaționalii din Basarabia, partea Moldovei dintre Prut și Nistru aflată de o sută de ani sub ocupație rusească, deși acolo aproape nimic nu putea pătrunde, ca într-un mormânt. La suferințele românilor din cele două imperii vecine provocate de tratamentul inegal și politica de deznaționalizare forțată, războiul adăuga primejduirea existenței fizice a fiilor neamului prin mobilizarea și trimiterea pe front pentru cauze străine. Micul stat român nu putea asista impasibil. Se punea numai problema când și cum, de care parte și în ce moment al ostilităților se va putea produce intervenția armată, pentru a-i asigura eficiența și a evita soarta Serbiei, vecină și prietenă, cotropită de puterile centrale. În condițiile date, ținând seama de insuficiența pregătirii morale și materiale, se cerea perfectarea ei și o poziție de expectativă. În orice caz, angajamentele secrete și unele vagi promisiuni nu justificau alăturarea la Austro-Ungaria. O afirma net marele istoric în *Declarația* publicată în numele partidului său cu două zile înaintea Consiliului de Coroană care proclama neutralitatea țării. Si fiindcă Germania se dovedea principalul sprijin politic și militar al Imperiului Habsburgic în centrul și sud-estul Europei, iar interesele naționale cereau imperios eliberarea milioanelor de români supuși subredului, dar nocivului sistem de dominație dualist, N. Iorga folosește cei doi ani de neutralitate în vederea apropierii României de Franța și de blocul Antantei. Se impunea în special reînnodarea celor mai bune tradiții ale prieteniei și cooperării româno-franceze. De aici o activitate ieșită din comun în serviciul cunoașterii reciproce.

Încă din prima jumătate a anului 1914, N. Iorga colaborează la numărul consacrat țării noastre de revista „*Annales des nationalités*” din Paris cu studiul *L'avenir de la nation roumaine* (an III, nr. 33–4). „Marele succes” al apariției lui „în mediile intelectuale și politice, precum și în presa din Franța și din străinătate” explică invitația redacției din 9 iunie de a intra în comitetul de patronaj al acestui „bulentin al Uniunii naționalităților”²⁵.

p. 559–580. Textul va fi introdus de N. Iorga ca un prim capitol în *Histoire des relations anglo-roumaines*, Iași, 1917.

²⁵ B.A.R.. Corespondență N. Iorga, vol. CCLXIII, f. 145. O lună mai târziu, o altă publicație sprijinită de Ministerul de Externe francez, „*Études diplomatiques*”, îi solicita colaborarea pentru un număr special dedicat României. B.A.R.. Corespondență N. Iorga, vol. CCLXIII, f. 56 și 24 și urm.

„Neamul românesc” susține cauza franceză de la începutul războiului. Prima serie de articole publicate în acest scop debuta în urma declarației de război germane adresată Franței cu articolul semnificativ intitulat *Franța și Germania în cumpăna recunoștinței noastre* (27 iulie 1914), care definea angajarea împotriva celei dintâi drept „crimă națională”. Se continuă până în zilele marii bătăliei de la Marna cu titluri ca: *De ce iubim Franța?*, *Nu de aceea, Două feluri de simpatie pentru Franța*. Autorul considera alianța cu Franța singura justificată istoric și posibilă moral prin poziția față de problema națională, dar numai atunci când „ceasul” intereselor naționale românești o va impune. Combătând pe cei ce mai speră în sprijinul Triplei Alianțe pentru idealul național, dar și superficialitatea „mai muștelor fără suflet” gata să schimbe – odată cu înfrângerile momentane ale Franței, datorită violării de către Germania a neutralității Belgiei –, pe „Vive la France”, cu „aclamația de sclav al altei puteri”, N. Iorga sublinia că și acum, ca și la 13 martie 1906, pune înainte de toate dragostea pentru propriul popor. Dar imediat după acesta prețuiește pe cel francez pentru „cultura desfășurată în cursul veacurilor, patriotismul unei burghezii admirabile, economia îndărătnică a țăranului ei, elementele serioase, indestructibile de apropiere între noi și dânsa”. În același spirit, aplaudând de data aceasta manifestația profranceză a studenților din București și recunoscând „legături de rasă, legături de suflet prin limba asemănătoare, legături de recunoștință politică și culturală”, nu ezită să combată ideea clamată cu acest prilej că „noi n-am fi fost, nici statul, nici cultura”, fără asistență Franței. „Noi suntem, dragii mei tineri – exclamă profesorul – fiindcă *noi* am vrut-o. Am vrut-o peste o mie de ani, am vrut-o cu muncă, am vrut-o cu credință, am vrut-o cu suferință și cu sânge am vrut-o”. Si numai prin asemenea eforturi, dincolo de orice vicisitudini, „*noi tot vom fi!*²⁶”

De aici înainte, urmând vreme de șase ani firul evenimentelor, reluând, explicând și completând aceste idei, N. Iorga va duce până la încheierea păcii de la Versailles o campanie de presă neobosită prin publicațiile sale și alte ziare sau reviste, pentru mobilizarea energiilor din țară și străinătate prin lămurirea opiniei publice. Printre aceste luări de poziție de răsunet: condamnarea distrugerii catedralei de încoronare din Reims, mărturie a „atrocelui război” al unui „regim de brutalitate idioată” (14 septembrie 1914); răspunsul demn la articolul lui Clemenceau de ofense nedrepte la adresa României, provocat de întârzierea intrării în război, cu sublinierea că momentul putea fi stabilit numai de guvernul ei în funcție de interesele românești (19 iulie 1915); celebrarea eroismului rezistenței franceze de la Verdun (28 februarie 1916). În ce privește ecourile în Franța, e suficient să amintim că articolul din urmă a fost reprodus în întregime sau parțial de cele mai importante ziare din Paris și din provincie²⁷. E vremea în care presa

²⁶ Vezi și N. Iorga, *Războiul nostru în note zilnice*, vol. I, 1914–1916, Craiova, 1921. passim.

²⁷ Vezi „L'Événement”, Paris, „Le Gaulois”, Paris, „Le Journal”, Paris, 14 aprilie, „Le Progrès” și „Le Salut public”, Lyon, „Mémorial de la Loire”, Saint Étienne, 16 aprilie, „Nord Maritime”, Dunkerque, 18 aprilie 1916, etc.

germană îl considera pe N. Iorga „der Führer der rumänischen Interventionisten Partei”²⁸. Tot din aceeași epocă datează o scurtă expunere orientativă în limba franceză privind drepturile istorice asupra teritoriilor românești înstrăinată pentru a pregăti, la invitația Comitetului Michelet din Paris, opinia publică din Franța, text autograf pe care l-am reprodus pentru prima oară acum 15 ani în revista „Manuscriptum”²⁹. Prezentându-l pe N. Iorga lui Emile Boutroux, membru al Institutului Franței, cu prilejul trimiterii celor două volume din *Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*, pentru înaltul for științific, A.D. Xenopol sublinia că autorul s-a dovedit nu numai „un om adorat de întregul popor, istoricul prezentului și al viitorului”, dar și cel care a slujit ca trăsătură de unire între popor și guvern³⁰. Ampla monografie amintită, care cunoștea între 1914-1916 în afară de versiunea originală românească și două ediții franceze, s-a bucurat între altele de recenzie elogioasă a lui Louis Bréhier³¹. Tot în acei ani, cititorul de limbă franceză și cel interesat de istoricul relațiilor româno-franceze puteau consulta volumele *L'avenir de la nation roumaine*, Paris; *Histoire des États balcaniques à l'époque moderne*, București; *Partea lui Napoleon al III-lea în Unirea Principatelor*, București, ultimul reprezentând textul unei apreciate cuvântări editată de Liga culturală. Problema românilor din Austro-Ungaria era dezbatută în mod special în volumele polemice din seria „Mémorial roumain”, relatând despre „noi atentate ale guvernului ungarian contra naționalității românilor”³² sau *La question roumaine en Autriche et Hongrie, d'après des publications récentes*, lucrare prezentată pozitiv și în Franță³³, toate apărute sub egida Ligii culturale. La 20 februarie 1915, N. Iorga ridică, într-o comunicare la Academia Română, o problemă cu mari implicații viitoare: *Dreptul la viață al statelor mici*, publicată și în limba franceză.

Acutizarea confruntărilor militare și politice în estul și sud-estul Europei, precum și exemplul intrării Italiei în război alături de Antantă, intensifică activitatea franco-română pentru cobeligeranță. O dovedește și corespondența lui N. Iorga cu Ch. Bémont, L. Bréhier, H. Hauser, Ed. Driault, Em. de Martonne sau Comitetul franco-român din Paris condus de G. Lacour-Gayet, format din personalități ale vieții politice franceze³⁴. În răspunsurile sale, N. Iorga unește

²⁸ Vezi „Weser Zeitung”, Bremen, 26 iunie 1916, „Das kleine Journal”. Berlin. de la aceeași dată, „Zeitung”, Liegnitz, 27 iunie 1917, etc.

²⁹ Nicolae Liu, *Dosar Nicolae Iorga. Legăți prin firele nevăzute ale unui ideal comun*, „Manuscriptum”, VII, 1976, nr. 1, p. 119-121.

³⁰ B.A.R., Corespondență N. Iorga, vol. CCLXI, f. 478 și urm.

³¹ La 27 martie 1916. Ch. Bémont mulțumea pentru primirea cărții la redacția „Revue historique”; B.A.R., Corespondență N. Iorga, vol. CCLVIII, f. 113.

³² Au apărut în colecție, numerotate de la I la IV. volumele: *Les Hongrois et la nationalité roumaine en 1909. Procès de presse et autres persécutions*, 1909; *Les dernières élections en Hongrie et les Roumains*, 1910; *L'évêché de Hojdu-dorogh et les droits de l'église roumaine unie de Hongrie*. 1913; *Encore une fois l'évêché de Hojdu-dorogh et les droits des Roumains*, 1914.

³³ Cf. Henri Hauser în „Revue historique”, t. CXIX, 1915, p. 433.

³⁴ La 25 octombrie – puțin timp după intrarea Bulgariei în război alături de Puterile Centrale pentru zdrobirea Serbiei, prin să intre două focuri –, Comitetul franco-român din Paris lansa un

intransigență idealului național cu respectul ordinei legale și necesitatea momentului celui mai potrivit pentru intervenție. Luptând pentru apropierea „ceasului” părăsirii neutralității, condiționat de pregătirea spirituală, politică și militară a țării și de conjunctura externă favorabilă.

În august 1916, deși aceste preparative erau încă în curs, mareale istoric saluta cu entuziasm patriotic intrarea armatei române eliberatoare în Transilvania. „Neamul românesc” contribuie activ la motivarea morală și explicarea pentru opinia publică a hotărârii guvernului condus de Ion I.C. Brătianu de a pune capăt unei nedreptăți multiseculare. Căutând în același timp să lege cât mai strâns cooperarea cu aliații, și în special cu Franța. De altfel, data că chiar din ziua intrării României în război, o entuziasmată scrisoare de felicitări îi aducea lui N. Iorga „o cordială îmbrățișare a unui frate latin” și se încheia cu : „Vive la Roumanie! Vive la France!” (ca emitent semnat istoricul Paul Huvelin, cunoscut la Congresul de la Londra din anul anterior). În aceeași zi, filosoful Em. Boutroux felicită pentru marea noutate pe „iubitul său confrate și amic” A.D. Xenopol încheind patetic: „Honneur et gloire à la Roumanie, fidèle à son passé, jalouse de ses nobles destinées”. În luna următoare, el prezinta carteia lui N. Iorga despre români din Transilvania și Ungaria, recomandată de confratele români, în ședința Academiei de Științe Morale și Politice (16 septembrie), moment consemnat pozitiv de presa pariziană.

Dureroasele momente ale înfrângerii și retragerii în fața forței copleșitoare a inamicului, care atacă pe două fronturi, îl găsesc zilnic pe N. Iorga la postul de luptă din fruntea redacției „Neamului românesc”, până la părăsirea silită a Capitalei.

În atmosferă tot mai tensionată de trecere de la optimismul patriotic sau patriotard la deziluzie, scepticism, chiar defetism, din societatea civilă, ziarul punea în lumină eroismul fără rezerve al ostașului român, precum și succesele militare ale aliaților, mai ales franceze, da ca exemplu forța morală și puterea de rezistență a poporului francez. Uneori N. Iorga făcea apel la istorie. De cele mai multe ori articolele sale se limitau la realitatea fierbințe. Fie că prezinta ultimul număr din revista „Les Annales”, dedicat României, cu colaborări prestigioase politice și culturale (*Glasuri din Franța*, 30 septembrie), spicuia pasaje încărcate de patriotism stimulator dintr-o culegere de front epistolară (*Scrisori de soldați francezi*, 1 octombrie), reproducea elogiiile unor mari romancieri contemporani: Perez Galdos și Blasco Ibanez (*Doi spanioli despre francezi*, 13 octombrie) sau comenta *Cartea cea mai nouă a lui Pierre Loti* (17 octombrie), pusă în serviciul cauzei de război franceze.

Salutând stăvilirea ofensivei germane și decorarea „nebiruitei cetăți” de la Verdun de către președintele Franței (*Discursul lui Poincaré la Verdun*, 6 noiembrie).

călduros apel *Aux Roumains*, îndemnând la intrarea imediată în luptă alături de Antantă. Apelul fusese transmis telegrafic principalelor personalități pro-antantiste din România și popularizat de presa franceză din capitală și provincie. Cf. textul integral în „Revue hebdomadaire” din 30 octombrie 1915, p. 668–670. N. Iorga sprijină prin conferințe cauza poporului sărb prieten și colectarea de ajutoare pentru refugiați, dar ocuparea rapidă a Serbiei îndeamnă la reflecție.

N. Iorga relua din cuvântarea acestuia mențiunea sprijinului acordat „noilor noștri aliați, români” și ideea valorii de simbol istoric și umanitar a „patriotismului, vitejiei și generozității” eroicei rezistențe. Idee exprimată de el însuși la începutul sângheroasei încleștări (*Verdun*, 28 februarie) cu ecoul de presă amintit. Sosirea în România a *Misiunii franceze*, de sub comanda generalului Berthelot, ocaziona directorului „Neamului românesc” un călduros salut (8 octombrie) nu numai pentru sprijinul militar pe care îl reprezenta. Ea trebuia să însemne și un mijloc de cunoaștere și mai justă apreciere reciprocă a două „popoare înrudite și legate prin atâtea legături”, interes remarcat cu satisfacție o lună mai târziu la dramaturgul Robert de Flers, cunoscut la București în haină militară (*Un oaspete francez*, 10 noiembrie).

Nicicând N. Iorga și gazeta sa „Neamul românesc” nu au exercitat, poate, o mai mare influență asupra opiniei publice, observa Eugen Lovinescu, ca în anii refugiu în Moldova³⁵. Celebra cuvântare la mesajul regal de la sfârșitul anului 1916, rostită în Adunarea Deputaților la Iași și încheiată cu cuvintele lui Petru Rareș: „Vom fi ce am fost și mai mult decât atâta” a fost afișată mobilizator pretutindeni și cunoscută peste hotare. Ea a întrunit aprecierile ambasadorului Franței, contele de Saint-Aulaire și ale presei franceze³⁶. Ca profesor, N. Iorga ține la Universitate o suită de conferințe despre principiul naționalităților, pe lângă lecții și conferințe la școlile de ofițeri etc. Sprijină și îndrumă pe români refugiați din Austro-Ungaria sau prizonieri în Rusia, întreprinde colecte de ajutoare pentru armata în refacere, răniți și orfani. Personalitate aparte în viață publică a țării, e solicitat la Ambasada franceză, de misiunea militară franceză, în frunte cu generalul Berthelot, sau cu ocazia unor oaspeți francezi de marcă. Dar mai ales scrie; întreține o amplă corespondență³⁷ și publică neîntrerupt, de la articolul cotidian la studiu științific, urmărind îndrumarea clasei conducețoare și a opiniei publice, a intelectualului și a omului din popor, devenind un sfetnic neoficial al tronului și „apostolul” neamului în suferință.

³⁵ E. Lovinescu, *În campania vremii. Note de război*, București, p. 44–47.

³⁶ Prin scrisoarea din 7/20 ianuarie 1917, ministrul Franței îl felicită pe N. Iorga pentru „atât de emoționantul discurs pe care l-ați pronunțat la Cameră și în care atât de elevat se exprimă conștiința și speranța României” (B.A.R., Corespondență N. Iorga, vol. CCLXXXIII, f. 170 și urm.). Ecouri favorabile au apărut și în marea presă pariziană („Le Matin” sau „Le Figaro”, 30 decembrie 1916), ca și în aceea de provincie („Gazette de Biarritz”, 6 ianuarie, „Le Nouvelliste”, Bordeaux, 7 ianuarie 1917). Am reproduc în facsimil și traducere, într-un grupaj de scrisori inedite din timpul Războiului de întregire, constatăriile istoricului american Herbert Adams Gibbons, aflat la Paris în februarie 1917: „Cuvintele dumneavoastră exprimă spiritul unei nădejdi nestăpânite și au căpătat o importanță extraordinară pentru simpatia și înțelegerea față de țara dumneavoastră în Franță” (B.A.R.. Corespondență N. Iorga, vol. CCLXVII, f. 4: Nicolae Liu, „Noi care am să-uz în iad”. *Corespondență de război*, Nicolae Iorga, „Manuscriptum”, IX, 1978, nr. 4, p. 36 și urm.).

³⁷ Vezi și studiul nostru asupra importanței schimbului epistolar în acțiunea social-politică și culturală a lui N. Iorga din primul război mondial, *Lupta pentru marea Unire din 1918 reflectată în activitatea și corespondența lui Nicolae Iorga*, „Revista de istorie”, XXXVI, 1983, nr. 11, p. 1104–1119, precum și scrisorile incluse în volumele de corespondență trimisă sau primită de N. Iorga, publicate de Ecaterina Vaum (1984–1991) și Petre Turlea (1988–1996).

La 28 noiembrie 1917, Saint Aulaire mulțumea pentru articolul recent apărut și în broșură bilingvă, *Acei pe care nu-i putem uita*, într-un moment critic pentru relațiile României cu aliații datorită tratativelor silite de defecțiunea rusă cu puterile centrale, articol prin care N. Iorga omagia misiunea militară franceză. Cu acest prilej, ministrul Franței își exprima convingerea că „în ceasurile foarte grele prin care trecem, cuvintele d-tale vor întări părerea, foarte justă, care există acum în țara mea, despre vitejia nației românești”. Totodată se confirmă „credința ei în Franța și legătura ei, cu neputință de desfăcut, cu cauza Dreptului pe care Înțelegerea o susține”³⁸.

A doua zi, N. Iorga nota în însemnările sale zilnice: „Funcționarul de la Legația Franceză vine mai împăcat cu hotărârea impusă nouă. Îi dau articole din foia mea, traduse în limba franceză, pentru ca de la Roncière să facă din ele un volumăș în „Paginele de istorie”³⁹. Apărut în seria cu acest titlu la începutul anului următor, volumul de publicistică *Pages roumaines* reprezenta la Paris expresia contribuției la fraternitatea de luptă și idealuri a celui pe care istoricul francez „al marinei” îl numea în prefată „l'historien de la Roumanie”.

Două momente se cuvin rememorate aici din epoca reluării de către armata română a luptei pentru Marea Unire alături de Antantă: Conferința franceză despre actualitatea și rădăcinile profund populare ale politiciei unificatoare a lui Mihai Viteazul, rostită de N. Iorga în Aula Universității din Iași la 8 noiembrie 1918, în prezența regelui Ferdinand și a familiei regale, a corpului diplomatic și a misiunilor militare străine⁴⁰. Iar o lună mai târziu, salutul călduros adresat în Piața Cuza Vodă din Iași generalului Berthelot, ofițerilor și soldaților de sub conducerea sa din Armata Orientului, eliberarea Balcanilor, care, după trecerea Dunării, sprijinea eliberarea teritoriului național. Generalul era caracterizat ca „șeful francez în Războiul de unitate națională” și întâmpinat în numele comitetului de primire „avec respect et amour”⁴¹.

Amplă activitate politică și de propagandă din timpul războiului a marelui istoric n-a neglijat, cum am mai semnalat, nici arma argumentării științifice. Astfel, în legătură cu drepturile românești asupra întregului teritoriu național, N. Iorga continuă să publice la Iași în limba franceză, în momente din cele mai dificile,

³⁸ B.A.R., Corespondență N. Iorga, vol. CCLXIX, f. 207.

³⁹ N. Iorga, *Memorii. Însemnări zilnice*, vol. I, București, p. 187. În anexa unei emoționante scrisori din 6 aprilie 1918, consfințind comunitatea de luptă și idealuri a celor doi foști „camarazi” de la École des Hautes Études din Paris. Charles de la Roncière, acum șeful Departamentului de imprimare al Bibliotecii Naționale din Paris. Îl înștiința pe N. Iorga despre condițiile contractuale ale librăriei editoare Levrault din Paris-Nancy (B.A.R., Corespondență N. Iorga, vol. CCLXXVIII, f. 225-227). P. Turlea atribuie eronat lui Roncière funcția de Director al Departamentului imprimărilor statului francez (*Nicolae Iorga în viața politică a României*, București, 1991, p. 111).

⁴⁰ *La politique de Michel le Brave. Ses origines et son importance actuelle*, Iași, 1918.

⁴¹ *Salut adressé au général Berthelot, aux officiers et aux soldats de l'armée française. Au nom de Comité du réception*, 15 noiembrie 1918, Iași, 1918.

volumele *Droits nationaux et politiques des Roumains dans la Dobrogea* și *Histoire des Roumains de Bucovine*. Se impunea, în același timp, cunoașterea rădăcinilor istorice ale alianței și luptei comune cu puterile Antantei. În această direcție se înscriu articolul *Relations latines de la famille royale roumaine. Quelques notes généalogiques*, sau broșura de propagandă *Relations des Roumains avec les Alliés*, abordând în deschidere relațiile cu Franța, dar mai ales cele trei sinteze istorice generale ale raporturilor bilaterale cu marii aliați: *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, *Histoire des relations anglo-roumaines*, *Histoire des relations russo-roumaines*, apărute tot în 1917, în condițiile vitrege ale dramaticului refugiu în Moldova. Deși elaborate pentru a sprijini demersurile politico-diplomatice și militare ale guvernului român vizând salvarea focarului de rezistență națională împotriva aşteptatei ofensive a Puterilor centrale, ele au meritul pionieratului ca lucrări generale de acest tip în literatura română de specialitate și își păstrează valoarea modelatoare și azi.

Dintre cele trei sinteze amintite, cea dedicată istoriei relațiilor româno-franceze a găsit un ecou imediat. Demonstrat, între altele, de scrisoarea de mulțumire încă inedită, adresată la 23 martie 1917 în numele ofițerilor din Misiunea militară franceză. Se mărturisea aici convingerea că grație autorului „vom cunoaște ceva mai mult frumoasa dumneavastră țară, pe care am descoperit-o cei mai mulți punând piciorul aici. Fiți încredințat că gestul și lectura lucrării dumneavastră vor contribui la întărirea legăturilor care ne unesc deja cu compatrioții dumneavastră”⁴².

Succesul din țară, dar și tirajul modest sau dificultățile comunicării cu Franța datorită operațiunilor militare, precum și necesitatea răspândirii cărții peste hotare pentru cauza comună, au impus retipărirea ei, ediție realizată în condiții superioare de cunoscuta editură pariziană Payot, cu sprijinul material al guvernului francez și concursul lui Charles Bémont, directorul prestigioasei „Revue historique”. Fostul profesor al lui N. Iorga de la École des Hautes Études se însărcinase cu stilizarea textului revăzut de autor⁴³. Aceasta, într-o *Introducere*, era prezentat ca „publicist savant și fecund”, ocupând „un loc eminent în lumea erudiției istorice” și fiind în același timp „un patriot luminat”. Urma *Cuvântul înainte* al primei ediții, datat din Iași, 30 decembrie 1916, încheiat cu precizarea scopului urmărit de autor, „fost elev al școlilor din Franța”. În esență, „acela de a face publicul francez să știe că politica actuală a României nu e o improvizație, nici un capriciu, ci răspunde unor vechi tradiții și urmează drumul indicat de dezvoltarea istorică”.

Cel dintâi dintre cele 11 capitole ale cărții schiță legăturile de habitat sau etnice ale strămoșilor gali, dacii și romani, abordând și raporturile medievale

⁴² B.A.R., Corespondență N. Iorga, vol. CCLXVI, f. 189.

⁴³ Vezi și scrisoarea lui Ch. Bémont din 1 august 1917. Ea includea și felicitări pentru discursul rostit de N. Iorga în Parlamentul României, încheind cu urări pentru victoria comună (B.A.R., Corespondență N. Iorga, vol. CCLXVII, f. 225 și urm.).

timpurii din epoca Cruciajelor. În continuarea expunerii istorice erau evocate aspecte, momente, personalități reprezentative pentru legăturile culturale și politice, până la zi. Jumătate din cele aproape 300 de pagini erau dedicate contactelor cu civilizația modernă și cu viața politică din Franța, începând cu Revoluția franceză. Capitole speciale erau rezervate conexiunilor româno-franceze din timpul monarhiei din iulie și al Revoluției de la 1848, urmărindu-se efectele benefice asupra luptei naționale pentru libertate și unitate. Ultimul capitol, intitulat „Războiul Crimeii și întemeierea statului român”, insista asupra contribuției Franței lui Napoleon al III-lea la Unirea Principatelor, reflectând în continuare principalele aspecte ale colaborării româno-franceze până „în acest ceas, în care glorificăm o sută de mii de români care și-au vărsat sângele – morți niciodată uitați, răniți cu nobile cicatrice – pentru aceeași cauză care a cerut sângele mai multor milioane de soldați înarmați pentru apărarea pământului francez și onoarea națională”. În final, autorul explică poziția sa, opunând stimularea creatoare imitației servile și invocând ca punct de sprijin consensul exprimat de Charles Bémont cu ocazia vizitei în România: „Vous avez raison, ce qui peut nous être agréable, ce n'est pas de singer notre civilisation, mais bien de l'employer utilement pour provoquer ou hâter l'élosion d'une civilisation nouvelle”. Prilej pentru a-și exprima convingerea că asemenea opinii vor fi pe viitor „liniile directoare în relațiile dintre marea națiune latină din Occident și sora sa mai mică de la Dunăre”.

III

Înlăturarea urmărilor ocupației străine din partea sudică a „vechiului regat” a fost însoțită nu numai de operațiuni militare, ci și de o perseverentă luptă pe plan politico-diplomatic pentru înfăptuirea sau consolidarea Marii Uniri din 1918 și pentru consfințirea hotarelor României mari prin tratatele Conferinței de pace din 1919–1920. Ea trebuia sprijinită pe o fundamentare de drept științifică și documentată și susținută de un travaliu lămuritor în țară și străinătate.

Revenit în capitală la sfârșitul anului 1918 împreună cu numeroasa familie, trecând peste lipsurile și dificultățile inerente, N. Iorga se integrează cu dăruire patriotică acestor acțiuni. Eforturile sale se bucură de un benefic ecou atât în rândurile opiniei publice, cât și în cercurile politice și diplomatice române și străine.

Ca recunoaștere a oportunității și eficienței acestei neobosite campanii, N. Iorga era ales spre sfârșitul anului 1919 președinte al Camerei Deputaților, calitate în care prezidează consfințirea Marii Uniri de către aleșii națiunii de pe întreg teritoriul României întregite. „Niciodată de la 1859 încوace o Adunare românească nu a avut o zi aşa de mare” – consemnează el însuși în însemnările sale zilnice. „Simt fericirea nespusă de a fi prezidat-o”⁴⁴.

⁴⁴ N. Iorga. *Memorii*. vol. II, p. 303.

Ca sprijin internațional pentru consolidarea noii României și integrarea ei europeană, N. Iorga face apel la foștii aliați și în special la Franța, convins ca și prietenii săi francezi de necesitatea promovării și popularizării interesului comun, a aprofundării și largirii cunoașterii reciproce.

Principalul purtător de cuvânt al lui N. Iorga, ca om politic, va rămâne în toată perioada interbelică ziarul „Neamul românesc”. Încă din 1918, generalul Berthelot, ca șef al misiunii militare franceze, apreciașez gazeta în condițiile tratativelor de pace separată pentru atitudinea loială față de Antantă. Poziția directorului ei rămâne neschimbă în fond, chiar dacă nu lipsesc uneori accentele critice, în primii ani postbelici. El continuă să acorde o atenție deosebită imaginii Franței și evoluției politicii franceze, eroismului poporului francez, unor personalități reprezentative ca Georges Clemenceau, Raymond Poincaré, Albert Thomas, mareșalii Joffre și Foch, unii cunoscuți personal cu ocazia vizitei lor în țara noastră⁴⁵. Plecarea armatei franceze din România, încheierea misiunii Berthelot, a lui Robert de Flers sau a ministrului Franței, contele de Saint-Aulaire, ocasionează rememorări cu încărcătură aparte.

Lucrările Conferinței de la Paris s-au aflat mereu în obiectivul activității politice a lui N. Iorga până la încheierea tratatelor de pace și chiar și după aceea. E consultat adesea de guvern și delegația română la tratative, la apărarea drepturilor naționale în relațile cu reprezentanțele diplomatice ale foștilor aliați, în convorbirile cu oaspeți străini sau în scris. Opiniile sale erau solicitate și de presa franceză, cum demonstrează colaborările la „Le Figaro” sau „L’Éclair”. *Drepturile românilor asupra teritoriului lor național unitar* era și titlul unei conferințe de răsunet, ținută la 31 mai 1919 „în numele Academiei Române” ca răspuns la perspectiva unor hotărâri nedrepte privind teritoriul României întregite. Textul a fost publicat și în broșură franceză. „L’Académie Roumaine – sublinia autorul – qui depuis sa fondation représente l’union d’esprit et de l’âme de toute la nation roumaine, partagée jusqu’ici entre plusieurs dominations étrangères, reclame maintenant devant tout le monde civilisé l’union intégrale de cette nation”⁴⁶.

Relațiile culturale și științifice cu străinătatea dețin un rol aparte în preocupările lui N. Iorga, mereu sporit pe măsura deschiderii noilor posibilități de

⁴⁵ Primele raporturi, devenite amicale, cu Albert Thomas dateau din mai 1917, când „Neamul românesc” participase la pregătirea și popularizarea vizitei acestuia în Iași refugiu ca ministru al armamentului și reprezentant al guvernului francez. Pe mareșalul Joseph Joffre îl cunoscuse la 19 august 1920, fiindu-i prezentat la recepția de la Palat; a doua zi îi aducea un vibrant salut cu prilejul primirii în Senat. Cât despre întâlnirea cu mareșalul Ferdinand Foch, aceasta va avea loc doi ani mai târziu la Legația Franței, când va veni în România ca invitat la festivitățile încoronării de la Alba Iulia. De remarcat prezența generalului Philippe Pétain. Învingătorul de la Verdun și viitor mareșal și a generalului Berthelot (19 octombrie 1922). Peste cinci zile, în urma propunerii lui N. Iorga, Parlamentul român hotără improprietărea în Transilvania a celui care din 1917 era cetățean de onoare al României.

⁴⁶ *Droits des Roumains sur leur territoire national unitaire*, București. 1919. p. 33.

contact. În acest context, raporturile româno-franceze duc la manifestări noi de prețuire și la un nivel superior de cunoaștere.

Dacă după decesul lui Émile Picot, cunoscut personal la începutul studiilor pariziene, N. Iorga evoca cu emoție, în trei publicații diferite, personalitatea acestui „prieten străin pe care l-am pierdut”⁴⁷, subliniind aportul acestuia la cunoașterea limbii și istoriei poporului român în Franța, la 17 mai 1919 îl găsim pe savantul român în mijlocul misiunii pedagogice franceze condusă de romanistul și viitorul prieten Mario Roques, care preda și filologie română la Sorbona. În luna următoare, cel care sugera din 1915 schimburi didactice, participa la primirea la Academia Română și în Parlamentul țării a membrilor misiunii universitare franceze, din care făceau parte bizantinologul Charles Diehl, elenistul și arheologul Gustave Fougeres, istoricul literar Joseph Bédier, juristul Lucien Poincaré, Daniel Berthelot și alte personalități științifice⁴⁸. Asistă la unele dintre lecțiile sau conferințele acestora, e prezent la receptii și la spectacolul oferit în cinstea lor cu concursul Mariei Ventura, îi conduce în împrejurimile Bucureștiului, pentru a le prezenta mănăstirea Snagov și obiceiuri de la țară. Cu contribuția lui N. Iorga, în iunie 1919, erau aleși ca membri de onoare ai Academiei Române, Robert de Flers, Georges Lacour Bayet, Emmanuel de Martonne, Charles de la Roncière și unii membri ai misiunii universitare franceze. În prezența oamenilor de știință francezi, savantul român ținea la Academie comunicarea *Locul românilor în dezvoltarea vieții sufletești a popoarelor românice*.

Faptul nu era întâmplător, nu numai datorită cunoașterii prea restrânse a acestui rol chiar și în lumea savantă occidentală, sau subsecvent interesului francez din timpul războiului pentru alianța latină. Încă din timpul refugiu lui la Iași, profesorul N. Iorga tratase în lecțiile sale universitare despre dezvoltarea literaturilor române, căutând „mângâiere, încredere și înălțare”. „Manuscriptul a așteptat întoarcerea la București pentru a se tipări în trei mari volume de literă măruntă”, consemna marele istoric în autobiografia sa⁴⁹. Ampla și originala sinteză comparatistă se deschidea cu studiul începuturilor poeziei franceze. Avea în obiectiv creații și conexiuni majore franceze, italiene, spaniole, dar făcea loc și literaturii engleze „din cauza izvoarelor inspirației sale”. Un capitol special din al doilea volum al „Epocii moderne” marca apăsat influența franceză asupra literaturii și spiritualității din Germania lui Schiller și Goethe.

⁴⁷ „Neamul românesc”. 1919, apr. 25: „Revista istorică”. 1919, p. 61–64; „Bulletin de l’Institut pour l’étude de l’Europe Orientale”. 1919, p. 3 și urm.

⁴⁸ Menționați numai cu numele de familie, în *Memoriile* lui N. Iorga, cei doi Poincaré și Berthelot erau identificați greșit cu omul politic Raymond Poincaré și generalul Henri M. Berthelot în bibliografia citată a lui Barbu Theodorescu (p. 73). Nu este singura inexactitate de acest fel. La p. 68 îi era atribuită lui Robert de Flers demnitatea de „ministru al Franței” în România, funcție pe care apreciatul, pe atunci, dramaturg francez nu putea să o dețină, fiind mobilizat ca rezervist. De altfel nici n-a deținut-o niciodată.

⁴⁹ N. Iorga, *O viață de om, aşa cum a fost*, vol. II; *Luptă*, p. 288.

Istoria literaturilor românice în dezvoltarea și legăturile lor, urmărite din Evul Mediu „până în zilele noastre”, constituia cea de a patra apariție din seria de „Studii și cercetări” a Academiei Române, inițiată cu un an mai înainte, în 1919, printr-o altă sinteză generală a lui Nicolae Iorga. Dedicată *Istoriei poporului francez*, ea reprezenta, de asemenea, o premieră în literatura română de specialitate, chiar dacă pe plan internațional se integra unui săr mai vechi de lucrări similare. În plus, ea își păstrează valoarea ca punctul de vedere al unui mare istoric român și european. Subintitulată „o încercare de explicație”, cartea se adresa lectorului român, dar și tuturor celor interesați de „punctul de vedere al poporului românesc”, fiind concepută și comunicată încă din 1915 sub formă de lecții la Universitatea din București⁵⁰. Cursul răspundeacei moment, despre care am mai amintit, de implicare academică în ofensiva politică franceză, vizând grăbirea intrării României în război alături de Antantă. Cu acest prilej, N. Iorga fusese invitat să sprijine cu autoritatea lui înființarea unei filiale la București a societății din Paris pentru „educația națională prin istorie” purtând numele lui Jules Michelet, marele prieten de la 1848 al naționalităților oprimate, în speță și al poporului român. Fără a da urmare ofertei organizatorice, istoricul român sugera să se elaboreze o istorie a Franței pentru uzul românilor și își propunea să țină lecții la Universitate cu acest subiect⁵¹. Era, așa cum arăta N. Iorga în introducerea cursului său, o datorie a profesorului universitar „față de un popor care a ridicat eroismul dincolo de marginile instinctului” și a cărui luptă demonstrează că „eroismul este un lucru care izvorăște și din sfârșările intelectuale ale unei întregi societăți”, din care tineretul nu are decât de învățat. Adăugând malicioș: „Trebue să i se dea, nu numai largă expunere de care obiectul e vrednic, dar, în același timp și toate mijloacele trebuitoare pentru a înțelege cum devin popoarele eroice altfel decât cu cele două buze pe care Dumnezeu ni le-a așezat supt nas, pentru a fi eroi în chipul cel mai ușor cu putință”.

Două idei principale străbat ca un fir roșu întreaga expunere. Istoria unui popor presupune abordarea globală, organică a evoluției acestuia, prin includerea tuturor factorilor, categoriilor și aspectelor specifice, cu insistență asupra „factorului activ” determinant. Pot exista trei puncte de plecare: teritorial, politic și

⁵⁰ Deși într-o notă finală a textului tipărit (p. 408) se afirmă că predarea cursului s-a încheiat în mai 1915, cu alte cuvinte în anul școlar 1914–1915, documentele păstrate consemnează ținerea acestui curs special în a doua jumătate a anului 1915, deci în anul școlar 1915–1916. Vezi și schimbul epistolar din 30 noiembrie/13 decembrie 1915 cu H. Stahl. M. Popescu de la Casa școalelor și I.G. Duca, ministrul cultelor și instrucțiunii publice, provocat de întreruperea finanțării stenografierii „cursului de joi” al lui N. Iorga, despre istoria Franței (B.A.R., Corespondență N. Iorga, vol. CCLIV, p. 316). În 1945 va apărea o versiune franceză prefațată de Em. de Martonne.

⁵¹ Vezi și răspunsul pozitiv din iulie 1915, în numele conducerii Comitetului, al lui Ed. Driault. Aceasta îi oferea în același timp posibilitatea de a comunica francezilor, în „Revue des Études napoléoniennes” al cărei director era, „ce que vous avez à leur dire de l’Histoire de leur pays” (B.A.R.. Corespondență N. Iorga, vol. CCLII, f. 159 și urm.).

nățional. Spre deosebire de numeroase istorii ale Franței, subliniază autorul, accentul e pus pe cel din urmă. Apreciat ca „activ și fecund”, într-un moment istoric care repunea în discuție aplicarea principiului naționalităților și într-o lucrare menită să facă din istorie „magistra vitae”. Ceea ce, din punctul de vedere al omului de știință, nu trebuia să însemne un rabat de la obiectivitate. De aici și repetatul apel direct la mărturiile vremii, sau ampoloarea studiului epocilor anterioare afirmării „instinctului național”. Pentru apariția poporului francez ca individualitate distinctă în istoria universală a fost necesară o acumulare pregătitoare milenară în care sinteza gallo-romană a jucat un rol hotărâtor. Primul capitol, analizând vechile „elemente alcătuitoare”, dezbatе problema acestui proces formativ în comparație cu formarea poporului român și a limbii române. Amalgamarea elementului cuceritor franc, în Evul Mediu timpuriu, adaugă trăsături noi, fără a obtura romanitatea fundamentală, sub influența Bisericii de la Roma, al cărei principal apărător politic devine regele franc, uns împărat de papă. Dar despre definirea poporului francez ca unitate organică, cu trăsături naționale specifice, nu se poate vorbi decât mult mai târziu. La această definire contribuie, ca nucleu coagulant în condițiile fărâmițării feudale, stăpânirile „Casei de Franța” și accederea ei la tronul țării. Influența unificatoare cea mai puternică rămâne cea a bisericii, cum dovedește și afluxul general la prima cruciadă. Era „un act religios” care „găsește acea Franță unitară pe care un act politic n-ar găsi-o. Astfel, nu regalitatea franceză a întemeiat Franța, ci Franța s-a organizat bisericestе pe alături de regalitatea franceză”. Iar între aportul bisericii și cel al regalității se strecoară cel al „Franței populare, creind instinctiv viața franceză, care aceasta va putea aduce iarăși desăvârșirea regală a unității politice”. Puterea nobilimii se menține și burghezia se ridică prin „aggregare la regalitate”. La capătul acestui proces, poporul francez se va găsi „confiscat de regalitatea absolută” prin Ludovic al XIV-lea. O domnie strălucitoare încheiată impopular. De aceea „este o mare greșeală să se înceapă Revoluția franceză la 1789; de fapt, Ludovic al XIV-lea a văzut înainte de a muri cele dintâi semne ale acestei revoluții”. Totuși, sub forma absolutismului monarhic, vechiul regim și-a prelungit agonia aproape un veac, rezistând „mișcării filosofilor. Când națiunea a ajuns să smulgă din mânilor regalității agonizante sceptrul cârmuirii, atunci era pentru națiunea însăși, față de nevoile momentului, puțin prea târziu”. S-ar fi evitat altfel și răbufnirea violentă, anarhică, a maselor pariziene care începe la 1789, la care se adaugă din 1791 „frica unei cuceriri străine”, iar la 1793 „conștiința recentă că s-a făcut o crimă politică și nimic nu unește mai mult pe conspiratorii”. În lumina concepției sale organiciste, evoluționiste, Revoluția franceză n-a reprezentat de fapt „un lucru necesar neapărat” și a izbucnit într-o „stare de nepregătire absolută”. A trebuit, deci, să apară personalitatea genială a lui Napoleon Bonaparte, care să reașeze în albia firească o societate dezorientată, la un nivel superior care să înglobeze cuceririle sociale și politice pozitive, sprijinindu-se mai ales pe clasa liberă a noii burghezii și

pe armata creată în focul războaielor revoluționare. Divorțul dintre legislativ și regalitate nu permisese o stabilizare a revoluției sub formă monarhică, obiectiv pe care îl realizează Napoleon printr-o mașină de stat „de o preciziune perfectă”. Capitolul „Poporul francez în monarhie constituțională” era dedicat în cea mai mare parte Franței napoleoniene, față de care monarhia constituțională a restaurației dinastice îi apare istoricului român, deși „regalist” declarat el însuși⁵², ca „stearpă în Franța și în afară de dânsa”. În aceste condiții, „formele omului de geniu au funcționat și mai departe, ținând în viață o societate pe care însă nimic nu învioră, decât păreri de rău și speranțe neclare”. Revoluția de la 1830, care a întronat „regalitatea burgheză”, a fost „o simplă demonstrație” a ambiției și intereselor „unei clase care nu ridicase un ideal corespunzător valorii sale materiale”. A urmat Revoluția de la 1848, când „Franța a trecut printr-o republică de perpetuă anarhie, măgulind fără folos pe temuții muncitorii, la imperiul lui Napoleon al III-lea, glorios prin victoriile sale asupra Rusiei și Austriei și prin opera de libertate pe care a făcut-o în Europa mai mult decât în transformări interne, și de la acesta la republica burgheză, cu un puternic amestec de participare uvrieră, care se luptă aşa de frumos astăzi”.

Încheierea era un omagiu adus „celei mai bine înzestrăte dintre națiunile lumii”. Se exprima cu acest prilej speranța ca, „ieșind din tranșee, în care a salvat libertatea lumii, societatea franceză să păstreze până la sfârșit acea camaraderie într-o viață morală unitară”, creată „cu dureri mari” de „miracolul acestui război”. Sprijinită pe o culturalizare mai profundă și pe o „mare reformă materială” în favoarea a ceea ce istoricul român numea „starea a patra” sau „clasele muncitoare”, cu participarea, imperios necesară în primele rânduri, a intelectualilor; îndemnuri care vizau nu mai indirect societatea românească. Ca și cerința renunțării la acele „bizarerii ale literaturii franceze contemporane” care „potrivit cu anume mode, căutau ele singure, cu mândrie, izolarea”. Fiindcă rolul adevărat al scriitorului este cel de a „prinde în el toate durerile, toate speranțele unei societăți, pentru ca prin puterea lui ideală să aline în mare parte acele dureri și să îndrepte către biruință măcar o parte din aceste speranțe”.

Ca lirică franceză mobilizatoare, ziarul „Neamul românesc” și „Calendarul” său anual publică versuri de război de actualitate în traducerea lui N. Iorga, ca *Soldatul* de H. Lavedan, *Morții* de M. Magre sau *Generalului Grigorescu și românilor, omagiu*, de G. Dumon după biruința de la Mărășești, în 1917, *Din tranșee*, de J.M. Bernard, *Immul morților*, de P. Aquétant, *Glasul morților* de H. Allarge, *Biruitorii* de L. Housman, în 1919-1920, semnate în general de nume astăzi uitate, alături de versuri străvechi, precum anonimul *Cântec de război francez din veacul al XIII-lea*, inserat în 1918, sub cenzura impusă de pacea silită cu Puterile centrale.

⁵² Declarație făcută în ședința din 18 decembrie 1914 a Camerei. Cf. „Desbaterile Adunării deputaților”, din 20 decembrie același an.

Încă din 1913, N. Iorga dusese tratative cu o casă de editură din Paris în legătură cu publicarea „unei antologii literare românești sau unei istorii populare a României” în limba franceză⁵³. Antologia a fost elaborată în timpul refugiuului în Moldova, cu concursul publicistului francez Septime Gorceix, fost prizonier la Verdun, evadat prin Austro-Ungaria și ajuns în România liberă, „grație admirabilului devotament al țărănilor români”, cum mărturisea el însuși⁵⁴.

Intitulată *Anthologie de la littérature roumaine des origines au XX-e siècle*, lucrarea apărea în condiții elegante, în colecția Pallas a librăriei Delagrave din Paris, fiind concepută cronologic, ca un fel de istorie ilustrată prin texte, extrase „din principalii poeți și prozatori”, dar separând poezia de proză (unde erau introduse și fragmente dramatice din opera lui V. Alecsandri și I.L. Caragiale). După un *Avertisment*, prezentând condițiile și mersul elaborării, semnat de Septime Gorceix și datat de pe bordul vasului Dacia, 9 iulie 1919, urma *Prefața* lui N. Iorga, subintitulată *Introducere în literatura română*. Prima sa sinteză asupra întregului ansamblu istorico-literar național.

Textele antologiate erau în general grupate pe autori, fiind precedate de succinta prezentare a vieții și operei fiecărui. Secțiunea poezie debuta cu un florilegiu de balade și cântece populare din diverse culegeri cu excepțarea celei a lui V. Alecsandri, „celebrul poet român”, considerată excesiv de N. Iorga „în mare parte fabricată”. Urmau în ordine texte lirice de Ienăchiță Văcărescu, Gheorghe Asachi, Ion Heliade Rădulescu, Andrei Mureșanu, Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu, V. Alecsandri, M. Eminescu, G. Coșbuc, Șt. O. Iosif, P. Cerna, Octavian Goga. Partea de proză debutează cu cronicari și epistolieri români din sec. XVII și XVIII. Grupate după cronologia evenimentelor narate, fragmentele de croniți provin din opera lui Ion Neculce și a lui Axinte Uricariul. Urmează reprezentanții prozei moderne: C. Negrucci, Ion Ghica, N. Bălcescu, A. Odobescu, N. Gane, Ion Codru Drăgușanu, M. Kogălniceanu, V. Conta, B.P. Hașdeu, Titu Maiorescu, Grigore Alexandrescu, V. Alecsandri, I.L. Caragiale, Ion Creangă, D. Anghel, Barbu Delavrancea, A.D. Xenopol, N. Iorga⁵⁵, Emil Gîrleanu, I. Slavici, M. Sadoveanu, Al. Vlăhiță, I.A.I. Brătescu-Voinești. În încheiere, un text de actualitate de H. Stahl: *Aux tranchées*. Interesant că printre prozatorii antologați figurează regina Maria și

⁵³ S-ar fi pus astfel bazele unei „Bibliothèque classique roumaine” de formatul colecției „Gallia” îngrijită de Ch. Sarolea la Editura G. Crès et Cie din Paris. Despre condițiile editoriale, precum și despre posibilitatea adăugării unui dicționar, a unui atlas și a unei geografii populare a României în limba franceză, vezi și scrisoarea „colegului” Sarolea din 18 noiembrie 1913 (B.A.R.. Corespondență N. Iorga, vol. CCXL, f. 293).

⁵⁴ În legătură cu colaborarea lui S. Gorceix la elaborarea și tipărirea *Antologiei*, cf. B.A.R., Corespondență N. Iorga, vol. CCLXX, f. 221 și urm.; vol. CCLXXVII, f. 199 și urm.; vol. CCLXXVIII, f. 618 și urm.; vol. CCLXXX, f. 221 și 225.

⁵⁵ Opera lui N. Iorga era reprezentată în *Antologie* prin prima parte a capitolului despre români și Revoluția franceză din *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, precum și prin articoulul *La primauté française* inclus în culegerea *Pages roumaines* din 1917.

nu Carmen Silva. Lipseau, în mod deliberat, cum avertizau autorii antologiei, „scriitorii români care se exprimă în limba franceză” sau cei care se opresc la forme adesea bizare sub etichetă simbolistă și dintre care nici unul „n-a putut să se impună într-o valoare excepțională”. Eminescianismul lui N. Iorga nu poate scuza absența unui scriitor ca Al. Macedonski, sau lipsa criticilor de după Maiorescu. În schimb literatura „currentului impropriu numit tărănist” era prezentată ca dezvoltându-se larg „ajutată de simpatiile marelui public”. În acest spirit, „viitorul literar al României, ca și acela al altor țări, e rezervat fuziunii între vechiul fond tradițional și sentimentele sociale ivite în cursul enormelor convulsii contemporane”.

Am amintit că proiectul unei sinteze generale a istoriei românilor pentru lectorul francez datează din anii 1913-1915. Practic însă, elaborarea unei asemenea lucrări a avut loc în anii refugiu în Moldova. La îndemnurile venite din partea Comitetului franco-român din Paris, înainte de intrarea României în război, se adăugau acum demersuri diplomatice și sprijinul lui Robert de Flers. Aceasta intervenea pe lângă ministrul de externe al Franței Stéphen Pichon și cunoscuta editură Hachette pentru asigurarea imprimării⁵⁶. Chiar dacă aceasta se derobează în cele din urmă, cartea apare în 1920 la Paris, cu îngrijirea textului angajându-se din nou Charles Bémont (1919), apoi Mario Roques (1920); ea a revenit de fapt „bizarului româno-francez” Adrien le Corbeau⁵⁷.

L'histoire des Roumains et de leur civilisation a fost una din operele lui N. Iorga care s-a bucurat de largă răspândire și apreciere în străinătate. Pe lângă o a doua ediție, revăzută și ilustrată, apărută doi ani mai târziu la Editura

⁵⁶ „Je serai très fier d'avoir pu contribuer à doter la France d'une histoire roumaine signée d'un tel nom” declara R. de Flers lui N. Iorga în 1917, trimițându-i depeșă prin care Editura Hachette anunță acceptarea publicării (B.A.R., Corespondență N. Iorga, vol. CCLXX, f. 47).

⁵⁷ Mărimea și dificultățile manuscrisului pe de o parte, angajamentele presante ale editurii în condițiile reducerilor de personal determinate de mobilizările în război pe de alta, au stopat publicarea până în primăvara lui 1919, când a fost reluată la cererea Comisariatului general de propagandă francez, probabil din nou în urma intervențiilor lui Robert de Flers. Dar nu pentru mult timp. De aceea se duc tratative pentru transferarea manuscrisului de la Hachette la Editura Delagrave, care obținuse un succes prin publicarea *Antologiei literaturii române*. În ambele cazuri a intervenit însă același obstacol: proporțiile manuscrisului și opoziția fermă a autorului la orice reduceri de text. În cele din urmă, N. Iorga obținea o sponsorizare din țară pentru tipărirea integrală. Bancherul Aristide Blank și-a spus probabil cuvântul și în ce privește îngrijirea tipăririi la Paris. Din păcate, editura angajată se afla în pragul falimentului. Difuzarea cărții făcându-se defectuos, stocul rămas nevândut de Editura H. Paulin a fost preluat de Librăria universitară J. Gamber, editură pariziană cu care N. Iorga va întreține relații de colaborare permanentă și care, pentru repunerea în circulație a cărții, înălță mentiunea anului de apariție de pe copertă. Pe lângă incompetența celui angajat cu îngrijirea ediției la Paris, autorul a fost afectat și de neconsultarea sa la corecțura pentru tipar. În legătură cu tratativele din 1919-1920 pentru publicarea *Istoriei românilor și a civilizației lor* în Franța vezi și schimbul epistolar cu A. Lapedatu și Tache Papahagi, din delegația română la Conferința păcii de la Paris (B.A.R., Corespondență N. Iorga, vol. CCLXXI, f. 394 și urm., 439 și urm.. 569-571).

Cultura Națională din București, finanțată de Aristide Blank, ea a cunoscut traduceri în limba engleză (Londra, 1928), publicată cu sprijinul lui N. Titulescu, italiană (Milano, 1928), germană (Sibiu, 1919), sărbă (Vârșet, 1935). Patru ani mai târziu, Fundația Ferdinand I edita o traducere românească semnată de scriitorul Al. Lascarov Moldovanu.

După două capitole prezentând „baza teritorială a națiunii române” și formarea poporului român, alte trei priveau epoca de dominație a popoarelor migratoare, sau viața politică înainte de întemeierea domniilor și a civilizației naționale, a cărei cristalizare s-a confirmat decisiv în „mediul principatelor independente”. Un capitol special căuta să stabilească elementele, populare și culte, care au definit sau influențat civilizația română până în epoca modernă. Un altul era dedicat convergenței dintre această evoluție și viața politică (secolele XVI–XVII), jugulate în veacul următor de „decadența fanariotă”. A fost necesară „dezvoltarea civilizației românești în Transilvania” pentru a stimula în secolul XIX renașterea națională, aşa cum Unirea Principatelor va constitui o nouă bază pentru „ideea națională militantă”, idee forță, marcată de cucerirea independenței și culminând cu „realizarea unității naționale”, reconstituită în hotarele firești. În pofida marilor sacrificii și suferințe impuse de război și a dificultăților de tot felul, procesul de consolidare a României unite continuă. „Agitațiile comuniste n-au întâlnit niciodată în masele populare decât un sentiment de neîncredere, forjorii unei lumi noi realizată miraculos de la o zi la alta, fiind considerați mai curând indivizi ridicoli, ale căror atitudini și limbaj jignesc ceea ce e mai înalt aristocratic. În gustul și în habitudinile țăranului și chiar ale muncitorului român”. Dacă natura „aristocratică” a unui anume simț al proprietății și a sentimentului de demnitate al omului simplu, din popor e discutabilă, în schimb observația privind inaderența la comunism a românului s-a dovedit reală vreme de un sfert de veac, până la procesul de „sovietizare” forțată a României. Aceeași inaderență fundamentală va face posibilă revenirea la democrație după o jumătate de veac de totalitarism.

În încheiere, marele istoric își exprima convingerea că existența și progresele României reprezintă „una din condițiile de menținere a noii situații create de războiul mondial” și „se poate spera de acum înainte că liniaștea Europei va fi garantată pe aceste drumuri ale Europei orientale și sud-orientale de către o națiune tare pe drepturile ei și respectuoasă față de cele ale celorlalți, având ca scop unic pe acela de a continua vechi tradiții pe căile indicate de idealul societăților moderne”.

Pentru susținuta activitate culturală și politică, pusă în serviciul cunoașterii reciproce româno-franceze, a strănerii legăturilor pe toate planurile între cele două țări latine, a stimulării frăției de arme în timpul marilor încercări recente, Nicolae Iorga era decorat, în vara anului 1919, cu Legiunea de Onoare. La rândul său, dăruiește Bibliotecii Naționale din Paris, cu ocazia Zilei naționale a Franței, un însemnat fond de cărți interesând imaginea României și relațiile franco-române, iar spre sfârșitul anului era anunțat că a fost ales membru corespondent al Institutului

Franței (20 decembrie) și doctor honoris causa al Universității din Strasbourg (27 decembrie).

La 12 decembrie 1919, în prima ședință a Adunării Deputaților din Parlamentul nou ales pe care o prezidează, N. Iorga da citire, în mijlocul aplauzelor prelungite, telegramei primite din partea președintelui camerei din Parlamentul francez, Paul Deschanel, prin care acesta mulțumea „mișcătoarei telegramelor Parlamentului român”⁵⁸. Ceva mai târziu, la 8 ianuarie anul următor, „profund emoționată de simpatia manifestată de camera română și de președintele ei, Universitatea din Strasbourg, redată patriei sale prea iubite, salută pe reprezentanții națiunii eroice, ea însăși eliberată de opresiunea străină. Ea dorește să găsească cu tinerimea română, relații care vor face prin fraternitatea travaliului comun, și mai strânsă prietenia dintre două națiuni pentru totdeauna unite”⁵⁹.

În sfârșit, încă din toamna și iarna anului 1919, N. Iorga era invitat să țină o serie de prelegeri și conferințe la Sorbona și Collège de France, invitație căreia savantul român îi va răspunde de la începutul anului 1921, când depune drapelul român la Palatul Invalidilor din Paris. Se deschidea astfel o nouă etapă în contribuția sa la progresul relațiilor franco-române.

⁵⁸ „Desbaterile Adunării Deputaților”, Sesiunea ordinată 1919–1920. nr. 9, p. 78.

⁵⁹ B.A.R.. Corespondență N. Iorga, vol. CCLXXIV, f. 92.

RELATIILE LUI NICOLAE IORGA CU MONARHIA (1926 – 1927)

CONSTANTIN I. STAN

La sfârșitul anului 1925, odată cu apropierea alegerilor parlamentare, mandatul guvernului Ionel Brătianu se afla în pragul expirării și, sub pretextul vietii dezordonate a prințului moștenitor Carol, liberalii au declanșat împotriva acestuia o furibundă campanie de presă cu scopul de a-l compromite, deoarece era un adversar primejdios. Regele Ferdinand era grav bolnav, suferea de o boală incurabilă, iar după moartea acestuia, Carol, ca monarh, nu ar fi continuat politica tatălui său de strânsă colaborare cu Partidul Național Liberal. Pentru a distraje atenția opiniei publice, suveranul l-a trimis pe Carol în Anglia, la funeraliile reginei Alexandra, care au avut loc la 27 noiembrie 1925.

Prințul moștenitor nu a stat prea mult, plecând imediat după înmormântarea reginei, fapt care a deranjat Casa Regală britanică, neobișnuită cu asemenea atitudini. El s-a întrebat spre Paris, unde a întâlnit-o pe Elena Lupescu¹, apoi a plecat în Italia, ajungând la Veneția. De aici, a trimis în țară o scrisoare familiei în care anunță că renunță la drepturile de prinț moștenitor. Carol ruga să fie șters dintrumembrii familiei domnitoare a României și „să mi se acorde un nume sub care îmi voi putea alcătui o nouă stare civilă”. Semnatărul scrisorii preciza că a renunțat de bună voie și irevocabil la drepturile sale, angajându-se „să nu mă reîntorc în țară timp de zece ani fără a fi chemat de cei în drept și fără autorizația suveranului”². Declarațiile scrise nu aveau un caracter oficial, dar nu erau neobișnuite, deoarece prințul moștenitor mai trimisese asemenea depeșe. Acum situația era cu totul alta; boala regelui Ferdinand se agrava și era nevoie de stabilirea clară a succesiunii la tron. Din aceste motive, intenția lui Carol de a renunța la prerogativele sale a creat îngrijorare și agitație la Cotroceni.

Pentru a rezolva cât mai repede problema, suveranul l-a trimis în Italia pe Constantin Hiott, ministrul Casei Regale, omul său de încredere, pentru a lua

¹ L.A. Easterman, *King Carol, Hitler and Lupescu*, London, 1942, p. 40–42; Elena Lupescu arată în memoriile sale că întâlnirea lor de la Paris a fost întâmplătoare (vezi *Memoriile doamnei Elena Lupescu*, București, 1928, p. 16). Despre relațiile încordate ale lui I.I.C. Brătianu cu Carol al II-lea vezi Stelian Popescu, *Memorii*, ed. Ioan Spătaru. București. 1994. p. 94.

² Arhiva Națională Iсторică Centrală-București (în continuare se va cita A.N.I.C.). fond Casa Regală. Prințipele Carol, dosar 2/1925. f. 146–147.

legătura cu prințul, deși Nicolae Iorga și Constantin Argetoianu s-au oferit să medieze o împăcare între tată și fiu³. Cu prilejul plecării, survenită la 24 decembrie 1925, C. Hiott a primit instrucțiuni scrise în limba franceză. El avea misiunea oficială de a constata „dacă principalele este conștient de consecințele atitudinii sale”. Una din condițiile puse de Ferdinand înțoarcerii fiului său era ca el să-și schimbe viața intimă⁴.

Rolul lui Hiott a fost interpretat în mod diferit. C. Argetoianu considera că trimisul regal n-a avut misiunea să împace pe răzvrătit și să-l convingă să se înapoieze la datorie, ci dimpotrivă, să-l facă să semneze declarația de renunțare⁵. Pe o poziție similară s-a situat N. Iorga, care nota cu ironie în *Memoriile sale*: „La Palat, Hiott îmi vorbește mie și lui Maniu despre întrevederea cu prințul. I-a adus niște puncte în limba franceză redactate de rege. Timp de trei zile a fost o adevărată luptă. Au fost și lacrimi”⁶. În schimb, Raoul Bossy consefuna în amintirile sale că deplasarea lui Hiott la Milano, unde se afla principalele, s-a făcut cu bune intenții, el trimițând lui Carol un apel al regelui și al guvernului de a reveni asupra deciziei. „Numai în cazul în care Carol nu ar fi acceptat propunerile, Hiott era autorizat să supună principelui în discuție o formulă juridică de renunțare la tron”⁷.

Considerăm că regele Ferdinand avea bune intenții, dar Ion I.C. Brătianu s-a folosit de aceste împrejurări, favorabile pentru el, ca să scape de un adversar foarte incomod partidului său.

După numeroase și ample discuții avute cu Carol, acesta nu a revenit asupra deciziei initiale, ci s-a hotărât să semneze declarația de renunțare. Prin acest document, el renunță în mod definitiv și irevocabil „la toate drepturile, titlurile și prerogativele de care, în virtutea Constituției și a statutului familiei regale m-am bucurat până azi ca principe moștenitor al României și ca membru al familiei domnitoare. Renunț, totodată, la drepturile ce mi-ar reveni prin legile țării asupra fiului și a averii sale”. Carol se angaja ca în răstimp de zece ani „să nu mă întorc în țară, iar după expirarea acestui termen, să nu mă întorc fără autorizația suveranului”⁸.

La 30 decembrie 1925, C. Hiott a ajuns în țară, iar regele Ferdinand a convocat a doua zi la Sinaia Consiliul de Coroană. La acest forum au participat: șefii tuturor partidelor politice, președinții Corpurilor Legiuitoare, foștii prim-miniștri, generalul Constantin Coandă, Al. Vaida, președintele Înaltei Curți de Casătie și Justiție Gheorghe Buzdugan, Elie Miron Cristea, Patriarhul Bisericii Ortodoxe

³ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om. Așa cum a fost*, vol. III, București. 1934. p. 107.

⁴ A.N.I.C., fond Casa Regală Ferdinand, Arh. Personală, dosar 745/1925, f. 1–2.

⁵ C. Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*. vol. VII/6 (1923–1926). ed. Stelian Neagoe, București, 1996, p. 236.

⁶ N. Iorga, *Memorii*, vol. V. București, f.a.. p. 86.

⁷ R. Bossy, *Amintiri din viața diplomatică (1918–1940)*, vol. I (1918–1937), ed. Stelian Neagoe, București. 1993. p. 111–112.

⁸ A.N.I.C., fond Casa Regală. Principalele Carol, dosar 2/1925. f. 143; *Acte și corespondență relative la renunțările la tron ale fostului principe moștenitor*, București. 1926, p. 15–16.

Române și Constantin Prezan, fostul șef al Marelui Cartier General Român în anii 1917–1918. Pentru a evita o dezbatere publică a problemei, cei prezenți nu au fost informați asupra motivului convocării. Ei au aflat însă din diferite surse despre chestiunea pusă în discuție. N. Iorga și Iuliu Maniu știau că se vadezate problema dinastică.

Pamfil Șeicaru, care a călătorit cu trenul special în care se aflau cei doi șefi ai Partidului Național, nota aproape 40 de ani mai târziu: „Mă aflam în același vagon cu N. Iorga și I. Maniu în 1925 (...). N. Iorga era tare pornit, susținând că totul era pus la cale de Ionel Brătianu, care vedea în prințul Carol un adversar al atotputerniciei Partidului Liberal.

Ce vrea? O regență, care ținând seama de vîrstă copilului ar dura ani de zile după moartea regelui Ferdinand, cu o sănătate aşa de subredă. Toate regențele au fost dăunătoare instituției monarhice. Voi apăra cu toată energia acest punct de vedere.

Iuliu Maniu – notează în continuare P. Șeicaru – era vizibil că nu împărtășea punctul de vedere al colegului său la șefia partidului. El căuta o formulă care să potolească pe impetuosul apărător al cauzei lui Carol. Realist, Maniu i-a arătat că din punct de vedere tactic, ar fi o greșală ca Partidul Național să se angajeze fățuș în această problemă, deoarece adoptând o atitudine contrară hotărârii pe care sigur o va lăua Consiliul de Coroană și Parlamentul o va ratifica, sigur s-ar exclude de la succesiunea care se va deschide în aprilie, când guvernul va ajunge la termen”⁹.

Cu câteva ore înainte de începerea Consiliului de Coroană din 31 decembrie 1925, șefii partidelor politice au fost primiți separat de suveran pentru a-i informa în legătură cu motivul convocării și a le aduce la cunoștință scrisoarea de renunțare la tron a prințului Carol. Cu prilejul audienței pe care Ferdinand i-a acordat-o, N. Iorga a insistat din nou să-l convingă în legătură cu organizarea unui nou demers pe lângă Carol, încercând să-l determine să revină asupra deciziei. Marele istoric se angaja să plece personal în Italia ca mediator între Carol și familie. La refuzul monarhului, Iorga nu a ezitat să-i replice sarcastic: „Sunteți victimă celei mai mari prostii care s-a făcut vreodată în această țară”¹⁰.

Lucrările Consiliului de Coroană au fost deschise de către regele Ferdinand, care, după ce a citit declarația de renunțare la tron a prințului moștenitor Carol, a cerut celor prezenți „să primiți renunțarea precum am primit-o eu și să constatați că Alteța Sa Regală, principalele Carol a renunțat definitiv la succesiunea tronului României, la drepturile, la titlurile și prerogativele de care se bucură”. Șeful statului a cerut să se pășească neîntârziat la măsurile legale necesare în vederea recunoașterii prințului Mihai ca principe moștenitor al României, arătând că „succesiunea tronului României revine de drept Alteței Sale Regale principale”.

⁹ P. Șeicaru, *Istoria partidelor național, țărănist și național-țărănist*, vol. II. Madrid, 1963, p. 35–36; Constantin I. Stan, *Actul de la 4 ianuarie 1926. Începutul „Crizei dinastice” în România*, în *Colocviul Cotrocenii în istorie*, ed. a III-a. București, 1995, p. 95.

¹⁰ N. Iorga, *Memorii*, vol. V, p. 79–80; Dionisie Nobilescu, *Restaurația*. Cluj, 1933, p. 34.

Mihai”¹¹. Hotărârea era deja luată, nefiind vorba de o dezbatere a problemei. Ferdinand urmărea să pună partidele politice în fața faptului împlinit, dorind o rezolvare cât mai rapidă a chestiunii în interesul său.

Ion Mihalache, cel mai tânăr dintre participanți, a luat primul cuvântul, declarând că regele este singurul în măsură să aprecieze dacă gestul principelui periclitează interesele monarhiei sau ale statului, Partidul Țărănesc urmând decizia suveranului.

Ion I.C. Brătianu declară în calitate de prim-ministru că guvernul este hotărât să sprijine decizia regală. El urmărea, după cum sesiza un contemporan, „să obțină unanimitatea în Consiliul de Coroană, ca să taie lui Carol orice veleitate de a reveni asupra hotărârii sale”¹².

În cuvântul său, I. Maniu afirma că acest act „poate constitui prima treaptă a edificiului republican”, subliniind că „în cadrul acestui sistem politic, Mihai nu va domni niciodată”. Conducătorul Partidului Național aprecia că încă un demers oficial pe lângă Carol ar fi necesar spre a-l convinge să revină asupra deciziei de renunțare. Totuși, Maniu arăta că „dacă Majestatea Sa este hotărâtă irevocabil să primească renunțarea principelui, declar în numele partidului pe care îl reprezint că mă alătur acestei hotărâri”¹³.

În intervenția sa, N. Iorga și-a reînnoit oferă de a pleca în Italia. El a declarat pe față „sentimentele ce-l leagă de prinț”. Marele istoric a înfățișat calitățile prințului Carol, vorbind mai puțin de defecte. Potrivit unui participant la Consiliu, Iorga a mărturisit că „nu pot uita nici inima bună, nici inteligența superioară a Alteței Sale Regale, nici puterea sa de a munci pentru țară, nici simțul său pentru nevoile poporului. Și fiindcă se întâmplă că sunt istoric, eu știu că *regențele copiilor regali au fost totdeauna dezastroase pentru Dinastie și pentru Țară* (s.n.). Doresc să nu fiu profet, dar vorbind astfel am mantuit sufletul meu”¹⁴. N. Iorga condamna graba cu care se derulau dezbatările din Consiliul de Coroană. În final, el s-a raliat hotărârii adoptată de participanți.

În timp ce liderii partidelor Național și Țărănesc manifestau simpatie față de Carol, generalul Alexandru Averescu, aflat în proaste raporturi cu prințul încă din 1918, a fost de acord cu proclamarea lui Mihai ca prinț moștenitor. Tot acum s-a hotărât convocarea „Reprezentanței Naționale” în ziua de 4 ianuarie 1926¹⁵.

¹¹ A.N.I.C.. fond Casa Regală, Personale Carol al II-lea, dosar 29/1926, f. 2.

¹² C. Argetoianu, *op.cit.*, p. 239.

¹³ A.N.I.C.. fond Casa Regală, dosar 30/1934, f. 4; M.I. Costian. *Regele Carol al II-lea și partidele politice*, București, 1933, p. 14; Constantin I. Stan. *Activitatea politică a lui Iuliu Maniu în anii consolidării României Mari (1921–1926)*, în „Acta Musei Porolissensis”, t. XVIII, 1994, p. 363–364.

¹⁴ C. Argetoianu, *op.cit.*, p. 241; „Universul”, XLV, nr. 2, din 2 ianuarie 1926. O prezentare romană a Consiliului de Coroană întâlnim la Neagu Cosma, *Culisele Palatului Regal. Un aventurier la tron. Carol II. 1930–1940*, București, 1990, p. 64–65.

¹⁵ A.N.I.C.. fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 5/1926, f. 4.

Pentru a tempera agitațiile naționalilor și tărăniștilor, regele a chemat în audiență pe liderii acestora, I. Mihalache, I. Maniu și N. Iorga, la Cotroceni. În timp ce primii doi au fost de acord cu propunerea suveranului, N. Iorga a încercat să pună în discuție însăși chestiunea acceptării actului de renunțare la tron¹⁶. Martor al evenimentelor, C. Argetoianu consemna în memoriile sale: „Căci pe cât Maniu și Mihalache s-au menținut în audiențele lor pe terenul Regenței, Iorga a reluat întreaga chestiune și a declarat că va protesta în fața Parlamentului împotriva loviturii de stat pusă la cale de un guvern abuziv” (s.n.)¹⁷. Poziția marelui istoric punea Partidul Național într-o lumină nefavorabilă în ochii suveranului; de aceea, I. Maniu și C. Argetoianu au depus eforturi susținute pentru a-i micșora intransigență, reușind în cele din urmă să-l domolească pe profesor. N. Iorga a primit sarcina redactării declarației Partidului Național. Același C. Argetoianu scria în memoriile sale că și-a dat seama „că o luare de poziție prea categorică din partea acestuia, în favoarea Printului mazilă nu era compatibilă cu șefia unui partid care pretindea succesiunea Guvernului”. În aceste condiții s-a convenit ca Iorga să nu mai ridice problema renunțării printului „dacă va fi lăsat să redacteze dânsul declarația partidului fiind autorizat să pună într-ânsa «aprecieri prietenești la adresa sacrificatului și mai puțin prietenești la adresa sacrificatorului» (Brătianu)¹⁸.

În ziua de 3 ianuarie 1926 a fost constituită Regență, formată din Patriarhul Miron Cristea, Gh. Buzdugan și prințul Nicolae. Cu acest prilej a avut loc o consfătuire la Sinaia, unde au participat regele Ferdinand, frații Brătianu, Al. Constantinescu-Porcu, I.G. Duca și George Mârzescu¹⁹. Regența era practic sub influența P.N.L. Comentând acest fapt, scriitoarea Martha Solon preciza într-o lucrare dedicată vieții lui Carol al II-lea că „Graba, într-adevăr cu care instituția Regenței fusese decisă și compoziția sa, părea dintre cele mai suspecte opozitei. Ele lăsau să se credă, ca și de altfel darea de o parte a reginei Maria, că guvernul voise să constituie un organism docil și supus influenței sale, astfel apărea acest Consiliu, compus dintr-un adolescent și doi bătrâni”²⁰.

„Reprezentanța Națională” și-a deschis lucrările la 4 ianuarie 1926. Ion I.C. Brătianu a citit actul de renunțare la tron a printului moștenitor, indicând ca el să fie aprobat. Documentul a fost votat cu o mare majoritate de către Parlament. Tot acum a fost aprobat actul prin care fiul lui Carol, Mihai, era proclamat prinț moștenitor al României²¹. Acest for legislativ a adoptat noul statut al Casei Regale,

¹⁶ N. Iorga, *Memorii*, vol. IV, p. 86–87.

¹⁷ C. Argetoianu, *op.cit.*, p. 243.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ R. Bossy, *op.cit.*, p. 113; Venera Teodorescu, *Consecințe ale crizei dinastice. Regența (1927–1930)*, în „Revista de istorie”, t. 30, 1977, nr. 11, p. 2 043–2 060.

²⁰ M. Solon, *Amorurile unui rege*, București, 1997. p. 96.

²¹ A.N.I.C., fond Casa Regală. Personale Carol al II-lea, dosar 29/1926, f. 4: „Dezbaterile Adunării Deputaților” (în continuare se va cita „D.A.D.”), nr. 41. Ședință din 4 ianuarie 1926. p. 1 123: vezi și Ion Bitoleanu. *Din istoria României moderne (1922–1926)*. București. 1981. p. 302.

potrivit căruia Carol era exclus din familia domnitoare, devenind simplu cetățean. El își lua numele de Caraiman, după muntele omonim de lângă Sinaia. Domiciliul său era stabilit la moșia Mănăstirea, aflată în comuna cu același nume din județul Ilfov²².

Guvernul a considerat problema dinastică drept o chestiune închisă. Edificatoare ni se pare declarația făcută în Parlament, la 4 ianuarie 1926, de Ion I.C. Brătianu: „trebuie să închidem această chestiune pentru totdeauna”²³. Liberalii încercau să împiedice manifestările zgomotoase ale partizanilor lui Carol, punând opinia publică în fața faptului împlinit. Totuși, guvernantii au luat măsuri suplimentare, pedepsind cu asprime pe aceia care urmăreau să redeschidă problema. În acest scop, gazetele străine, care conțineau aprecieri asupra fostului prinț moștenitor, erau opriate la graniță, iar cele interne, având conținut asemănător, erau confiscate²⁴.

În cadrul „Reprezentanței Naționale”, Ion Mihalache a citit declarația Partidului Țărănesc. Documentul afirma că această formațiune politică „ia act de renunțarea principelui Carol și de devoluțiunea dreptului de succesiune asupra principelui Mihai”. El acuza guvernul că „nu a știut să pună coroana la adăpostul răspunderilor și eventualelor frământări”, Partidul Țărănesc declinându-și orice răspundere. Șeful țărăniștilor asigura pe rege de întregul său sprijin, solidarizându-se cu voința coroanei²⁵. O poziție asemănătoare a avut un alt fruntaș țărănist, dr. Nicolae Lupu.

În cuvântul său în cadrul „Reprezentanței Naționale”, N. Iorga a vorbit în favoarea prințului moștenitor. El a făcut un scurt istoric al dinastiei domnitoare din România, precizând că prin ea țara noastră a progresat: „A propășit sub Vodă Carol, și a realizat visul milenar sub Regele Ferdinand și socoteam că va fi condusă mai departe de principalele Carol, Tânărul iubit al țării”. Renumitul istoric a prezentat în mod apologetic pe prințul moștenitor ca fiind „legat de toate actele vieții noastre naționale”. Iorga se înclina însă în fața hotărârilor regale arătând că „trebuie să înțelegem a sprijini cu loialitate Coroana”. În continuare șeful Partidului Național a făcut un aspru rechizitoriu la adresa guvernului Brătianu, care „n-a prevăzut nimic, care nu a luat nici o măsură pentru a împiedica nenorocirea de azi, ce atinge grav prestigiul dinastiei”. În final, reputatul om de cultură arăta: „Dintre faptele rele ale guvernului Brătianu cea mai condamnabilă este cea de azi, prin toate drepturile care le sfarmă, prin toate sentimentele pe care le provoacă”. Discursul a fost salutat în nenumărate rânduri cu aplauze de pe băncile opoziției, exprimându-se astfel deplinul acord cu afirmațiile profesorului²⁶.

²² A.N.I.C., fond Casa Regală. Personale Carol al II-lea. dosar 29/1926, f. 6-8: dosar 30/1926, f. 1.

²³ „D.A.D.”, nr. 41, Ședință din 4 ianuarie 1926, f. 1 135.

²⁴ A.N.I.C.. fond dr. Sabin Manuilă, dosar 137–150, 1926, f.

²⁵ „D.A.D.”, nr. 41, Ședință din 4 ianuarie 1926, p. 1 135; C. Stere. *Documentări și lămuriri politice. „Preludiile”. Partidul Național și „Cazul Stere”*, București, 1930. p. 75: Armand Călinescu. *Însemnări politice 1916-1933*, ed. Al.Gh. Savu, București, 1990. p. 53–54.

²⁶ „D.A.D.”. nr. 41, Ședință din 4 ianuarie 1926, p. 1 135: C. Argetoianu. *op.cit.*.. p 246–247.

Generalul Averescu, șeful Partidului Poporului, datorită adversității față de Carol și din dorința de a fi adus la putere, a declarat că „va vota fără nici o rezervă legea pentru proclamarea Alteței Sale Regale principelui Mihai ca prinț moștenitor al tronului României”²⁷.

Actul de la 4 ianuarie 1926 a marcat începutul crizei dinastice în România. Ea a avut un caracter artificial, fiind generată de Ion I.C. Brătianu și partizanii săi politici, care nu doreau ca principalele Carol să moștenească tronul, întrucât acesta din urmă era un adversar declarat al liberalilor. Având de partea sa un partid puternic și pe regele Ferdinand, Ionel Brătianu a obținut prin actul de la 4 ianuarie 1926 un succes remarcabil, ajungând la punctul culminant al puterii sale. El a devenit, practic, regele neîncoronat al României. Sesizând acest lucru, N. Iorga nota cu ironie, dar și cu vădită amărăciune: „Acum nu mai erau doi stăpâni în România, ci unul singur: Ion Brătianu. Dinastia de Argeș biruise cu totul pe cea de Sigmaringen”²⁸.

După alegerile comunale din februarie 1926, situația cabinetului liberal se înrăutățise vizibil ca urmare a succeselor obținute de naționali și țărăniști. Regele a încercat să învățească cele două partide. El a urmărit să-l atragă de partea sa pe Iuliu Maniu, care a fost mai ponderat decât N. Iorga în cadrul actului de la 4 ianuarie. Suveranul a profitat și de faptul că între partidele Național și Țărănesc erau unele puncte de vedere diferite în ceea ce privește formarea noului cabinet. În Partidul Național părerile erau împărțite. Vasile Goldiș, C. Argetoianu și N. Iorga se pronunțau în favoarea fuziunii naționalilor cu țărăniștii, în vederea realizării „celui de al doilea partid mare și puternic”²⁹. În schimb, Stelian Popescu cerea lui I. Maniu ruperea tratativelor cu țărăniștii, pe care îi acuza de revoluționarism, el militând pentru o apropiere de liberali. O serie de nemulțumiri existau și în rândurile grupării takiste.

Tratativele naționalilor cu țărăniștii pentru formarea guvernului au început a doua zi după depunerea mandatului guvernamental de către Ion I.C. Brătianu, la 27 martie 1926. Aceste tratative au avut loc în casa lui N. Iorga din București între I. Maniu, I. Mihalache și N. Iorga. „Maniu era de părere să nu discutăm distribuirea portofoliilor – scrie C. Argetoianu – și să aşteptăm să fie întâi însărcinat el cu formarea Guvernului. Iorga n-a vrut însă să audă de aşa ceva și a declarat că el nu se prezintă regelui fără o listă în mână. Si cum sosise și Mihalache, a început târgul”. După negocieri îndelungate și dificile s-a alcătuit o listă provizorie „unde erau câte două sau trei nume”³⁰. În momentul desfășurării acestor tratative, Al. Averescu a fost chemat la Palat și însărcinat de către rege cu formarea noului cabinet. Aceasta a depus deja, în ziua de 30 martie orele 13, jurământul în față

²⁷ Ibidem; I. Scurtu, *Criza dinastică din România 1925–1930*, București, 1996, p. 53.

²⁸ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om. Așa cum a fost*, vol. III, p. 109.

²⁹ „Universul”, XLIV, nr. 96, din 28 aprilie și nr. 97 din 29 aprilie 1926.

³⁰ C. Argetoianu, *op.cit.*, p. 282.

șefului statului³¹. Câteva ore mai târziu, generalul Eracle Nicoleanu, prefectul Poliției Capitalei, a venit acasă la N. Iorga, unde tratativele între naționali și țărăniști erau în plină desfășurare, ca să-i informeze pe negoziatori în legătură cu numirea ca prim-ministru a generalului Averescu. C. Argetoianu nota cu ironie: „Maniu și Mihalache, galbini de ciudă, au asigurat pe prefectul poliției că nu se va întâmpla nimic și l-au însărcinat să transmită tot disprețul lor celui care a pus la cale această lovitură de stat”³².

Aducerea la conducerea țării a unui guvern Averescu a fost rodul manevrelor de culise ale lui Ion I.C. Brătianu. Ea a arătat necesitatea întăririi colaborării între naționali și țărăniști. În zilele de 17–18 aprilie 1926 a avut loc la Cluj Congresul Partidului Național care a restabilit calmul în fruntea partidului. Principala problemă discutată în cadrul acestui forum a fost aceea legată de participarea la alegerile parlamentare organizate de guvernul averescan. Tot acum a fost adoptată o moțiune prin care se propunea partidului țărănesc fuziunea, iar în caz contrar semnarea unui cartel electoral între cele două grupări politice³³.

În cadrul alegerilor, naționalii și țărăniștii au semnat un cartel electoral prin I. Maniu și Ion Mihalache. Potrivit documentului, în trei circumscripții din Transilvania au fost desemnați în fruntea listelor comune membri ai partidului țărănesc. În schimb, opt circumscripții din vechea Românie aveau pe primul loc fruntași ai partidului național³⁴. Partidele Național și Țărănesc, grupate în Blocul Național-Țărănesc, au obținut 27,73% din voturi, adică 69 de mandate, față de 52,09% respectiv 292 de locuri ale Partidului Poporului. P.N.L. a câștigat 7,34% din voturi și 16 mandate, Liga Apărării Național-Creștine 4,76% și 10 locuri în Parlament. Celelalte liste nu au obținut minimum 2% din totalul voturilor, fapt pentru care, potrivit noii legi electorale, nu puteau intra în Corpurile Legislativare³⁵.

Alegerile nu s-au desfășurat în mod corect, semnalându-se numeroase ilegalități. Fruntașii Partidului Național și ai Partidului Țărănesc, I. Maniu, N. Iorga, C. Argetoianu, I. Mihalache, N. Lupu au avut o atitudine fermă, condamnând măsurile întreprinse de autoritățile guvernamentale. Ei au adresat un memoriu suveranului arătând că legea electorală a fost ignorată total, încercându-se astfel

³¹ M. Teodorian-Carada, *Esemereidele. Însemnări, amintiri*, vol. II, 1908–1928, Roman, 1937, p. 132.

³² C. Argetoianu, *op.cit.*, p. 283; Ioan Scurtu, *Contribuții privind viața politică din România. Evoluția formei de guvernământ în istoria modernă și contemporană*, București, 1988, p. 201.

³³ „Patria”, Cluj, VIII, nr. 86, din 21 aprilie 1926; „Neamul Românesc”, XXI, nr. 89, din 19 aprilie 1926: Biblioteca Academiei Române, Secția Manuscrise. Corespondență Nicolae Iorga (în continuare se va cita B.A.R., secția MSS., Coresp. N. Iorga), vol. 333/2, f. 342–343.

³⁴ „Aurora”, VI, nr. 1339, din 26 aprilie 1926.

³⁵ „Monitorul Oficial”, partea I-a, nr. 122, din 4 iunie 1926; Marcel Ivan, *Evoluția partidelor noastre politice în cifre și grafice 1919–1932*, Sibiu, t. 1933, tabelele 12–13; I. Scurtu, *Alegerile parlamentare din mai 1926*, în „Studii și comunicări Muzeul Brukenthal”. Sibiu, t. XVII, 1974, p. 227; Ioan Saizu, Gh. I. Florescu, *Alegerile parlamentare din România 1926–1928*, în „Cercetări istorice”. Iași, t. IX–X, 1978–1979, p. 479–494.

introducerea „unui regim de abuz și ilegalitate manifestată pe timpul actualelor alegeri parlamentare”³⁶.

După alegeri au fost reluate tratativele între I. Maniu și I. Mihalache, N. Iorga fiind exclus de la negocieri. Marele istoric a fost informat în legătură cu desfășurarea per tractărilor atât de I. Mihalache, într-o scrisoare din 21 septembrie 1926³⁷, cât și de I. Maniu, încă din 30 august 1926³⁸. Cu toate acestea, N. Iorga a expediat la 3 octombrie 1926 o scrisoare lui I. Maniu în care își exprima dezaprobația față de fuziunea cu Țărăniștii, socotind că el și partizanii săi politici au fost puși în fața faptului împlinit. N. Iorga nu se considera legat de aceste acte abuzive, declarând cu fermitate că „rămân cu numele la care am dreptul, cu prietenii mei nedezlipiți de steagul de democrație națională pe care cei ce fuzionează arată că îl părăsesc”³⁹.

Atitudinea lui N. Iorga este în mare parte îndreptățită, deoarece Partidul Național Țărănesc s-a realizat în urma unor aranjamente de culise între I. Maniu și I. Mihalache, care au fost principalii actori ai fuziunii celor două formațiuni politice.

La 10 octombrie 1926, chiar în ziua contopirii celor două partide, N. Iorga îi scria lui Maniu, aducându-i la cunoștință „hotărârea mea de a nu participa în nici o calitate la conducerea partidului, până ce el nu-și va avea coeziunea, disciplina și credința necesară față de șeful unic”. Autorul mesajului preciza că reprobă orice alianță sau colaborare care, „pentru motive de dubioasă reușită electorală ar implica renunțarea oportunistă fie la principiile de naționalism, fie la acelea de onestă democrație culturală”⁴⁰. N. Iorga s-a delimitat programatic de I. Maniu și I. Mihalache, fapt relevat cu ocazia unor întîniri ale partizanilor săi politici de la Galați, Craiova sau București. În noile condiții, N. Iorga își regrupează partizanii care nu vizau satisfacerea unor interese materiale personale sau ambițiilor politice egoiste. La baza atitudinii lor stăteau acceptarea principiilor renumitului istoric⁴¹.

Congresul Partidului Național s-a desfășurat în ziua de 10 octombrie 1926 în lipsa lui N. Iorga și a aprobat hotărârea de fuziune cu Partidul Țărănesc pe baza celor zece puncte stabilite în 1924. Președintele partidului fuzionat va fi I. Maniu⁴².

³⁶ A.N.I.C.. fond Ministerul Afacerilor Interne (în continuare se va cita M.A.I.), dosar 568/1926, f. 2.

³⁷ B.A.R.. Secția MSS.. Coresp. N. Iorga, vol. 333/1, f. 342-343.

³⁸ Ibidem, f. 372-373; Constantin I. Stan, *Activitatea politică a lui Iuliu Maniu în preajma preluării puterii (1926-1928)*, în „Acta Musei Porolissensis”, t. XIX, 1995, p. 306-307, anexa II.

³⁹ N. Iorga, *Corespondență*, vol. II, ed. Ecaterina Vaum. București. 1986. p. 288-289; B.A.R.. Secția MSS.. Coresp. N. Iorga, vol. 335/2, f. 433-434.

⁴⁰ B.A.R.. Secția MSS.. Coresp. N. Iorga, vol. 335/1, f. 157-158; N. Iorga, *Corespondență*, vol. II, p. 289-290.

⁴¹ Petre Țurlea, *Nicolae Iorga în viața politică a României*. București, 1991, p. 233.

⁴² I. Ciuperca, *Formarea Partidului Național Țărănesc (II)*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A.D. Xenopol» Iași”, t. XVII. 1980, p. 513-531; Idem. *Opoziție și putere în România anilor 1922-1928*. Iași. 1994. p. 196-198.

Crearea P.N.T. a fost un succes al opoziției, deoarece s-a constituit un puternic partid anti-liberal ca o alternativă de guvernare.

Monarhia a socotit actul din 10 octombrie 1926 ca un fapt pozitiv. Deși bolnav, regele Ferdinand a salutat evenimentul, apreciind că se poate reveni la sistemul bipartid. Suveranul spera că prin echilibrarea vieții politice să se diminueze intensitatea luptei între partide și să se ajungă la un guvern de uniune națională. Șeful statului căuta să evite rediscutarea problemei carliste, având în vedere că unii lideri național-țărăniști simpatizau cu fostul prinț moștenitor⁴³.

Treptat, generalul Averescu, vrând să iasă de sub tutela liberală, a urmărit o apropiere de fostul prinț moștenitor. El l-a folosit în acest scop pe Mihail Manoilescu, care a luat legătura cu Carol, și a încercat de asemenea o apropiere de P.N.T. În aceste împrejurări, la 27 mai 1927, regele Ferdinand a cerut lui A. Averescu să formeze un cabinet de uniune națională. După câteva zile, la 31 mai 1927, suveranul a trimis prin C. Hiott șefilor partidelor politice I. Maniu, I.I.C. Brătianu, dr. N. Lupu, N. Iorga și A.C. Cuza o scrisoare, cerându-le să contribuie la formarea unui asemenea guvern. La 2 iunie Averescu a expediat acelorași fruntași politici un mesaj prin care îi invita să participe la o întunire comună a doua zi, spre a studia modalitatea concretă de realizare a propunerii regale⁴⁴.

La 4 iunie 1927, regele Ferdinand a încredințat în mod surprinzător conducerea guvernului lui Barbu Știrbei, cununatul lui Ionel Brătianu. Noul cabinet era lipsit de coeziune, deoarece din el făcea parte național-țărăniști, țărăniști, independenți. Era clar că guvernul avea un caracter de tranziție. Relevând compoziția eterogenă a acestui cabinet, N. Iorga consefuna în amintirile sale că miniștrii, care se urau între ei, „n-aveau nici un sentiment și nici o stimă pentru un conducător răsărit prin surprindere, iar astfel de combinații nu pot reuși într-o societate atât de puțin solidară și de slab dispusă la sacrificii”⁴⁵. Acest guvern a avut o existență efemeră, deoarece la 21 iunie Barbu Știrbei și-a prezentat demisia. În aceeași zi s-a format un cabinet presidat de Ion I.C. Brătianu, fapt așteptat de observatorii politici din epocă. Noul minister a fixat alegerile parlamentare pentru zilele de 7 și 10 iulie 1927. Această consultare a electoratului s-a caracterizat prin numeroase abuzuri din partea guvernului: arestarea sau molestarea propagandistilor adverși, intimidarea candidaților opoziției, influențarea alegătorilor, ingerințe ale administrației etc.⁴⁶. Înfățișând această stare de lucruri, N. Iorga consefuna sintetic în memoriile sale: „Delegații și candidații sunt arestați, nu mai e nici o rușine”⁴⁷.

⁴³ Constantin I. Stan, *Crearea Partidului Național Țărănesc (10 octombrie 1926)*, în „Acta Musei Napocensis”, 34/2, 1997.

⁴⁴ „Îndreptarea”, IX, nr. 125 din 3 iunie 1927; Gh. I. Florescu, *Partidul Poporului în perioada celei de a doua guvernări (martie 1926 – iunie 1927)*, în „Anuar”, Iași, t. XIV, 1977, p. 241–243.

⁴⁵ N. Iorga, *Orizonturile mele*, vol. III, p. 195.

⁴⁶ A.N.I.C., fond M.A.I., dosar 605/1927, f. 57; Mihail Manoilescu, *Memorii*, vol. I, ed. Valeriu Dinu, București, 1993, p. 91.

⁴⁷ N. Iorga, *Memorii*, vol. V, p. 232; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marearea Unirii*, vol. II/1, 1918–1933, București, 1986, p. 837.

Alegerile s-au încheiat cu victoria scontată a P.N.L., care a obținut 61,69% din voturi, iar potrivit legii electorale a primit 82,70% din numărul mandatelor, adică 312. P.N.T. a acumulat 22,09% din voturi adică 54 de mandate. Blocul maghiaro-german deținea 6,3% din voturi, respectiv 15 mandate. Celelalte formațiuni politice aveau sub pragul electoral de 2%. Demn de amintit este faptul că din Adunarea Deputaților lipseau o serie de personalități precum Nicolae Iorga sau Al. Averescu⁴⁸.

Avându-se în vedere înrăutățirea stării sănătății regelui Ferdinand, Corpurile Legiuitoare au fost convocate pentru ziua de 19 iulie, în loc de 27 iulie, după cum se stabilise inițial. În aceeași zi, odată cu validarea a jumătate plus unu din totalul mandatelor, Adunarea Deputaților și Senatul s-au declarat legal constituite. Câteva ore mai târziu, în data de 20 iulie, s-a anunțat oficial moartea regelui Ferdinand, în vîrstă de 62 de ani, survenită la ora 2.15 noaptea în castelul Pelișor de la Sinaia⁴⁹.

N. Iorga aprecia că „bunătatea lui Ferdinand, aplecarea lui spre sentimentalități, dispoziția de a se lăsa neconcenit influențat de familia sa și de prietenii familiei sale, și nu mai puțin criticabila pornire spre intrigi și curse contra oamenilor pe care îi ținea la putere, făcea ca asupra portofoliilor ministeriale să fie o continuă râvnire pățimășă, cu întrebuițarea forțelor oculte de la Palat, fiecare crezând că pe alte căi decât ale luptelor politice se poate ajunge la guvernare”⁵⁰. Cunoscutul istoric sesiza faptul că fostul rege nu a reușit să impună sistemul rotativei guvernamentale, aşa cum a făcut înaintașul său Carol I, el năfiind întotdeauna un arbitru imparțial al luptelor între partide.

N. Iorga dedica în lucrarea *Oameni care au fost* câteva rânduri de aleasă sensibilitate fostului rege: „Chinuri fără nume care se cheme pentru Ferdinand I Rege ale României Unite, viața s-a încheiat. Nobilul martir se odihnește. Luminoasă va rămâne în istoria unui neam veșnic nedreptățit de soartă, din secol în secol și din sacrificiu în sacrificiu, clipa în care vitejia unui popor s-a sprijinit pe eroica lui loialitate, pentru a întregi țara în dreptele ei hotare. Cel mai mare moment din istoria noastră milenară va rămânea legată de numele lui”⁵¹.

La scurtă vreme după anunțarea decesului lui Ferdinand, a fost proclamat rege fiul lui Carol, Mihai I, care era minor. De aceea, Regența alcătuită în 1926 intra în atribuții. Graba cu care liberalii au trecut la instalarea Regenței se explică prin dorința lui Ion I.C. Brătianu de a da formă actului de la 4 ianuarie 1926.

⁴⁸ A.N.I.C., fond M.A.I., dosar 536/1927, f. 3; *Alegerile din 7 iulie pentru Camera Deputaților. Studiu Statistic*, în „Buletinul statistic al României”, nr. 3, iulie-septembrie 1927, p. 12; I. Scurtu, *Partidele politice în alegerile parlamentare din iulie 1927*, în „Anuar”, Iași, t. XIV, 1977, p. 395–402.

⁴⁹ M. Solon, *op.cit.* p. 113; mai multe surse indică că regele Ferdinand ar fi murit mai înainte, în 18 sau 19 iulie (M. Theodorian Carada, *op.cit.* p. 139; Prințul Nicolae de Hohenzollern, *În umbra coroanei României*, ed. Gh. Buzatu. Stela Cheptea și Sorin Pârvu. 1991, p. 57; N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. X, București, 1939, p. 455).

⁵⁰ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om. Așa cum a fost*. București, 1972. p. 694.

⁵¹ Idem, *Un ceas de durere. În Oameni cari au fost*. vol. III, București, 1936, p. 241.

Instituția monarhică devenise acum un element de decor, deoarece întreaga putere se găsea de fapt în mâinile șefului Partidului Național Liberal⁵².

La ora 16.30, ofițerii, trupa, funcționarii civili care depindeau direct de Ministerul de Război au depus jurământul de credință M.S. Regele Mihai I.

Guvernul a luat măsuri severe de siguranță cu scopul de a împiedica organizarea unor manifestații ostile actului de la 4 ianuarie 1926, dar mai ales unei tentative de revenire a lui Carol în țară⁵³. Teama lui Ion I.C. Brătianu era justificată deoarece fostul prinț moștenitor putea să revină în țară sub pretextul de a lua parte la înmormântarea regelui: „Nimeni nu ar fi avut dreptul să împiedice pe fiu de a îngenunchia la sicriul tatălui său și nici să facă parte din cortegiu, până la Curtea de Argeș”,⁵⁴ relata Pamfil Șeicaru. Printul Carol a trimis doar o coroană de trandafiri.

Sicriul a rămas două zile la Palatul Cotroceni. În ziua de 23 iulie, cortegiul s-a deplasat la gară, iar de acolo cu trenul mortuar la Curtea de Argeș, fiind înhumat în biserică mănăstirii de aici⁵⁵. Comentând acest eveniment, N. Iorga conseagna lapidar că în data de 23 iulie 1927, regele Ferdinand „a fost înmormântat cu o pompă vană și rece”⁵⁶.

Moartea regelui Ferdinand a marcat o etapă importantă în relațiile lui N. Iorga cu monarhia. Celebrul istoric a fost un apărător consecvent al regimului parlamentar constituțional din România. Monarhist convins și consecvent, Iorga s-a împotrivit în acești ani tendințelor dictatoriale ale lui Ion I.C. Brătianu, care a dominat viața politică românească în primul deceniu interbelic. Admirator și susținător al lui Carol, care i-a fost elev, marele om de cultură vedea în acesta o contraponere importantă față de poruinile autoritare ale lui Ionel Brătianu.

În această perioadă scurtă, dar frâmântată pe plan politic, N. Iorga a dovedit însă destul subiectivism, a pus multă patimă și intransigență în susținerea punctelor sale de vedere. Nu de puține ori a demonstrat lipsă de diplomatie și tact, fiind cu greu convins să își modereze atitudinea față de Casa Regală. Fiind un om destul de puțin maleabil, Iorga a făcut ca raporturile sale cu regele Ferdinand să fie în unele momente chiar tensionate. Totuși, el a apreciat calitățile șefului statului, în special rolul său în înfăptuirea României Mari. S-a ridicat încă de la sfârșitul anului 1925 împotriva Regenței, dar nu a reușit să împiedice instituirea și funcționarea ei. Părăsind P.N.T., N. Iorga nu va mai avea un rol politic important, chiar dacă după venirea lui Carol al II-lea în țară va fi numit prim-ministru.

Omul politic nu se va ridica, din păcate, la valoarea savantului de talie mondială.

⁵² M. Mușat, I. Ardeleanu, *op.cit.*, p. 840.

⁵³ Mihail Rusenescu, *Problema constitutională și monarhia (1922–1927)*, în „Revista de istorie”, 1977, nr. 11, p. 2 037.

⁵⁴ P. Șeicaru, *op.cit.*, p. 152.

⁵⁵ Daniela Popescu, *Funeraliile Regelui Ferdinand*, în *Colocviul româno-american Cotrocenii în istorie*, București, 1994, p. 103–104; I. Scurtu, *Regele Ferdinand (1914–1927). Activitatea politică*, București, 1995, p. 120–121.

⁵⁶ N. Iorga, *Supti trei regi*, București, 1932, p. 413.

OPINII

BIROUL INFORMATIV AL PARTIDELOR COMUNISTE (KOMINFORM) – O ÎNCERCARE DE ORGANIZARE POLITICĂ A EUROPEI RĂSARITENE POSTBELICE

COSMIN POPA

Problematica legată de activitatea Birolului Informativ al partidelor comuniste, cunoscut și sub denumirea de Kominform, în general, a ocupat un loc marginal în preocupările științifice ale istoricilor „lagărului comunist”. Drept urmare, organismul în cauză a rămas într-un „con de umbră”, analizarea activității sale fiind, mai degrabă, o preocupare tangențială a istoricilor relațiilor sovieto-iugoslave sau a propagandistilor regimului comunist iugoslav, însărcinată să descrie Kominformul ca scena afirmării independenței politice a Iugoslaviei, trecutul fiind interpretat prin prisma realităților politice de la sfîrșitul anilor '40¹. Fără îndoială, meritul acestor lucrări este acela de a fi relevat, pentru prima oară, o parte din mecanismele care au definit Bioul Informativ al partidelor comuniste, însă, din cauza folosirii, exclusive, a documentelor sau a versiunilor oficiale iugoslave, a avut loc acreditarea – unor teorii – care transformau Partidul Comunist al Iugoslaviei în apărătorul independenței celorlalte partide comuniste, proiectând divergențele principale dintre Moscova și Belgrad până la nivelul anilor 1943–1944, fără a se putea vorbi despre aşa ceva în realitate. De altfel, în afara documentelor oficiale publicate prin intermediul oficioaselor de partid și a revistei Kominformului, „Pentru o pace trainică, pentru democrație populară!”, activitatea Birolului a fost înconjurată de un secret desăvârșit, specific tuturor instituțiilor sovietice, mai ales, în timpul lui Stalin. Mai târziu, în timpul „dezghețului”, din cauza eșecului înregistrat în activitatea Kominformului, liderii sovietici nu au încurajat studierea activității sale, în mod indirect, acesta fiind etichetat drept un reflex instituțional al stalinismului în relația cu „partidele frătești”.

Democratizarea Uniunii Sovietice de la sfârșitul anilor '80 a consemnat, în plan istoriografic, o reevaluare a activității Kominformului și, în general, a întregii politici externe sovietice, realizată – pe fondul liberalizării accesului la documentele epocii. Rezultatele liberalizării accesului la arhivele sovietice, chiar și pentru o perioadă de timp limitată, nu a întârziat să-și arate efectele benefice și în ceea ce privește problematica legată de activitatea Kominformului.

Astfel, prima contribuție aparține lui Grant Adibekov², fostul conducător al Arhivelor Statului de Istorie Politică și Socială, care a purtat pentru o perioadă denumirea de Centrul Rusesc de

¹ E. Kardelj, *Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944–1957*. Sečanja, Ljubljana, Beograd, 1980; V. Dedijer, *Josip Broz Tito. Prilozi za biografiju*, Beograd 1953.

² G. Adibekov, *Taina Kominforma*, în „Trud”, 25 XI 1992. Fără a reprezenta o nouătate în ceea ce privește conceptualitatea abordării problematice, articolul în cauză are meritul de a fi revelat o parte din amănuntele legate de înființarea redacției ziarului „Pentru pace trainică. Pentru democrație populară”. Reputatul istoric G. Adibekov este autorul unui alt studiu legat de istoria Kominformului, unde tratează momentul încercării transformării acestuia într-un organism clasic de coordonare a partidelor comuniste din Europa Orientală. *Popátka kominternizații Kominforma v 1950 g. Po novám archivnám materialam*, în „Novaia i noveišaia istoria”, 1994, nr. 4–5. G. Adibekov a redactat prima

Conservare și Studiere a Documentelor Iстории Contemporane din Moscova, instituția unde este păstrată o mare parte a documentelor emise de Comitetul Central al Partidului Communist Sovietic (bolșevic) – Partidului Communist al Uniunii Sovietice, Comintern și Kominform.

La scurt timp, un alt istoric rus, specialist al relațiilor sovieto-iugoslave, Leonid Ghibianski³, a acordat o atenție specială apariției Kominformului, de această dată, inițiativa liderilor sovietici fiind interpretată în cadrul oferit de schimbările survenite în politica externă generală a URSS în perioada 1946–1947.

Odată demarat procesul de analizare a activității Kominformului, eforturile istoricilor ruși și occidentali s-au îndreptat spre realizarea obiectivului fundamental, și anume, acela de a pune la dispoziția cercetătorilor – documentele emise de Biroul Informativ, cel puțin a acelora esențiale, rezultate în urma celor trei conferințe de la Schlearska – Poreba (Polonia), București și Budapesta. Urmare a eforturilor făcute a fost apariția volumului documentar *The Kominform. Minutes of the three conferences, 1947/1948/1949*, care, după cum o arată și titlul, reunește documentele celor trei conferințe ale Biroului Informativ, din păcate, fără a ne da o imagine satisfăcătoare cu privire la procesul de decizie din interiorul Kominformului și a Departamentului de politică externă de pe lângă CC al PCS(b)⁴.

Fără a încerca elucidarea tuturor aspectelor legate de activitatea acestei instituții, articolul de față încearcă să creioneze câteva direcții de cercetare legate de natura sistemului comunist est-european. Astfel, analizarea activității Birolului Informativ în cadrul oferit de schimbările strategice survenite în politica externă sovietică în perioada 1946–1947, dar și în cea internă (schimbarea de generații la nivelul birocrației superioare), este una dintre direcțiile indicate. O alta este constituită de încercarea de a evalua, pe baza activității sale, eficacitatea Kominformului și a instituțiilor sale componente, în demersul său de a institui un model unic de dezvoltare a partidelor și societăților comuniste din Europa Centrală și de Sud Est. În fine, prin descrierea și analizarea structurilor birocratice din interiorul Kominformului s-a încercat o aproximare, sperând argumentată, a modului în care instituțiile intercomuniste suferau de aceleași racile ale sistemului general de tip sovietic, de unde și eficiența lor practică scăzută, cu consecințele de rigoare în planul aplicării strategiei și tacticilor sovietice de politică externă.

PARTIDELE COMUNISTE DIN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE SUD EST ÎNTRE COMINTERN ȘI KOMINFORM

Alături de semnarea tratatelor de prietenie și asistență reciprocă, atât între țările Europei Centrale și de Sud Est, precum și între acestea și URSS, formarea Biroului Informativ al partidelor

monografie de istorie a Kominformului (*Kominform i poslevoennaia Evropa*, Moskva, 1994), care se distinge printr-o tratare conceptualizată a problematicii, de această dată în interiorul cadrului oferit de transformările doctrinale din politica externă sovietică. Lucrarea este fundamentată pe o studiere amănunțită, aproape exaustivă, a documentelor emise de Biroul Informativ al partidelor comuniste, concluzia finală fiind aceea că acesta nu și-a atins scopul pentru care a fost format, nereușind să împiedice „evadarea” Iugoslaviei sau apariția divergențelor din interiorul mișcării comuniste internaționale.

³ L. Ghibianski, *Kak voznik Kominform. Po novam arhivnam materialalam*, în „Novaia i noveisaia istoria”. 1993, nr. 4, p. 131–152.

⁴ *The Kominform. Minutes of the three conferences 1947/1948/1949*, Milano, Fondazione Giangiacomo Feltrinelli, Annale, Anno Trentisimo, 1994.

Documentele respective se află în Arhivele Statului de Istorie Politică și Socială. Pentru elaborarea lucrării nu s-au folosit numai documentele celor trei conferințe ale Kominformului, dar și cele emise de către instituțiile și departamentele Biroului Informativ, adică redacția ziarului, Secretariatul Kominformului și Cancelaria Secretariatului Kominformului, precum și documente provenite de la Departamentul de politică externă de pe lângă CC al PCS(b).

comuniste (Kominform) face parte din strategia sovieticilor care viza formarea unui sistem zonal interstatal de natură să cimenteze și să garanteze dependența statelor și partidelor vizate de Moscova, în general, și de Stalin, în particular. Pentru a înțelege cele mai intime resorturi decizionale ale liderilor de partid din Europa Centrală și de Sud-Est, trebuie spus faptul că, în perioada scură între desființarea Cominternului și apariția Kominformului, atât din punct de vedere al structurii instituționale, cât și din punct de vedere al controlului tactic, Moscova a continuat să ghideze, strict, activitatea partidelor comuniste din zonă, continuând să-i trateze pe liderii acestora asemenei unor simpli angajați ai aparatului central al Internaționalei Comuniste, supunându-i condiționărilor specifice acestei poziții. La începutul anului 1943, după înfrângerea de la Stalingrad, capitularea grupelor de armate „Africa” și declanșarea ofensivei sovietice, puțini mai erau aceia care se mai îndoiau de victoria aliaților „democrați”. Dacă, într-o perspectivă medie, problema fundamentală a victoriei împotriva puterilor „Axei” părea rezolvată, relațiile dintre Anglia, SUA, pe de o parte, și URSS, pe de altă parte, păreau să capete o turără riscantă pentru liderii sovietici, obligați, spre sfârșitul războiului să facă un efort consistent de îmbunătățirea a imaginii. Ruperea relațiilor diplomatice între URSS și guvernul polonez din emigație, pe 25 aprilie 1943, precum și presiunile exercitate asupra conciliabilului guvern cehoslovac de la Londra, făceau din ce în ce mai consistente tezele propagandei antisovietice, conform căror Moscova intenționa să sovietizeze țările Europei Centrale și de Sud-Est. În aceste condiții, dialogul dintre cele trei mari puteri aliate a devenit din ce în ce mai dificil, în cele din urmă, rechemarea ambasadorilor sovietici de la Londra și Washington devenind indispensabilă.

Unul dintre diferențele majore dintre cei trei aliați era acela legat de existența Cominternului, care, chiar dacă fusese integrat perfect în mecanismul instituțional național sovietic, răspunzând numai comandamentelor strategice dictate de interesele de mare putere ale URSS, era încă perceput de către Occident drept un potențial pericol la adresa siguranței interne a statelor democratice, drept un veritabil laborator al revoluției mondiale. Chiar dacă pare exagerat, trebuie subliniat faptul că, în timpul războiului, gradul de cunoaștere a dinamicii politice interne din URSS era unul foarte scăzut, nu de puține ori liderii occidentali explicându-și sinuoasele manevre de politică externă ale lui Stalin prin faptul că acesta a fost nevoit să-și schimbe hotărârile afirmate anterior, deoarece Biroul Politic al Comitetului Central s-a opus inițiativelor sale⁵.

Odată cu intrarea în război a URSS, pentru liderii sovietici a devenit clar că pentru a subzista, comunismul trebuie să capete noi forme de exprimare. În acest scop, „teoreticienii” sovietici au pus la punct un nou sistem ideologic, în care discursul propagandistic și-a deplasat centrul de greutate din sfera internaționalismului de tip leninist în cea a valorilor naționaliste, exprimate într-un limbaj marxizant. Astfel, noțiunea de popor a suferit o modificare, din entitate cultural-etică transformându-se în „comunitatea claselor producătoare”, care forma majoritatea oricărui stat.

Este foarte greu de spus, cu certitudine, cui i-a aparținut inițiativa dizolvării Cominternului, însă, judecând după structura decizională din interiorul sistemului sovietic, se poate aproxima că, o decizie de asemenea importanță nu putea veni decât de la Stalin. În jurnalul său –, Gheorghe Dimitrov, liderul Kominformului, ne oferă o altă versiune, susținând că în urma unei discuții cu V. Molotov și A. Manuilski, pe 8 mai 1943, au ajuns la concluzia necesității dizolvării Internaționalei Comuniste, ca unic centru de coordonare a întregii mișcări comuniste⁶. Pe 13 mai, Stalin a intervenit direct în procedura de desființare a Cominternului. Înaintea ședinței închise a Prezidiumului Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste trimițându-i lui Dimitrov următoarele indicații:

⁵ Chiar Winston Churchill, politician destul de experimentat în chestiunile de politică internă din Uniunea Sovietică, s-a lăsat înșelat de prevederile textelor oficiale emise de regimul stalinist, lansând în cadrul discuțiilor cu președintele american Roosevelt asemenea presupuneri.

⁶ G. Adibekov, *Kominform i poslevoennaia Evropa, 1947–1956*, p. 6.

„1. Nu vă grăbiți cu procedura. Supuneți proiectul dezbaterei generale, dați posibilitatea membrilor Prezidiumului CEIC să reflecteze 2–3 zile și să facă modoficări.

2. Deocamdată nu trimiteți proiectul în străinătate. Hotărâm pe urmă.

3. Să nu se lase impresia că, pur și simplu, îi gonim pe tovarășii străini. Oamenii vor lucra la ziare. Trebuie înființate patru ziare (în germană, în română, în italiană și maghiară), și comitete antifasciste ale germanilor și celorlalți.”⁷

După închiderea ședinței Prezidiumului CEIC evenimentele au început să se precipite, dovedindu-se dorința liderilor sovietici de a desființa cât mai repede Cominternul, punându-se la punct, în paralel, un nou sistem instituțional, capabil să garanteze controlul nemijlocit al sovieticilor asupra partidelor comuniste din Europa Centrală și de Sud-Est. Pe data de 14 mai, în urma instrucțiunilor primite de la Stalin, Dimitrov i-a trimis lui Manuilski materialele cu privire la departamentele de comunicații, propagandă și editare, radioemisie, agenției telegrafice și direcției economico-operative, propunând preluarea competențelor, personalului și dotărilor acestor departamente de către aparatul Comitetului Central al Partidului Comunist Sovietic (bolșevic). Trei zile mai târziu a avut loc o nouă ședință a Prezidiumului Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste, unde au fost discutate problemele tehnico-administrative, legate de lichidarea Cominternului, și anume cu privire la preluarea posturilor naționale de radio, reprezentanțelor partidelor comuniste la Moscova, menținerii legăturilor cu străinătatea (legăturile cu comuniștii „ilegali” din afara granițelor URSS), agenției telegrafice „Supress”, arhivei și bibliotecii, toate acestea fiind transferate în cadrul aparatului CC al PCS (b).

Cu toate că pare exclusiv o manevră tactică a liderilor sovietici, desființarea Cominternului a avut și o însemnatate strategică; prin lichidarea complicatelor structuri multinaționale ale Internaționalei Comuniste, instituțiile sovietice s-au implicat direct în procesul de administrare a partidelor comuniste. aparatul CC al PCS (b) preluând competențele departamentelor esențiale ale Cominternului, eliminând din acest circuit comuniștii străini față de care Stalin nutrea o neîncredere maladivă. După ședința Prezidiumului CEIC din 19 mai 1943, Dimitrov a rezumat în câteva cuvinte sensul și importanța transformărilor din aparatul sovietic de control al partidelor comuniste, dovedind o sinceritate surprinzătoare, având în vedere faptul că, chiar și atunci când se aflau în intimitate, cu puține excepții, liderii sovietici păstrau „eticheta” specifică birocratiei de tip stalinist, în care abundau formele ritual-legaliste de factură leninist-stalinistă. „Toate aceste funcții, arăta Dimitrov, trebuie menținute sub o formă sau alta, CC al PCS (b) urmând să-și asume controlul asupra lor în noile circumstanțe”.

Pivitor la motivele oficiale ale desființării accelerate a Cominternului, în ședința Biroului Politic al Comitetului Central al PCS(b) din 19 mai, unde s-au aprobat deciziile luate de către Prezidiumul Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste, Stalin a spus: „Noi ne-am supraevaluat forțele atunci când am înființat Internaționala Comunistă, crezând că vom putea conduce mișcarea comunistă din toate țările. Aceasta a fost greșeala noastră. Dacă Internaționala Comunistă va exista pe mai departe, va discredită ideea internaționalismului, ceea ce nu vrem să se întâmple”. Afirmația lui Stalin, dincolo de falsa recunoaștere a unei greșeli de strategie, poate fi considerată și o expresie pură a puterii absolute pe care acesta o detine în partid, permîțându-și să-l conteste, explicit, chiar pe Lenin, căruia i-a apărținut ideea înființării unei noi internaționale. Odată îndeplinite toate formalitățile, reprezentanții partidelor comuniste au trecut la îndeplinirea directivelor lui Stalin. Astfel, Dimitrov a convenit, împreună cu Piek, Ulbricht, Rakosi, Gere, Pauker și Furenberg, modul de formare și funcționare a viitoarelor comitete antifasciste naționale. În cursul aceleiași întâlniri hotărându-se transformarea ziarelor pentru prizonierii de război din URSS în ziare antifasciste, capabile să formeze și să mențină un curent de opinie favorabil URSS și Armatei Roșii în rândul acestora.

⁷ Ibidem.

La întâlnirea dintre Dimitrov și secretarul CC al PCS (b), Gheorghi Malenkov, s-a decis păstrarea stațiilor de radio naționale, acestea fiind trecute în proprietatea diferitelor birouri de reprezentare la Moscova a partidelor comuniste, de care aparțineau pe linie ideologică. Agenția telegrafică „Supress” a fost trecută sub controlul CC al PCS(b), iar în ceea ce privea departamentele „speciale” (comunicații radio, „tehnica pașapoartelor” și.a.), s-a hotărât păstrarea lor fără a fi stabilită apartenența lor instituțională. În general, serviciile și departamentele vechiului aparat cominternist au fost preluate de către aparatul CC al PCS (b), în urma unei decizii elaborate de Manuilski și Dimitrov, care a fost aprobată la începutul lunii iunie 1943 de către Biroul Politic.

Pe 8 iunie 1943 a avut loc ultima ședință a Prezidiumului CEIC sub președinția lui Dimitrov, hotărându-se și lichidarea Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste, Prezidiumului, Secretariatului și Comisiei Internaționale de Control. În seara zilei de 12 iunie, în cabinetul lui Stalin a avut loc o nouă întâlnire între Molotov, Vorosilov, Beria, Malenkov, Mikoian, Scerbakov și Dimitrov, unde s-a dezbatut și aprobat proiectul de constituire a comitetului antifascist german, „Germania Liberă”. O altă decizie majoră a acestei întâlniri a fost aceea a creării unui nou departament pe lângă CC al PCS(b), în competență căruia urma să intre coordonarea tuturor comitetelor antifasciste și administrarea stațiilor de radio ilegale. Legăturile cu agenții comuniști din străinătate, conducerea agenției „Supress” și activitatea de propagandă s-a hotărât să cadă tot în competențele noului departament. Pentru a nu trezi suspiciunile occidentalilor, conducătorul departamentului nou format a fost numit Scerbakov, posturile de adjuncți fiind încredințate lui Dimitrov și Manuilski. Inutil de precizat că această decizie nu a fost făcută publică, stabilindu-se ca activitatea departamentului să se desfășoare conform „ordinii interioare”.

Așa cum reiese foarte clar din cele arătate mai sus, funcțiile principale ale Cominternului au fost menținute, aceasta fiind și dorința expresă a liderilor sovietici atunci când au început aceste schimbări. Astfel, ele au trecut în competența CC al PCS(b) și a Comisariatului Poporului pentru Afacerile Interne (NKVD), mai târziu, departamentele în interiorul cărora se desfășurau acțiunile ilegale ale partidelor comuniste (telecomunicații, „tehnica pașapoartelor” și rețeaua lagărelor de prizonieri) trecând, în totalitate, sub controlul NKVD. Aparatul analitic al Cominternului a fost, de asemenea, preluat de către CC al PCS(b), diferitele departamente ale Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste fiind transformate în „institute speciale”.

Noile institute formate au intrat în componența aparatul tehnic și de analiză sovietic, compus dintr-o rețea de „institute speciale de cercetări”, identificarea și obiectul lor de activitate făcându-se în funcție de numărul de ordine atașat denumirii comune. În această structură un loc însemnat îl occupă Institutul Nr. 99, acesta având în sfera de competență munca cu prizonierii de război. Prin intermediul acestui institut se coordona activitatea Comitetului antifascist „Germania Liberă”, aici pregătindu-se și viitorii colaboratori ai Departamentului al 7-lea al Direcției Politice Principale a Armatei Roșii, instituție ce avea drept sferă de activitate demoralizarea și dezorganizarea trupelor inamice⁸. În acest institut se editau ziarele de propagandă sovietică pentru prizonierii de război în limbile germană, română, italiană, maghiară, cărora se adăuga un buletin periodic pentru austrieci. Pentru un interval de timp limitat, Institutul Nr. 99 a mai administrat școlile antifasciste de la Krasnogorsk și Ivanovsk, pregătind, în continuare, „cadre antifasciste” din rândul prizonierilor de război⁹. Toate aceste institute erau coordonate de către Departamentul informației internaționale al CC al PCS(b). După cum s-a arătat mai sus, departamentul în cauză a fost format pentru a prelua funcțiile strategice ale aparatului Cominternului, odată cu extinderea sa devenind unul dintre cele mai puternice centre de analiză și decizie din întreg aparatul de stat sovietic. Departamentul era grupat în sectoare, criteriul principal fiind acela geografic. Asemănător cu cel din ministerele de externe, la care se adăugă sectorul special

⁸ Arhivele Statului de Istorie Politică și Socială (în continuare RGAPSI), F. 495, Op. 13, D. 174, F. 42.

⁹ RGAPSI, F. 17, Op. 128, D. 1011, F. 4.

și cel de cadre. Încă din decembrie 1945, prin decizia Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Comunist Sovietic (bolșevic), Departamentul informației internaționale s-a transformat în Departamentul de politică externă, revendicând un statut de egalitate cu Ministerul de Externe. Din aprilie 1946, Departamentului i s-au lărgit competențele în ceea ce privește politica de recrutare a cadrelor din instituțiile din sfera relațiilor internaționale, cea a propagandei internaționale, la care se adăugau și diversele comitete antifasciste din diferele țări, dându-i-se și sarcina de a intermedia relațiile dintre PCS(b) și celealte partide comuniste¹⁰. Mecanismul de control al partidelor comuniste din Europa Centrală și de Sud Est era girat de către aparatul Comitetului Central și de cel al Ministerului de Interne, fără ca formarea unui organism comunist să mai fie de actualitate pentru liderii sovietici.

Schimbarea de perspectivă a Moscovei a survenit în intervalul 1943–1945, atunci când Europa Centrală și de Sud Est a devenit „domeniul de competență” al Uniunii Sovietice, al cărei interes major era acela de a articula un sistem de „state prietene”, pentru a evita izolarea internațională la care a fost supusă în perioada interbelică. Drept dovadă pentru susținerea acestei afirmații slujește raportul adresat lui V. Molotov (la acea vreme comisar al afacerilor externe al URSS) de către I. Maiski, șeful Comisiei de recuperare a pagubelor aduse URSS de către Germania și aliații ei, a Comisariatului Poporului pentru Afacerile Externe al URSS, raport întocmit la începutul anului 1944*. „Raportul Maiski”, așa cum mai este cunoscut acest document, se constituie într-o adeverată strategie sovietică de politică externă, direcțiile de acțiune, mobilurile acesteia fiind determinate cu exactitate și pe termen lung. Potrivit lui Maiski, obiectivul fundamental al viitoarei păci postbelice era acela de a asigura URSS pacea și securitatea în Europa și Asia „pe termen lung”, astfel încât URSS devinea atât de puternică încât o eventuală agresiune nu i-ar fi putut afecta securitatea sau Europa devinea, în întregime, socialistă, posibilitatea unui război fiind, în acest mod, exclusă. Atingerea unuia dintre cele două obiective strategice, potrivit aproximărilor lui Maiski, ar fi urmat să aibă loc în următorii 30–50 de ani. Esența documentului o constituie formularea amănunțită a obiectivului sovietic fundamental, anume acela de a evita o viitoare „încercuire capitalistă” care să ofere eventualilor agresori o bază de pomire în apropierea granițelor sale. Pentru atingerea acestor deziderate, „Raportul Maiski” prevedea reducerea granițelor URSS la etapa anului 1941, în special a celor cu Polonia, Finlanda și România, formarea unei granițe comune cu Cehoslovacia și în final, articularea unei grupări de state aliate cu scopul protejării URSS de o eventuală nouă invazie. Dincolo de toate acestea, documentul în cauză face dovada aderării depline a conducerii sovietice la realismul politic și renunțarea deplină la himerele revoluționare. Se poate spune că „Raportul Maiski” este unul dintre documentele care „oficializează” sfârșitul tranzitiei politice externe sovietice de la romanticismul revoluționar la realismul cinic. Acest lucru este dovedit și de modalitatea deosebită în care este tratată problema relațiilor dintre URSS, pe o parte, și România și Finlanda, pe de alta. Astfel, în capitolul al doilea al raportului, cel dedicat granițelor postbelice ale URSS, la paragraful 4 se arată că între URSS, pe o parte, și Finlanda și România, pe de altă parte „trebuie” încheiate tratate de ajutor reciproc prin care să se acorde URSS dreptul de a amplasă baze militare pe teritoriul acestor țări, Finlanda și România urmând a fi legate de URSS printr-o rețea de căi ferate și şosele strategice. Nu se mai amintește nimic de „inevitabilitatea revoluției proletare” în aceste țări, securitatea URSS a devenit o problemă de strictă competență a armatei și aparatului guvernamental. În aceste condiții, organisme fosilizate și discreditate precum Cominternul nu făceau decât să îngreuneze dialogul dintre marile puteri, care începuseră deja să folosească același limbaj, cel al intereselor strategice și al sferelor de influență.

¹⁰ Ibidem, D. 1011, F. 45–46.

* Raportul a fost publicat în culegerea de documente *Sovetskii faktor v Vostocinoi Evrope 1944–1953*, vol I, 1944–1948, Moskva, 1999, p. 23.

În consecință, pentru formarea unei asemne grupări de state sub egida URSS, Moscova nu mai avea nevoie de partidele comuniste, fiindu-i de ajuns mecanismul convențiilor de armistițiu, susținut de situația de pe front, putând, în același timp, să ofere o oarecare legitimitate guvernelor necomuniste instalate în aceste țări, legitimitate pe care instaurarea imediată a unor regimuri comuniste nu i-o putea da. Odată obținută recunoașterea internațională a guvernelor comuniste sau aservite comuniștilor din Europa Centrală și de Sud-Est, liderii sovietici au decis că a sosit momentul semnării de tratate bilaterale de ajutor reciproc și asistență cu acestea, astfel, legăturilor informale dintre liderii locali și cei de la Moscova dându-li-se o formă oficială prin statutarea apartenenței țărilor din zonă la sfera de influență sovietică. Numai după formarea sistemului zonal de state aflate sub egida URSS, liderii de la Moscova au demarat sondajele cu privire la oportunitatea refacerii unui organism internațional partinic, care, fără să aibă alura Cominternului, urma să consfințească supremația Partidului Comunist Sovietic (bolșevic), în general, și a lui Stalin, în particular. Evoluțiile în cauză au fost accelerate de evenimentele care aveau loc în Europa Occidentală, acolo unde, afirmarea „Doctrinei Truman” și enunțarea „planului Marshall”, la începutul anului 1947, au determinat regruparea forțelor politice tradiționale, conștiente, acum, de pericolul comunismului.

Cu toate acestea, conform unelor mărturii¹¹, ideea formării unui organism communist internațional a apărut încă de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, ea fiind lansată de liderul iugoslav, Tito, în aprilie 1945, în timpul vizitei sale la Moscova. Potrivit aceluiși autor, Stalin s-ar fi declarat de acord cu formarea unui nou organism communist internațional, însă ar fi subliniat că acesta ar trebui să aibă un caracter strict informativ. În orice caz, în iunie 1946, la ceremoniile prilejuite de moartea președintelui Prezidiului Sovietului Suprem al URSS, M.I. Kalinin, în timpul convorbirilor secrete iugoslavo-bulgaro-sovietice. Potrivit acelorași surse, cu această ocazie, Stalin a afirmat, fără echivoc, că nu trebuie reînființată Internaționala Comunistă, sub nici o formă, potrivită fiind formarea unui organism informativ ce ar fi urmat să se întânească periodic și să ia hotărâri fără caracter obligatoriu.¹²

La sfârșitul verii anului 1947, o altă inițiativă privind convocarea unei conferințe intercomuniste a venit din partea conducerii Partidului Comunist Ungar, mai exact a lui M. Rakosi, care, cu ocazia congresului partidului, și-a exprimat dorința de a convoca la Budapesta o reuniune a partidelor comuniste din Bazinul dunărean. Inițiativa maghiarilor, probabil nesugerată de Moscova, nu s-a dovedit „oportună din punct de vedere politic”, Suslov, Jdanov și Dimitrov convingându-l pe Stalin că Ungaria nu este chiar un „exemplu” în „construcția socialistă” spre deosebire de alte țări din regiunea sa¹³. În acest fel, inițiativa maghiarilor a fost abandonată, părând că ideea formării unui organism intercomunist nu reprezintă o prioritate pentru liderii sovietici. Cu toate acestea, conform lui G. Adibekov, în aceeași perioadă, Stalin i-a sugerat liderului polonez, W. Gomulka, să înființeze un periodic intercomunist, ocazie cu care să fie convocată o reuniune a partidelor comuniste¹⁴. Normal, Gomulka a fost de acord cu această inițiativă, alături de PCS(b) și PMP, la conferința în cauză urmând să participe partidele comuniste din Cehoslovacia, Bulgaria, Ungaria, România, Iugoslavia, Franța și Italia. De remarcat este faptul că, aproape în mod anecdotic, pe măsura trecerii timpului, organismul intercomunist s-a transformat de la unul oficial, asemănător Cominternului, într-unul Informativ, apoi într-un periodic ce urma să-i reunescă pe toți ideologii partidelor comuniste din țările amintite mai sus. Potrivit acelorași surse, discuția se pare că a avut loc înaintea evenimentelor din Franța și Italia (mai 1947), atunci când comuniștii francezi și cei italieni, din motive diferite, au fost nevoiți să părăsească structurile guvernamentale, pentru că altfel, este greu de crezut că Stalin i-ar fi invitat pe reprezentanții PCF și PCI, din moment ce nu mai erau partide guvernamentale. O dovadă indirectă a acestei presupuneri, a modului în care Stalin se raporta la partidele comuniste, constituie și

¹¹ V. Dedijer, *Josip Broz Tito, Prilozi za biografiju*, Beograd, 1953, p. 436.

¹² Ibidem, p. 437.

¹³ RGAPSI, F.77, Op.3, D. 109, F. 4–5.

¹⁴ G. Adibekov, op. cit., p. 23.

faptul că Partidul Comunist din Albania nu a fost invitat să participe la această conferință, în acel moment, Albania aflându-se în administrarea directă a Iugoslaviei.

Caracterul care urma să îl aibă consfătuirea din Polonia este dovedit și de textul invitației adresate celor nouă partide comuniste, unde se arăta că nu se urmărește înființarea unui organism comunist internațional, cu excepția periodicalului, ci doar discutarea problemelor curente ale partidelor și mișcărilor comuniste din diferite țări¹⁵. Fără îndoială, hotărârea de a accelera pregătirile pentru convocarea unei conferințe intercomuniste în care să fie dezbatute „problemele partidelor și mișcărilor comuniste”, trebuie pusă în legătură și cu lansarea „planului Marshall” în iunie 1947, dar nu trebuie negate nici procesele care aveau deja loc în sfera de influență a URSS înainte de apariția acestor inițiative. Felul în care liderii sovietici au reacționat, într-o primă fază, la lansarea „planului Marshall” dovedește că Stalin dorea să participe la acest program sperând că, astfel, URSS va fi eliberată de o parte a cheltuielilor pe care urma să le facă pentru reconstrucție și dezvoltare. Cu toate acestea, pe măsură ce posibilitatea ca URSS să devină parte în programul de ajutor economic, păstrându-și politica în Europa Centrală și de Sud-Est neschimbăță și fără a introduce o oarecare transparență în domeniul economic, se estompa rapid, liderii de la Moscova au început să adopte o retorică conflictuală, obligând și țările satelit să reacționeze în același fel.

Sfârșitul acestei perioade de tranziție de la sistemul de alianță la „războiul rece”, alături de planurile strategice ale celor două tabere, este și rezultatul unei tactici sovietice, care, chiar dacă și-a dovedit utilitatea cu Hitler și cu Europa Occidentală, a fost repede descifrată de americani, care au înțeles că pentru a câștiga în față lui Stalin trebuie să fie mai puternici și mai abili decât el. Astfel, contrar afirmațiilor de fond ale istoricului rus, M. Narinski¹⁶, care susține că planul Marshall a fost proiectat în aşa fel încât URSS și țările satelit să nu ia parte la el, trebuie spus că reacția americană a fost una normală, Stalin dorind să-și întărească imperiul cu sprijinul SUA, fără să facă nici un fel de concesii. Cu toate acestea, rămâne greu de explicat atenția cu care Stalin a procedat la regruparea partidelor comuniste din Europa Centrală și de Sud-Est într-o instituție comună, în condițiile în care, aparent, ruptura cu foștii aliați devenise inevitabilă. Se pare că aici s-a manifestat, poate pentru prima oară, unul dintre atributile fundamentale ale politicii externe sovietice, și anume flexibilitatea. Ducând o politică activă, expansionistă, atunci când a întâlnit un obșat col ce părea că depășește posibilitățile statului și ale liderilor săi, URSS și-a modificat constant obiectivele de politică externă, în funcție de circumstanțele date și de rezistența întâlnită la presiune.

În virtutea celor arătate mai sus, modul circumspect în care a acționat Stalin în perioada formării Kominformului, se poate afirma că se explică prin dorința acestuia de a evita un conflict militar cu Occidentul, în primul rând cu SUA. De altfel, acestui obiectiv i-au fost subordonate toate manevrele diplomatice ale URSS până la începutul anilor '50, când, încercând să întărească și să extindă imperiul, liderii sovietici au fost foarte atenți să nu lezeze interesele americane. Înființarea unei singure redacții intercomuniste, într-o primă fază, și reacția dură pe care Stalin a avut-o atunci când Tito a încercat să exercite presiuni, indirekte, asupra Greciei aflate în război civil (în urma unei înțelegeri cu liderul albanez, Enver Hoxha, Tito a dispus transferarea unor divizii iugoslave la granița albanezo-greacă, sub pretextul unei inavazii iminente a trupelor legaliste grecești), dovedesc hotărârea lui Stalin de a evita confrontarea directă, pentru realizarea acestui lucru fiind dispus să-și sacrifice prestigiul și pe comuniștii care nu se aflau în sfera de influență geopolitică a URSS.

¹⁵ Citat după L. Ghibianski. *Kak voznik Kominform*, p. 137–138.

¹⁶ M. Narinskii, *SSSR i plan Marșalla. Po materialam Arhiva Prezidenta R.F.* în „Novaia i noveișaia istoria”. nr. 2, 1993. În mod surprinzător, istoricul rus, bun cunoșător al realităților sovietice din timpul lui Stalin, bazându-se pe documente sovietice care îi acuză pe Georges Bévin și Georges Bidault de duplicitate, se declară uimit că SUA au cerut transparență în administrarea fondurilor acordate țărilor participante la programul de asistență.

STRUCTURA, COMPETENȚELE ȘI FUNCȚIONAREA BIROULUI INFORMATIV AL PARTIDELOR COMUNISTE

Încă de la început Biroul Informativ nu și-a depășit, aproape niciodată, statutul și rolul de apendice al aparatului sovietic de propagandă. Rolul acestui organism a fost acela de a transmite conducerilor locale de partid hotărârile strategice luate la Moscova, și anume cele privitoare la „linia generală” care trebuia urmată. Aceasta reiese și din obiectivele urmărite de sovietici prin organizarea primei reuniuni a Biroului Informativ al partidelor comuniste, cea din septembrie 1947 de la Schlearska Poreba, din Polonia, unde s-a lansat teoria jdanovistă a celor două „lagăre antagonice”, „imperialist” și „democratic”, consfintirea Poloniei ca „nucleu” strategic al lagărului, exercitarea de presiuni asupra comuniștilor cehoslovaci și a celor din Franța și Italia având doar o importanță marginală în dinamica politică a zonei.

O rezultantă directă a bilanțului „construcției socialiste”, realizat în septembrie 1947, a fost aceea de a crea modele de sovietizare, Iugoslavia fiind de departe cea mai calificată în acest sens, iar statutul său a fost consfințit prin amplasarea sediului redacției ziarului „Pentru Pace Trainică, pentru Democrație Populară” în Belgrad. Transformarea Belgradului în centru al politicii propagandistice sovietice nu este de natură să certifice faptul că Iugoslavia era, la acea dată, cel mai important membru al „lagărului democratic”. Această țară reprezenta, fără îndoială, cel mai eficient model de sovietizare, dar nu era cea mai importantă țară din punct de vedere geopolitic. Cum s-a mai spus, nucleul era format, mai degrabă din Polonia și într-o oarecare măsură de Cehoslovacia, țări în care, deși mai subzistau probleme legate de preluarea controlului total asupra lor de către comuniștii locali, erau considerate la nivelul conducerii sovietice drept „perlele coroanei”. În legătură cu rolul și importanța care a fost acordată Iugoslaviei, este necesară introducerea unei distincții. Trebuie menționat faptul că stabilirea sediului ziarului în Belgrad avea o importanță destul de mică pentru liderii sovietici, publicația urmând, în principal, să retipărească materiale propagandistice sovietice, precum și materialele consfătuirii din septembrie 1947 din Polonia. Mult mai important în tactica liderilor sovietici, care găndeau nu în categorii marxist-leniniste, ci în termenii unei politici externe globale, era, fără îndoială, locul unde s-a decis înființarea Biroului Informativ al partidelor comuniste, care, prin nedefinirea structurii și scopurilor sale finale, era mai degrabă o poliță în alb pentru liderii sovietici care înțelegeau să-i modifice forma, structura și competențele în funcție de situația internațională.

Schimbările survenite în structura Kominformului pe parcursul anilor 1949–1951, când au fost înființate Secretariatul Biroului Informativ, Cancelaria Secretariatului, posturile de radio, organizațiile de partid ale emigrantilor politici din Iugoslavia și Grecia, au jalonat evoluțiile din interiorul mișcării comuniste precum și pe cele de pe frontul „războiului rece”.

Mutarea centrului Kominformului la București – pentru acest statut au mai candidat, fără succes. Praga și Budapesta – nu a adus, aproape, nimic nou în strategia și tactica Biroului Informativ al partidelor comuniste. În acest sens, activitatea Kominformului s-a axat pe demersul sovietic de discreditare și izolare a Iugoslaviei, în paralel cu încercările nereușite de a articula în România și Bulgaria o mișcare de opozиie viabilă în vederea exercitării unei presiuni continue asupra lui Tito. Pe fondul isteriei antititoiste de la Moscova, docialul partid comunist din România a fost transformat în model de conformism ce trebuia impus tuturor partidelor comuniste din Europa Centrală și de Sud-Est. Astfel, pe tot parcursul existenței sale, Kominformul a rămas o instituție profund birocratizată, fără competențe clare, unde nu se elaborau principii de politică externă ci se consacrau formulele rituale elaborate de către Departamentul de politică externă de pe lângă CC al PCS(b), dându-li-se o formă „clasică” pentru uzul celorlalte partide comuniste.

Încercarea lui Stalin de la începutul anului 1950 de a înființa postul de secretar al Biroului Informativ al partidelor comuniste, propunându-i această demnitate lui Palmiro Togliatti, a consemnat

începutul unei noi tendințe în evoluția Kominformului, urmărindu-se transformarea lui într-un organism care să elaboreze și să analizeze, sub control strict sovietic, politica externă a „lagărului”, cunoscut fiind faptul că, după unele mărturii, URSS se pregătea de confruntarea finală cu Occidentul¹⁷. Din motive aproape necunoscute¹⁸, Stalin a renunțat la ideea sa, dar, fondarea Tratatului de la Varșovia în aprilie 1955 – organism militar dublat de un Consiliu Politic Consultativ –, urmată de desființarea, „de jure”, a Kominformului în 1956, a confirmat tendințele mai vechi din interiorul conducerii sovietice de a-și transfera raporturile strategice cu țările comuniste pe „linie de stat”, așa cum acestea se derulaseră în perioada 1945–1946. La momentul anatemizării Iugoslaviei, în vara anului 1948, Kominformul era, cu toate eforturile sovietilor, încă o intenție, redacția ziarului „Pentru pace trainică, pentru democrație populară!” fiind singura instituție care reunea într-un cadru organizat reprezentanții partidelor comuniste din Europa Orientală, Franța și Italia.

Mutarea sediului Kominformului de la Belgrad la București a adus cu sine și un val de schimbări organizatorice în cadrul acestui organism, care, de abia înființat, făcuse deja proba impotenței sale de a prelucra o politică comunistă universală. Conferința Kominformului de la București, în iunie 1948, a legitimat modificările organizatorice hotărâte se sovietici, și anume crearea unui secretariat permanent al Kominformului. Înființarea Secretariatului a fost o măsură de coerentizare a Biroului Informativ, urmărindu-se ca acesta să reacționeze mai eficient la comandanțele sovietice, mai ales, după ce liderii de la Kremlin fuseseră confruntați cu „surpriza iugoslavă”. Organizarea unei consfătuiri a Kominformului pentru dezbaterea problemelor curente sau excepcionale necesita timp și pregătiri îndelungate, fapt ce i-a nemulțumit pe liderii sovietici, care ar fi dorit ca acest organism să funcționeze permanent pentru a reacționa prompt la orice abatere de la regulă. Acest lucru nu putea fi obținut numai prin intermediul Secretariatului care necesita un nivel înalt de reprezentare, la Moscova hotărându-se „dotarea” lui cu o cancelarie ce urma să funcționeze neîntrerupt, cu scopul de a pregăti reunurile Secretariatului, în fapt, pentru a le regiza.

Pentru a sublinia importanța dată de Moscova Secretariatului Kominformului, ca organ permanent, sovieticii l-au delegat pe M. Suslov ca reprezentant al PCS(b), francezii pe J. Cogno, italienii pe D. Paietta, polonezii pe Izidorczik, românii pe Chișinevschi, bulgarii pe D. Ganev, ungurii pe Z. Biro iar cehoslovaci pe E. Fris¹⁹. Conform deciziilor sancționate prin reunirea de la București, Secretariatul avea drept atribuții asigurarea colaborării între partidele comuniste din Kominform, controlul politic asupra redacției ziarului „Pentru Pace Trainică, pentru Democrație Populară!”. hotărându-se ca pe măsură ce vor apărea probleme noi acesta să-și organizeze propriile ședințe prezidate, pe rând, de fiecare dintre reprezentanții partidelor comuniste. Prima ședință a Secretariatului a avut loc la București, pe 5 iulie 1948, aceasta aprobată ceea ce fusese hotărât deja la Moscova cu o lună înainte: crearea unui aparat tehnic al Kominformului, în forma unei cancelarie a Secretariatului²⁰.

În urma discuțiilor de la Moscova dintre Suslov și Malenkov s-a hotărât ca viitoarea cancelarie să aibă trei departamente: al informației (analiza informați primită de la comitetele centrale ale

¹⁷ G. Adibekov, *Popârka kominternizației Kominforma* v 1950g. La începutul anului 1950, la o consfătuire a activului de partid din armată, serviciile speciale și Ministerul de Interne. Stalin le-a cerut participanților să se pregătească pentru confruntarea finală cu „imperialismul” și „democrația burgheză”.

¹⁸ Nu se poate considera că refuzul lui Palmiro Togliatti de a prelua funcția de secretar al Cominformului l-a determinat pe Stalin să renunțe la această idee, o explicație mult mai plauzibilă fiind aceea a conceperii altor instituții de natură să reunescă din punct de vedere decizional toate partidele și guvernele comuniste din Europa Centrală și de Sud-Est.

¹⁹ RGAPSI, F. 575, Op. 1, D. 205, F. 185.

²⁰ Ibidem, D. 206, F. 11.

partidelor comuniste), al comunicațiilor și legăturilor (asigura comunicarea permanentă între partidele comuniste) și secretariatul tehnic (expedia și recepționa corespondența, alcătuia protocoalele ședințelor Secretariatului, traducea, edita și arhiva)²¹. Pentru a pune „pe picioare” cât mai repede noul comportament, la începutul lunii august a sosit la București primul grup de viitori angajați ai aparatului tehnic, aceștia urmând să constituie „nucleul conducător”, așa cum se procedase cu ocazia înființării redacției zarului „Pentru Pace Trainică, pentru Democrație Populară!”. În postul de director al Cancelariei a fost numit L.S. Baranov, fără ca acesta să fie eliberat din funcția de director adjunct al Departamentului relațiilor internaționale al CC al PCS(b). Director al Departamentului comunicațiilor din interiorul Cancelariei a fost desemnat N.N. Puhlov, iar conducerea Secretariatului tehnic a fost încredințată lui A.I. Antipov. M.V. Pașkov, care deținea deja funcția de director al Editurii Kominformului, a devenit director al Departamentului administrativ²².

După cum se poate observa, noii veniți nu erau novici în ceea ce privește „bucătăria” Kominformului. Echipa trimisă de la Moscova participase activ la pregătirea celor două conferințe ale Biroului Informativ, precum și la articularea Secretariatului. Mai mult decât atât, noul director al Cancelariei, L.S. Baranov, era unul dintre personajele centrale ale Departamentului relațiilor internaționale, el coordonând activitatea informativă privitoare la România, fiind în perioada imediat postbelică „consultantul” PMR în probleme de propagandă electorală. În acest scop, Baranov a vizitat România foarte des, folosindu-se de acoperirea oferită de către Comisia Aliată de Control, în postura de specialist militar, așa cum reiese din arhivele Departamentului relațiilor internaționale al CC al PCS(b). Ordinea interioară a aparatului tehnic și comportamentul angajaților sovietici în raporturile cu românii au constituit subiecte analizate la prima ședință a Cancelariei. Cu această ocazie, Baranov a recomandat subordonaților lui să dea dovadă de „tact” și „blândețe” în relațiile profesionale cu românii, atitudini ce, în concepția lui, ar fi fost mai ușor de adoptat dacă angajații ruși ar fi cunoscut limba română. „Fără îndoială, a spus Baranov, că fiecare tovarăș trebuie să respecte normele comportamentului civilizat, fiecare încălcare a acestor norme urmând să fie discutată serios. Trebuie să aveți în vedere că angajații redacției și aparatului Secretariatului sunt urmăriți de către mii de ochi. Să vă gândiți că fiecare faptă negativă influențează demnitatea partidului și țării noastre”²³.

Conform planului elaborat de către Suslov, Cancelaria urma să pregătească și să aducă în atenția Secretariatului problemele ce urmău a fi dezbatute, să primească regulat de la partidele din Kominform (în afara PCS(b)) materiale analitice legate de măsurile pe care aceste partide le luau împotriva comuniștilor lui Tito, activitatea politică, economică și culturală din diferite țări, urma să redacteze proiectul de statut al Kominformului, să monitorizeze presa din țările comuniste și să coordoneze ziarul „Pentru Pace Trainică, pentru Democrație Populară!”. Prin sfera sa de interes, care cuprindea aproximativ toate domeniile de activitate importante dintr-o țară comunistă, și popularea cu directori transferați din Departamentul relațiilor internaționale al CC al PCS(b), Cancelaria nu avea caracteristicile specifice unei instituții internaționale, ci, mai degrabă, pe cele ale unui apendice al aparatului de analiză sovietic. Marea parte a informațiilor prelucrate pentru „referate” provine din surse „de partid”, publicații oficiale, discursuri, rapoarte și.a. pe care comitetele centrale ale partidelor comuniste le trimiteau la București. Din documentele păstrate în arhiva Kominformului, se observă că interesul Cancelariei era sensibil mai mare pentru Cehoslovacia, Ungaria și Polonia, unde erau trimise, în mod regulat, delegații de informare ale „aparatului tehnic”, modalitate folosită și în cazul României, ce-i drept mai rar, pe teritoriu căreia angajații Cancelariei beneficiau de maximă libertate și o serie de facilități administrative. Totuși, legăturile dintre partidele comuniste din Kominform și Cancelaria Secretariatului din București nu au fost de natură să-i mulțumească pe sovietici, dormici de o cantitate cât mai mare de informații.

²¹ Ibidem, F. 25.

²² Ibidem, F. 31.

²³ Ibidem, F. 45.

Pe 15 iulie 1949, președintele Comisiei de politică externă de pe lângă CC al PCS(b), A. Gregorian, în referatul către Molotov, „Despre măsurile în vederea îmbunătățirii calității informației despre partidele comuniste și muncitorești”, propunea ca aparatul tehnic al Kominformului „să trimită regulat Comisiei materialele despre activitățile partidelor comuniste, acordând atenție problemelor legate de întărirea organizatorică și ideologică a acestora (creștere numerică, structură socială, propagandă și lupta pentru păstrarea purității marxism-leninismului, pregătirea cadrelor, lupta împotriva ideologiei reacționare și social-democrației de dreapta)“²⁴. Pe 30 august, conform hotărârii luate la Moscova, Baranov a trimis tuturor liderilor de partid o scrisoare în care solicita trimiterea materialelor de această factură la București, fără a specifica că ele vor fi retrimită la Moscova. Cu toate acestea, traseul ulterior al materialelor informative părea cunoscut liderilor locali. Altfel nu se poate explica răspunsul trimis lui Baranov de către liderul maghiar, Rakosi, pe 6 septembrie: „Am primit scrisoarea Dvs. de pe 30 august. Toate materialele pe care mi le-ați cerut pentru Cancelaria Secretariatului Biroului Informativ noi le trimitem regulat la CC al PCS(b)“²⁵. Scrisoarea lui Baranov se pare că nu a îmbunătățit lucrurile deoarece pe 31 decembrie 1949, de astă dată, Secretariatul Kominformului a adoptat un document asemănător numit „Despre schimbul de informații curente între partidele comuniste din Kominform”, în care erau inventariate aceleași „neajunsuri”, semnalate cu câteva luni în urmă. Deoarece majoritatea materialelor avea aplicată indicativul „Strict Secret” sau „Secret”, acestea parveneau Cancelariei prin intermediul rețelei de curieri speciali care întrețineau legătura permanentă între capitalele comuniste, Paris și Roma.

Din cauza problematicii immense pe care referenții Cancelariei erau nevoiți să o acopere, volumul informației prelucrate de către aceștia era foarte mare, ceea ce a dus imediat la o penuria de specialiști, cu atât mai mult, cu cât cei ce lucrau deja se dovediseră total nepregătiți pentru această muncă. Într-un material trimis Departamentului de politică externă al CC al PCS(b) la sfârșitul anului 1949, directorii Cancelariei Secretariatului, Baranov, Puhlov și Judin deplângau faptul că aceasta nu se poate achita de sarcinile impuse din cauza lipsei personalului specializat. Conform celor raportate, în „aparat” nu existau referenți în problemele Franței, Italiei, Cehoslovaciei, Bulgariei, Iugoslaviei și României, lipsind chiar și traducătorii pentru limbile italiană, cehă, maghiară, sărbă și engleză. De menționat faptul că limba de lucru în Cancelarie era cea rusă²⁶. Ca urmare a situației constatațe, Baranov trăgea concluzia că „nimeni nu se ocupă sistematic de problemele partidelor comuniste din Franță, Italia, România, Bulgaria și nimeni nu analizează presa în limba maghiară, italiană, franceză, sărbă și engleză”. Pentru înlăturarea acestor neajunsuri, petiționarii propuneau mărirea numărului referenților și traducătorilor în paralel cu scăderea numărului secretarilor astfel încât, mărirea „echipei” să nu fie una considerabilă, numărul de angajați urmând să crească de la 54 la 61.

De fapt, aceste probleme legate de competența angajaților Cancelariei au început să fie puse într-o perioadă în care, ca și ziarul, aparatul tehnic a intrat într-un con de umbră, Kremlinul pierzându-și treptat interesul pentru aceste organisme. Nu întâmplător, la ședințele Cancelariei din această perioadă, referenții erau aspru criticați pentru „analiza superficială”, „nesatisfăcătoare” situație ce nu își avea cazurile numai în precaritatea profesională a acestora, dar și în lipsa unor materiale ce se pretau analizelor. Informațiile parvenite Cancelariei în acest interval erau dintre cele mai irelevante, ca de pildă aprovizionarea cu legume a Bucureștiului în luna ianuarie a anului 1950. Din această perspectivă, cheltuielile pe care Cancelaria Secretariatului le necesită apar drept nejustificate, având în vedere și faptul că ele nu faceau decât să crească de la an la an, direct proporțional cu semnalele politice negative ce veneau de la Moscova cu privire la interesul liderilor pentru Kominform. Salariul angajaților Cancelariei Secretariatului era plătit în proporție de 50% în valută sovietică și în valută locală, adică în lei. Întocmai cum afirmă istoricul rus G. Adibekov, la

²⁴ Ibidem, D. 207, F. 390.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem, D. 208, F. 12.

începutul anilor '50, Cancelaria Secretariatului Kominformului a început să semene cu o poștă interpartinică, mărginindu-se la îndeplinirea unor atribuții tehnice, pierzându-și aproape în totalitate importanța politică. Nu întâmplător, în august 1952, într-un raport înaintat Comisiei de politică externă a CC al PCS(b), noul director al Cancelariei, V. Kotelenet, afirma: „... trebuie să vă aduc la cunoștință că în ceea ce privește activitatea Cancelariei se păstrează confuzia, caracterul acestei activități fiindu-mi încă neclar”²⁷. Dezorientarea sovieticilor cu privire la Cancelaria Secretariatului Kominformului a fost perceptată, se pare, și de către liderii de la București. Fără a specifica natura problemelor, Kotelenet a făcut apel la Moscova, în raportul său, pentru a interveni în reglarea relațiilor dintre Cancelarie și conducerea PMR, care se pare că începuse să „ignore aparatul tehnic”, preferând legăturile directe cu locatarii Kremlinului.

După cum se vede din cele arătate mai sus, chiar reorganizat, aparatul Kominformului a rămas unul profund ineficient, nereușind să întrunească calitățile unui aparat de analiză, capabil să țină sub observație politica partidelor comuniste din Europa Centrală și de Sud-Est. Acest lucru a fost posibil din cauza direcției pe care liderii sovietici au dat-o Kominformului, ce mai întâi de toate, s-a dorit a fi o „sperietoare” atât pentru occidentalii, tentați să vadă în el reincarnarea Cominternului, dar mai ales pentru liderii de partid locali ce, odată cu moartea lui Stalin, încercau să se compore autonom, pentru a se pune la adăpost de desele schimbări de tactică din interiorul conducerii sovietice care îi făceau vulnerabili la mișcările opozitioniste din interiorul propriilor partide.

²⁷ G. Adibekov, *Kominform i poslevoennaia*, p. 159.

UN DOCUMENT FALS

TEODOR WEXLER, LYA BENJAMIN

În anul 1994 Fundația Culturală Română din Iași a editat în limbile română și engleză o lucrare intitulată *Populația evreiască din România în timpul celui de al doilea război mondial*¹, lucrare apărută sub semnăturile lui Sabin Mănuilă și Wilhelm Filderman. Editorul lucrării, domnul K.W. Treptow, în nota sa asupra ediției reproduce un extras dintr-un aşa-zis testament al dr. Wilhelm Filderman, legalizat, chipurile, la New York în anul 1956, fără a menționa date privind procedurile de autentificare și legalizare ale testamentului.

În legătură cu sursa acestuia, dl. Treptow precizează că o copie s-ar afla în arhiva Centrului de Istorie și Civilizație Europeană al Academiei Române, Filiala Iași. La solicitarea noastră de a obține o copie după acest exemplar, domnul profesor Gh. Buzatu ne-a informat că de fapt arhiva Centrului de Istorie și Civilizație Europeană al Academiei Române, Filiala Iași, nu deține nici un fel de copie. Textul pretinsului testament fiind preluat din ziarul „Baricada” din 2 iulie 1991.

Intr-adevăr, ziarul „Baricada” a publicat la 2 iulie 1991², sub titlul *Un document pentru toți evreii*, o „declarație” a dr. Wilhelm Filderman, fost președinte al Federației Uniunii Comunității Evreiești din România în perioada interbelică și între anii 1944–1948. „Declarația” mai poartă ca subtitlu „Mărturie” și în încheiere conține două mențiuni: I. „Locul și data redactării”. New York.

¹ *Populația evreiască din România în timpul celui de al doilea război mondial*. Iași. Edit. Fundației Culturale Române. 1994.

² „Baricada”, nr. 26 (77) București. 2 iulie 1991.

1956: 2. „N.R. Textul (în limba franceză) ne-a fost trimis de la Paris, de către istoricul dr. Matei Cazacu”. În „documentul” respectiv nu se face precizarea dacă este o declarație de presă, o declarație olografă privată sau o declarație în fața unui notar public sau a unei instanțe judiciare.

În legătură cu numitul testament al dr. Filderman, regrebatul prof.dr. Radu Florian s-a adresat dr. Charles Gruber, fostul secretar și în prezent executor testamentar al liderului populației evreiești din România în perioada interbelică, rugându-l să răspundă la unele întrebări care ar putea confirma sau dezminți autenticitatea „documentului”. Reproducem răspunsurile dr. Gruber³.

I. RĂSPUNSURI LA ÎNTREBĂRILE PUSE

– Despre pretinsul testament pe care W. Filderman l-ar fi redactat și legalizat la New York în 1956, „în care, printre altele”, ar fi „elogiat meritele lui Antonescu în salvarea evreilor de la nimicire”:

Dacă Filderman ar fi redactat un asemenea testament, l-ar fi remis beneficiarului dispozițiilor testamentare sau l-ar fi păstrat printre actele lui.

Cine este cel căruia Filderman i-ar fi încredințat actul?

Când, unde și pentru ce motiv acestuia și nu unuia din membrii familiei sale – soției, unuia din cei doi fii, aflați, unul la Paris, celălalt la Londra –, sau, mai firesc, executorului său testamentar?

Din câte știu, W. Filderman n-a lăsat decât un singur testament olograf (manuscris), făcut în exil, la Paris. La 15 iulie 1957, testament care se găsește în posesia mea, în calitate de executor testamentar. Dar, de când am citit broșura editată de Romanian Cultural Foundation, Iași. 1994, intitulată *Populația evreiască din România în timpul celui de al doilea război mondial* de Sabin Manuilă și Wilhelm Filderman, am constatat că ea nu reproduce numai lucrarea D-lor Manuilă și Filderman, ci e precedată de *Nota* lui Kurt Treptow și de o *Introducere* semnată de Larry Watts. Din faptul că în broșură s-au intercalat fragmente din aşa-zisul testament al lui Filderman – deși ele nu au nici o legătură cu textul D-lor Manuilă și Filderman prezentat la Congresul Statisticienilor de la Stockholm – îmi apare limpede că scopul acestei incluziuni este o încercare de a „autentifica” actul, prin intercalarea lui într-o lucrare în care Filderman apare drept coautor, testament care – altminteri – n-avea „nici mamă, nici tată”.

Or, acest document este o plastografie, concepută și scrisă de un ignorant în această tehnică. Precum se știe, fiecare dintre cei ce țin adesea pana în mână își are stilul și vocabularul său propriu. Vocabularul și stilul lui Filderman sunt bine cunoscute: memoriile, notele, discursurile sale sunt la îndemâna oricui, de n-ar fi decât cele publicate în *Cartea Neagră* încă din 1946. Cuvintele atribuite de plastograf lui Filderman sunt de negăsit în scrierile lui.

– Dr. Filderman nu este coautor, ci numai cosemnatar al comunicării *Evoluția numerică regională a populației evreiești din România*, prezentată la Congresul Institutului Internațional de Statistică care a avut loc la Stockholm, în august 1957 (comunicare retipărită în 1958 la New York, cu titlul *Populația evreiască din România*). Într-adevăr, Filderman, care locuia – în timpul refugiuului – la Paris, se găsea la New York spre a satisface dispozițiile legilor americane pentru menținerea vizei – cu caracter politic – ce ii fusese acordată pentru meritele sale în timpul războiului. Presupun că el a acceptat propunerea lui Sabin Manuilă de a cosemina „comunicarea”, căci îl cunoștea și îl prețuia: propunere motivată probabil de dorința de a sprijini comunicarea prin semnătura celui care era socotit cunosător al subiectului tratat, pentru că trăise evenimentele amintite în textul redactat de Manuilă.

Dar azi, după 40 de ani, când sursele de informație sunt amplu publicate, republicarea raportului semnat de dr. Manuilă și de dr. Filderman nu-și găsește nici o altă justificare decât aceea de a servi ca „protea” pentru tezele „negaționiste” ale domnilor Treptow și Watts, după care guvernarea

³ În legătură cu pretinsul testament al Dr. Filderman, în „Societate și Cultură”, 1995, nr. 4, p. 38–41.

antonesciană n-ar fi fost răușcătoare, ci ocrotitoare („îndulcită”) pentru evreii români. Pretinsa afirmație că mărturia lui Filderman la procesul lui Antonescu, privitoare la numărul evreilor victime ale guvernării antonesciene, ar fi avut loc sub „presiunea completului de judecată” este o născocire, căci e de notorietate publică că în cei 4 ani de domnie autocrată, Antonescu însuși n-a izbutit să-l încovoie.

– Așa-zisa declarație a lui Filderman, că s-ar fi simțit „onorat” de a recunoaște în mod public că a fost „sprijinit” de mareșal, chiar prin apariția sa ca martor al apărării la procesul-spectacol al lui Antonescu (v. *Introducerea* lui L. Watts, p. 22) nu este numai absurdă, ci inimaginabilă. Eu n-am asistat la procesul lui Antonescu, dar nu-mi amintesc ca procesul să fi făcut vâlvă, iar Filderman nu mi-a vorbit de vreo presiune pe care judecătorii ar fi exercitat-o asupra lui, nici că ar fi resimțit o „onoare” de a fi fost citat ca martor în proces.

Cu privire la proces, *Cartea Neagră* relatează o singură reflecție atribuită mareșalului: „Dacă evreii din România mai trăiesc, trăiesc datorită mareșalului Antonescu”. Afirmația nu e contestabilă în ceea ce privește pe evreii din Vechiul Regat; cu rare excepții ei nu au fost deportați. Ce nu i se poate ierta mareșalului este soarta evreilor cetățeni români deportați din teritoriile anexate Vechiului Regat, în 1918, prin tratatul de pace de la St. Germain, teritorii care au constituit România Mare, de care s-au bucurat și mândrit toți românii, de la mic la mare. Acești evrei, cetățeni români, au fost chinuiți, omorâți, tratați ca niște sclavi, fără minimum de omenie, și mulți predăți „de voie” bandelor de nemți hitleriști – militari SS sau special însărcinați cu exterminarea evreilor (vezi G. Tomaziu. *Jurnalul unui figurant*, București, 1994).

Documentele guvernamentale din anii 1942–1943 arată că Mareșalul Antonescu este cel care a dat ordine directe și spontane pentru deportarea evreilor din Bucovina, Basarabia și, în parte, din nordul Moldovei, dincolo de Nistru (între Nistru și Bug), unde acești evrei vor cunoaște chinuri, schinguiuri și cei mai multă moartea. Cifrele victimelor acestor programe succesive au fost aduse la cunoștință mareșalului prin memorial lui Filderman din 12 octombrie 1943, după întoarcerea lui din deportare: ele sunt punctate și în jurnalul germanilor din România. „Bukarester Tageblatt”, 8 august 1942.

II. RĂSPUNSURI LA ÎNTRĂBĂRILE NEPUSE PRIVITOARE LA PRETINSUL TESTAMENT

– Cât privește „contactul permanent” pe care W. Filderman l-ar fi avut cu mareșalul Antonescu, informația este falsă și denotă, între altele, că plastograful n-avea habar, sau nu voia să țină seama, de ce se petrecuse în țară în timpul războiului.

Filderman n-a fost în contact cu Antonescu decât între septembrie 1940 și finele lui 1942. Relația dintre Filderman și Antonescu a început printr-o primă audiенță cerută generalului Antonescu, în prima săptămână a guvernării lui. Ea a avut loc la 14 septembrie 1940, la Președinția Consiliului de Miniștri, unde l-am însoțit pe Filderman: l-am așteptat acolo, și, când a ieșit din Cabinetul lui Antonescu, mi-a împărtășit surpriza și speranța lui; Antonescu evocașe spontan prima lor întâlnire, la liceul Matei Basarab, în clasa întâi, aveau fiecare 10 ani. Pe „memoriul”, predat de Filderman în cursul acestei audiențe, Antonescu a înscris: „Asigur pe Dl. Filderman că dacă coreligionarii D-saie nu vor sabota pe față și din culise guvernul, nici pe planul politic, nici pe planul economic, populația evreiască nu va avea nimic de suferit. Cuvântul Generalului Antonescu este cuvânt”. Dar, spre finele anului 1942, mareșalul hotărând impunerea evreilor la plata unei contribuții financiare de 4 miliarde lei, Filderman a adresat mareșalului un memoriu prin care expunea și motiva imposibilitatea evreilor de a face față unei asemenea impuneri. De la primirea acestui memoriu, mareșalul a refuzat să-l mai primească în audiенță, și, puțin timp după aceea, în 1943, a ordonat deportarea lui Filderman în Transnistria. A făcut-o neînțindând seama de împotrivirea celor din anturajul său – printre ei și aceea a

lui Ică Antonescu – căci la data deportării se știa, sau se presupunea, că războiul va fi pierdut și țara sortită trecerii trupelor sovietice, dacă nu ocupației, singura speranță fiind o ocrotire a Statelor Unite. Or, la acea vreme, Cordell Hull adresase deja, prin Ambasada Elveției la București, un protest al Statelor Unite contra tratamentului la care erau supuși evreii de către Antonescu.

Aproximativ trei luni mai târziu, Ică Antonescu covinsese pe mareșal să accepte înapoierea lui Filderman la București. Repatrierea lui Filderman a fost sub presiunea evenimentelor (victoria aliaților contra coaliției germano-italo-române devenind o cvasicertitudine). Dar relațiile mareșal–Filderman n-au fost restabile decât prin persoane interpuse. Documentul cel mai „grăitor” este memoria adresat mareșalului de către arhitectul Clejan – un om distins, care nu se manifestase vreodată ca evreu, dar construise o vilă mareșalului, care îl aprecia și îl stima –, în care, descriind starea deportaților, el imploră înapoierea lor în țară, în primul rând a orfanilor. Iată răspunsul dat de mareșal lui Clejan: „Deși hotărâsem să evacuez pe toți evreii din Basarabia și Bucovina, prin diverse intervențiuni și demersuri, am fost impiedicat să-o fac. Azi regret că n-am făcut-o, pentru că am constatat că dintre evreii rămași se recrutează instrumentele cele mai numeroase ale dușmanilor țării. Nu este organizație teroristă sau comunistă, descoperită de organele polițienești, din care să nu facă parte și evrei și adesea numai evrei. E aceasta tragedia rasei evreiești de a nu fi recunosătoare țării în care trăiește și profită”.

Antonescu a fost constrâns, mai târziu, în 1944, când trupele rusești se apropiau de Transnistria, să repatrieze pe evreii care supraviețuise deportării.

– Privitor la „binele făcut de Antonescu” pentru „îndulcirea soartei evreilor expuși persecuțiilor rasiale naziste”. Care evreu a putut resimți mai vârtoș îndulcirea soartei sale decât deportatul Filderman?

Iată câteva exemple de „îndulcire” a vieții evreilor din Bucovina. Prin Ordonanța nr. 1 344/10 iulie 1941 a imputernicitului generalului Antonescu pentru administrarea Bucovinei se ordonă privitor la evreii din Cernăuți: «Evreii nu pot face cumpărături în piețe decât între orele 9,30–11; se interzic firmele evreiești în magazine; liberii profesioniști sunt obligați să pună pe tăblă de la intrarea clădirilor unde își exercită profesiunea: numele, prenumele, profesiunea și indicația „evreu”; evreii sunt obligați să poarte „steaua evreiască”, orice abatere de la această ordonanță este sancționată cu închidere în lagăr, în afară de alte pedepse aplicabile conform legilor penale ordinare și speciale».

Prin Ordonanța mareșalului Antonescu cu privire la aprovisionarea populației evreiești cu alimente, 10 noiembrie 1942, „se interzice evreilor să cumpere alimente de la țărani”. Evreii „care vor călca dispozițiile de mai sus, se specifică în Ordonanță, vor fi trimiși în Transnistria, iar țărani internați în lagăr...”. Ordinul nr. 6 651 din 4 octombrie 1941 arată intențiile mareșalului Antonescu de a scoate pe evrei „definitiv și total din Bucovina”; „Toți evreii din Bucovina să fie trimiși în 10 zile la Est de Nistru. Raportați până mâine la ora 20 de executare”.

În ședința consiliului de miniștri din 6 octombrie 1941 mareșalul comunică: „Mai am în Basarabia aproximativ 10 000 evrei, care în câteva zile vor fi trecuți peste Nistru. iar dacă circumstanțele vor permite, vor fi trecuți dincolo de Urali”.

– Chestiunea „pașapoartelor în alb” pe care mareșalul le-ar fi dat lui Filderman pentru a salva evreii din Ungaria este o pură invenție. Aud pentru prima oară vorbindu-se de o asemenea operațiune. Ajutorul dat unui număr de evrei din Nordul Transilvaniei era de resortul altor persoane (v. *Memoriile* Șefului Rabin Șafraan). Filderman nu se preta la asemenea operațiuni. El avea rolul și era considerat reprezentantul oficial al evreilor, chiar și după ce guvernul a dizolvat „Federația Comunităților” prezidată de Filderman și a decretat constituirea „Centralei evreilor” compusă din persoane „tolerante” față de autorități.

– În ceea ce privește averile evreilor pe care, după falsul testament, Antonescu le-ar fi pus „sub regim de administrație tranzitorie, care, făcându-le să pară pierdute, le-a asigurat conservarea în scopul restituirii lor la momentul oportun”, iată ce scria mareșalul la 21 noiembrie 1941 (Notă a

Cabinetului Militar): „Este o necesitate să scăpăm de căi mai mulți evrei și să lase căt mai mult, prin bună înțelegere, în țară, capitalurile pe care le-au acumulat aici”.

Acestea fiind constatare, *Nota și Introducerea* broșurii publicate de Romanian Cultural Foundation – Iași, 1994 – sunt scrise în spirit și vocabular „negoționist” și, peici pe colo, antisemit...

Analiza făcută așa-zisului testament al Dr. Filderman de dr. Charles Gruber infirmă autenticitatea „documentului”, ca și concluziile false vehiculate de diversi negoționați sau adepti ai acestora. Considerațiuni pe marginea pretinsului testament s-au mai făcut și de alții autori⁴.

La 15 decembrie 1997 ne-am adresat domnului dr. Matei Cazacu, cerându-i lămuriri privind „Testamentul” Filderman, invocat de ziarul „Baricada” și preluat de cei de la Fundația Culturală Română din Iași, grupați în jurul d-lui Treptow. Domnul dr. Cazacu, în prezent colaborator al Școlii Superioare de Studii Sociale din Paris, a binevoit să ne adreseze răspunsul pe care îl reproducem integral⁵.

„Sèvres, 30 decembrie 1997

Stimate Domnule Wexler

Scrisoarea dumneavoastră mi-a produs o mare perplexitate, deoarece nu am cunoștință și nu posed nici un fel de testament al doctorului Wilhelm Filderman. Am colaborat acum câțiva ani la ziarul Baricada, când am răspuns la un chestionar al D-lui Liviu Vălenăș (în treacăt fie zis, redacția nu a găsit cu cale să-mi trimiță un exemplar din ziar).

Față de astfel de procedee, am decis să pun capăt oricărei colaborări cu acest jurnal și cu Liviu Vălenăș, pe care nu-l cunosc personal.

Regret deci că trebuie să vă dau un răspuns negativ la rugămintea dumneavoastră. Aș dori însă să vă rog dacă mi-ăți putea trimite un exemplar sau o fotocopie (xerox) după articolul care afirma că eu aș fi posesorul unui asemenea document. Ar fi o afirmație total falsă și înțeleg să protestez împotriva acestei alegații printr-o declarație publică în ziar și chiar pe alte căi, inclusiv judiciare.

Cunoscând personalitatea dr. Filderman, e clar că dacă aș fi posedat un astfel de document l-aș fi publicat de mult într-o publicație științifică și l-aș fi depus în arhiva de la Yad Vaashem.

Pe de altă parte, nu posed nici un fel de documente de arhivă privind pe dr. Filderman, pe care îl admir ca pe un mare umanist și promotor al conviețuirii pașnice între România și Evrei. De aceea sunt îngrijorat că nu cumva zisul „testament” să nu fie un fals difuzat în scopuri străine de etica științifică.

Mulțumindu-vă pentru tot ce veți face pentru a-mi comunica acest document, vă rog la rândul meu să primiți. Stimate Domnule Wexler, expresia întregii mele considerații și cele mai bune urări pentru Anul Nou 1998.

Matei Cazacu”.

Concluziile scrisorii domnului dr. Matei Cazacu sunt clare și comentariile sunt inutile.

Prin urmare, putem afirma că așa-zisul „testament” al dr. Filderman este un fals manipulat de cei care încercă să nege sau cel puțin să cosmetizeze cele întâmplate cu populația evreiască în anii războiului.

Tezele negoționiste ale d-lui K. Treptow pot fi justificate și de simpatia sa pentru mișcarea legionară..... Codreanu a fost un Făt-Frumos care a cucerit inimile poporului său, mai ales ale celor tineri⁶.

⁴ Lya Benjamin, „Considerații pe marginea pretinsului testament”, în „Societate și Cultură”, 1995, nr. 4, p. 41-43.

⁵ Scrisoarea d-lui dr. Matei Cazacu către Teodor Wexler. Arhiva Fundației dr. W. Filderman.

⁶ Arhiva Europa XXI, vol. III-IV, Iași, 1995, p. 178-186

MEMORIA INSTITUTULUI DE ISTORIE „N. IORGĂ”

PRIMII DIRECTORI

† VLADIMIR DICULESCU

În vara anului 1948 „forurile de partid” au luat măsuri legislative pentru „reorganizarea Academiei Române”. În realitate se lichida „Academia Română” și se înființa „Academia R.P.R.”. Practic, noua instituție avea drept criteriu de bază în recrutarea membrilor ei trecutul social-politic, și, numai pe plan cu totul secundar, activitatea științifică. Pozițiile cheie în forurile de conducere le dețineau persoane cu situații deosebite în iceraria politică, iar deasupra tuturor se afla Mihail Roller, mare activist al C.C. al P.M.R. Lui îi era subordonat, practic, și președintele Academiei.

Noua organizare aducea și câteva lucruri noi, unele dintre ele chiar benefice. Între acestea, mari posibilități bănești. Din păcate aceste sume au fost folosite cu totul neficient. Academia era subordonată direct C.C.-ului. Prin „secția de știință”, condusă de M. Roller, care comanda o armată de activiști agrumați, vegheau cu mare vigilență ca personalul științific, indiferent de specialitate, să se rupă complet de întreaga cultură occidentală „decadentă și imperialistă” și să cunoască numai „cea mai avansată și mai înaintată știință și cultură din lume, cea sovietică”. În felul acesta s-a ajuns să fie interzisă circulația cărților străine prin intermediul bibliotecilor publice sau al unor instituții ca Banca Națională, bibliotecile universitare, mergându-se până la bibliotecile școlare și.a. Mii de tone de cărți și reviste, dicționare și encyclopedii au fost trimise la topit sau ars de către persoane care nu pricepeau o „iotă” din conținutul lor. Mulți dintre cei ce făceau „epurarea” sunt convins că luau securiști care știau să scrie numai cu litere mari de tipar.

În felul acesta se ajunsese că, în multe cazuri, cunoșcătorii de limbi străine, cu excepția limbii ruse, se fereau să lase să se bănuiască acest lucru. Așa s-a ajuns ca cea mai mare parte a tinerilor doritori de studii superioare să fie îndrumați către universitățile sovietice, care uneori aveau și profesori de ținută europeană. Baza studiilor însă o constituau tot „operele clasnicilor” Marx, Engels, Lenin și Stalin. Până la urmă, întotdeauna ei erau transformați în activiști fideli ai „Partidului”, în scurtă vreme uitând și puținele lucruri de valoare pe care le aflaseră de la acei dascăli de mare talie europeană (Tarlé, Grecov, Nikitin, și.a.).

Un mare handicap pe care îl aveau acești tineri doritori de învățatură era faptul că piesa principală în criteriile de recrutare era „dosarul”.

Între cei care au făcut „cariere științifice remarcabile” cei mai mulți au fost activiștii cu calificări din domeniul științelor sociale – domeniu de predilecție al lui M. Roller, care se considera istoric.

O altă noutate adusă de „reorganizarea” Academiei a fost aceea că s-au strâns în jurul ei toate institutele de cercetare, care până atunci ținuseră, în cea mai mare parte, de bugetul ministerului învățământului, care întotdeauna a fost un buget sărac. Institutele din domeniul științelor exacte au avut norocul că și-au păstrat vechii directori (academicienii Murgulescu, Carafoli, Nenițescu, Stoilov și.a. sau din domeniul medicinii, acad. Lupu, Parhon, Hortolomei și.a.). Aceste mari figuri ale științei românești, cu toate eforturile făcute de propovăduitorii „luptei de clasă”, de a împiedica formarea de specialiști în afara criteriilor lor, au izbutit să continue crearea de urmași foarte bine pregătiți.

Din păcate nu același lucru s-a întâmplat și în domeniul științelor sociale (filosofie, literatură, istorie, economie, drept). Aici „epurarea academică” a fost, cel puțin în domeniul istoriei, totală.

La nivelul noii academii s-a luat hotărârea să se elaboreze, în cadrul institutelor de profil, o serie de mari tratate, între care și cel de „Istoria României”. În vederea îndeplinirii acestuia s-au întreprins o serie de investigații premergătoare ca: publicarea a trei mari colecții de documente medievale pentru fiecare din cele trei țări românești, colecțiile de documente privind războiul pentru independență, răscoala lui Tudor Vladimirescu și răscoala țărănilor din 1907. Pentru realizarea acestui plan foarte vast era nevoie de un mare număr de specialiști. Sursa de recrutare a constituit-o în primul rând personalul epurat în 1948 din cele trei universități principale ale țării: București, Cluj și Iași. Vechile cadre didactice au fost atunci îndrumate în trei direcții (am în vedere în primul rând specialiștii consacrați în domeniul istoriei): pușcări – cum au fost profesorii Gh. Brătianu, Ion Hudiță și a. –, lagărele de muncă, iar cei mai norocoși la institutele de istorie din cele trei centre universitare. Locul lor în învățământ a fost luat de către o serie întreagă de impostori și escroci, aleși, în special, de Mihai Roller după chipul și asemănarea sa. El nu avea nici în clin, nici în mâncă cu istoria. Era un fioros activist din categoria Ana Pauker, Iosif Chișinevski, Leonte Răutu.

Pe lângă această categorie de mari învățați au fost aduși și câțiva tineri, pe criterii de referințe primite de către fostul profesor de la Facultatea de Istorie, devenit acum șef de secție, prof. Andrei Oțetea, ales ulterior academician. Între aceștia au fost Const. Șerban, Sava Iancovici și cu mine. Toți trei, licențiați în 1947 și recomandanți de distinsa doamnă Maria Vulcu, bibliotecara catedrei de Istorie universală a prof. Gh. Brătianu. Odată ajunși în institut am fost repartizați în trei colective diferite. Eu am ajuns, având o foarte mare șansă, într-un colectiv condus chiar de șeful secției Colectivul urma să întocmească o bibliografie a istoriei românilor în secolul XIX. Am spus că am avut o foarte mare șansă, pentru că m-am trezit într-un colectiv format din mari personalități ale vieții noastre științifice și cu o cultură generală remarcabilă. Dacă din punct de vedere intelectual toți erau remarcabilă, tot atât de „remarcabile” erau și dosarele noastre personale, fiecare având „legată de coadă” câte o tinichea mai mare sau mai mică. Cele mai mari erau ale profesorilor Gh. Zane, C.C. Giurescu, urmă apoi d-nele Marina Lupaș Vlasiu și Cornelia Bodea. Horia Ursu și eu mai la urmă. Am fost strânși toți într-un colectiv, fiind considerați ca inapți pentru o treabă de interpretare marxistă a istoriei, munca de bibliograf fiind considerată ca o muncă grea, dar minoră.

Această „concepție rolleriană” dirija lucrurile în timp ce profesorul Gh. Zane, în perioada interbelică, era considerat ca o personalitate în domeniul gândirii marxiste în România, iar profesorul Andrei Oțetea publicase în editura „Fundățiilor regale” carteasă despre Renaștere, considerată încă de atunci ca un model de interpretare în spiritul materialismului istoric.

Perioada aceasta din viața mea a fost cea mai rodnică sub aspectul formării profesionale*. Lucrul sub îndrumarea și supravegherea prof. Gh. Zane îl consider ca o două facultate. De altfel, de acești doi oameni deosebiți am rămas legat sufletește până la finele vieții lor, ambii onorându-mă cu încrederea și prețuirea lor. Direcția institutului a fost încredințată cunoșcutului ilegalist, prof. univ. acad. Petre Constantinescu-Iași. Era un om de carte, deși avataurile vieții îl rupsese de mult de aceste preocupări. Între timp, pe plan intern, lucrurile se înăspreau, întreținându-se lupta de clasă. Tot mai mulți oameni, care aveau norocul să nu fie arestați, rămâneau pe drumuri fără nici o posibilitate de existență. Mulți dintre ei au venit și au cerut ajutorul profesorului Petre Constantinescu-Iași. Acesta s-a dovedit a fi om de mare suflet, ce a trecut peste toate considerentele ideologice și politice. Zeci de sojii sau fiice de deținuți politici au fost angajate în institut și câțiva ani au căștigat aici o pâine, pentru că nicăieri în altă parte nu erau primite. De asemenea, foarte mulți bărbați, care aveau o calificare cât de cât apropiată de specificul institutului, au fost angajați aici. Se ajunse la un moment dat ca numărul angajaților să depășească 150 persoane. Nu cred că a fost cineva în remurile acelea, care să fi cerut o mână de ajutor profesorului Constantinescu-Iași, să nu o fi primit. Am fost martor la

* Pe profesorul Gh. Zane, alături de profesorul Victor Papacostea, îl consider omul de la care am învățat meseria de cercetător în domeniul istoriei. Aceste două mari personalități au fost adevărații mei părinți spirituali.

scene care dovedeau sincer cât de mult îl dorea când vedea abuzurile și nedreptățile care, în numele luptei de clasă, se făceau la fiecare pas și la care era nevoie să asiste neputincios, deși teoretic avea o poziție foarte mare în ierarhia politică a țării. În ziua următoare nopții în care au fost arestați foștii demnitari, la ora 8,30, când nimeni nu se aștepta, și-a făcut apariția la Biblioteca Academiei, unde știa că se afla profesorul Zane, de care îl lega o veche prietenie ieșeană. Aproape că tremura de indignare. S-a așezat pe un scaun alături de vechiul prieten și cu un ton destul de „scăzut” au comentat căm 10 minute situația creată. După acest scurt timp s-a ridicat foarte agitat. Deși știa că erau de față și 3 dintre „oamenii lui Roller”, și poate și ai altor instituții, s-a oprit aproape de ușă și ne-a spus: „fiți atenți ce vorbiți și cu cine vorbiți pentru că se petrec lucruri foarte grave”. Erau acolo și d-nele Marina Vlasiu Lupaș și Cornelia Bodea. După câteva zile d-na Vlasiu a fost și ea arestată pentru simplul motiv că era fiica profesorului Ion Lupaș, care, pe lângă poziția sa prestigioasă în lumea istoricilor clujeni, se bucura de același prestigiu și în lumea politică a României. În aceeași situație se afla și profesorul Silviu Dragomir și Ștefan Metes. Pe lângă aceștia trei, au mai fost și alții. Aceeași soartă a avut și prof. Gh. Zane; în legătură cu necazurile pe care le-a avut acesta, vezi volumul de memorii. După aceste descompletări, colectivul a continuat să lucreze sub conducerea profesorului A. Oțetea. Pe măsură ce treceau zilele se adâncea și conflictul între Mihai Roller și Constantinescu-Iași și A. Oțetea. Până la urmă, Constantinescu-Iași a fost înălțat la începutul anului 1953, sub un pretext absurd. În locul său a fost adus, de la Cluj, Victor Cherestea, un om foarte civilizat, dar complet nevinovat într-ale istoriei românești, deși la Cluj ocupase unele posturi în această specialitate.

Între timp, M. Roller¹ își pregătise un personaj care îi era foarte devotat: se numea, după numele nou, Aurel Roman, fost Rosman, fiul unui negustor de pe Lipscani. În primăvara anului 1953 este trimis de „patronul” său ca director adjunct la Institutul „de lingvistică al Academiei R.S.R.”. Aici, în numele „luptei de clasă”, face o curățenie radicală, deși nu avea nici o tangență cu lingvistica².

¹ Roller căuta totuși să-și confeccioneze un titlu de doctor în istorie. În acest sens a făcut o tentativă, încă din anii 1946-'47, pe lângă sectorul de atunci al Universității din București și prof. Al. Rosetti. Aceasta, cu o abilitate demnă de toată lauda. I-a îndrumat către Facultatea de Istorie din Iași unde funcționa, bucurându-se de deosebit prestigiu științific. prof. A. Oțetea, adept al concepției materialismului istoric. Argumentul „de bază” care se pare că l-a convins pe solicitant, a fost acela că la București mai era încă, la catedra de Istorie universală, prof. Gh. Brătianu care, vezi Doamne, nu înțelegea valoarea unei lucrări marxiste. Solicitantul prezentase drept teză câteva articolașe de valoare nulă, publicate în niște obscure și efemere foi apărute prin Moldova în perioada interbelică. La Iași „istoricul român” s-a bucurat de o primire foarte dură din partea profesorului. În fața acestor respingeri fără menajamente, Roller nu s-a dat bătut. După ce s-a terminat de redactat „celebrul manual de istorie marxistă a României”, redactat de un colectiv aflat sub îndrumarea lui Mihail Roller, pretînsul istoric a trimis un exemplar dactilografiat unui profesor foarte serios de la Universitatea „Lomonosov”, solicitând să î se acorde, pe baza acestei monstruozițăți, titlul de doctor. Eșec total și de această dată (aceste amănunte le știu de la prof. Oțetea). În schimb, după reorganizarea Academiei, a fost declarat „academician” direct, fără să mai treacă măcar prin treapta de „membru corespondent”. Totodată „organele de partid” și „Comitetul Central” i-au încredințat conducerea de facto a acestei instituții. La scurtă vreme după ce s-a văzut înscăunat a început să-și plătească polițele. Primul în care a lovit a fost P. Constantinescu-Iași.

Pentru cine dorește să afle unele date bio-bibliografice despre acest impostor intelectual îi recomand să consulte articolul publicat în *Encyclopedie istoriografiei românești*, redactat de către unul dintre cei mai apropiati colaboratori ai sinistrului personaj, T. Udrea. În să precizez că, în viață fiind, încă nu am văzut, nici măcar 90% din titlurile indicate de T. Udrea, și pentru care a primit onorurile de academician, premii și alte demnități enumerate de devotatul colaborator înainte de tipărire.

² Aurel Roman se înscrise ca student la Facultatea de Istorie din București după 1945, întrucât nu putuse să-și facă studiile la timp din cauza măsurilor rasiste din timpul lui Antonescu. În

La finele primului trimestru se făcuse o oarecare „curătenie” și la Institutul de Istorie, în numele aceleiași idei: „lupta de clasă”. O serie de elemente *foarte bune* au fost epurate. Astfel că, spre finele lunii septembrie, când Aurel Roman este trimis de același „patron” aici, sub aspectul epurării situația era în bună măsură terminată. Noul personaj a venit pe postul de director adjunct, V. Cherestea rămânând, formal, „director”. În atmosferă foarte încărcată care era în institut, Roman a analizat activitatea, cu prioritate, în trei direcții: a) „disciplina internă”; b) strângerea relațiilor sub toate aspectele cu „Școala superioară Jdanov”; c) strângerea colaborării cu „Institutul de Istoria Partidului”.

În foarte scurt timp a început să se facă simțită mâna vigilentă a noului adjunct. Prima măsură de ordine interioară a fost introducerea cu mare strictețe a condiций de prezență. La ora 8,00 secretara avea ordin să o ridice; aceeași vigilență se manifesta și la plecare. Teoretic, condiția de prezență fusese și până atunci, dar nu se ridică de pe masa de la intrare toată ziua. Responsabil de cadre era un om foarte cumsecade, de profesie zugrav, Kerestesz Bella. Noul adjunct a trecut o parte din atribuțiile lui secretarei institutului, pe care o putea supraveghea mai de aproape. Prin „elementele tinere” și „vigilente” noul adjunct era informat de tot ce se mișca în institut, până la banalele conversații ale cercetătorilor, în scopul „ridicării nivelului ideologic”, domeniul în care institutul Academiei era considerat de Roller și reprezentanții săi total deficitar. În felul acesta s-a ajuns că institutul nostru colcăcia de dimineață până după amiază, de așa-zisii cercetători de la „cele mai prestigioase instituții științifice ale P.C.R.” și care în paralel erau și fideli informatori ai securității.

Totodată, acțiunile direcției erau ușurate de strânsa colaborare cu unii fruntași ai „istoriografiei marxiste”. Dintre aceștia merită menționat la loc de frunte Solomon Șirbu³. Un alt prieten și

felul acesta am devenit colegi de facultate. În să subliniez faptul că în cei trei ani de „colegialitate” (până în 1947, când am dat licență) nu am schimbat nici un cuvânt cu A. Roman. Prima noastră conversație a avut loc în primele zile ale lunii octombrie, după instalarea sa ca director adjunct. A fost o discuție foarte dură, care a declanșat o investigație foarte minuțioasă asupra trecutului politic al întregii mele familii. Bietul Kerestesz Bela a băut câte o jumătate din județele Dâmbovița și Muscel urmărind întreaga mea familie. Rezultatul – negativ. Bietul om, subliniez, era un om cumsecade. Într-o zi întâlnindu-ne în holul institutului, după ce s-a încredințat că nu ne aude nimeni, m-a întrebat: „ce i-a făcut Dumneata, tov. Diculescu, tovarășului Roman, că primul lucru pe care mi l-a cerut când a venit în institut a fost dosarul dumitale?”. Î-am răspuns: „Nimic. N-am schimbat în viața mea nici un cuvânt cu el”. Până la urmă nu s-a atins de mine și am rămas mai departe în institut.

După plecarea din Academie a fost, cum era și normal, profesor la un liceu al securității, iar mai târziu lector la Institutul de 3 ani de la Craiova.

³ Aceasta fusese înainte de război „fama vagătuă”, marchând pe la Oradea, iar în timpul războiului trecuse în U.R.S.S., unde se spunea că urmase un curs serial la o școală normală. După război se stabilise în București, devenind activist de națională al lui Roller și al C.C.-ului. În felul acesta Roller l-a numit conferențiar la catedra de Istoria Românilor de la Facultatea de Istorie și personaj important la „Școala Jdanov”. Din istoria românilor făcuse o pasiune deosebită pentru Tudor Vladimirescu. Fiind conferențiar universitar la catedra de Istoria Românilor, i-s-a încredințat un curs care cuprindea și perioada 1821. „Cursul” se pare că era de tot hazul. După ce spunea câteva fraze despre unul din comandanții oastei lui Tudor, Ghijă Cutiu, pentru care „istoricul român” nutrea o simpatie deosebită, determinată, probabil, de rezonanța neaoș românească a numelui. „Profesorul” trecea la problema acută a zilei „lupta împotriva imperialismului anglo-american”. Întâa concretă a „prelegerii distinsului istoric” era președintele Truman, care prin politica sa antisovietică ducea la pierire S.U.A. și asigura în mod indirect victoria lagărului socialist. Se pare că toate atacurile începeau cam așa: Să știe Domnul Truman”.... strigăte de care Președintele S.U.A. se pare că nu a fost prea impresionat.

colaborator apropiat al directorului Roman a fost Vasile Liveanu (Izidor Olivenbaun)⁴. Acesta ne urmărea îndeaproape pe foarte mulți din institut (vezi nota 4). Printre primele „măsuri disciplinare”

Acest bufon de mahala, și în același timp impostor intelectual, nu avea nici un fel de priză în rândul studenților de la Facultatea de Istorie; în schimb era foarte apreciat de cei de la „Școala Jdanov”. De câte ori se anunța că „tovarășul Șirbu ține o comunicare” se făcea o mobilizare deosebită. Erau obligați să participe atât cei de la institutele „științifice” mai sus amintite, cât și personalul științific de la Institutul de Istorie (N. Iorga). Îmi amintesc de o astfel de „mobilizare” cu prilejul unei „comunicări” în care „savantul român” a ținut să demonstreze că Tudor Vladimirescu a fost omorât de englezi. Sala de ședințe și holul de la parter al bibliotecii institutului erau neîncăpătoare. La sfârșit discipolii săi afișau figuri pline de admiratie față de „valoroasele concluzii” la care „după îndelungi și laborioase cercetări ajunsese maestrul”.

Până la urmă toate „roadele cercetărilor” au fost strânse într-o carte care a făcut senzație la timpul acela. Senzația n-a fost numai prin conținutul elucubrant al „operei”, ci și prin hărțile anexe. Întâmplător, mi-a căzut în mâna un exemplar chiar în ziua în care s-a pus în vânzare. Uitându-mă pe una din hărți am rămas stupefiat. Pe diverse părți ale Europei erau diferite adnotări de genul acesta: peste Spania scria „S.E.A.T.O.” iar la legendă se dădea cheia „Spania europeană aprig terorizată odinioara”. În altă parte a Europei scria „N.A.T.O.”. N-am reținut transcrierea. Nu-mi mai amintesc și altele. Nu știu dacă mai există undeva vreun exemplar cu aceste hărți, pentru că „organele de stat” au luat măsura ca să rupă toate hărțile, să rămână numai proza. O bună parte din lucrare era „o critică aspiră” la adresa lucrărilor și monografiei scrisă de profesorul Oțetea, lucrări care până astăzi au rămas lucrări de referință în materie. Uzând de dreptul la replică, profesorul încheia, în mod judicios, într-un număr din revista „*Studii*” afirmând că „lucrarea lui S. Șirbu este lucrarea unui dement”.

În cele din urmă, a fost scos de la universitate, rămânând să lumineze numai studenții și cercetătorii de la „Jdanov”, ulterior „Stefan Gheorghiu”, iar după liberalizarea emigrării evreilor. În primele eșaloane a plecat și familia Șirbu.

⁴ V. Liveanu (Izidor Olivenbaun), venit în București de la Iași. La Universitate s-a înscris după ce eu am terminat sau poate cu un an înainte. N-am schimbat, cât a trăit, nici un cuvânt. Ca înfățișare era un fel de homo primigerius, handicapat. Nu înțelegeai nimic nici din ce spunea, nici din ce scria: avea o caligrafie ilizibilă. Prin anul 1950 s-a prezentat la prof. Constantinescu-Iași, la institut, cu o referință despre mine, pe care nu i-o ceruse nimeni. În biroul directorului, întâmplător, se afla și secretara institutului, colega mea de facultate Margareta Dolinescu. Fiindcă directorul nu putea să citească măzgălele lui, i-a spus verbal ce scria pe hârtia prezentată: că eu eram un element periculos, dușman al noii orânduirii. După ce l-a ascultat, directorul a rupt hârtia în fața lui și i-a spus să nu mai vină cu aşa ceva la dânsul. După venirea la conducerea institutului a lui Aurel Roman a repetat acțiunea, de data aceasta cu succes. Referința respectivă am avut prilejul să o văd personal datorită unei neglijențe a noii secreteare. venită după plecarea lui Constantinescu-Iași, în locul Margaretei Dolinescu. Hârtia respectivă cred că există și astăzi la dosarul de cadre de la Universitatea din Cluj, unde m-am transferat în 1966.

Roller a încercat să-l facă dascăl universitar (1951–'52). tentativă eşuată datorită handicapului verbal. Atunci a renunțat la această achiziție universitară și l-a numit cercetător principal la Institutul de Istorie a P.C.R. și mai târziu la Institutul de Istorie al Academiei. ca cercetător principal și șef de sector – istorie contemporană.

A scris mai multe cărți și articole în care susținea caracterul imperialist al participării României la primul război mondial și cotropirea Transilvaniei de către România. Cu multă încrâncenare a susținut și antisemitismul poporului român, acestea pe lângă alte multe aberații tipărite. O listă completă a lor se poate vedea în *Enciclopedia istoriografiei românești*, 1978, sub coordonarea științifică a profesorului universitar Stefan Ștefănescu, pe atunci membru corespondent al Academiei R.S. România, astăzi membru activ al Academiei Române.

luate, probabil la dispoziția lui M. Roller, a fost și aceea ca biblioteca institutului să nu mai împrumute pentru acasă cărți profesorului Oțetea, obligându-l pe acesta să vină la program. Prin atmosferă creată în jurul distinsului profesor s-a format un vid. Foarte mulți dintre foștii săi colaboratori acum îl ocoseau, se fereau să mai fie văzuți stând de vorbă în institut sau chiar și în afară.

Prin această atmosferă, A. Roman urmărea să subjuge o serie de persoane cu autoritate politică precum: Barbu Câmpina (Fridman) – la început copilul favorit al lui Roller –, prof. acad. Emil Condurachi, N. Fotino – fost șef de cabinet al lui Teohari Georgescu, apoi secretarul comitetului P.C.R. la Ministerul de Externe în timpul Anei Pauker, căzut în dizgrație, prieten cu Barbu Câmpina, care l-a adus ca cercetător științific la institut –, Matei Ionescu, fost U.T.C.-ist ilegalist, în grupul lui Justin Georgescu, turcologul Mihai Guboglu și alții câțiva cu „dosare bune”.

Ambiția și certurile pentru putere au declanșat până la urmă un conflict puternic ce a creat două tabere. O tabără pro-Roller și securitatea, cu grupul de informatori adecați, și o altă de adversari, moderați, în frunte cu Barbu Câmpina. Pentru lămurire s-a convocat o plenară a institutului. A fost o ședință la care au participat cca 150 persoane, prezidată de P. Constantinescu-Iași, ca președinte al secției de Istorie a Academiei, un delegat al secției de științe a comitetului central și V. Cheresteșiu, ca director al institutului.

A fost un spectacol pe care nu-l voi uita niciodată. Au vorbit câteva zeci de persoane, membri și nemembri de partid. Toți l-au acuzat pe A. Roman de toate mărșăvile posibile. Nimici nu i-a luat apărarea sau să spună măcar o vorbă bună despre el. La un moment dat atmosfera era aşa de încinsă, vociferările din sală aşa de puternice, încât reprezentantul C.C.-ului pur și simplu era speriat. Nu-și putuse imagina că un protejat al „tov.-ului” Roller, un agent al securității, om cu poziție puternică în partid, poate fi atacat în felul acela. Ședința începuse de dimineață cu o pauză de cca 2 ore la prânz, a continuat după masa până noaptea târziu, după miezul nopții. Atunci, acad. Constantinescu-Iași a hotărât o pauză și consiliul științific, cu biroul organizației de bază și A. Roman s-au retras pentru deliberări. După o jumătate de oră au revenit în sală, minus Roman. Președintele ședinței a anunțat că „tov. Roman a demisionat”.

Se încheia în felul acesta una dintre cele mai negre pagini din viața institutului. După opinia mea, acest moment marchează începutul sfârșitului carierei lui Mihai Roller. A fost prima lui înfrângere. Declinul a durat până în 1958, când a murit (după unii s-a sinucis). Declinul acesta a fost un coborâs în trepte, în ultima parte a vieții n-a mai avut nici un rol în viața Academiei, rămânând totuși academician.

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

ANVERSAREA CENTENARULUI ISTORICULUI GHEORGHE I.
BRĂTIANU (1898–1953), INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGA”,

5 octombrie 1998

Adunarea solemnă pentru comemorarea lui Gheorghe I. Brătianu a fost prezidată de directorul Institutului de Istorie „N. Iorga”, prof. Șerban Papacostea. În prezența unui numeros public, istorici din țară și străinătate, profesori universitari, diplomați români și străini, oameni politici etc., domnia sa a prezentat personalitatea istoricului dispărut în împrejurări tragice. Ca un urmaș firesc al lui Nicolae Iorga, Gheorghe I. Brătianu s-a aflat timp de 7 ani la conducerea Institutului de Istorie.

Doamna Maria Brătianu a evocat momente și amănunte, mai puțin cunoscute, din viața ilustrului istoric. Texte încă inedite mărturisesc modul în care Gheorghe I. Brătianu vedea din închisoare necesitatea deschiderii ferestrelor libertății. Dl. Ștefan Isărescu a rememorat activitatea politică a lui Gheorghe I. Brătianu, participant activ la cele două războaie mondiale. Domnia sa a citit și mesajul adresat adunării solemnne de dl. Mugur Isărescu, guvernatorul general al Băncii Naționale. Prof. Alexandru Zub a prezentat locul și rolul lui Gheorghe I. Brătianu în istoriografia română, văzut ca un adevarat deschizător de drumuri în varii domenii ale istoriei. La rândul său, dl. Michel Balard (Franța) a expus modul în care Gh. I. Brătianu a lărgit orizontul cercetărilor pontice și a legat sud-estul european de lumea occidentală. Analizând substanța teoriilor lui Gheorghe I. Brătianu despre formulele de organizare a păcii, dl. John Rogister (Marea Britanie) a subliniat permanențele și perenitatea ideilor lansate de istoricul român. Prof. Pompiliu Teodor a urmărit modul în care istoria Transilvaniei a constituit o preocupare majoră în activitatea istoriografică a lui Gheorghe I. Brătianu. În timp ce prof. Nicolae-Șerban Tanașoca a subliniat trăsăturile demersului istoric întreprins de Gheorghe I. Brătianu în cercetarea istoriei Bizanțului. Prof. Șerban Papacostea a evidențiat contribuția brătienistă la rezolvarea unor probleme controversate din istoria evului mediu românesc.

Sedinta de aniversare solemnă a centenarului istoricului Gheorghe I. Brătianu se inscrie printre manifestările importante organizate de Institutul de Istorie „N. Iorga” pentru păstrarea moștenirii culturale brătieniste.

Nagy Pienaru

SESIUNEA DE COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE CONSACRATĂ ÎMPLINIRII
A 200 DE ANI DE LA MOARTEA LUI RHIGAS VELESTINLIS,
INSTITUTUL DE ISTORIE „NICOLAE IORGA”,

23 octombrie 1998

Institutul de Studii Sud-Est Europene, cu sprijinul Institutului de Istorie „Nicolae Iorga”, a omagiat în luna octombrie a acestui an personalitatea lui Rhigas Velestinlis, de la al cărui tragic sfârșit se

„Revista istorică”, tom X, nr 3–4, p. 409–415, 1999

împlinesc 200 de ani. Manifestarea, ale cărei lucrări le rezumăm în rândurile de față, are o importanță exceptională dată de caracterul cu totul deosebit al descoperirilor comunicate: două manuscrise originale ale lui Rhigas ce-i pun în lumină talentul și disponibilitățile de scriitor și întăresc cunoștințele despre repertoriul traducerilor pe care revoluționarul grec le-a realizat din literatura franceză a epocii. Cele două manuscrise, descoperite de Andrei Pippidi la Sibiu, datează din 1786, vreme în care Rhigas era secretarul boierului muntean Nicolae Brâncoveanu. Ele au fost depuse de chiar autorul lor în orașul transilvan, cel mai probabil cu ocazia călătoriei pe care o va fi făcut ca însoțitor al uneia dintre distinsele vizitatoare ale Valahiei în epocă – Lady Craven.

Contextul istoric și implicațiile politice ale celor două lucrări ale lui Rhigas au fost analizate de Andrei Pippidi în comunicarea *Scriitorul și politicul: Rhigas după un manuscris inedit*, iar traducerea și interpretarea literară a acestora au făcut obiectul comunicării Liei Brad-Chisacof: *Literatura originală a lui Rhigas*.

Comunicarea lui Andrei Pippidi a pus accentul pe piesa de teatru a lui Rhigas, unică originală (chiar dacă neterminată) pe care o cunoaștem de la el: *Vărtejul nebuniei* (Τό ξαγάνων τής). Concepțută în stil de pamphlet politic, piesa dezvăluie cu îndrăzneală și sarcasm atmosfera de la curtea domnului Nicolae Mavrogheni (14 iunie 1786 – 19 iunie 1790) și este construită de o manieră inedită. Din coroborarea datelor istorice contemporane rezultă că ea a fost concepută ca un fel de jurnal dramatic pe baza observațiilor de zi cu zi care, apoi, luau formă literară. Așa se face că, timp de doar câteva luni, care despart intrarea lui Mavrogheni în țară de depunerea manuscriselor la Sibiu, panorama dezvăluită de piesă capată valoare de frescă, o frescă în perfectă concordanță cu evenimentele atestate de documente. Puterea de introspecție a autorului este justificată și de buna cunoaștere a bizarului personaj domnesc, din piesă răzbătând ideea că cei doi se cunoșuseră încă înaintea venirii domnului la București, ceea ce întregescă traseul spiritual și politic al lui Rhigas. Autorul comunicării pătrunde dincolo de limbajul adesea criptic, tipic literaturii subversive. «de sertar», identificând cu acribie personajele piesei; se dezvăluie pe rând membri mai mult sau mai puțin marcanți ai camarilei ce gravita în jurul domnului, caracterele lor, aspru judecate de Rhigas, interesele și meschinările de la curtea munteană a epocii. Este interesant de remarcat faptul că, deși sortită clandestinității, piesa posedă indicații scenice. Va fi sperat Rhigas la o reprezentare? Este o întrebare la care cu greu putem răspunde. Cert este că, în conceperea lucrării el nu înțelegea să facă rabat de la canoanele clasice ale genului pe care, ne este limpede acum, le cunoștea. Devine de asemenea probabil ca *Vărtejul nebuniei* să fi inspirat încercările dramatice ale lui Iordache Golescu, prietenul și discipolul revoluționarului grec, și este sigur că se integrează perfect în peisajul cultural al unei epoci în care acest gen de pamphlet dramatic a cunoscut un succes notabil.

Al doilea text, *Prietenia pusă la încercare* (Η δοκιμαζμένη φίλοιο), a fost identificat de Andrei Pippidi ca fiind o pastișă după Baculard d'Arnaud, scriitor de gen longeviv și prolific, ale cărui opere încep și publicate în Franța odată cu 1772–1773. După traducerile din Restif de la Bretonne, un nou pas ni se dezvăluie în traseul spiritual al lui Rhigas: încercarea de creație originală care, chiar dacă urmează încă fidel modelul, trădează de asemenea tentativa de independență. O dată în plus, afinitățile spirituale dintre Rhigas și intelectualii români ai epocii se conturează: Ioan Cantacuzino va traduce și el din d'Arnaud, în vreme ce copistul traducerii lui Rhigas după Metastasio, Dimitrachi Sturdza, întregește o rețea de interferențe literar-culturale în care gusturile și formația comună nu țin seama de eventualele diferențe lingvistice.

Comunicarea Liei Brad-Chisacof s-a centrat îndeosebi pe valoarea literară a celor două producții ale lui Rhigas. Tot ei îi revine meritul identificării fără dubiu a autorului, plecând de la însemnarea de pe pachetul de manuscrise de la Sibiu, însemnare în limba franceză în care depunătorul documentelor figura sub numele *Le Roy*. Traducerea ducea evident către Rhigas. «Regele» sau «Riga», în grecește Ο Πύρας. Analiza paleografică avea să transforme ipoteza în certitudine: cele două texte reprezintă parte din opera inedită și necunoscută a lui Rhigas.

Analiza autoarei urmează canoanele tradiționale ale criticii literare, alegere perfect adevarată dacă ținem seama de caracterul cu totul deosebit al celor două opere. Sunt evidențiate procedeele utilizate de Rhigas în construcția sa dramatică și capacitatea nu numai descriptivă a acestuia, dar în special disponibilitățile introspective și nuanța satirică, adesea foarte caustică. Elementul central nu îl reprezintă intriga piesei, altminteri deloc diferită de producțiile contemporane de gen, ci portretele personajelor, începând火rește cu domnul Nicolae Mavrogheni. Finețea observației psihologice nu poate fi ocultată de nuanțele îngroșate cu care viciile unui sistem sunt întruchipate în viciile unui produs al acestuia. Mavrogheni este tot ce nu este de dorit a fi, o combinație între «fanariotul» arogant și mărginit, între parvenitul meschin și fără scrupule și pretenția de principie cu *pedigree*. Este subiectul prin excelență pentru un autor declarat antifanariot așa cum va transpare Rhigas din actele sale ulterioare. Aberant din toate punctele de vedere, personajul construit de Rhigas se reproduce în diferite proporții în caracterele secundare ce-l înconjoară; tabloul de moravuri capătă astfel consistență. Aceasta este o atitudine literară ce converge cu spiritul contestatar al epocii în care, atât la autorii români, cât și la cei greci, decaderea moravurilor este cauza esențială a decadelerii națiunii. Fără a face filosofie politică, Rhigas depune o nouă piesă la dosar, o piesă ce prin mijloace literare evidențiază simptomele unei societăți în declin.

La nivelul tehnicii discursului se întâlnesc mijloace ale exprimării curente în epoca panegiricul (aci pretest pentru parafraze satirice) și discursul critic care, în acest context, ia forma monologului. Ideea de duplicitate este astfel implicită și nu face să reproducă în plan dramatic o tare de spirit proprie epocii. Este suficient să ne gândim la lirica de curte care păstrează acum (vezi cronicile lui Manolache Persiano și Hristache pitarul și panegiricele parțial publicate de V.A. Urech) pe de o parte, și critica aspirațională ce transpare din cronicile lui Dionisie Elesiarhul și Zilot Romanul, în al doilea răstignere.

Este evidentă, chiar din aceste câteva rânduri, importanța descoperirilor de la Sibiu, nu numai pentru biografia spirituală a unui om, dar și pentru starea de spirit a unei epoci. În «anul Rhigas» marcat de nenumărate manifestări de celebrare și tot în sud-estul Europei, cele mai spectaculoase întregiri la istoria «spiritului revoluționar» care a fost Rhigas Velestinlis au fost aduse de comunicările pe care le-am rezumat mai sus.

Nu vom încheia fără a remarcă rezultatele deosebite pe care colaborarea dintre istorici și filologi le poate aduce în planul studierii ambientului cultural și mentalităților unei epoci. Exemplul de față ne oferă probe dintre cele elocvente în acest sens.

Radu G. Păun

O DUBLĂ ANIVERSARE

Pe data de 27 octombrie 1998, la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” din București a avut loc o frumoasă ceremonie aniversară întru cinstirea a doi dintre iluștrii istorici ai țării: dr. Petre Ș. Năsturel și dr. Paul Cernovodeanu la împlinirea vîrstei de 75 și, respectiv, 70 de ani. Evenimentul a adunat o mare parte dintre membrii de frunte ai slujitorilor muzei Clio, prieteni, colegi, învățăcei și admiratori ai sărbătoriștilor. În numeroasa asistență am remarcat pe senatorul Alexandru Paleologu cu soția, pe academicianul Virgil Cândea, vice-președinte al Academiei Române, pe profesorii universitari Alexandru Barnea și Andrei Pippidi, pe vechii membri ai Institutului de Istorie Aurora Iliescu și Nicolae Ghinea, pe directorul Bibliotecii Municipale „Mihail Sadoveanu”, Florin Rotaru, pe istoricul medicinei, dr. G. Brătescu, pe numismatul Octavian Iliescu, pe genealogistul Mihai Sorin Rădulescu.

pe Carol König, director în Ministerul Culturii, pe Ionel Cândeа, directorul Muzeului din Brăila, pe istoricii de artă Constanța Costea, Marina Sabados, Liana Tugearu și Aurelian Stroe, alături de majoritatea cercetătorilor de la instituția organizatoare, ca și rude ale celor doi omagiați. De asemenea, de la Paris au venit pictorul Radu P. Năsturel, fiul sărbătoritului împreună cu fetița lui, iar de la Lugano prietenul familiei, Andrei Paleologu.

Prof. dr. Șerban Papacostea, membru corespondent al Academiei Române, directorul Institutului de Istorie „Nicolae Iorga”, a rostit o vibrantă alocuție prezentându-i pe cei doi sărbătoriți, „peste a căror contribuție nu se poate trece în studiile de istorie medievală și modernă”, evocând anii când s-au cunoscut. „Ne leagă mai bine de cinci decenii de existență și colaborare în acest institut, în vremuri grele – perioada Stalin, perioada Roller – dar, depășind greutățile, am reușit să ne aducem contribuția la istoriografia națională”, a spus vorbitorul, elogiuind efortul celor doi de a investiga subiecte încă neabordate de alții sau de a pune la punct anumite neclarități ale istoriei. Răspunzând la această frumoasă cuvântare, dr. Petre Ș. Năsturel a rememorat personalitatea unora dintre magiștrii și mentorii săi spirituali: profesorul Vasile Grecu, care l-a inițiat în bizantinologie, Părintele Vitalien Laurent, profesorul Nicolae Bănescu, profesorul Mihai Berza și profesorii de la Școala de Arhivistică, aducându-le un pios omagiu. În încheiere, a dăruit bibliotecii Institutului – spre amintire – o carte rară, un exemplar bibliofil, *Istoria lui Fotie* de cardinalul Hesgenröther, ce o primise de la Nicolae Lahovary, acesta avându-l, prin bunicul său Apostol Arsache, dintr-o bibliotecă a Mavrocordătilor. Iată că și cu acest prilej festiv a putut fi făcută o scurtă comunicare privind genealogia ilustră a unei cărti și a vremelniciilor ei stăpâni!

Luând cuvântul, dr. Paul Cernovodeanu a salutat trăinicia prieteniei care îl leagă de cei doi antevorbitori, buna și îndelungată colaborare care a rodit atât de frumos. Au fost amintite începuturile carierei lor, venirea la Institutul de Istorie, unde s-au bucurat de îndrumarea savantului istoric George Brăianu, profesorul tuturor, ca și perioada petrecută cu prietenul Năsturel la Muzeul de Istorie a Orașului București. A adus apoi mulțumiri celor care au trudit la realizarea volumului omagial ce i-a fost dedicat, Marianei Mihăilescu, inițatoarea publicației, Violetei Barbu, care l-a editat, lui Lajos Demény, sprijinitorul inițiativei, directorului Editurii Kriterion, Szábo Gyula, care l-a tipărit, și tuturor celor care au contribuit cu studii și comunicări de specialitate, convergente cu preocupările sale.

În continuare a fost lansat volumul *In Honorem Paul Cernovodeanu* (Editura Kriterion, București 1998), care se deschide cu un cuvânt introductiv semnat de Șerban Papacostea, urmat de câteva repere biografice și de o bibliografie selectivă a operei științifice din intervalul 1959–1997 a sărbătoritului, întocmită de Mariana Mihăilescu; Cornelia Papacostea-Danielopolu tratează studiile neeelene, iar Panait I. Panait istoria bucureșteană, două trajecte importante în preocupările lui Paul Cernovodeanu. După acestea, sub genericele Medievalia, Modernitas, Imagologia și Genealogica – teme majore care au constituit însemnate subiecte de studiu pentru cel în onoarea căruia a fost realizat volumul – sunt inserate materiale semnate de nume prestigioase de istorici din țară și străinătate: regretul profesor Eugen Lozovan, Neagu Djuvara, Al. Zub, Alexandru Duțu, Florin Constantiniu, Denis Deletant, Keith Hitchins, Ferenc Makk, Gyula Kristó, Béla Köpeczi, Lajos Demény, Domokos Kosáry, Andrei Pippidi, Daniel Barbu, Constantin Bălan, Ștefan S. Gorovei, Ștefan Andreescu, Iacob Mărza, Adolf Armbruster, etc.

Volumul XVI pe 1998 al revistei „Studii și Materiale de Istorie Medie” a fost închinat celuilalt aniversat, dr. Petre Ș. Năsturel.

Inițiativa a fost luată de Paul Cernovodeanu, în calitate de redactor șef, care a și semnat articoul omagial dedicat sărbătoritului, bibliografia selectivă a operei acestuia fiind alcătuită de mai tânărul coleg Mihai Sorin Rădulescu. Nume prestigioase ca Șerban Papacostea, Paul Cernovodeanu, soții Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Székely, Dumitru Năstase (Atena-Iași), Violeta Barbu, Ștefan Andreescu, Costin Feneșan, Constantin Bălan, Eugen Denize, ca și raii tinerii cercetători. Ilieana Căzan, Iolanda Țighiliu și Mariana Lazăr și-au adus prinosul lor în acest volum omagial cu valoroase contribuții în domeniul medievisticii și bizantinologiei românești. De asemenea, în „Tabula

"gratulatoria" figurează personalități ca Virgil Cândea, vice-președintele Academiei Române, Dan Berindei, președintele Secției de Istorie și Arheologie a Academiei Române, profesorii universitari Ioan Caproșu, Veniamin Ciobanu și Ion Toderașcu (Iași), Tahsin Gemil, Panait I. Panait (Constanța), Ștefan Ștefănescu (București), Neagu Djuvara (Paris-București), Maria Theocharis (Atena), istoricii consacrați Octavian Iliescu, Aurora Ilieș și Nicolae Ghinea, bizantinologul Nicolae-Şerban Tanașoca cu soția sa Anca și alți cercetători de la Institutul de Istorie „N. Iorga”, de Studii Sud-Est Europene și de Istoria Artei.

Dubla aniversare a fost un bun exemplu pentru felul cum trebuie să ne elogiem seniorii.

Adrian-Silvan Ionescu

AL XVII-LEA SIMPOZION NAȚIONAL DE ISTORIE ȘI RETROLOGIE AGRARĂ A ROMÂNIEI

Târgu Mureș, 24–25 august 1998

În zilele de 24 și 25 august 1998 au avut loc la Târgu Mureș lucrările celui de al XVII-lea Simpozion național de istorie și retrologie agrară a României.

Societatea de Istorie și Retrologie Agrară din România (S.I.R.A.R.) a organizat această amplă manifestare științifică, interdisciplinară, sub patronajul Ministerului Agriculturii și Alimentației și cu sprijinul înaltelor instituții de cercetări științifice naționale precum Academia Română, Academia de Științe Agricole și Silvice, Arhivele Naționale. Totodată, S.I.R.A.R. a beneficiat de largul concurs al autorităților județului Mureș care au depus eforturi deosebite, în condițiile în care cu numai câteva luni în urmă teritoriul mureșan a fost devastat de inundații, pentru ca această prestigioasă întâlnire științifică națională să poată avea loc.

Programul academic a fost deschis luni, 24 august, cu ședința plenară care s-a desfășurat în sala mare a Palatului Culturii. În alocuțiunea sa, subprefectul județului Mureș a arătat că agricultura românească se află într-o perioadă de criză. Principalul impediment îl constituie *ignorarea completă a opinilor specialiștilor din agricultură de către factorii de decizie*. În posida programelor și soluțiilor propuse de specialiști și înaintate forurilor de conducere din domeniu, România, fiind socotită din considerente politice, țară înapoiată, este programată să fie numai piață de desfăcere; astfel, nici o măsură adoptată nu vine să sprijine în mod real producția agricolă românească.

În toate țările europene statul subvenționează agricultura. De aceea, și la noi statul ar trebui să considere acest domeniu ca fiind de importanță strategică și să-l susțină cu hotărâre. Totodată, specialiștii ar trebui să elaboreze programul coerent al unei politici protecționiste în care să se pună accentul pe sprijinirea agricultorilor prin: prețuri minime garantate; credite avantajoase pe termen lung; reglementarea și programarea importurilor la toate produsele alimentare; înființarea unui sistem eficient de informare agricolă prin școli, radio, televiziune; organizarea unor sindicate ale agricultorilor pe specialități. Trebuie gândită o politică suplă de reformare a I.A.S.-urilor care să nu ducă la distrugerea lor, ca în cazul C.A.P.-urilor, ci la găsirea unor soluții mai profitabile.

Prof. univ. Vasile Bogza (București) a citit comunicarea d-lui dr. ing. Eugen Constantin Mewes (București), președintele S.I.R.A.R., care, din motive de sănătate, nu a putut participa la simpozion. A fost prezentată o informare referitoare la un congres mondial de istorie a agriculturii care a avut loc la Nanchang (China) în 1997. Cu acest prilej s-a arătat că istoricii chinezi au evidențiat faptul că orezul sălbatic era cunoscut de 20 000 de ani, iar cultivarea lui datează de 10 000 ani.

Ing. Náznán Jenő, director general al Direcției pentru Agricultură și Alimentație Mureș, a prezentat apoi date elocvente, prin dramatismul lor, despre starea agriculturii mureșene. Din totalul suprafeteelor agricole, 88% sunt acum în proprietate privată și 12% în proprietatea statului. Cultura hameciului care înainte situa județul Mureș pe primul loc în țară (cu 1 200 ha cultivate) acum practic a dispărut, preferându-se aducerea lui din import. Suprafețele pomicole cunosc, de asemenea, un declin continuu, cu excepția zonei Reghin. De asemenea, fondul de animale s-a redus la jumătate față de 1990. Cu toate acestea, în județ mai funcționează șase stațiuni de cercetări științifice și un centru de îmbunătățire a soiurilor. Producția de lactate este încă ridicată, aprovisionându-se de aici și capitala. Anul acesta, din cauza inundațiilor, agricultura mureșană a înregistrat pierderi de sute de miliarde de lei.

Dr. Ștefan Olteanu (București) a adresat un cuvânt de salut participanților la simpozion din partea Secției de Istorie și Arheologie a Academiei Române. În mesajul acad. Dan Berindei (președintele secției), căruia dl. Șt. Olteanu i-a dat citire, se subliniază importanța deosebită a activității S.I.R.A.R. și necesitatea ca acest gen de manifestare interdisciplinară să fie continuat.

Dr. ing. Petru Săbădeanu, directorul Institutului de Economie Agrară (București), a facut o analiză lucidă a situației dramatice din agricultura românească. Prăbușirea acesteia la toți parametri analizați, în comparație cu situația din celelalte țări europene, este totală. Mai tragic este faptul că toate semnalele de alarmă trase de specialiștii în domeniu sunt ignorate, cu o inconștiență criminală, de factorii politici de decizie. Este tragic faptul că în cercetare potențialul biologic se situează calitativ la nivel mondial, iar în ce privește producția ne situăm la nivelul țărilor subdezvoltate. De aceea, statul nu ar trebui să lase din mâna agricultura, ci să o sprijine prin subvenții, aşa cum se procedează peste tot în Europa. De asemenea, industria ar trebui să susțină agricultura cu produsele necesare acestui gen de activitate. Din păcate, raportul dintre prețul produsului industrial și cel al produsului agricol este de 60% în defavoarea agricultorului. Acest decalaj se mărește continuu, ceea ce nu poate duce decât la falimentarea, și pe această cale, a agriculturii.

În încheierea dl. P. Săbădeanu a apreciat că, în aceste condiții, orice reuniune pe probleme agricole este binevenită și ea se transformă într-un nou semnal de alarmă adresat guvernantilor. Totodată, s-a propus ca toate concluziile ce se vor desprinde din această manifestare științifică să fie înaintate forurilor de decizie de la București.

Luni după amiază (24 august) și marți dimineață (25 august) la Liceul Agricol din Târgu Mureș s-au desfășurat lucrările pe secțiuni. Din comunicările prezentate, dar mai ales din dezbatările dintre specialiști, s-a desprins, în special, îngrijorarea față de prăbușirea acestui sector de activitate care, în alte modalități de reformare, ar fi putut aduce într-un timp relativ scurt o reală prosperitate oamenilor.

Prăbușirea economică este dublată și de prăbușirea vieții culturale la sate unde căminele culturale au fost scoase la licitație și au devenit bodegi sau discotecii. Doar unele biblioteci sătești au mai supraviețuit, cu mari eforturi.

A revenit cu obstinație ideea că degringolada din agricultură este cauzată nu numai de incompetența celor care iau decizii sau de nepăsarea parlamentarilor, ci și de interese obscure individuale sau de grup.

Nota dominantă a acestui amplu bilanț, efectuat la toate palierile, a fost sumbră.

După încheierea lucrărilor pe secțiuni, participanții la simpozion au făcut o excursie de documentare la mai multe obiective de interes agro-zootechnic. Astfel, a fost vizitată Stațiunea de cercetări zootehnice pentru bovine de la Sângiorzu de Mureș, Parcul dendrologic (de 10 ha). Muzeul didactic al vânătorii și salmoniculturii (amenajat în parte și cu ajutorul elevilor) și Școala de silvicultură de la Gurghiu, înființată în 1893, unde se desfășoară cursuri de învățământ pentru nivel profesional, liceal și postliceal, și unde și-a început activitatea și prof. Emil Negulescu, astăzi academician.

Ultimul obiectiv vizitat a fost S.C. Agroindustrială Reghin, cel mai mare complex pomicol din județ, organizat în 14 ferme. Directorul stațiunii, ing. Mihai Boară, a expus realizările cu totul deosebite ale acestei societăți comerciale, dar și dificultățile majore cu care se confruntă. Din 5 000 ha

acum mai dispune doar de 200 ha. Producția este de 15–20 000 t mere pe an. Dacă înainte exportau în Franța și Italia, astăzi, din cauza costurilor ridicate, nu mai pot exporta nicăieri. Pentru prelucrarea fructelor s-a făcut o fabrică particulară de sucuri naturale.

Fermele, având numele unor personalități istorice: Al. I. Cuza, Avram Iancu, Horea etc., au un caracter mixt: agro-zoo-horticul. Gospodărește autonom, ele sunt organizate pe sistem autarhic, totul producându-se în ferme (lactate, brânzeturi, mezeluri, fructe, etc.). Nu se cumpără decât ulei și zahăr. Toate fermele dispun de curenț electric și apă curență (rece și caldă) adusă prin conducte de la Reghin, de la 32 km. Medici pensionari din Reghin stau la ferme și asigură controlul sanitar al alimentelor, precum și asistența medicală pentru cei 800–1 000 de lucrători. Pentru armonia sufletească a acestor oameni s-a înălțat aici și o biserică, ce are hramul Sf. Arhangeli Mihail și Gavril și funcționează tot anul.

Realizările deosebite ale ing. Mihai Boaru și ale colectivului său sunt o ilustrare vie a proverbului „omul sfîntește locul”. E reconfortant să vezi că în haosul general din economie mai există și oameni care, cu suflet, pasiune și simț gospodăresc, pot face lucruri extraordinare.

Dacă astfel de oameni, care au demonstrat deja ce sunt capabili să facă, ar ocupa funcții de decizie în ministerul de resort, poate lucrurile din agricultură ar merge spre normalitate spre binele nostru, al tuturor.

Iolanda Tighiliu

NOTE ȘI RECENZII

FLORICA BANU, *Caius Iacob. Viața și opera*, București, Edit. Crater, 1999, 254 p.

Azi, recuperarea istoriei universitare, și în general a istoriei culturale, se face aleatoriu și este puternic marcată de diverse circumstanțe, de multe ori politice. Lucrarea de față constituie un exemplu al acestei situații, deși matematicianul Caius Iacob merita oricând o tratare monografică. Caracterul lucrării ne-a inspirat două scenarii posibile în vederea redactării unei astfel de biografii: fie autorul este un apropiat al eroului și cunoaște din interior subiectul, dispunându-se de o cercetare a surselor independente, fie autorul nu are nici o legătură cu personajul studiat și se bazează pe o documentație amplă care să suplimească lipsa contactului direct cu subiectul și eventual cu arhivele sale personale. Cel mai fericit scenariu ar fi unul mixt, dat datorită volumului mare de muncă este din ce în ce mai mult evitat. Lucrarea Floricăi Banu corespunde primului scenariu.

Caius Iacob provine dintr-o familie aparținând claselor mijlocii, care se puteau mișca dezvoltat din punct de vedere financiar și intelectual în primele decenii ale secolului XX. Tatăl său, Lazăr Iacob, a fost profesor universitar de drept canonice la Institutul Teologic de la Arad, la Academia de Drept din Oradea – unde a fost și decan între 1925–1928 –, la Universitatea din Cluj, după desființarea Academiei de la Oradea și, în fine, între 1938–1948 profesor la facultatea de Teologie a Universității din București. Lazăr Iacob nu a rămas în marginea luptelor politice. În 1918 a participat la Adunarea de la Alba-Iulia – condiție, aproape, obligatorie pentru reușita politică a unui transilvănean în România Mare – și ulterior a fost deputat și senator. Deși autoarea nu spune, Lazăr Iacob a fost deputat din partea Partidului Poporului; ar fi interesant de studiat resorturile atracției exercitate de generalul Alexandru Averescu asupra unor personalități ardelene importante.

Caius Iacob se naște în 1912 la Arad, unde parurge ciclul primar și își începe studiile secundare, pe care le finalizează la Oradea în 1923. În același an ia o decizie riscantă, înscriindu-se simultan la Facultatea de Științe din București și la Academia de Drept din Oradea. Cu prețul unor eforturi exemplare termină ambele instituții superioare în 1931. În același an, familia îi oferă posibilitatea să urmeze studiile doctorale la Paris (o scurtă perioadă de timp a primit o bursă și din partea statului român, dar esențial a fost suportul financiar asigurat de tatăl său). Astfel, în noiembrie 1931 pleacă la Paris, unde va audia cursurile celebrităților epocii, cum ar fi Elie Cartan, Emile Borel, Louis de Broglie și Henri Villat, ultimul fiind conducătorul său de doctorat, pe care îl susține în iunie 1935. Formarea matematicienilor români în Franța devenise o tradiție care s-a respectat pe parcursul primelor decenii ale secolului nostru. Câteva exemple sunt semnificative: Traian Lalescu (doctorat în Franța în 1908), Simion Stoilov (1916), Alexandru Pantazi (1928), Grigore Moisil (1929), Alexandru Ghika (1929), Nicolae Theodorescu (1931) etc. Frecvent, tinerii matematicieni români, titulari ai unui doctorat francez, aspirau către o carieră universitară în țară și, în principiu, demersurile lor aveau un deznodământ fericit. Pentru Caius Iacob, începuturile carierei universitare au însemnat un post de asistent la Școala Politehnică de la Timișoara, este adevărat o instituție mai puțin prestigioasă decât Universitatea, deși încadrată cu remarcabili specialiști. Postul acesta a fost obținut cu ajutorul lui Victor Vâlcovici, creatorul și primul rector al Școlii Politehnice din Timișoara, deși orgoliile și rivalitățile de mai târziu vor gripa relația dintre Caius Iacob și V. Vâlcovici. În 1938, Caius Iacob trece la facultatea de Științe din Cluj, iar între 1939–1943 este asistent la Facultatea de Științe de la București. La 30 decembrie 1943, Caius Iacob devine profesor la catedra de mecanică a Facultății de Științe din Cluj, care se afla în refugiu la Timișoara din 1940, drept consecință a arbitrajului de la Viena. Autoarea amintește în legătură cu perioada timișoreană de activitatea publicistică a lui Caius Iacob

de după 23 august 1944, până în martie 1945. Matematicianul publică o serie de articole în „Vestul” și „România Nouă” în care critică dictatura regală și pe colaboratorii acesteia (Victor Vâlcovici fusese unul dintre aceștia). Atitudinea publicistică, și indirect politică, a lui Caius Iacob nu se limitează la incriminarea unui trecut apropiat, ci și la critici care ar fi putut să-i compromită cel puțin cariera. Acest episod este amintit de una dintre cele mai sinistre figuri ale Universității românești, Valeriu Novacu. Autoarea cărții îl amintește o singură dată, cu prilejul susținerii doctoratului de către Caius Iacob în 1935, aşadar într-o postură benignă. Totuși, între cei doi a existat o inamicitate durabilă.

Valeriu Novacu face parte din aceeași generație a lui Caius Iacob, fiind născut în 1909, și este originar din aceeași zonă geografică, comuna Peceica, județul Arad. Novacu este înainte de orice un ilegalist, fiind membru al partidului comunist din 1938. Totuși, chiar înainte de această dată frecventea societatea cripto-comunistă, cum ar fi Comitetul Național Antifascist (1933–1934) și societatea „Amicii URSS” (1934). În anii 1933–1934, ca preparator la Institutul de Fizică Teoretică și Aplicată de la Cluj, obține o bursă la Paris, care i-a fost retrasă la un moment dat (probabil considerențele politice au avut rolul lor). Totuși, Novacu a mai rămas la Paris de vreme ce a asistat în iunie 1935 la susținerea tezei lui Caius Iacob. De fapt, acest lucru este recunoscut în referințele pe care le dădea Valeriu Novacu despre Iacob la 10 iunie 1953: „Îl cunosc din 1935, când, în calitate de bursier al Universității din Paris, l-am întâlnit ca fiind din același oraș cu mine (Arad) și studiind o specialitate înrudită (matematică). Era foarte retras și muncitor, cu obiceiuri destul de originale, foarte nervos și preocupat de sănătatea sa. Avea idei destul de naive despre fascismul italian, de aceea prin discuții multe îl combăteam și argumentele sale nu rezistau argumentelor mele bazate pe marxism. De aceea spunea că sunt naive, în general nefiind un activist politic. Profesional era un student excelent pregătit. Ulterior l-am întâlnit la Cluj și pe urmă la Timișoara, când am funcționat împreună la aceeași facultate a Universității din Cluj, evacuată acolo. Frecventam împreună cercul profesorului Petre Sergescu (ca și la Paris de altfel). Astfel, el, în timpul războiului hitlerist avea convingeri progresiste, fiind împotriva războiului hitlerist în sensul că era antihitlerist ca mulți burghesi, deoarece erau filofrancezi și filobritanici. Spre marea mea surpriză era din ce în ce mai înflăcărat manist, cu toate că spun că îl consider că n-avea direct preocupări politice. După 23 august 1944 nu ne-am mai întâles deloc căci micile noastre discuții în legătură cu Uniunea Sovietică s-au transformat într-o ruptură, Caius Iacob devenind pe față un manist, deci potrivnic atât PCR, cât și Frontului Patriotic. În scurtele noastre întrevederi am constatat mereu ironie față de politica noastră, care ascundea ostilitate. El n-a aderat nici la Frontul Democratic Universitar, nici la Uniunea Patriotică, pe care o considera roșie. În calitate de responsabil cu agitația și propaganda în cadrul comitetului regional PCR Banat (în anii 1945–1947 – n.n.), am ajuns la convingerea că a fost implicat împreună cu Mircea Drăganu la publicarea unui articol extrem de perfid și dușmănos la adresa Armatei Roșii în ziarul național-țărănist din Timișoara, care mi-a atras atenția prin «curajul» cu care l-au publicat, știind protestul nostru violent care aveam alături masele muncitorești din Timișoara ... De la tov. Tiberiu Popovici am aflat căte ceva despre felul său perfid de a impiedica realizarea liniei noastre oficiale în facultate și critica cu care se manifesta față de regimul nostru de democrație populară, toate acestea le simțeam și în scurtele noastre conversații din ironia lui la adresa mea și a ocupăției mele pe care o aveam la Institutul Româno-Sovietic (secretar general al acestuia în anii 1947–1948 – n.n.). După trei ani l-am întâlnit în noua sa funcțiune la București. Este acum mult schimbat și nu mai utilizează ironia în conversații. Dar din unele măsuri pe care le ia am avut ocazia să mă conving că lucrează formal ca să se achite de datoria sa fără multă convingere. În general este un ambicioz până la slabiciune, este foarte capabil profesional, dar ambicia de a parveni tot mai sus îl face să caute diferite legături, să ia parte la intrigă așa cum a crescut în mediul burghez. El și acum vede lucrurile prin prisma intereselor particulare, de exemplu menajează pe Moisil. Stoïlov ca să aibă vot la Academie unde vrea să ajungă membru, caută să cultive relațiile cele mai bune cu tov. Murgulescu pentru că este ministru etc. Aceasta este concepția lui despre lume. Cât despre Sergescu, deși e trădător rămânând la Paris, am constatat că nu e convins de acest lucru și nu-l consideră trădător, are chiar corespondență cu el, cel

puțin a avut până de curând". Acuzele ignobile ale lui Valeriu Novacu, individ dogmatic, complexat de lipsa de prestigiu științific, nu au putut compromite cariera lui Caius Iacob. Aceasta, de altfel, nu a fost un rezistent în înțelesul curent al termenului, nici un intransigent. Unele mici gesturi, care reprezentau compromisuri nesemnificative, au fost făcute. În 1947 aderă la ARLUS, iar în februarie 1952, deși nu era membru de partid – și nu va deveni niciodată –, este numit prorector al Universității din București, după ce în 1950 se mutase de la Universitatea clujeană la Facultatea de Matematică-Fizică din capitală. Totuși, Florica Banu este tentată să exploateze filonul eroic al personajului său în circumstanțe care produc cititorului un efect contrar. Astfel, autoarea descrie ședința Frontului Unității Socialiste din 3 noiembrie 1976 care se desfășura sub președinția lui Ceaușescu la care Caius Iacob solicită reconsiderarea mecanicii la Facultatea de Matematică. Conducătorul absolut al statului reacționează surprinzător de normal și dă dispoziții favorabile demersului lui Caius Iacob, devreme ce se înfințează secția de matematică-mecanică în anul următor (p. 230–233). Involuntar sau nu, se acredează o variantă modernă a mitului bunului împărat: Ceaușescu era crunt dezinformat de nevoile societății, altfel era animat de cele mai generoase intenții.

De fapt, Florica Banu tratează într-o manieră total necorespunzătoare instaurarea regimului comunist și transformările provocate de aceasta, cel puțin în sistemul de învățământ. Mai mult, ea manifestă simpatie față de regimul politic de după 1948, altfel nu s-ar explica vizuirea idilică asupra viajului întreprins de Caius Iacob în URSS în 1952 (p. 172–173). Autoarea insistă până la sațietate asupra călătoriilor în străinătate ale lui Caius Iacob, fie științifice, fie turistice, ceea ce demonstrează că doar un grupuscul de răuvoitori semnalau faptul că regimul de la București nu respecta dreptul persoanelor de a se deplasa nestingherite peste frontiere.

O impardonabilă scădere a cărții o reprezintă neglijarea dimensiunii academice a lui Caius Iacob. E pomenită admiterea matematicianului în Academie în 1955 ca membru corespondent, însă nu dezvoltă nimic în această direcție. Or Caius Iacob a fost ales membru titular la 21 martie 1963, iar la 19 martie 1980 este ales președintele secției de științe matematice a Academiei, reales în 1984 și 1990. Nu numai atât, Caius Iacob a fost ales la 26 decembrie 1989, împreună cu Ștefan Bălan, Alexandru Bârlădeanu, Constantin Ionescu Gulian, Ștefan Milcu și Ilie Murgulescu, în Comitetul FSN de la Academie, care a inițiat măsurile reparatorii de la începutul anului următor. Cumva în același logică a asumării unei responsabilități civice, Caius Iacob se lansează în politică în cadrul PNȚCD, devenind senator în urma alegerilor din 20 mai 1990, până la moartea sa în februarie 1992. Activitatea politică a lui Caius Iacob în România postcomunistă, nu reușește, din nefericire, să trezească interesul Floricăi Banu.

Este evident, la finalul acestor note de lectură, că biografia realizată de Florica Banu, pe lângă unele merite, are numeroase și grave lacune, rezultate din slaba investigație a surselor care, de altfel, nu i-a permis să stăpânească epoca pe care a traversat-o Caius Iacob.

Ovidiu Bozgan

NORBERTO BOBBIO, *Droite et Gauche. Essai sur une distinction politique*, Paris, Editions du Seuil, 1996, 154 p.

În anul 1994 a apărut în Italia, cu prilejul alegerilor parlamentare, un eseu politic intitulat „Destra e Sinistra. Ragioni e significati di una distinzione politica”. Autorul acestei cărți este Norberto Bobbio, unul dintre cei mai distinși oameni ai Italiei de după cel de-al doilea război mondial. Profesor de filozofie a dreptului din Torino, el este totodată specialist în teoria relațiilor internaționale. În anul 1984 a fost numit senator pe viață al Republiei Italiane. Lucrările sale au cunoscut o recunoaștere internațională prin traducerea lor Cartea, reeditată în anul 1995, a fost

vândută în aproximativ 300 000 de exemplare. În 1996, „Edition du Seuil” realizează traducerea cărții în limba franceză, pe care o publică.

Succesul neașteptat al lucrării se datorează, după cum însuși autorul mărturisește, confuziei existente la nivelul electoratului și dorinței acestuia de a căuta un răspuns, o sugestie pentru a putea să-și clarifice poziția electorală. Însă ce a condus la apariția acestei confuzii? Autorul ne explică realitatea italiană contemporană la începutul cărții în capitolele intitulate: *Présentation. La démocratie comme histoire de l'égalité, Réponse aux critiques* (1995) și *Préface à la première édition*.

Sunt două tipuri de cauze care au condus la apariția acestei crize de identitate: una istorică, cu rădăcini în însăși ființa națională, și alta politică, împărțită în trei ipostaze. Analizând primul tip cauzal, Norberto Bobbio observă că Italia a fost guvernată în ultima jumătate de secol de o alianță formată între creștin-democrație și partide de centru-stânga. Astfel, Italia nu a cunoscut alternanța la putere între o dreaptă de tip liberal și o stângă tradițională. Lipsa alternanței la putere a avut o consecință fundamentală: schimbarea regimului a fost resimțită ca o traumă. Explicația lipsei acestei alternanțe rezidă din faptul că, la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, dreapta politică a fost descalificată în ochii opiniei publice, aceasta nereuind pentru o jumătate de secol să-și creeze partide politice puternice sau alianțe electorale viabile.

Al doilea tip cauzal aduce în discuție trei ipostaze: campania judecătorilor milanezi intitulată „mâinile curate” îndreptată împotriva politicienilor coruși, apariția „Ligii Nordului” și schimbarea sistemului electoral care a permis disiparea autorității politice. După explicarea acestui fenomen, autorul caută răspunsuri la următoarele întrebări:

- a) dacă diada¹ dreapta/stânga continuă să fie de actualitate;
- b) dacă stânga, ca un concept politic, continuă să existe în lumina noilor realități;
- c) dacă cele două doctrine nu și-au pierdut identitatea;
- d) problema egalitarismului.

Necesitatea acestei clarificări a apărut în momentul în care cei doi termeni sunt contestați. Criticii, în concepția lui Norberto Bobbio, se împart în trei categorii: prima categorie de critici afirmă că diada dreapta/stânga nu mai corespunde realităților actuale, orice încercare de a le analiza ținând de domeniul arheologiei² politice; a doua categorie de critici afirma că diada dreapta/stânga continuă să existe, dar nu sunt de acord cu criteriile de la care se pleacă în domeniul analizei acesteia, iar a treia categorie de critici consideră că se poate accepta existența acestei diade cu condiția precizării criteriilor de definire.

Răspunsul autorului reprezintă în același timp și începutul analizei subiectului abordat. Astfel, se arată că noțiunile aflate în discuție există în istoriografia și știința politică de mai bine de două secole, de aceea autorul a încercat abordarea problemelor din toate punctele de vedere. Totodată, existența acestei diade este validată de faptul că aceste concepte sunt folosite în continuare în limbajul politic de partide, oameni politici, jurnaliști etc. Argumentația folosită de a doua categorie de critici constă în faptul că termenii aflați în analiză sunt utilizati în mod descriptiv (pentru a da o reprezentare

¹ Tradițională, apropiată de extrema dreaptă (o situație care se regăsește și în restul Occidentului).

² Diada – după traducerea folosită în Petit Robert, dyade – desemnează reunirea a două principii care se completează reciproc; în text autorul folosește termenul pentru a demonstra că stânga, în sens politic, nu poate exista fără dreapta politică. Este un argument folosit împotriva criticilor care consideră că în spațiul politic contemporan stânga politică nu mai există.

³ Prin această expresie se aduce în discuție controversa privind valabilitatea disocierii spațiului politic prin noțiunile dreapta/stânga. Astfel, există anumite concepții care consideră că cele două noțiuni și-au pierdut substanța în cadrul spațiului doctrinar contemporan și de aceea folosirea lor este inadecvată. Termenul de arheologie vine să întărească argumentația.

sintetică a celor două părți în conflict), axiologic (pentru a expune judecăți de valoare pozitive și negative), istoric (pentru a se marca trecerea de la o fază la alta a vieții politice a unei națiuni). În fine, pentru a treia categorie, autorul consideră că maniera de abordare a criteriilor este corectă deoarece într-un univers politic diversificat, ca acela al marilor societăți democratice, unde părțile în joc sunt numeroase, poate apărea un partid de centru-stânga (datorită unei stângi mai moderate) sau centru-dreapta (datorită unei drepte mai moderate). Însă, această diversificare a spațiului doctrinar nu schimbă cu nimic modul de analiză.

A doua temă analizată de Norberto Bobbio aduce în discuție problema dacă stânga, ca concept politic, continuă să existe în lumina noilor realități. Criticii diadei dreapta/stânga consideră că această formulă politică este caducă deoarece, după căderea zidului Berlinului, interpretarea privind împărțirea spațiului politic în doi poli opuși este depășită. Totodată stânga și-a pierdut din substanță datorită unei crize de ideologie. Autorul folosind argumentul istoric obiectivă, arătând că înfrângerea comunismului nu este egală cu dispariția stângii. Acest lucru și pentru că nu există o singură „stângă”, cum nu există nici o singură „dreaptă”. Totodată stânga a existat și există în cadrul capitalismului. Distincția dintre dreapta și stânga are o lungă istorie, care își are rădăcinile în opoziția dintre capitalism și comunism.

A treia temă aduce în discuție întrebarea dacă cele două doctrine nu și-au pierdut identitatea în urma schimbărilor intervenite în societatea contemporană. Autorul cărții consideră că această identitate nu s-a pierdut, considerând că linia morală este una din diferențele care separă cele două doctrine. Este dat ca exemplu problematica avortului. Astfel, dreapta este adepta avortului, iar stânga este împotriva. De aici se dezvoltă întreaga conotație morală și ideologică care incumbă această diferență. Un alt argument este cel ideologic referitor la tipul de evoluție pe care societatea trebuie să-l parcurgă. Astfel, doctrinarii dreptei consideră că societatea trebuie să urmeze un curs evoluționist, organic, gradual. Stânga consideră că evoluția societății este o succesiune de saluri și rupturi. Concluzia lui Norberto Bobbio este că nu se poate vorbi de o pierdere a identității. Ceea ce există în mod real este modul în care extrema stângă sau extrema dreaptă știu, în momentul acederii la putere, să se mențină.

Ultima întrebare la care autorul încearcă să răspundă este modul în care este văzută noțiunea de egalitate în cadrul diadei dreapta/stânga. Aceste argumente vin să întărească demonstrația realizată pentru întrebarea anterioară. Astfel, pentru spațiul doctrinar de dreapta, noțiunea de egalitate nu incumbă nici un fel de rețineri. Însă există și problema limitelor și a criteriilor. Inegalitățile naturale există și, desigur, unele dintre ele pot fi corigate. Inegalitățile sociale pot fi eliminate. Dar egalitatea în tot și în toate nu poate exista. Pentru stânga egalitatea este în tot și în toate. Inegalitățile naturale pot influența inegalitățile sociale prin intermediul unui reprezentant al statului (judecător). Din această cauză stânga milităază pentru controlul strict al puterii statului.

Norberto Bobbio consideră că noțiunea de „egalitate” este analizată atât din stânga spectrului politic, cât și din dreapta la nivelul ideal-abstract, iar egalitatea, în formula sa cea mai radicală, este combinarea idealurilor utopiste. Atât liberalismul (dreapta) cât și socialismul (stânga) folosesc idealuri egalitare comune la anumite nivele (transport în comun, sistemul de învățământ, etc.). Pentru acest tip de relație este folosit termenul de „egalitarism minimal”. Din punctul său de vedere idealul de egalitate este ca steaua polară pe care continuăm să o privim.

În această carte Norberto Bobbio realizează o analiză pertinentă a conceptelor „dreapta” și „stânga” luând în considerare punctele de vedere existente în spațiul analizei politice, având o contribuție importantă prin completările și remarcile făcute. Analiza diadei dreapta/stânga este bine structurată încercând să nu marșeze față de nici un punct de vedere partizan, fapt pe care l-a prezentat încă din prefată.

Sabin-Daniel Drăgulin

NEAGU COSMA, *Culisele palatului regal*, București, Edit. Globus, 1990, 340 p.

Apariția unei lucrări despre monarhie în 1990 a fost bine primită pe o piață de carte românească, prea săracă încă, la acea dată, în publicații cu adevărat științifice. Existența a aproape cinci decenii de comunism în România s-a constituit într-o adevărată blocadă în tipărirea unei scrieri competente în care să fie abordată problema mai sus menționată. *Culisele palatului regal* reprezintă una din primele lucrări ce încearcă, fără a reuși cu totul, să se debaraseze de „mentalitatea roșie” în abordarea istorică. În 340 de pagini, structurate în 22 de capitole, se încearcă o prezentare a vieții principelui și apoi regelui Carol al II-lea, o critică acidă, dar lipsită de obiectivitate, privind viața și domnia acestuia. În mod normal, partea cea mai consistentă a lucrării se referă la perioada 1930–1940, anii domniei lui Carol, dar un important loc îl ocupă și perioada anterioară anului 1930, în special evenimentele desfășurate în timpul Regenței. Fugitiv este tratată perioada ulterioară abdicării lui Carol, perioadă în care activitatea politică a fostului rege este practic insignifiantă. Obiectul lucrării îl face îndeosebi politica internă a României, problemele cu care a fost confruntată viața politică, dar și economică a țării în timpul lui Carol.

Autorul insistă prea puțin însă asupra condițiilor externe, anterioare venirii lui Carol la tron, creând un vid informativ în legătură cu evenimentele desfășurate. În carte se pune accent pe un aşa-zis rol nefast jucat de dinastia de Hohenzollern în istoria României, care, „dezbinată de ambii și interese”, a frânat (sic!) procesul de dezvoltare a țării, uitându-se, în mod deliberat, aportul acestiei – și în special al primilor doi monarhi – în modernizarea și occidentalizarea României, în domeniile instituțiilor politice – inclusiv pluripartidismul politic – culturale, juridice; de asemenea, se trece cu vederea meritul în realizarea celei mai liberale constituții din Europa, la acel moment, și chiar în înfăptuirea Unirii celei Mari.

În schimb, Neagu Cosma, mânănat de profunde sentimente antimonorhice, ignoră toate aceste elemente pozitive pe care monarhia le-a avut în istoria României, punând accent pe intrigile de curte, pe aventurile amoroase ale membrilor familiei regale, pe luptele politice, inerente de altfel într-o societate democratică, în care primează dreptul la liberă opinie, alcătuind o istorie „de culise” bazată pe informațiile scandalioase, nu una științifică.

De altfel, nici titlul lucrării nu pare a fi potrivit în raport cu problematica abordată în carte. Titlul lucrării, prea general, ne-ar putea purta cu gândul la un studiu dedicat monarhiei de Hohenzollern pe tot parcursul aflării sale pe tronul României (1866–1947). Pe de altă parte, însuși termenul de „culise” pare nepotrivit, utilizarea lui părând a avea mai degrabă un caracter comercial. Tot în latura negativă a aprecierilor se înscrive și lipsa notelor bibliografice și a unui aparat critic. Nu cuprinde un index care ar fi fost foarte necesar cititorului interesat doar de anumite probleme din perioada tratată în lucrare. Se face apel la o serie de citate, unele aparținând lui I.I.C. Brătianu, acestea din urmă neavând însă de cele mai multe ori, dat fiind cunoscuta adversitate existentă între Carol al II-lea și cunoscutul om politic liberal. În caracterizarea diferitelor personalități interbelice autorul întrebuiștează idei preluate de la Nicolae Iorga, care pe lângă faptul că era istoric, a fost și un om politic al vremii. De aceea, afirmațiile sale sunt făcute cu subiectivismul de rigoare și se prezintă fără dețasarea de eveniment pe care ar fi reclamat-o o lucrare ca cea de față.

Antimonarhist convins, autorul nu reușește să fie obiectiv și echidistant în aprecierile sale, având opinii subiectiviste în stabilirea responsabilităților privind „meschinăria politică” și nemulțumirile sociale din țară. Sunt prezente în carte și anacronisme ce pot induce în eroare pe un eventual cititor neavizat. fapt ce pune semne de întrebare asupra calității științifice a cărții. Este evident și abuzul de metafore și figuri de stil de multe ori inutile, care nu fac altceva decât să dea pe alocuri un aspect grotesc cărții.

Concluzia ce se impune în aprecierea cărții e că aceasta pare a fi mai degrabă dedicată publicului larg și mai puțin specialistului, fiind săracă din punct de vedere științific.

TADEUSZ DUBICKI, KRZYSZTOF DACH, *Żelazny Legion Michała Archanioła. Z dziejów ruchu faszystowskiego w Rumunii*, Warszawa, Adiutor, 1996, 204 p.

Unul dintre cei mai buni cunoștători poloni ai fenomenelor românești din perioada interbelică, Tadeusz Dubicki, profesor la Universitatea din Łódź, a lansat, împreună cu Krzysztof Dach, o adevarată provocare extrem de sofisticată piețe de carte științifică din Polonia. Din păcate, datorită faptului că slabele tendințe ale istoriografiei române spre problemele cu adevarat universale se îndreaptă, aproape în totalitate, spre centrele occidentale mult mai bogate din punct de vedere material, volumul apărut la Varșovia nu a avut, până acum, nici un ecou. Monografia se alătură, de altfel, excelentelor analize anterioare publicate în Germania (Armin Heinen, *Die Legion „Erzengel Michael“ in Rumänien*, München, 1986, 559 p.) și în Spania (Francisco Veiga, *La mística del ultranacionalismo: Historia de la Guardia de Hierro, 1919-1941*, Barcelona, 1989, 287 p., în traducerea românească a editurii Humanitas).

Dacă avem în vedere inconsistența lucrării din 1962, „Gwardia Archanioła”, publicată de Danuta Bierkowska, excelenta și sensibila traducere din limba română, în fapt o încercare de a apela la amintirile din vremea refugiu în țara noastră în anii celui de al doilea război mondial, lucrarea semnată de T. Dubicki și K. Dach reprezintă prima tratare de amploare în limba polonă a unei problematici destul de delicate și de complexe, totodată, un fenomen care în Republica interbelică polonă a avut foarte puțină consistență și a fost cu totul marginal. De asemenea, datorită ruperii (mai ales după 1990) a aproape tuturor contactelor istoriografice dintre spațiile noastre, publicul polon cu o anumită pregătire științifică știe tot mai puțin (și, evident, uneori chiar deformat) despre evenimentele românești; tocmai de aceea, probabil, autori au insistat pentru această formulă inedită de prezentare a textului.

Trebue să apreciem, înainte de a intra în analiza noastră, excelenta aplicare a profesorului Tadeusz Dubicki – confirmată și de alte exemple – pentru materialul fotografic sugestiv, de excelentă calitate, foarte puțin cunoscut sau chiar inedit, evident, pentru cititorul român.

În primul din cele șapte mari capitole ale volumului este prezentat un scurt istoric al evului mediu și modern românesc și, din secolul al XIX-lea, al curentului de inspirație naționalistă. Personalitatea lui Cornelius Zelea Codreanu domină textul; referitor la datele biografice, autorii arată că familia sa provine din zona Storojinețului, din Nordul Bucovinei, și că, pe linie paternă, provine din rândul polonimii, iar pe linie maternă din regiunea Bavariei. Bunicul din spate tată al liderului legionar era polon, pe numele lui Mikołaj (Nicolae) Zieliński; abia în 1902 familia și-a schimbat numele în Zelea, adăugând la acesta și pe acela de Codreanu (p. 15).

Informația insuficientă – sau poate greșelile din documentare – provoacă inadvertențe supărătoare: prima ar fi aceea că regele Ferdinand este prezentat drept „fiul” (în pol. „syn”) regelui Carol I (p. 16).

În contextul acțiunii României în primul război mondial este urmărită și activitatea lui Cornelius Zelea Codreanu – studiile liceale de la Huși și participarea la activitățile asociației cultură-științifice „Mihail Kogălniceanu”. Ca inspiratori ai viitorului șef al Mișcării sunt percepții profesorul A.C. Cuza, de la Universitatea din Iași și, mai ales, N. Iorga, prezentat drept adevaratul declanșator al pasiunilor naționaliste exacerbate. Acestea li s-au adăugat, după 1918, ascensiunea fără precedent a ideilor și acțiunilor bolșevice (mai ales la Iași, în mediile studențești și muncitorești), războiul Bucureștiului împotriva Ungariei comuniste a lui Bela Kuhn și contactele permanente cu studențimea naționalistă ieșeană, condusă de A.C. Cuza.

Al doilea capitol prezintă bazele teoretice (ideologice) și sociale ale Legiunii Arhanghelului Mihail. Accentul se pune, în analiză, pe prezentarea personalităților care au aderat la Legiune și a acțiunilor naționaliste și propagandistice din prima perioadă. Este pus în discuție, spre exemplu, conținutul primului număr al publicației „Pământ Strămoșesc” (din 1 august 1927), cu poemul

„Decebal către popor”. Apar, mai departe, imagini care trimit proiecții vizuale către decenii mai târziu: C.Z. Codreanu înconjurat de Horia, Cloșca și Crișan, Tudor Vladimirescu și Avram Iancu.

Autorii fac o insolită legătură între schimbarea politică din toamna anului 1928 – venirea Partidului Național Țărănesc la conducerea guvernului, în plină criză dinastică – și amplificarea acțiunilor Legiunii, mai ales sub impulsul liderului național țărănist Alexandru Vaida-Voevod. Istoricii încearcă să explice și o „șaradă”: deși adeptă isterică a desființării parlamentarismului și regulilor politice democratice, gruparea lui C.Z. Codreanu a participat la alegerile parțiale din județul Neamț, liderul reușind să obțină victoria pentru un loc în forul legislativ de la București. La fel, în dorința de a obține cât mai multe mandate, echipe de legionari au dus, în 1932, o perseverentă campanie electorală în mediile rurale din județele Iași, Galați, Tîrgoviște, Cahul.

După alegerile din 1932, când a obținut peste 70 000 de voturi, Mișcarea Legionară este perceptată de autori drept o grupare politică bine conturată și foarte populară. De asemenea, pentru anul 1933, ei avansează ideea că ascensiunea în plan politic și curajul de a lua o decizie de o asemenea gravitate (asasinarea primului ministru liberal I.G. Duca) au fost avantajate de poziția evazivă a regelui Carol al II-lea în ceea ce privește atitudinea față de o formăjune politică hotărât opusă democrației și de incurajările venite din direcția lui Alexandru Vaida Voevod, șeful ultimului guvern țărănist.

Istoricii poloni aduc din nou în discuție o temă mult analizată și în istoriografia română: ei susțin că au existat legături (sprijin) financiare între Mișcarea Legionară și Germania lui Hitler. Acestea se derulau prin intermediul unei firme de import-export coordonată de un V. Ionescu, iar fondurile se distribuiau cu ajutorul instituțiilor financiare ale lui Malaxa și, mai mult, erau dirijate și spre bănci conduse de evrei din România: Shapir, Kaufman, Auschnit.

În lupta dintre Dumnezeu și Satan (reprezentat de valorile general acceptate de regimurile liberale, democratice), în opinia autorilor, la nivelul anului 1937 căștigaseră legionarii; la sfârșitul acestui an, Mișcarea se putea baza pe aproximativ 272 000 de aderenți (p. 110). Aceasta este și momentul în care Corneliu Zelea Codreanu face, după alegerile din noiembrie, incendiarele sale declarății: adversitatea față de Mica Întelegerere, Întelegererea Bașcanică și Societatea Națiunilor și pomirea Mișcării de a constitui, la 48 de ore după teoretica preluare a guvernării (prin mijloace parlamentare, însă!), oalianță cu Italia și Germania. „Pactul de neagresiune” Codreanu-Maniu este considerat ca fiind generator de „panică” în mediile politice și în opinia publică românească, iar rezultatele alegerilor sunt considerate, totuși, drept un insucces al legionarilor (doar ceva mai multe procente decât insignifiantul Partid Național Creștin al lui Octavian Goga). Liberalii – perdanți – nu au mai reușit să constituie un nou guvern, iar singurul care a ieșit „satisfăcut” din procesul electoral a fost regele Carol al II-lea (p. 117). O nouă greșeală, din seria celor amintite mai sus, întâlnină și la pagina 118: numele cunoscutului poet și om politic O. Goga, prim ministru între decembrie 1937 – februarie 1938, este transcris, inexplicabil, Ion Goga!

Un aspect total necunoscut cercurilor istoriografice românești, deloc interesate de relațiile și studiile comparative cu statele vecine sau din zona Europei Central-Orientale, este relația specială stabilită în februarie 1928 între C.Z. Codreanu și Alfred Łaszowski, unul din liderii grupării fasciste polone „Falanga” (de inspirație italiană). Liderul polon a arătat lui Codreanu poziția și atitudinile aproape similare ale șefului său de la Varșovia, Bolesław Piasecki (mai târziu, ideolog de substanță al regimului comunist și al Partidului Muncitoresc Unit Polon). În acest sens, Alfred Łaszowski a dedicat chiar un substanțial articol dedicat personalității și teoriilor lui Codreanu, publicat în martie 1938.

Gouvernarea Goga este perceptată drept o provocare la adresa U.R.S.S.. deosebit de servilă față de regele Carol al II-lea, și o „aventură politică” care a discreditat România în ochii Europei (p. 123). Totodată, fără a justifica, autorii descriu regimul instaurat la 10 februarie 1938 drept „monarho-fascist”.

Pentru cititorul român este deosebit de interesant de urmărit reacția presei de extrema dreapta din Polonia – cu sugestive imagini – la anunțul asasinării lui Corneliu Z. Codreanu, în noiembrie 1938. Totodată, instalarea lui Horia Sima la cărma Legiunii este analizată drept *începutul regresului*.

reținerea autoritaților de partid din Germania față de noua conducere a Mișcării, infiltrările agenților Siguranței, accentuarea deciziilor în favoarea terorismului (acestea din urmă inspirate și de măsurile excesive ale lui Armand Călinescu, asasinaț la 21 septembrie 1939).

Ultimul capitol – al săptea – se referă la guvernarea legionară din septembrie 1940 – ianuarie 1941 și la disputa armată cu Ion Antonescu din ianuarie 1941. Fără a depăși cadrele general acceptate de istoriografia română, volumul are meritul de a prezenta de pe o poziție neutră și solidă actele guvernării. De asemenea, apar și informații de mai mare amplitudine despre politica externă a României, subiect insuficient tratat în paginile anterioare (cu excepția momentelor din vara lui 1940). Ne referim, aici, la relațiile privilegiate stabilite cu Germania și Italia și la ideea, generoasă, că autoritatea Bucureștiului nu a cunoscut prăbușirea care a avut loc în cadrul regimurilor radicale din Slovacia, Croația sau Norvegia. În cadre sumare, evoluția Mișcării Legionare este urmărită și după ianuarie 1941, avându-se în vedere, în special, acțiunile ulterioare actului de la 23 august 1944, respectiv constituirea și activitatea guvernului legionar în exil, sprijinit și controlat de Germania.

Sigur, monografia polonă dedicată Gărzii de Fier poate că are, din punct de vedere științific, scăpări și interpretări cu care publicul românesc nu este obișnuit. Ceea ce au reușit cei doi autori merită, însă, salutat deoarece, cel puțin pentru istoriografia de la Varșovia, ea va constitui, pentru foarte rare preocupații de problemele românești, o informație bibliografică de bază. Cunoșător perfect al situației actuale, T. Dubicki nu a pierdut ocazia să înceapă, în prolog, demersul său cu o amară anecdotă: într-unul din mondenele saloane europene, un cunoscut ziarist de la „Paris Soir” discută cu un diplomat. La un moment dat, amândoi observă că soția ambasadorului dansează și discută aproape tot timpul cu un Tânăr din lumea bună. Interesându-se, ziaristul – creator de opinie – astă că Tânărul era un român; neputându-și stăpâni mirarea, îi declară interlocutorului său: „...așa de Tânăr și deja român!”

Florin Anghel

PETER CHARLES HOFFER, *The Salem Witchcraft Trials. A Legal History*, University Press of Kansas, 1997, 166 p.

Tema este cunoscută mai ales prin drama lui Miller, dar care a făcut obiectul unei vaste bibliografii, așa cum rezultă din „eseul bibliografic” care încheie volumul lui Peter Charles Hoffer (din care aflat, printre altele, că documentele originale ale proceselor ce au avut loc se află în biblioteca Institutului Essex din Salem – localitate din statul Massachusetts, în care există și muzeul Peabody –, că există studii și volume publicate ce merg de la analiza faptelor, a regulilor de drept și a procedurilor aplicate până la descifrarea unor probleme de sociologie sau de psihologie feminină și de psihologie a maselor; bibliografia la care ne referim cuprinde paginile 153–158 ale volumului cu indicarea a sute de titluri); aceasta formează, în studiul autorului, o expunere a evoluției evenimentelor care au avut loc propriu-zis în cursul unui singur an, și anume între ianuarie 1692 și ianuarie-februarie 1693 (după execuțiile, am putea spune în masă, ale așa-ziselor vrăjitoare în septembrie 1692, procesele sunt reluate în ianuarie-februarie 1693, dar din 56 de persoane acuzate doar 3 sunt condamnate: între 1696 și 1700 se acordă despăgubiri bănești membrilor de familie ale victimelor proceselor și care fuseseră executate).

Structura monografiei: prefată autorului (autorul face o paralelă între sistemul judiciar penal existent atunci când au avut loc procesele de vrăjitorie și cel actual american în care există presupunția de nevinovăție, și regula că o condamnare poate avea loc numai dacă vinovăția este dovedită „beyond reasonable doubt”, adică „încolo de orice bănuială rațională” și își încheie considerentele cu ideea că

poate experiența proceselor ce au avut loc la Salem a contribuit la ideea actuală că e mai bine ca o sută de persoane vinovate să scape decât să fie condamnat un nevinovat), lămuriri (în legătură cu monografia), introducerea (se fac comparații cu campanii de căutări de „vrăjitoare” – e vorba de adversari politici – ulterioare evenimentelor din Salem, mergând până aproape în contemporaneitate; între iunie și septembrie 1692 au fost spânzurați 19 bărbați și femei care au susținut în procesele de vrăjitorie intentate că sunt nevinovați; un bărbat care a negat competența instanței și a refuzat să răspundă a fost ucis cu pietre; unii care și-au recunoscut vina au fost cruceați; autorul se întrebă dacă ura împotriva femeilor a fost o forță care inexorabil a dus la procesele de vrăjitorie, de vreme ce „întele acuzelor de vrăjitorie au constituit-o îndeosebi femeile”; acuza era aceea că diavolul acționa asupra persoanelor acuzate de vrăjitorie, iar existența diavolului nu putea fi negată față cu ideologia dominantă religioasă a puritanilor vremii!), cele 12 capitole ale lucrării (dintre care cităm unele titluri: *Noi veniți pe drumul spre Salem*, în care se face o istorie a întemeierii localității de către emigranți și a familiilor proeminente; *Suspiciunea de vrăjitorie*, în care se arată că până la izbucnirea pasiunilor din Salem care a dus la procesele analizate de autor situația a fost, sub acest aspect, mai bună în Lumea Nouă, unde nu au avut loc persecuțiile sub pretextul vrăjitoriei de mari proporții ca cele din Anglia secolului XVI sau secolului XVII din deceniul patru; *Acuzatorii; Magistrații și suspecții; Judecătorii, predicatorii și legea; Femeia cu reputație proastă; Buna sofie*, capitol în care este vorba de cazul Rebecca Nurse, executată la 19 iulie 1692, regretată de mulți din vecinii ei și în care este reprodată scrisoarea ei pe care o încheie cu afirmația că în fața instanței va spune că nu știe nimic despre vrăjitorie și că, deci, nu-și poate amâna sufletul”; *Omul puternic*, capitol în care este vorba de Giles Corey, care, în vîrstă de 80 de ani, a refuzat să răspundă la acuzațiile aduse și a fost ucis cu pietre și a căruia moarte a prilejuit celebrele versuri ale lui Longfellow: „Nu voi răspunde deloc. căci dacă neg sunt deja condamnat în instanță în care fantome apar ca martori... iar dacă recunosc un neadevăr îmi cumpăr viață care nu este însă viață, ci numai moarte în viață”; *Sfârșitul judecăților*, în care se face un istoric al reacțiilor care au survenit și printre care sunt citate unele lucrări publicate atunci, *Scuzele*, printre cei care au contribuit la încetarea campaniei de procese de vrăjitorie a fost și guvernatorul numit de Anglia, William Phips), concluzie (în care autorul se întrebă dacă în timpul nostru asemenea fenomene se pot repeta și răspunde afirmativ dând exemple din țări unde există încă vrăjitoare și persecuții ale acestora deci vânători de vrăjitoare!), cronologie (a evenimentelor, din 1629 până în 1700), eseu bibliografic, index (comun pentru nume și materii).

Lucrarea prezintă interes atât sub aspectul istoriei dreptului, cât și al analizelor sociologice și psihologice. Dincolo de logica strictă a procedurilor folosite, cât și a combaterii acestei logici, la bază au stat anumite structuri. Aceste structuri, dacă sunt repetabile, cum pare a admite autorul în concluzia volumului, nu trebuie căutate numai în fenomenul existenței vrăjitoarelor și a persecuției lor, ci în orice manifestări legate de procese măsluite pe considerente rasiale, politice sau de alt ordin și în care sunt folosite mijloacele de influențare a psihologiei colective.

Betinio Diamant

V. G. MOKIN, *Razvitie politiceskoi situatii v Rumâni v perehodnâi period (avtoreferat dissertatii na soiskanie ucionoi stepeni kandidata politiceskikh nauk)*, Moskva, 1996, 22 p.

Lucrarea de doctorat realizată în cadrul Catedrei de Politologie și Filosofie a Academiei Diplomatice de pe lângă Ministerul Afacerilor Externe al Federației Ruse, al cărui referat îl prezentăm aici, e te primul studiu amplu asupra situației politice din România post-decembristă din literatura rusă de specialitate

Autorul și-a început analiza prin prezentarea evenimentelor din decembrie 1989 din România, care s-ar deosebi radical de evoluțiile din celelalte țări est-europene. Principalele caracteristici ale revoluției române ar fi: participarea masivă a tineretului; caracterul ei anticomunist; caracterul spontan. În ciuda faptului că mulți observatori manifestă serioase îndoieri în această privință. V.G. Mokin respinge ideea intervenției de orice natură a URSS în decembrie 1989 în România.

Greava moștenire economică, slaba dezvoltare a structurilor democratice, cultul personalității lui Ceaușescu, care ar fi lăsat urme adânci în psihologia oamenilor, a făcut ca România să fie cel mai puțin pregătită, dintre toate țările est-europene, pentru democrație și trecerea la economia de piață.

Autorul, prezentând situația politică din România, se oprește asupra partidelor politice, conducerii și structurii acestora, guvernărilor, a realizărilor și neîmplinirilor înregistrate de ele. Pentru Partidul Democrat și liderul acestuia, Petre Roman, autorul are cuvinte de apreciere ce contrastează cu remarcile făcute la adresa altor formațiuni politice. Totodată, V.G. Mokin observă faptul că „după căderea lui Ceaușescu, vechile cadre au păstrat puterea și în timpul președintelui I. Iliescu. Lupta era dusă de forțe care se orientau către Rusia, politicieni prooccidentali, reformiști și conservatori”.

În capitolul special consacrat relațiilor româno-ruse de după decembrie 1989 este prezentat rezultatul unui sondaj de opinie realizat în București, potrivit căruia 60% din cei intervievați privesc negativ posibilitatea strângării legăturilor dintre România și Rusia. Autorul nu desemnează cauzele pentru care relațiile dintre București și Moscova traversează o perioadă dificilă, dar atrage atenția asupra faptului că „România este o țară cu care, luând în considerare poziția ei geopolitică, trebuie neapărat să găsim o limbă comună”. În acest moment, după părerea lui V.G. Mokin, „problema semnării tratatului politic dintre cele două țări ocupă un loc central în relațiile ruso-române” (p. 19).

După destrămarea URSS, Europa Orientală rămâne, potrivit analistului rus un teren de confruntare între diplomațiile rusă și americană. Dacă, pentru Rusia, România va rămâne și în viitor o zonă de mare interes. Aceasta decurge din poziția geopolitică a României care este un puternic stat din Peninsula Balcanică. România are ieșire la Marea Neagră, deține cea mai mare porțiune navigabilă a Dunării, este situată la întreținerea unor foarte importante artere de transport care leagă Europa Occidentală și Centrală cu Orientul Apropiat și Mijlociu. Nu mai puțin importantă este posibilitatea României de a influența funcționarea structurilor regionale înainte de toate în zona Balcanilor, a bazinului Mării Negre și a statelor dunărene.

Nu este de disprețuit nici rolul pe care România îl poate juca în contextul relațiilor speciale ale Rusiei care s-au format cu Ucraina și Moldova și cu alte state din această zonă extraordinar de importantă pentru noi, îndeosebi cu Ungaria, Bulgaria și republicile fostei Iugoslavii” (p. 5).

În concluzie, autorul subliniază faptul că în acest context internațional este foarte important ca Rusia să aibă o Românie prietenă sau măcar neutră”. Însă V.G. Mokin nu identifică mijloacele prin care ar putea fi îmbunătățite relațiile româno-ruse.

Atragem atenția asupra faptului că ideile prezentate în această teză de doctorat, realizată și susținută în cadrul Academiei Diplomatice a Ministerului rus de Externe, nu pot fi privite ca un punct de vedere oficial sau măcar semioficial al Moscovei asupra relațiilor româno-ruse și a locului pe care-l ocupă România în economia politicii externe rusești din această parte a Europei.

Armand Goșu

OLEG NAUMOW, OLEG CHLEWNJUK (edit.), *Stalin Briefe an Molotow, 1925–1936*, Lars T. Lila, Siedler Verlag, 1996, 304 p.

Ediția germană a „Scrisorilor” lui Stalin către Molotov – traducere după cea rusească (ediția rusească princeps poartă numele *Pisma I.V. Stalina V.M. Molotovu 1925 1936 gg*, Sbornaia

dokumentov Rossiya molodoja, Moskva, 1995) – reprezintă încă un titlu de referință la impresionanta bibliografie occidentală destinată comunismului, în general, și formei sale clasice, cel sovietic, în special. Deschiderea arhivelor rusești, în cursul ultimului deceniu, a marcat și o explozie informațională în domeniul sovietologiei. O importanță, cu atât mai mare, prezintă perioada interbelică și imediat postbelică – „Era Stalin”. Glasnostul a deschis și arhivele secrete ale Partidului și ale instituțiilor sale subordonate. De această situație au „profitat” și redactorii volumului prezentat, ce cuprinde 86 de scrisori adresate de Iosif Visarionovici Stalin lui Molotov, în perioada 1925–1936 (ultimele două scrisori, 85, 86 nu sunt dateate).

În contextul retragerii sale treptate (forțată de împrejurări) din viața politică, despre ale cărei avatoruri suntem informați de Roy Medvedev, în *Oamenii lui Stalin*, în decembrie 1969, la vîrstă de 79 de ani, Viacetslav Molotov a donat Arhivei Centrale a Institutului de Marxism-Leninism – actualul *Centru rus pentru păstrarea și studiul documentelor pentru istoria nouă* – 77 de scrisori originale și notițe (în ediție sunt cuprinse și scrisori ale lui Molotov către Stalin) primite din partea lui Stalin.

Anii '20 – '30 au fost anii de grație ai poziției politice a lui V. Molotov. În toată această perioadă, el s-a aliniat, fără nici o ezitare, campaniilor lui Stalin împotriva diferitelor grupuri opoziționale. Până în epoca glasnostului (și mai ales după) analizele occidentale asupra grupului conducător de la Kremlin – acesta este în fapt sensul exact al Kremlinologiei – au fost stânjenite de insuficiența surselor primare inedite.

Cea mai mare parte a scrisorilor lui Stalin către Molotov provine din anii 1925, 1926, 1927, 1929 și 1930. Lupta pentru putere din interiorul Kremlinului se transformă, pas cu pas, într-o luptă de supraviețuire politică și, în cele din urmă, fizică pentru adversarii lui Stalin. Scrisorile către Molotov sunt o oglindă fidelă a manevrelor politice ale dictatorului. Stalin îi „deconspiră” lui Molotov și indirect – cititorului de astăzi, nu neapărat motivațiile și finalitățile actelor sale politice, cât tactica de incercuire. „sabotarea politică” a adversarilor, în primul rând a lui Troțki, Kamenev și Zinoviev. Se profila apropiata dizgrație a lui Buharin. Din anul 1926 provin 6 telegrame cifrate pe care Stalin și Molotov le schimbă între ei, cu privire la probleme internaționale, cât și o telegramă cifrată a lui Tovstucias. Acesta era membru de partid din 1913, în perioada 1921–1930 fusese secretar personal al lui Stalin, iar din 1931, director adjunct al Institutului Marx-Engels-Lenin de pe lângă C.C. al P.C.U.S (b) Din perioada 1931–1936 datează numai câteva documente.

Scrisorile din anul 1926 ne arată că Stalin a fost preocupat și acum – ca și în trecut, cu deosebire după moartea lui Lenin, în 1924 – de lupta împotriva adversarilor săi politici. Principalul grup opoziționist era cel format din Troțki, Zinoviev și Kamenev. La sfârșitul lui 1925 și începutul anului 1926, la etajele superioare ale puterii domnea o relativă liniște. Ambele „tabere” așteptau se observau, analizau noua situație și un timp s-au abținut de la o polemică deschisă. Relativă liniște în luptele interne de partid nu a durat mult timp. Ocazia pentru o redeclansare și mai puternică a conflictului a fost greva minerilor din Marea Britanie. Începută la 1 mai 1926.

Scrisorile din anul 1925 se situează într-un an ce marchează punctul maxim al N.E.P.-ului. Curând începe însă o schimbare de adâncime în economie. Birocracia de partid reîncepe presiunile împotriva țărănilor instăriși și a „specialiștilor burghezi”. Poziția lui Stalin a fost marcată puternic de folosirea politiciei interne și externe, înainte de toate, ca mijloc în lupta pentru putere.

Lupta dintre troica Stalin, Kamenev, Zinoviev, pe de o parte, și Troțki, pe de alta, începe deja în timpul bolii lui Lenin și se accentuează după moartea acestuia (1924). În anul 1924 s-a constituit „grupul celor 7” (Membri ai Biroului Politic: Buharin, Zinoviev, Kamenev, Râkov, Tomski; se adaugă președintele Comisiei Centrale de Control a Partidului, Kubâișev) care hotără problemele decisive ale statului și partidului, în absența lui Troțki. În ședințele Biroului Politic, formalismul birocratic devine regulă. Scrisorile lui Stalin către Molotov din acest an sunt informații primordiale asupra acțiunilor celor 7. Toți membrii B.P. menționați vor fi lichidați de Stalin.

Scrisorile din 1927 sunt dedicate, cu precădere, problemelor de politică externă. Stalin se interesează înainte de toate, de situația din mișcarea comunistă internațională și din mișcarea

muncitorească. Mai multe conflicte subminează viața comitetelor sindicale, simbolurile Frontului Unic, colaborarea comuniștilor cu social-democrații. Evenimentele din China (dezastre politice pentru comuniști) au dat noi argumente opoziției antistaliniste. La sfârșitul anului 1927, partizanii lui Troțki și Zinoviev, căt și ei înșiși, vor fi excluși din partid.

În anul 1929, conducerea sovietică a fost interesată de reluarea relațiilor diplomatice cu Marea Britanie și calmarea conflictului cu China; o mare parte a scrisorilor către Molotov din anul 1929 sunt dedicate acestei probleme. Guvernul conservator rupsese relațiile diplomatice cu Uniunea Sovietică în mai 1927. Guvernul laburist, venit la putere în 1929, dorea reluarea relațiilor diplomatice cu soluția (condiția) de a lega aceasta de rezolvarea problemelor dintre cele două state. După unele per tractări, reluarea relațiilor a avut loc la 5 noiembrie 1929.

Probleme și mai deosebite au fost determinate de relațiile sovieto-chineze în ceea ce privește administrarea căii ferate din China Răsăriteană (zona manciuriană în care sovieticii înțelegeau să-și păstreze dominația). Administrația căii ferate era sovieto-chineză. La 10 iulie 1929 poliția chineză a intervenit la centrala stației de telegraf a căii ferate și a arestat câțiva muncitori sovietici. Taipanul (conducătorul chinez) a cerut secundului său, de cetățenie sovietică, să predea calea ferată administrației chineze. După o serie de negocieri și insuccese militare chineze, a triumfat punctul de vedere sovietic, care era mai mult o repunere în vigoare a statut quo-ului.

De o semnificație deosebită în viața politică internă s-a dovedit a fi lupta împotriva buhariniștilor („opozitia de dreapta”), Stalin dovedindu-și, și în acest caz, calitățile de „regizor” al proceselor politice.

Conchizând, scrisorile lui Molotov așteaptă să intre și în atenția istoricilor români.

Florin Müller

CONSTANTIN VIȘOIANU, *Misiunile mele (culegere de documente)*, București, Edit. Enciclopedică, 1997, 418 p.

Dacă întrebă la întâmplare 100 de oameni pe stradă cine a fost Constantin Vișoianu, posibil că unul singur îți va spune că a auzit de el. Nici în cărțile de istorie nu apare decât cel mult în plan secund. În lecțiile de istorie de la Academia „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R., politrucul gheneral, Gheorghe Zaharia, și unealta sa politrucul polcovnic, Mihai Fătu, în permanență l-au calomniat pe Constantin Vișoianu și l-au calificat fascist, profascist, trădător de țară, ostil patriei mamă „Implicit în procesul P.N.T., Constantin Vișoianu a fost condamnat, în contumacie, la muncă silnică pe viață” (p. 21). Cei 2 culturnici au falsificat istoria românilor în „lucrări” ca: „România în anii revoluției democrat-populare. 1944-1947”, București, 1971, 462 p.; „Un vot decisiv (noiembrie 1946)”. București, 1972. 240 p.; „Sătmărenii în lupta pentru socialism”, 1974, 295 p.; „Orăștie, 750 de ani”. 1974. 385 p. etc. Volumul Constantin Vișoianu, *Misiunile mele (culegere de documente)*, apărut în colecția „Biblioteca de istorie contemporană a României”, sub egida Ministerului Afacerilor Externe, în Editura Enciclopedică, ediție îngrijită de George G. Potra, coordonatorul colecției, Nicolae Dinu, Constantin I. Turcu, Ion Calafeteanu, Nicolae Nicolescu; cu un „Cuvânt înainte” semnat de Adrian Severin (având sprînjul Ministerului Culturii), vine să sintetizeze cercetări științifice asupra unei personalități politice din România, care și-a înscris numele cu litere de aur în carte de istorie a neamului românesc.

După *Cuvânt înainte*, urmează o *Notă asupra volumului, Lista documentelor, Documente și un binevenit Indice*.

Constantin Vișoianu s-a născut la 4 februarie 1897, la Urlați, județul Prahova, în familia unor institutori și a trecut în lumea umbrelor, departe de patrie, la 2 ianuarie 1994, la o vîrstă aproape

centenară. După studii strălucite în filozofie și drept, la București și Paris, obține doctoratul în Drept la Paris. „Prinț-o activitate neobosită, va reuși să-și înscrie numele în galeria marilor juriști-diplomați români din perioada interbelică, și nu numai” (p. 12). Tânărul jurist C. Vișoianu a debutat în diplomație fiind timp de 3 ani (1926–1929) secretarul Comisiei Mixte de Arbitraj de la Paris și apoi expert pe lângă Legația Regatului României la Geneva, însărcinat, în anii 1929–1931, cu studierea problemelor incluse spre examinare și soluționare pe agenda de lucru a Societății Națiunilor. În volum se arată: „Între alte misiuni oficiale, de mare responsabilitate, încredințate diplomaticul Constantin Vișoianu de către guvernul român, se situează, incontestabil, acreditarea acestuia în calitatea de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României în Olanda (1 iulie 1933 – 1 octombrie 1935) și apoi în Polonia (1 octombrie 1935 – 25 octombrie 1936)” (p. 14).

Prestigiul său internațional a crescut mult în perioada celui de-al doilea război mondial. Pe plan extern, politica promovată de C. Vișoianu a fost călăuzită de patriotismul său fierbinte, de hotărârea sa de a menține independența și suveranitatea națională a Regatului României.

În aprilie 1944, el a fost trimis, de către șefii principalelor partide politice din opoziție (P.N.T. și P.N.L.), Iuliu Maniu și Constantin Brătianu, la Cairo, împreună cu Barbu Știrbei, pentru a negocia încheierea armistițiului cu reprezentanții S.U.A., Marii Britanii și U.R.S.S. A făcut parte, de asemenea, din delegația română – alături de prințul Barbu Știrbei, generalul Dumitru Dămăceanu, Ghiță Pop etc. – care a purtat tratative la Moscova pentru încheierea Convenției de armistițiu dintre guvernul regal român și Națiunile Unite, convenție semnată la 12 septembrie 1944, „ce marca juridic ieșirea României din războiul antisovietic și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste”, scurt timp după lovitura de palat de la 23 August 1944, al cărei artizan principal a fost Majestatea Sa Regele Mihai (p. 19). Autorii volumului subliniază că o etapă importantă în biografia politică a lui C. Vișoianu este intim legată de numirea sa, după 23 august 1944, în funcția de ministru de Externe al României, în guvernele conduse de generalii C. Sănătescu și N. Rădescu (4 noiembrie – 6 decembrie 1944; 6 decembrie 1944 – 28 februarie 1945).

În toamna anului 1946, a ales lungul drum al exilului, unde va rămâne aproape o jumătate de secol. S-a stabilit mai întâi la Geneva și apoi, din 1947 până la sfârșitul vieții, în S.U.A., unde a primit, încă de la sosire, statutul de „rezident special”. El a contribuit, alături de alții fruntași români exilați în S.U.A., la organizarea exilului românesc prin înființarea, în noiembrie 1950, a Comitetului Național Român, având ca președinte pe generalul N. Rădescu. Membru fondator al acestuia, C. Vișoianu va deveni, începând cu data de 15 noiembrie 1950, președinte al C.N.R., funcție pe care a deținut-o, vreme de 25 de ani, până la 15 septembrie 1975, când Comitetul și-a încheiat activitatea. În volum se relevă: „Revoltele din Polonia și Ungaria din anul 1956, primul mare cutremur politic și social din lumea comunistică, au fost salutate entuziasmat de către Constantin Vișoianu” (p. 24). Mesajele adresate de el conaționalilor săi prin „Vocea Americii” și „Europa Liberă” au fost apeluri la păstrarea demnității și a încrederii. Vesta trecerii în eternitate a marilor lideri politici români care au fost Iuliu Maniu și C.I.C. Brătianu l-a marcat profund. Le-a evocat statura de eroi ai Rezistenței naționale anti-comuniste și antisovietice, cerând fiecărui conațional să-și facă un altar din numele lor.

Deosebit de interesante sunt documentele (în total 85) incluse în această culegere care se referă, între altele, la apărarea României, și la adrese către John Foster Dulles, Dean Acheson, Maurice Schuman, sau către președinții S.U.A. Richard Nixon și Gerald Ford și președintelui Franței Charles de Gaulle.

Indicele de persoane acoperă atât conținutul documentelor propriu-zise, cât și al notelor însoțitoare.

Misiunile mele constituie o mărturie și un mesaj din cartea de aur a Rezistenței românilor de pretutindeni împotriva regimului comunist din România și a stăpânilor din fosta Uniune Sovietică.

Volumul prezentat ar fi avut de câștigat dacă *Notă asupra volumului* și *Lista documentelor* ar fi fost însoțite și de traduceri în limbi de largă circulație internațională, deoarece timp de 50 de ani am fost desprinși de Europa. De asemenea, nu se citează în suficientă măsură autori străini care s-au ocupat cu studiul istoriei românilor (epoca contemporană), ca de pildă biograful regelui Mihai. Arthur

Gould Lee. Eveniment editorial de excepție, volumul merită să fie tradus în engleză. Idealul lui C. Vișoianu, eliberarea patriei de sub jugul communist și al dominației sovietice, s-a realizat în zilele noastre.

Volumul prezentat se înscrie în sirul cărților de prestigiu apărute la Editura Enciclopedică privind istoria românilor de pretutindeni. Se cuvine să ne plecăm azi fruntea în fața marelui diplomat și om politic de stat român, exemplu demn de urmat și de contemporanii noștri.

• Ioan Babici

JAKÓ ZSIGMOND, *Codex diplomaticus Transsylvaniae. Diplomata, epistolae et alia litteraria res Transylvanas illustrantia. Erdélyi Okmánytár. Oklevélek, levelek és más írások Erdély történetéhez*, vol. I (1023–1300). (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II: Forráskiadványok 26), Budapest, Akadémiai Kiadó 1997. 483 p. + hartă.

Estimat la cca. 35 000 de texte medievale, păstrate azi în diferite țări europene, materialul documentar transilvănean a stat în atenția istoriografiei științifice în vederea editării de mai bine de 200 de ani. Înaintea apariției acestui volum, un mare număr de documente având informații referitoare la Transilvania medievală a fost publicat în numeroase colecții de documente (ale arhivelor familiale sau ale unor instituții etc.), iar de la finele secolului trecut, în volumele marii colecții de documente privitoare la istoria sașilor, în volumele seriei documentelor referitoare la trecutul secuilor mai apoi și în marele corpus de documente al Academiei Române¹. Cu toate acestea, existența – pe lângă cele complet needitate – a multor documente neadunate și rămase dispersate în numeroase diplomatarii, editate într-o manieră adeseori nesatisfăcătoare (unele foarte greu accesibile), a îngreunat mult cercetarea și a impus o nouă prelucrare critică a materialului documentar medieval. Această prelucrare trebuia să realizeze adunarea, examinarea critică, datarea cât mai exactă a documentelor, ordonarea materialului, confruntarea diferențelor ediții cu originalul documentului și pregătirea materialului cu aparat critic și indice pentru cercetarea istorică.

Seria pornită cu acest volum își propune adunarea *tuturor izvoarelor diplomatice referitoare la istoria Transilvaniei*, prezentarea critică a lor într-un mod unitar și – prin aceasta – așezarea pe baze solide a cercetării care se ocupă cu trecutul acestui teritoriu. Seria va cuprinde totalitatea documentelor medievale din interiorul și din afara Ungariei care privesc istoria Transilvaniei, fără selecții și indiferent de forma în care ni s-au transmis acestea, respectiv dacă au văzut deja lumina tiparului sau nu.

¹ Franz-Werner Zimmermann, Carl Müller, Georg Gündisch, Gustav Gündisch, Herta Gündisch. Konrad G. Gündisch, Gernot Nussbächer, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I (1191–1342), II (1342–1390), III (1391–1415), IV (1416–1437), V (1438–1457), VI (1458–1473), VII (1474–1486), Hermannstadt, Bukarest, București, 1892–1991; Szabó Károly. Szádeczky Lajos, Barabás Samu, Székely Oklevélár, I (1211–1519), II (1520–1571), III (1270–1571), IV (1264–1707), V (1296–1603), VIII (1219–1776), Kolozsvár, Budapest, 1872–1934 (volume care conțin documente medievale); *Documente privind istoria României, C. Transilvania. Veacul XI, XII și XIII*, I (1075–1250), II (1251–1300); *Veacul XIV*, I (1301–1320), II (1321–1330), III (1331–1340), IV (1341–1350). București, 1951–1955; Începând cu documentele anului 1351: Belu Sabin, Ioan Dani. Aurel Răduțiu. Viorica Pervain, Konrad G. Gündisch, Adrian Rusu. Susana Andea. *Documenta Romaniae Historica, C. Transilvania*, X (1351–1355), XI (1356–1360), XII (1361–1365), XIII (1366–1370). București, 1977–1994.

Ca introducere, primul volum cuprinde un studiu în trei limbi (maghiară, română și germană) despre evoluția timpurie a diplomaticii transilvănene, condițiile și modul în care s-a realizat transmiterea textelor medievale, publicațiile și colecțiile manuscrise de documente medievale, de la începuturile din secolul al XVI-lea până în zilele noastre, respectiv practica editării documentelor în noua serie. Studiul realizează un bilanț și o retrospectivă a muncii de editare ale surselor diplomatice ardelene, analizând evoluția ei în diferite perioade. Începutul edițiilor cu scop științific se plasează la sfârșitul secolului al XVIII-lea, dar activitățile de editare s-au reluat abia după o pauză de o jumătate de secol. Accentuarea naționalismelor și amintirile reciproc repulsive ale revoluției din 1848/1849 au făcut ca cele trei naționalități transilvănene să pornească pe căi separate în editarea izvoarelor referitoare la trecutul Ardealului. Istoriografia maghiară s-a interesat mai mult de epoca principatului ardelean, această epocă fiind considerată ca una cu importante semnificații naționale maghiare. Odată cu realizarea dualismului (1867) centrul de editare a izvoarelor istorice maghiare s-a mutat și s-a stabilit definitiv la Budapesta. De atunci au existat doar câteva încercări de editare a surselor medievale ardelene, dar acestea și-au găsit locul, de obicei, în marile colecții referitoare la întreaga istorie a Ungariei. Istoricii sași – care s-au ocupat poate cel mai mult de epoca medie – s-au limitat la studierea ținuturilor locuite de sași; totuși, cu diplomatariul referitor la trecutul lor, au realizat un model de ediție pentru publicarea izvoarelor transilvane. În cazul istoriografiei române, modernizarea acelei părți a medievisticii care se occupă și de istoria Transilvaniei s-a realizat cu succes în principale la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea. Cu toate că după 1918 istoriografia română nu a exploatat uriașului material arhivistic ardelean, după sfârșitul celui de-al doilea război mondial a realizat primul diplomatariu care a avut în vedere întreaga Transilvanie și întregul material diplomatic (DIR/C și mai apoi prin DRH/C), dar s-a interesat mai mult de evoluțiile începute cu secolul al XVIII-lea și s-a ocupat prioritări cu istoria românilor. Analizând încercările de până acum ale celor trei grupuri de istorici interesanți în cercetarea acestui teritoriu, autorul propune în finalul introducerii un model pentru fundamentarea bazei documentare.

Primul volum al seriei cuprinde 603 documente dintre anii 1023 (data emiterii primului document medieval care amintește o localitate ardeleană, Lopadea Nouă) și 1300, ultimul an întreg al domniei primei dinastii regale maghiare, a arpadienilor. Sursele izvoarelor documentare medievale adunate în acest volum au fost: 1. documentele medievale păstrate în *original* în diferite arhive sau biblioteci; 2. cele ale căror originale s-au pierdut, dar al căror text ne-a parvenit în *transumpturi* sau *copii* (medievale sau din epoca principatului); 3. documente al căror text nu ni s-a păstrat sub nici o formă, dar a căror existență este cunoscută din *transumpturi rezumative* sau din simple *mențiuni documentare*; 4. documente al căror original, copie, transumpt (rezumat) sau mențiune medievală s-a pierdut, dar al căror text s-a păstrat într-o din colecțiile manuscrise de copii ale documentelor medievale alcătuite fie în Ungaria, fie în Transilvania (avându-se în vedere cele mai importante colecții de acest gen, prezentate în studiul introductiv); 5. documente al căror original s-a pierdut, dar al căror text ne-a rămas într-o din edițiile anterioare de documente medievale.

Adunarea *exhaustivă* a materialului documentar referitor la istoria Transilvaniei pentru această perioadă s-a realizat pe baza colecției numită *Antemohácsiana* (*Mohács előtti gyűjtemény*), a Arhivei Naționale Maghiare din Budapesta, care cuprinde toate documentele anterioare datei de 29 august 1526, atât cele interne, cât și cele ale emitentilor externi, dar care au date privitoare la istoria Ungariei medievale. Aceasta este compusă din două fonduri: o Arhivă Diplomatică (*Diplomatikai Levéltár*, /DL/) și o Fototecă Diplomatică (*Diplomatikai Fényképgyűjtemény*, /DF/), care cuprind 108 030, respectiv 90 030 documente (piese arhivistice), însemnând – din cauza transcrierilor multiple – cca. 170–180 mii de texte (același text de document existând de multe ori și sub forma unor copii, *transumpturi* etc.). Pe lângă mai multe cataloage proprii, colecția are și o bază informatizată de date, care va deveni completă o dată cu introducerea rezumatului fiecărui document².

² Amintim aici că această bază de date poate fi accesată pe Internet la home-page-ul: <http://www.iif.hu/db/dipl/index.html>: sistemul are deficiență de a nu permite ordonarea datelor găsite

Criteriul de selectare al documentelor este unul teritorial. Documentele seriei se referă la Transilvania istorică, deci acea parte a regatului ungar care se afla sub jurisdicția voievodului (cele șapte comitate, Pământul Crăiesc și Secuimea) respectiv două comitate vecine, Solnocul de Mijloc și Crasna, care până în secolul al XV-lea se aflau sub dubla jurisdicție a palatinului și a voievodului și a căror soartă era strâns legată de Transilvania. Deci nu teritoriul intracarpatic al României de astăzi a constituit spațiul cercetării (deoarece granițele moderne nu au relevanță pentru evul mediu), ci Transilvania istorica propriu-zisă, care a avut o dezvoltare destul de omogenă și al cărei studiu permite realizarea unor concluzii veridice. S-au considerat a fi diplome medievale toate sursele nenarrative dinaintea anului 1542, deoarece punctul de turmură – atât în dezvoltarea statalității maghiare, cât și în istoria Transilvaniei – nu a fost pierderea bătăliei de la Mohács (29 august 1526), ci ocuparea capitalei Buda de către turci (29 august 1541). Au intrat deci în volum nu numai diplomele propriu-zise, ci și scrisorile misive, socotelile, însemnările de tot felul, conscripțiile; legile însă au fost incluse doar în cazuri temeinic motivate (de ex. nr. 470, 571), acestea fiind ușor accesibile în edițiile legilor medievale maghiare³. În cazul surselor narrative, s-au făcut totuși unele excepții, inclusându-se pasaje din acestea referitoare la aspecte locale, transilvănene pentru perioade foarte slab reprezentate de documente (de ex. nr. 8, 193).

Separarea izvoarelor diplomatice transilvănene de cele care privesc restul Ungariei medievale s-a făcut pe baza unor principii bine definite. S-a calificat ca fiind drept transilvănean orice document care se referă la teritoriul istoric sus amintit, la localități și locuitori săi, care oferă date despre oricare aspect al vieții ardelene. Dacă în textul unui document apare printre posesiunile însărate chiar și numai una singură din Transilvania, acesta a intrat în acest diplomatariu. Din diplomele din Ungaria care amintesc evenimente din Transilvania, pasajele respective sunt citate în original. Diplomele sau fragmentele de diplome care se referă la activitatea din Ungaria și la posesiunile de acolo ale voievozilor, episcopilor, ale altor demnitari sau locuitori transilvăneni au intrat numai dacă lămureau unele atribuții, legături sau alte împrejurări cu caracter local. Prin urmare – ca o consecință a celor amintite mai sus – acele privilegiile regale, *al căror conținut nu se leagă în nici un fel de Transilvania*, dar în cazul cărora lista celor prezente la momentul emiterii, iar mai apoi, lista demnitarilor amintesc demnitari transilvăneni (voievod, episcop transilvănean, comite etc.) nu au fost admise în acest diplomatariu. Aceasta se poate explica prin faptul că schimbările marilor demnitari (a

în ordine cronologică. Acest handicap, însă, a fost înălțurat o dată cu apariția, în decembrie 1998, a unui CD-ROM, deocamdată experimental și neintrat în circuitul comercial, care permite aceastăordonare. Baza de date cuprinde, pentru fiecare text de document medieval în parte, următoarele: cota actuală exactă din cele două colecții medievale ale Arhivei Naționale Maghiare (DL și DF), data emiterii, numele emitentului, limba în care s-a redactat, felul în care s-a păstrat documentul, cota anterioară, numele emitentului, persoanele care apar în document, tipul documentului (după conținut), trimitere bibliografică la ediția documentului, felul sigiliului în cazul pieselor originale și, pentru anii 1438-1457, rezumatul în limba maghiară a documentelor).

³ Dóry Franciscus, Bónis Georgius, Bácskai Vera, *Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457*, Budapest, 1976; Dóry Franciscus, Bónis Georgius, Érszegi Geisa, Teke Susanna, *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1458–1490*, Budapest, 1989; Bak János M., Bónis György, Sweney James Ross, Csizmadia Andor, Engel Pál, Harvey Paul B. Jr., Domonkos Leslie S., *Decreta Regni Medievalis Hungariae. Laws of the Medieval Kingdom of Hungary*, I (1000–1301), Bakersfield California, 1989, II (1301–1457), Salt Lake City, 1992, III (1458–1490), Los Angeles, 1996 (The Laws of East Central Europe. General Editor: Schlacks Charles Jr. The Laws of Hungary. Editor-in-chief: Hidas Peter I. Series I. (1000–1526). *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895* (Millenniumi Emlékkiadás), I (1000–1526. Évi törvénycikkek), Budapest, 1899.

cărui sursă primordială o constituie liste de demnitari) este o problemă a evoluției politicii interne centrale și care are prea puține conexiuni cu studiul aspectelor locale transilvăne. Pentru alcătuirea unei arhondologii și pentru studiul evoluției schimbărilor elitei politice medievale, trebuie oricum avut în vedere întregul material documentar emis în Ungaria.

Dacă în cazul materialului documentar medieval intern adunat în volum (care provine de la orice emitent din Ungaria medievală), cantitatea de documente colectată poate fi considerată ca fiind completă, în cazul materialului documentar străin, carte pune la un loc doar ceea ce a fost deja publicat, cu toate că cercetările viitoare în materialul arhivistic occidental (mai ales arhivele Vaticanului), probabil, vor mai scoate la iveală date importante referitoare la istoria Transilvaniei medievale.

Metoda de editare pentru care s-a optat este aceea de publicare sub formă de regest în limba maghiară, deci un rezumat care să cuprindă toate informațiile de orice natură din document, dar cu omisiunea formulelor stereotipe. Fiecare document (text) medieval în parte este rezumat într-un regest, astfel și documentele cunoscute doar din transcrieri, transumpturi, transumpturi rezumative, sau chiar cele doar menționate sunt separate de documentul în care sunt transcrise / rezumate / menționate, iar regestele lor sunt plasate – în ordine cronologică – la locul care li se cuvine în cadrul seriei, făcându-se trimitere la documentele din care au fost extrase. Regestul cuprinde toate numele proprii (numele de persoană, de localitate, nume geografice), în toate variantele existente. În afară de numele de persoane general răspândite în lumea creștină – care sunt redate în limba etniei persoanei respective – toate numele proprii apar în forma originală din document. Acele nume proprii care în originalul documentului apar în traducere latină, în regest sunt redate în limba maghiară, dar în paranteză se reproduce forma originală (ex.: nr. 6: „Bölénymező /planicies bubalorum/”, nr. 125: „Kisdiszsnód /Mons Sancti Michaelis/”, nr. 190: „Földvár /Castrum Sancte Marie/, Szentpéter /Mons Sancti Petri/, Hermány /Mons Mellis/”, nr. 278: „Sánta /claudus/”, nr. 522: „Nagy /magnus/”. Regestele cuprind, de asemenea, toate expresiile nelatine în forma în care apar în document, iar hotărnicirile/descrierile de hotar – deoarece constituie surse de neînlocuit pentru geografia istorică și identificări topografice – sunt reproduse în întregime în limba latină (după original). În mod firesc, numele geografice, precum toate numele proprii din descrierile de hotar, apar și ele în forma originală a documentului. La fiecare document s-au publicat însemnările de cancelarie sau acele însemnări ulterioare de pe documente care oferă informații suplimentare față de textul documentelor, sau care fac referiri la modalitatea și căile de transmitere, locul de păstrare al documentului. Pasajele de o importanță deosebită sau expresiile a căror traducere nu ar fi fost destul de clară sau s-ar fi putut realiza doar foarte anevoie se publică și ele în forma în care apar în original. În unele cazuri sunt redate în original și expresiile care fac referire la diferențe relației de rudenie. Regestul nu conține titlul regal, acesta neavând o importanță prea mare din punctul de vedere al cercetării aspectelor transilvăne. Data emiterii documentului, precum și toate datele calendaristice care apar în document, sunt date în forma utilizată astăzi, dar se redau – prescurtat – și în forma care apare în document, asigurând posibilitatea controlării corectitudinii transpunerii datelor.

S-au editat cu text integral documentele care erau complet inedite sau publicate până acum doar sub formă de regest. Volumul cuprinde astfel – alături de regestele lor – un număr de 34 de documente publicate aici cu text integral pentru prima dată (nr. 114, 185, 196, 228, 275, 286, 303, 313, 332, 364, 375, 412, 422, 433, 435, 442, 443, 444, 460, 461, 509, 513, 539, 543, 546, 550, 560, 568, 573, 584, 589/3–6, 589/10, 593, 596). Există însă un număr semnificativ de documente, care, deși accesibile în ediții mai vechi de documente la vremea redactării volumelor DIR, seria C. Transilvania, au scăpat tutuși editorilor de atunci. Neluând în calcul cele doar câteva texte narrative, volumul recenzat cuprinde – împreună cu cele complet inedite până acum – aproape 150 documente neincluse în DIR, seria C. O parte a acestora, documentele false, în mod conștient și intenționat nu au fost incluse atunci, dar autorul a considerat că într-o ediție completă ele trebuie să apară și să fie fiind faptul că documentele falsificate în evul mediu conțin și informații reale (altfel falsificatorul riscând să fie ușor descoperit). Includerea falsurilor moderne (multe din ele ale contelui Kemény József)

în volumul de față are rolul de a avertiza încă o dată cercetătorul să evite folosirea acestora. Amintim aici, că la vremea redactării volumelor seriei DIR, nu s-a luat înțotdeauna drept punct de plecare originalul (sau în lipsa lui copia sau transumptul cel mai apropiat acestuia), ci s-a considerat ca fiind satisfăcătoare publicarea pe baza unor ediții mai vechi, de multe ori lacunare sau chiar cu lecturi greșite. În acest sens este de menționat că în volumul recenzat de noi redactarea regestelor (respectiv publicarea textului integral) s-a făcut pe baza originalului (fotocopiei) documentelor sau în lipsa acestuia pe baza variantelor celor mai apropiate. Doar în lipsa desăvârșită a originalului sau a variantelor de mai târziu (de exemplu în cazurile când documentul s-a pierdut în răstimpul de la ultima ediție), s-a procedat la o redactare a regestului pe baza celei mai bune ediții existente (de ex. nr. 161, 203, 209, 241, 244 etc.).

Aparatul critic, minuțios elaborat, care însoțește fiecare regest enumeră felul documentului, materialul său, originalul, toate copiile, transumpturile, transumpturile rezumative, mențiunile medievale ale documentului (dacă ele există), fiecare cu cota arhivistică exactă și actualizată, toate edițiile de până acum ale documentului (în text integral latin/traducere, regest sau facsimil), modul de întârrire a documentului, felul sigiliului, respectiv observații critice privind autenticitatea, datarea documentului, eventuale interpolări în text. Adunarea copiilor, transumpturilor, mențiunilor medievale ale unui document a avut rolul de a oferi date privind autenticitatea documentului sau a indica termenul *ante quem* al confeționării falsurilor. Enumerarea edițiilor s-a făcut în ordinea apariției, deoarece acesta trădează de multe ori și filiația edițiilor. Regestul corecteză tacit toate informațiile și acele nume proprii care în edițiile anterioare apărău cu lecturi greșite.

Publicarea în formă de regest a documentelor medievale este o practică general răspândită în istoriografia maghiară. Cu această metodă s-au publicat cele mai importante colecții de izvoare diplomatice: documentele regilor arpadieni, documentele din perioada regilor angevini, cele din perioada domniei lui Sigismund de Luxemburg, sau cele peste 5 400 de însemnări din protocoalele conventului Cluj-Mănăstur.⁴ Criticile exprimate față de această metodă argumentează că aceste diplomatarii rămân – practic – inaccesibile marii majorități a medievistilor din țările care au moștenit material arhivistic referitor la Ungaria medievală, fiind mai puțin, sau deloc, familiarizați cu limba maghiară. Iar redactarea unui regest însemnă – într-o anumită măsură – și o interpretare a documentului; în cazul unui document publicat într-un diplomatariu mai vechi, procurarea acestuia reprezintă deseori o problemă mult mai greu de rezolvat decât chiar a unei copii după însuși originalul documentului. Pe de altă parte însă, este evident că – având în vedere mărimea apreciabilă a

⁴ *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. Az Árpád-házi királyok oklevéleinek krónikai jegyzéke*, I/1 (1001–1225), I/2 (1225–1257), I/3 (1257–1270), II/1 (1270–1272), Szerkesztette Szentpétery Imre, Budapest, 1923, 1927, 1931, 1943, II/2–3 (1272–1290), II/4 (1290–1301), Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerkesztette Borsa Iván (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II: Forráskiadványok 9, 13), Budapest, 1961, 1990; *Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia 1301–1387. Anjou-kori oklevélétár*. Praeside Julio Kristó. Adiuvantibus Ladislao Blazovich, Geisa Érszegi, Francisco Makk, I (1301–1305), II (1306–1310), III (1311–1314), IV (1315–1317), V (1318–1320), red. Kristó Gyula, Budapest-Szeged, 1990, 1992, 1994, 1996, 1998; VII (1323), red. Blazovich László, Géczi Lajos, Budapest-Szeged, 1991, VIII (1324), red. Blazovich László, Budapest-Szeged, 1993, IX (1325), red. Géczi Lajos, Budapest-Szeged, 1997. XI (1327), red. Almási Tibor, Budapest-Szeged, 1996; *Zsigmondkori Oklevélétár*, I (1387–1399), II/1 (1400–1406), II/2 (1406–1410), Összeállította Mályusz Elemér (Magyar Országos Levéltár kiadványai II: Forráskiadványok 1, 3–4), Budapest, 1951, 1956, 1958. Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette și sajtó alá rendezte Borsa Iván, III (1411–1412), IV (1413–1414), V (1415–1416), (Magyar Országos Levéltár kiadványai II: Forráskiadványok 22, 25, 27), Budapest, 1993, 1994, 1997; Jakó Zsigmond, *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei*, I (1289–1484), II (1485–1556). (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II: Forráskiadványok 17). Budapest, 1990.

materialului arhivistice medieval maghiar păstrat, 170–180 000 texte –, singura modalitate de a face cunoscut acest uriaș volum de informații într-un viitor apropiat este aceea a editării în formă de regest. Chiar și astfel, calea cercetării rămâne pentru mult timp cercetarea în arhivă. Nu trebuie neglijat nici faptul că odată cu eliminarea aproape totală a predării limbii latine din învățământul preuniversitar și chiar din învățământul universitar cu profil istoric, noile generații de istorici și chiar medieveni nu au deloc sau au doar cunoștințe lacunare de limbă latină, ceea ce reduce gradul folosirii diplomațiilor cu text integral latin. Este de amintit și *ritmul foarte lent al apariției volumelor care publică cu text integral sau chiar bilingv*, datorită – în bună măsură – și spațiului de tipar foarte extins și deci costisitor, cum este și în cazul colecției DRH seria C (Transilvania). În această serie, cu toate că este un instrument modern, indispensabil oricărei investigații științifice și puternic solicitat de cercetătorii, au apărut până în momentul de față, în intervalul 1977–1994 doar 4 volume, cuprinzând documentele anilor 1350–1370. Aceste patru volume cuprind, pe un spațiu de tipar de 2 316 pagini, un număr de 1 950 documente (la efectuarea calculului am luat în considerare doar spațiul rezervat documentelor, fără introduceri și indicii). În comparație enumerăm aici datele celor mai importante ediții de documente sub formă de regest: celor 5 444 de însemnări din protocolele medievale ale conventului din Cluj-Mănăstur le-au ajuns 1 478 pagini, 23 041 de documente din perioada domniei regelui Sigismund de Luxemburg au fost publicate pe 3 671 pagini, iar 6 989 de regeste din perioada regilor angevini au fost publicate pe 3 019 pagini (în cazul din urmă, dimensiunea paginilor fiind mult mai mică). Desigur, rezolvarea definitivă va însemna editarea textului integral, dar aceasta trebuie să se rezume doar la documentele cele mai importante, iar pentru o selecție temeinică trebuie parcursă totalitatea materialului arhivistice existent. În această ordine de idei amintim că pentru editarea celor mai vechi diplome referitoare la istoria regatului maghiar⁵ s-a optat pentru o ediție de text integral, aceasta însă fiind motivată de raritatea diplomaelor din aceea perioadă, de existența deselor interpolări, a falsurilor sau a textelor parțial false sau corupte. Cu un indice detaliat și redactat astfel încât să cuprindă în cazul numelor de localități denumirile în toate limbile în care ele există, edițiile de documente sub forma regestelor, respectiv posibilitățile moderne de reproducere, accesibile azi tuturor (xerocopiare, microfilmare), fac ca informația istorică să fie la îndemâna tuturor.

Un mare merit al volumului, pe lângă adunarea completă a documentelor transilvănene cunoscute la momentul de față, îl reprezintă faptul că s-a realizat o ediție critică a documentelor, fiind menționate informațiile pe baza căror un document a fost considerat fals sau de o autenticitate dubioasă, eliminând astfel posibilitatea ca istoriografia să mai folosească în continuare documente a căror falsitate a fost dovedită.

Datorită caracterului muncii de editare a documentelor medievale maghiare, desfășurate în diferite perioade istorice și în mai multe țări, parcurgerea tuturor edițiilor de documente care conțin și surse istorice medievale transilvănene reprezintă o problemă aproape imposibil de realizat în condițiile dezvoltării unilaterale a bibliotecilor central-europene, datorată lipsei schimbului în privința produsului istoriografic între țările care au moștenit teritori, și cu acestea și material arhivistic, din Ungaria medievală. Lista bibliografică de la începutul cărții cuprinde, în cazul periodicelor citate, sub numele fiecărui dintre ele, înșirarea autorilor, respectiv a titlurilor studiilor din acel periodic (care au publicat documente medievale ardelene), iar de la fiecare autor se face trimitere la volumul/volumele respectivului periodic. Lista arivelor și a bibliotecilor care păstrează astăzi surse documentare privind istoria Transilvaniei pentru perioada studiată este deosebit de utilă datorită strămutării multor arhive. Împărțiri, căteodată chiar între mai multe țări, a unor fonduri arhivistice dezvoltate organic, datorită schimbării denumirii și reinventarierii unor mari fonduri arhivistice (care duce, inevitabil, și la schimbarea cotelor cunoscute în literatură). Aceste lucruri au făcut ca depistarea originalelor multor

⁵ *Diplomata Hungariae Antiquissima, accedunt episologae et acta ad historiam Hungariae pertinentia 1000–1196*, I (1000–1131). Edendo operi praefuit Georgius Györfy, adiuverunt Johannes Bapt. Borsa, Franciscus L. Hervay, Bernardus L. Kumorovitz et Julius Moravcsik, Budapestini, 1992.

surse (de altfel arhicunoscute în literatura de specialitate) să fie extrem de anevoieoașă. Lista arhivelor (și a celorlalte instituții care păstrează material arhivistic) cuprinde – în cazul celor care există – atât denumirea consacrată în literatura maghiară de specialitate, cât și denumirile (oficiale) actuale. În cazul unor fonduri unitare, dar care au fost împărțite și sunt păstrate astăzi de către diferite instituții, se fac trimiteri la locul actual de păstrare, astfel ca cercetătorul să poată ajunge – la nevoie – și la originalul documentului.

Completerile făcute în textul documentelor deteriorate (rupte, pătate sau puțin vizibile) sunt puse în paranteză dreaptă, la fel ca numerele române utilizate de literatura istorică în cazul suveranilor. Lecturile nesigure, respectiv cuvintele cu grafie greșită sau neobișnuință sunt și ele semnalate (?!). Documentele false sau cele cu autenticitate îndoialnică sunt special semnalate cu semne puse în fața numărului de ordine al regestului: !respectiv?.

Indicele de nume și de materii, puse pentru o mai ușoară căutare într-o singură ordine alfabetică, cuprinde practic toată informația documentară a istoriei Transilvaniei în perioada arpadiană. Denumirile în limba maghiară ale localităților din indice apar în formele lor istorice, tradiționale (nefolosindu-se deci denumirile anacronice, impuse de măsurile administrative maghiare de la finele secolului trecut și începutul acestuia). Ele sunt următe, în paranteză, cursivat, de forma care apare în document, iar apoi sunt trecute denumirile românești și germane în cazul celor în care acestea din urmă există. Indicarea numelui comitatului sau a scaunului medieval – iar în cazul localităților de pe teritoriul actual al României – a județului actual în care se află, respectiv al țării în cazul localităților din afara României, vine în ajutorul ce etătorilor pentru o căt mai ușoară localizare. Toa e denumirile oficiale de astăzi apar și ele separat în indice, de la ele făcându-se trimitere la denumirea maghiară, unde cercetătorul poate găsi numărul curent al regestului/regestelor în care apare respectiva așezare. În cazul așezărilor d' părute, denumirile care nu au o lectură modernă în indice apar varianta (originală) din document. Toate informațiile care au legătură cu o localitate sunt trecute și după numele acesteia: nume de persoane, slujbași, castelani, persoane ecclie iastice, biserici, cetate, moară, vamă etc. Între persoanele cu același nume – neexistând în această epocă nume de familie – dinstincția s-a făcut cu indicarea diferitelor grade de rudenie, iar pe lângă nume s-au pus și informațiile privind imprejurarea în care apare în document, statutul social, etc. Numele de persoane – în cazul în care ele există în limba maghiară și astăzi – apar în limba maghiară, dar în cazul formelor neobișnuite, arhaice sau corupte din cauza transcrierilor multiple s-a păstrat forma din document. Indicele cuprinde, în forma originală, și expresiile nelatine din documente (de ex.: *drauch, fenyw, harazt, hodunog, huthen, kerek, kurb, olch*), împreună cu explicația sensului acestora. Cele care nu provin din falsuri moderne (de ex.: *chochy, giharlog, kurmis, iarnuc*) dau informații prețioase despre limba medievală vorbită. Desigur, indicele cuprinde și termenii (respectiv numele proprii) care apar în textul latin al descrierilor de hotar.

Volumul cuprinde și liste de concordanță între cotele documentelor din cele două colecții ale Arhivei Naționale Maghiare (Arhiva Diplomatică /DL/, Fototeca Diplomatică /DF/) și regestele volumului, ceea ce face posibilă găsirea cu ușurință a tuturor regestelor extrase dintr-o piesă arhivistică.

Anexa volumului, o hartă în mărime de 1:750 000 a teritoriului cercetat, cuprinde toate localitățile a căror existență poate fi dovedită documentar în perioada prezentată în acest prim volum, numele geografice mai importante (nume de râuri, pârâuri, munți), împărțirea administrativă medievală a Transilvaniei. Pe lângă localitățile existente și astăzi sunt trecute pe hartă – cu un semn diferit – așezările dispărute. La fel sunt trecute pe hartă mănăstirile, minele și cetățile despre a căror existență avem mărturii documentare scrise în această perioadă.

Dată fiind răsfirarea surselor istorice ale Transilvaniei pe teritoriul mai multor țări și etnocentrismul cercetărilor, ca să ne limităm numai la aceste două motive, este de înțeles aprecierea profesorului Jakó Zsigmond potrivit căreia „istoriografia maghiară, română și germană, deosebit de interesante (în cercetările referitoare la acest teritoriu n.n.), luate separat, cunosc mai profund cel mult

o anumită parte a izvoarelor istorice, dar nici una dintre părți nu are o suficientă imagine de ansamblu asupra întregului material".

În lipsa unor diplomatarii moderne care să realizeze publicarea critică și completă a izvoarelor, prin neglijența cu care se tratează și astăzi editarea surselor, existența polemicilor de tot felul care distrag în continuare eforturile cercetătorilor, se explică în bună parte serioasa rămânere în urmă a medievisticii care se ocupă de trecutul Transilvaniei. Volumul recenzat – și cele care îi vor urma – sperăm că vor aduce o schimbare în această situație și vor ajuta la o clarificare științifică a problemelor care se aşteaptă a fi rezolvate.

W. Kovács András

„REVISTA ISTORICĂ” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, în domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Surse inedite, Probleme ale istoriografiei contemporane, Opinii, Viața științifică, Recenzii, Note, Buletin bibliografic, Revista revistelor, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sunt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sunt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, culese pe computer în programul WORD for WINDOWS sau într-unul compatibil. Notele din text vor fi numerotate în continuare. Textul imprimat va fi însotit de discheta aferentă. Ilustrațiile vor fi plasate la sfârșitul textului. Rezumatul vor fi traduse în limbi de circulație internațională. Responsabilitatea pentru conținutul materialelor revine în exclusivitate autorilor. Corespondența privind manuscrisele și schimbul de publicații se va trimite pe adresa redacției, B-dul Aviatorilor nr. 1, Sector 1, 71247 – București, tel. 650 7241.

REVISTE PUBLICATE LA EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

REVISTA ISTORICĂ

REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE

REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES

THRACO-DACICA

DACIA – REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE.

NOUVELLE SÉRIE

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE

MATERIALE ȘI CERCETĂRI ARHEOLOGICE

BULETINUL SOCIETĂȚII NUMISMATICE ROMÂNE

ARHEOLOGIA MOLDOVEI

ARHIVELE OLȚENIEI

EPHEMERIS NAPOCENSIS

ARS TRANSSILVANIAE

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE, CLUJ-NAPOCA

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE „A. D. XENOPOL”, IAȘI

STUDII ȘI MATERIALE DE ISTORIE MEDIE

STUDII ȘI MATERIALE DE ISTORIE MODERNĂ

STUDII ȘI CERCETĂRI DE NUMISMATICĂ

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI

SERIA TEATRU – MUZICĂ – CINEMATOGRAFIE

SERIA ARTĂ PLASTICĂ

ISSN 1018 – 0443

43 356